

Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus

Janne Autto & Mikael Nygård (toim.)

*Hyvinvointivaltion
kulttuurintutkimus*

Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus

Janne Autto & Mikael Nygård (toim.)

LUP LAPLAND UNIVERSITY PRESS
LAPIN YLIOPISTOKUSTANNUS

Rovaniemi 2015

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Kansi: Henna Krankkala

Taitto: Taittotalo PrintOne

Myynti:

Lapin yliopistokustannus

PL 8123

96101 Rovaniemi

Puh. 040 821 4242

julkaisu@ulapland.fi

www.ulapland.fi/LUP

HansaPrint, Vantaa 2015

ISBN 978-952-310-986-5 (nid.)

ISBN 978-952-310-985-8 (pdf)

Sisällys

Kiitokset	7
<i>Janne Autto & Mikael Nygård</i>	
Johdanto: Mitä on hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus?	8
<i>John Clarke</i>	
Kulttuuri, kulttuurintutkimus ja hyvinvointivaltiot	42
<i>Pauli Kettunen</i>	
Hyvinvointivaltion yhteiskunta	71
<i>Mathias Mårtens</i>	
Pako työmarkkinoilta näkyvyyden kentässä	110
<i>Mikael Nygård</i>	
Hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon?	136
<i>Anna Alanko</i>	
Hyvältä kehältä autonomiseen elämään	167
<i>Arto Selkälä</i>	
Kansalaisten asema ja muutos suomalaisen sosiaali- ja terveyspolitiikan aktivointidiskursseissa	196
<i>Riikka Perälä</i>	
Valta, vastarinta ja voimaantuminen huumehoidossa	224
<i>Lise Eriksson</i>	
Leipäjonot sanomalehtijulkisuuden keskusteluissa	246
<i>Janne Autto</i>	
Kulttuuriset oikeutukset paikallisissa päivähoitokeskusteluissa	278
Kirjoittajat	309

Kiitokset

Ajatus tämän kirjan tekemisestä on syntynyt erityisesti konferensseissa käytyjen tutkijoiden välisten keskustelujen sekä opetustilanteissa tapahtuneiden opettajien ja opiskelijoiden kohtaamisten tuloksena. Ne ovat vakuuttaneet meidät sellaisen kirjan tarpeellisuudesta, joka toisi esiin näkökulmia hyvinvointivaltioon diskursiivisesti, symbolisesti, ideologisesti ja/tai kulttuurisesti rakentuvana ilmiönä ja joka näin johdattaisi totutuista poikkeavien lähestymistapojen pariin. Toivomme, että teos vastaa tähän tarpeeseen tarjoamalla lukijoilleen kiinnostavia välineitä ajatella ja tarkastella hyvinvointivaltiota.

Kirjan tekemisen eri vaiheissa olemme saaneet apua lukuisilta tahoilta. Kiitämme Erkki Vainikkalaa John Clarken sekä Marja Palmua ja Elisabeth Hästbackaa Mathias Mårtensin artikkelin kääntämisestä. Kirjan anonyymeja arvioijia haluamme kiittää erittäin huolellisista, tarkkanäköisistä ja rakentavista korjausehdotuksista. Lisäksi kiitämme kaikkia, jotka ovat käsikirjoituksia kommentoimalla tai muilla tavoilla auttaneet kirjan artikkeleiden kirjoittamisessa. Kohdistamme kiitoksemme erityisesti seuraaville: Nils Edling, Johanna Frid, Thomas Heikell, Ilpo Helén, Merja Kinnunen, Petri Kinnunen, Mikko Lagerspetz, Anna Metteri, Jukka Mäkelä, Mirja Määttä, Klaus Petersen, Suvi Ronkainen, Sanna Rönkä, Juho Saari, Asko Suikkanen, Pekka Sulkunen, Susan Sundback, Kirsti Suolinna, Jarno Valkonen, Sari Vidén sekä Helsingin yliopiston Centre for Research on Addiction, Control and Governance -tutkimusryhmä (CEACG).

Haluamme kiittää Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekuntaa sekä Åbo Akademin kasvatustieteiden ja hyvinvointitutkimuksen tiedekuntaa kirjahankkeemme tukemisesta. Lapin yliopistokustannusta (LUP) kiitämme avusta kirjan viimeistelyssä sekä sen julkaisemisesta. Henna Krankkalalle kiitos kirjan kannen suunnittelusta.

28.1.2015

Anna Alanko
Lise Eriksson
Mikael Nygård

Janne Autto
Pauli Kettunen
Riikka Perälä

John Clarke
Mathias Mårtens
Arto Selkälä

Johdanto: Mitä on hyvinvointivaltion kulttuuritutkimus?

Johdanto

Yhteiskuntatieteellisellä hyvinvointivaltiotutkimuksella on ollut merkittävä rooli länsimaisten kansallisvaltioiden hyvinvointijärjestelmien ja käytännönpolitiikan rakentamisessa. Tutkimusten tehtävänä on ollut tuottaa valtiollista päätöksentekoa palvelevaa tietoa esimerkiksi hyvinvointieroista ja palvelujärjestelmien toimivuudesta. Tämä tutkimuksen instrumentaalinen rooli onkin ollut leimallista kyseiselle tutkimuskentälle niin Suomessa, Pohjoismaissa kuin länsimaissa laajemmin. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa hyvinvointivaltiota tarkastelevan tutkimuksen käytännönpoliittinen asema on osaltaan vaikuttanut vahvan konkreettisen ja ”byrokraattisen” sosiaalitutkimuksen perinteen muodostumiseen (ks. Ahmajärvi 2012, 137). Tämä tutkimusperinne on kiinnostunut käytännönpolitiikan toimivuudesta. Se on pyrkinyt tuomaan esiin käytännönpolitiikan sisältämiä ongelmia ja ihmisiä eriarvoistavia piirteitä sekä tekemään ehdotuksia hyvinvointipolitiikan parantamiseksi. Vertaileva hyvinvointivaltiotutkimus on puolestaan tutkimusperinne, joka on ollut erityisen näkyvästi esillä kansainvälisissä tutkimuskeskusteluissa. Vertailevan perinteen pyrkimyksenä on ollut ensisijaisesti tuoda esiin kansallisten hyvinvointijärjestelmien ominaispiirteet keskinäisine eroineen, yhtäläisyyksineen, vahvuuksineen ja ongelmineen sekä ymmärtää kansallisten mallien erilaisuuden syitä (ks. esim. Clasen 2007). Myös hyvinvointivaltioiden muutokset ja niiden syyt ovat olleet keskeisessä asemassa tässä tutkimusperinteessä.

Hyvinvointivaltiotutkimusta, jolla tässä kirjassa viittaamme niin hyvinvointivaltiomuotojen ja niiden erojen tarkasteluihin kuin kansallisen hyvinvointipolitiikan ja sen eri sektoreiden tarkasteluihin, on

kuitenkin kritisoitu jähmeydestä. Kritiikin mukaan se on ”soveltavana” tutkimusalana reagoinut hitaasti yhteiskuntatieteellisiin käännteisiin (esim. kulttuuriseen, diskursiiviseen, tulkitsevaan, spatiaaliseen ja jälkikolonialistiseen käännteeseen) sekä käsittänyt ne usein väärin (Stubbs 2012, 1; Clarke 2004, 3). On myös todettu, että käännteisiin kuuluvia teorioita soveltaessaan hyvinvointivaltiotutkimukset ovat pyrkineet vastaamaan niiden avulla eri luontoisiin kysymyksiin kuin kyseiset teorit ja näin irrottautuneet sovelletuille teorioille ominaisista kysymyksenasetteluista (Peillon 1998, 213). Lisäksi hyvinvointivaltiomallit ja kansallisvaltiot itsestään selvänä lähtökohtana ottavat lähestymistavat on katsottu riittämättömiksi pyrittäessä ymmärtämään globalisaation sekä ylikansallisten kulttuuristen ja yhteiskunnallisten muutosten vaikutuksia hyvinvointivaltioihin (Kettunen & Petersen 2011).

Tässä kirjassa tuomme esille edellä mainittujen hyvinvointivaltiotutkimuksen suuntausten rinnalla hitaasti jalansijaa ottanutta kulttuurinäkökulmaa. Kulttuurinäkökulma viittaa lavasti tutkimuksiin, joissa hyvinvointivaltiota tutkitaan muun muassa jälkistrukturalismin, diskurssiteorian ja kulttuurisosiologian lähtökohtien mukaisesti. Tässä tutkimushaarassa hyvinvointivaltio kytkeytyy usein kysymyksiin vallasta, hallinnasta ja vastarinnasta, joita voidaan tarkastella niin perinteisen institutionaalisen politiikan puitteissa kuin sen ulkopuolellakin. Kulttuurinäkökulma pyrkii ymmärtämään hyvinvointivaltiota ilmiönä, joka tuotetaan ihmisten ja muiden sosiaalisten toimijoiden vuorovaikutuksessa. Tämä vuorovaikutus on puolestaan kulttuurin läpäisemää. Kulttuuri on läsnä toimintaa rajoittavana ja mahdollistavana tekijänä niissä tilanteissa, joissa ihmiset esittävät hyvinvointivaltiota (tai jotakin sen sektoria) koskevia näkemyksiä tai tekevät sitä koskevia päätöksiä. Se on läsnä siinä, mitä ylipäätään ajattelemme hyvinvointivaltiosta.

Kulttuurinäkökulman yksiselitteinen ja lopullinen määrittely on kuitenkin vaikeaa, ellei jopa mahdotonta. Tästä ovat osoituksena keskustelut siitä, mitä kulttuurinäkökulma tai hyvinvointivaltiotutkimuksen kulttuurinen käänne on ja muodostaako se oman perinteensä vai ei. Tässä kirjan johdantoluvussa esittelemmekin hyvinvointivaltion ja sosiaalipolitiikan tutkimuksen kulttuurinäkökulmasta käytyjä keskusteluja tarkastelemalla kulttuurinäkökulmaa lähestymistapana, jota yhdistää

enemmän kulttuurintutkimuksen ja kulttuurisosiologian keskeisten teoriasuuntausten hyödyntäminen kuin jaettu käsitys kulttuurista. Tähän käsitykseen kulttuurinäkökulmasta viittaa myös kirjan nimi: *Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus*.

Kysymme ensinnäkin, millaisena hyvinvointivaltio käsitetään lähestymistavassa, jota hahmottelemme hyvinvointivaltion kulttuurintutkimuksen käsitteen avulla. Toiseksi kysymme, miten tämä lähestymistapa ohjaa tutkimaan hyvinvointivaltiota. Näihin kysymyksiin vastaamalla pyrimme selventämään hyvinvointivaltiotutkimuksen kulttuurinäkökulman luonnetta. Lisäksi tarjoamme hyvinvointivaltiotutkimuksen kulttuurinäkökulmasta käytyihin keskusteluihin kulttuurintutkimuksen ja kulttuurisosiologian lähtökohtiin perustuvan jäsenyyksen.

Seuraavaksi tarkastelemme hyvinvointivaltiotutkimuksen kulttuurisesta käänteestä käytyjä keskusteluja ja niissä esitettyjä tulkintoja siitä, miten kulttuurin merkitys tulisi huomioida. Tämän jälkeen hahmottelemme hyvinvointivaltion kulttuurintutkimuksen ääriviivoja. Samalla paikannamme kirjan artikkelit kyseiselle tutkimuskentälle. Luvun lopussa vedämme yhteen hyvinvointivaltion kulttuurintutkimuksen keskeiset piirteet ja kerromme kirjan juonen pääpiirteissään.

Keskustelut kulttuurisesta käänteestä ja kulttuurin merkityksistä

Kulttuuri hyvinvointivaltioihin vaikuttavina arvoina, normeina ja uskomuksina on ollut pitkään osa hyvinvointivaltiotutkimusta. Kulttuurista on kuitenkin kiinnostuttu erityisesti 1990-luvulta alkaen. Syyt lisääntyneelle kiinnostukselle löytyvät sekä yhteiskunnallisista että tutkimusten lähtökohdissa tapahtuneista muutoksista.

Kiinnostuksen lisääntymisen yhteiskunnallisiin syihin kuuluu hyvinvointivaltioiden siirtyminen rakentamisen ja laajenemisen ajasta kriisien ja karsinnan aikakauteen. Tämän muutoksen myötä moraaliset ja kulttuuriset käsitykset siitä, millaista julkista tukea eri kansalaisryhmät ansaitsevat saada, tulivat uudella tavalla ajankohtaisiksi. Myös kansallisvaltioiden kulttuurisen yhtenäisyyden heikkeneminen ja monikulttuurisuuden voimistuminen ovat lisänneet kulttuuriin kohdistuvaa kiinnostusta. (van Oorschot 2007; van Oorschot, Opielka &

Pfau-Effinger 2008; Pfau-Effinger 2005, 3.) Samoin feministinen liike on patriarkaalista hyvinvointivaltiota koskevalla kritiikillään johdattanut huomion hyvinvointivaltioiden taustalla vaikuttaviin kulttuurisiin olettuksiin koskien sukupuolten välistä työnjakoa (Widdowson 2006, 144).

Hyvinvointivaltiotutkimuksen sisäisiin syihin puolestaan lukeutuu vertailevan hyvinvointivaltiotutkimuksen kehittyminen ja lisääntyminen, jota kiihdytti erityisesti Gøsta Esping-Andersenin tutkimuksessaan *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (1990) esittämä teoria erilaisista hyvinvointiregiimeistä. Vertailevassa hyvinvointivaltiotutkimuksessa kulttuurille on ollut tilausta hyvinvointivaltioiden eroja selittävänä tekijänä. (van Oorschot 2007; van Oorschot ym. 2008; Pfau-Effinger 2005, 3.) Myös Anthony Giddensin, Zygmunt Baumanin ja Ulrich Beckin ajatusten soveltaminen on tehnyt kulttuurin entistä merkityksellisemmäksi. Näiden niin sanotun modernin sosiologian edustajien ajatusten innoittamana hyvinvointivaltioita on tutkittu osana modernin yhteiskunnan kulttuurin muutosta. Kyseisten tutkimusten näkemystä maailman ja ihmisten muutoksesta on myös käytetty perusteluna sille, että hyvinvointijärjestelmienkin olisi muututtava. (Clarke, Newman, Smith, Vidler & Westmarland 2007, 9–14.)

Kulttuuri on käsitetty yleensä laveasti hyvinvointivaltion toimijoiden arvoina, normeina ja uskomuksina, kuten esimerkiksi poliittisina ideologioina ja normatiivisina ajatuksina tai ideoina. Kulttuurinäkökulmaksi ja kulttuuriseksi käännteeksi nimitetty suuntaus on kuitenkin haastanut tällaisen toimijoiden ominaisuuksiin keskittyneen kulttuurikäsitteen erityisesti 2000-luvulla ja tarjonnut sen tilalle holistisempaa käsitystä kulttuurista. (van Oorschot 2007, 130.) Kritiikin mukaan hyvinvointivaltiotutkimus on ensinnäkin reagoinut yhteiskuntatieteiden kulttuuriseen käänteeseen hitaasti ja väärinkäsitysten kera. Toiseksi se on monitieteisyydestään huolimatta pidättäytynyt normatiivisessa tarkastelussa, joka keskittyy siihen miten asiat ovat ja miten niiden pitäisi olla. (Stubbs 2012, 1; Clarke 2004, 3; Fairbanks 2009, 18.)

Wim van Oorschotin, Michael Opielkan ja Birgit Pfau-Effingerin (2008) mukaan kulttuurisella käänteellä viitataan yleensä laveasti siihen, että kulttuuriset merkitykset, diskurssit ja symbolit ovat tulleet uudella tavalla sosiaalitieteiden tutkimuskohteiksi ja tulkintavälineiksi. He erit-

televät tarkemmin neljä kulttuurista käännettä luonnehtivaa piirrettä. Heidän mukaansa kulttuuriseen käännteeseen liittyy ensinnäkin ajatus teorioista itsessään merkityksiä tuottavina symbolisina järjestyksinä. Tämä on selkeä irtiotto positivistisesta käsityksestä, jonka mukaan teoria mahdollistaisi ilmiön ”puhtaan” objektiivisen tarkastelun. Toiseksi kulttuuriseen käännteeseen kuuluu laadullisten tutkimusmenetelmien (esimerkiksi teksti- ja diskurssianalyysin, etnometodologian ja etnografian) painottaminen. Kolmanneksi käännteeseen liittyy perinteisestä sosiaalisten rakenteiden analyysistä poikkeavat tutkimuskohteet sekä keskittyminen elämäntapoihin ja symbolisiin käytäntöihin. Tässä yhteydessä he mainitsevat massamedian sekä organisaatio- ja kulutus-kulttuurien tutkimuksen sekä 1980-luvulla alkaneen tutkimusohjelman, jota kutsutaan kulttuurintutkimukseksi. (van Oorschot ym. 2008, 3–4.)

Neljäs kulttuurista käännettä luonnehtiva piirre on pyrkimys ylittää sosiaalitieteiden perinteisiä vastakkainasetteluja, jotka ilmenevät esimerkiksi mikro- ja makronäkökulmien ja toimija- ja rakennenäkökulmien erotteluina sekä toisaalta sosiaalista yhtenäisyyttä ja konfliktia tai integraatiota ja eriytymistä korostavien lähestymistapojen erillisyytenä. Tällaisiin lähestymistapoihin van Oorschot ja kumppanit lukevat Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin fenomenologisen sosiologian, Michel Foucault'n jälkistrukturalismin, Pierre Bourdieun ja Anthony Giddensin ”käytännön teorat” sekä Jürgen Habermasin kriittisen teorian. Hyvinvointivaltiotutkimukseen kulttuurinen käänne on heidän mukaansa tuonut varsin tuoreen vaatimuksen, että kulttuurin ja hyvinvointivaltion välisen suhteen ymmärtämiseksi tarvitaan uudenlaista lähestymistapaa kulttuuriin. (van Oorschot ym. 2008, 4–5.)

Hyvinvointivaltiotutkimuksessa on eroteltu karkeasti kaksi kulttuurisen käänteen tulkintaa ja sovellusta: maltillinen ja vahva. Kirjamme lähtökohdat ovat lähempänä näistä viimeksi mainittua. Maltillisen tulkinnan mukaan kulttuurinen käänne tarkoittaa siirtymistä näkemykseen, jonka mukaan hyvinvointivaltion muutosten ja niiden seurausten analyysit ja selitykset jäävät vaillinaisiksi jos ne eivät huomioi toimijoiden arvoja, heidän tilanteelle antamia merkityksiä ja symbolista vuorovaikutusta (van Oorschot 2007, 136). Tässä lähestymistavassa kulttuuri hahmottuu usein yhtenäisenä, stabiilina ja suljettuna kokonaisuutena (Clarke 2004,

34). Maltillinen tulkinta on näin hyvin lähellä edellä mainittua hyvinvointivaltiotutkimuksen perinteistä käsitystä kulttuurista.

Vahvassa tulkinnassa kulttuurinen käänne nähdään sen sijaan uutena kriittisenä lähestymistapana, joka pyrkii erityisesti poliittisen eliitin rakentaman todellisuuden dekonstruktion avulla yhteiskunnan heikompi-osaisten emansipaatioon ja voimaantumiseen. Tämä emansipatorista tiedonintressiä korostava tulkinta nojaa Habermasin näkemykseen hyvinvointivaltiosta ihmisten elämismailmaa kolonisoivana tekijänä sekä Foucault'n modernin hallinnon alistavan luonteen kritiikkiin. Van Oorschot (2007) näkeekin vahvan tulkinnan erityisyytenä sen, että se irtisanoutuu positivistisen tiedekäsityksen ajatuksesta, että tutkimus olisi objektiivista ja tutkimuskohteen ulkopuolelta tapahtuvaa tarkkailua. Se pikemminkin korostaa tutkimustiedon roolia huono-osaisten hyvinvoinnin edistäjänä, heidän vaikutusmahdollisuuksiensa lisääjänä sekä kansalaisten äänenä. (van Oorschot 2007, 136–137.) Van Oorschot listaa vahvan tulkinnan mukaisten tutkimusten tyypillisesti esittämiä kysymyksiä seuraavasti:

Millaisia mielikuvia ja normatiivisia kategorioita käytännöpolitiikat ja niiden laatijat tuottavat; miten nämä mielikuvat oikeuttavat epätasa-arvoa ja eriytyneitä hyvinvointipalveluja; miten sosiaalipolitiikat vaikuttavat ihmisten elämismailmaan; miten politiikkatoimista päättävien, hallintohenkilökunnan ja asiakkaiden kulttuuriset ajatukset (*ideas*) ja käytännöt kohtaavat; millaiset mahdollisuudet asiakkailla on saada näkemyksensä ja käytäntönsä hyväksytyiksi? (van Oorschot 2007, 136.)

Kulttuurisen käänteeseen vahvaan tulkintaan kuuluu myös brittiläisestä kulttuurintutkimuksesta vaikutteita ammentaneen ja tässäkin kirjassa kirjoittavan John Clarken (2004) määrittely kulttuurista käytäntönä. Näkemys korostaa kulttuurisen käänteeseen keskeistä ajatusta, että kulttuuri on sosiaalisten toimijoiden aktiivisesti rakentamaa. Tästä seuraa myös, että kulttuuri on käytäntöjen tulosta. Käytännöt voidaan käsittää *merkityksellistämisenä* (signifying practice) seuraten Ferdinand de Saussuren ajatusta merkitysten rakentumisesta merkitysketjujen kautta. Ne voidaan

nähdä myös Claude Lévi-Straussin ajattelun mukaisesti *bricolagena* eli uusien merkitysjärjestelmien tuottamisena, joka tapahtuu järjestelemällä vanhoja merkityksiä uusilla tavoilla. Käytännöt voivat olla myös *diskursiivisia käytäntöjä*, joka on foucault'laisten ja lingvististen analyysien käyttämä käsite. Edelleen Clarkea seuraten käsitämme kulttuurisen käänteän vahvalle tulkinnalle ominaiseksi avoimuuden ristiriitaisille havainnoille ja teoreettisten oletusten muuttuvuudelle. Tämä lähtökohta juontaa juurensa kulttuurintutkimukseen, joka on rakentunut materiaallisen ja kulttuurisen tai taloudellisen ja ideologisen välisen jännitteen ympärille ilman että se painottaisi näistä erityisesti toista tai palauttaisi toista ilmiötä toiseen – toisin kuin lähestymistavoissa, joissa kulttuuri toimii selittävän muuttujan roolissa. (Clarke 2004, 39, 50–51.)

Kulttuurisen käänteän maltillinen ja vahva tulkinta eroavat toisistaan kiinnostuksen kohteidensa osalta. Kulttuurisen käänteän maltillisen tulkinnan lähtökohtana ovat hyvinvointivaltioiden käytännönpoliittiset ratkaisut. Siinä kulttuuri on selittävä ja hyvinvointivaltioiden toimintaa ehdollistava tekijä, joka asetetaan toissijaiseen asemaan käytännön politiikkaan nähden. Kulttuurisen käänteän vahvassa tulkinnassa sen sijaan kiinnostus kohdistuu yhtäläillä hyvinvointivaltiollisia käytäntöjä tuottavien kulttuuristen ilmiöiden teoreettiseen ymmärtämiseen kuin niiden käytännönpoliittisiin seurauksiin (ks. myös Autto 2012, 22). Vaikka van Oorschot (2007, 137) näkee nämä lähestymistavat toisiaan täydentävinä, on ne kuitenkin usein käsitetty myös kilpailevina tulokulmina hyvinvointivaltioiden ymmärtämisessä. Tästä kertovat esimerkiksi maltillisen tulkinnan puolelle asettuneiden tutkijoiden varoittelu kulttuurin ”liiallisesta” painottamisesta. Varoittelujen mukaan kulttuuri menettää selittävän voimansa, jos kaikki nähdään kulttuurina. Kulttuurin vaikutuksen korostamista hyvinvointivaltion politiikan muotoutumisessa on jopa verrattu siihen, että kannella tapahtuvien cocktail-juhlien ja rupattelun nähtäisiin määräävän laivan suunnan (van Oorschot 2007, 129, 136; ks. myös Deacon 2002, 7). Kulttuurisen käänteän maltillisessa tulkinnassa puhutaankin esimerkiksi ”hyvinvointikulttuurista”, joka käsitetään vain yhtenä käytännön politiikan selittäjänä yhdessä poliittisten toimijoiden, sosiaalisten rakenteiden, instituutioiden ja yksilöiden sosiaalisten käytäntöjen kanssa (ks. Pfau-Effinger 2005).

Kulttuurisen käänteeseen vahvassa tulkinnessa *politiikka* ei ole hyvinvointivaltion yksi lokero tai sektori, vaan siinä on omaksuttu kulttuurintutkimuksen laaja politiikkakäsitys. Sen mukaan kaikki sosiaalinen elämä voi hahmottua luonteeltaan poliittisena ja asioiden politisoimiseen voivat osallistua muutkin kuin poliittinen eliitti, kansalaiset mukaan lukien (ks. Autto 2012, 21–22, 134–135). ”Kaikki on poliittista” tarkoittaa ensinnäkin, että kaikki sosiaalista elämää koskevat aiheet ja asiat ovat avoimia kamppailuille ja näkemyseroille. Toiseksi se tarkoittaa, että niillä voi olla seurauksia ihmisten yhdessä elämisen kannalta. (Newman & Clarke 2009, 21.) Janet Newman ja John Clarke (2009) huomauttavat, että ”kaikki on poliittista” -näemyksen mukainen politiikka ja kapeammin institutionaalisenä politiikkana ymmärretty politiikka kohtaavat tai välittyvät poliittisissa projekteissa. Poliittiset projektit sisältävät esimerkiksi poliittisten puolueiden lisäksi enemmän tai vähemmän yhtenäisiä pyrkimyksiä ajatusten, intressien, ihmisten ja vallan yhteen saattamiseksi. (Newman & Clarke 2009, 22.)

Laajasta politiikkakäsityksestä seuraa myös vallan ja vallankäytön korostaminen. Kulttuuri on valtaa, kuten Ian Bruff (2008, 43) toteaa ja jatkaa: ”sitä [kulttuuria] ei pitäisi luonnollistaa tai konkretisoida (*reify*) joksikin jähmeäksi, tietyn yhteiskunnan muuttumattomaksi osaksi, vaan se olisi nähtävä valtasuhteiden tuloksena ja välineenä” (käännös meidän). Erityisesti Foucault’n diskurssiteorian myötä kulttuurisen käänteeseen vahvassa tulkinnessa on myös omaksuttu käsitys kulttuurista perustavanlaatuisena suhteessa sosiaalisiin käytäntöihin: ”se ei reflektoi tai ilmaise toisia sosiaalisia käytäntöjä; se ei ole niiden määrittelemää, eikä sitä voida yksinkertaisesti käyttää välineenä tai välikappaleena muutoksen aikaansaamiseksi” (Nash 2010, 30–31; käännös meidän). Kulttuuri on pikemminkin sosiaalisia luokitteluja tai merkitysjärjestelmiä, joiden kautta ihmiset hahmottavat todellisuuden ja toimivat siinä: merkitysjärjestelmä, jonka välityksellä sosiaalinen järjestys kommunikoidaan, uusinnetaan, koetaan ja jonka kautta sitä myös tutkitaan (Williams 1981, 13). Kulttuuri ei ole objekti, jota voidaan tarkastella muuttujana, vaan ulottuvuus ja kaiken sosiaalisen lävistävä lanka, joka voidaan tutkimuksen keinoin tehdä näkyväksi (Alexander 2003, 7).

Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus

Sosiaalitieteissä tapahtunutta kulttuurista käännettä kuvataan yleensä uudenlaisina tutkimuskohteina, teoreettisina lähtökohtina ja menetelminä. Kuten edellä toimme esiin, hyvinvointivaltiotutkimuksessa keskustelut kulttuurisesta käännteestä ovat sen sijaan keskittyneet sen määrittelemiseen, mitä kulttuuri on ja mitä se ei ole. Emme pidä tätä erityisen hedelmällisenä lähtökohtana (ks. myös Clarken artikkeli tässä teoksessa). Näin ensinnäkin, koska kulttuurin määrittely on osoittautunut vaikeaksi, ja keskustelut ovat usein juuttuneet juuri siihen. Toiseksi kulttuurisen käänteen tai kulttuurinäkökulman palauttaminen pelkästään tietynlaiseen näkemykseen kulttuurista antaa siitä liian kapean kuvan.

Kulttuurin määrittelemisen sijaan otamme lähtökohdaksi, että hyvinvointivaltion kulttuurintutkimukseksi nimittämämme tutkimukset soveltavat sekä kulttuurintutkimuksen että kulttuurisosiologian keskeisiä ajatuksia ja teorioita sekä niiden oletuksia yhteiskunnan luonteesta ja tutkimisen tavoista. Lähestymistavan teoreettisia innostuksen lähteitä ovat erityisesti tiettyjen ajattelijoiden tuotanto. Näihin ajattelijoihin lukeutuvat ainakin Antonio Gramsci, Raymond Williams, Stuart Hall, Michel Foucault ja Pierre Bourdieu. Lisäksi lähestymistavassa on omaksuttu ajatuksia ranskalaisen yhteiskuntatieteen pragmaattisesta suuntauksesta sekä etnografisesta ja feministisestä tutkimuksesta. Edellä mainitut toimivat myös tämän kirjan artikkeleiden teoreettisina innoittajina ja suunnannäyttäjinä. Ne tarjoavat teoreettiset välineet, joiden avulla tarkastelemme hyvinvointivaltiota. Seuraavaksi esittelemme nämä teoreettiset lähtökohdat ja pohdimme, millaisia näkökulmia ne avaavat hyvinvointivaltion tarkasteluille.

Raymond Williams, Stuart Hall ja brittiläiset Gramsci-tulkinnat

Isossa-Britanniassa hyvinvointivaltiotutkimuksessa on sovellettu brittiläisen kulttuurintutkimuksen keskeisten vaikuttajien ajatuksia, erityisesti Raymond Williamsin ja Stuart Hallin. He puolestaan ovat ottaneet vaikutteita ranskalaisilta marxistisilta teorioilta. Ideologioiden tutkimisessa Williamsia ja Hallia on inspiroinut erityisesti Antonio

Gramsci, jonka ajattelusta he ovat tehneet uudelleentulkintoja. Nämä Gramsci-tulkinnat ovat eläneet myös hyvinvointivaltiotutkimuksessa.

Williams (1921–1988) on keskeisimpiä kulttuurisosiologian hahmoja. Hän oli osaltaan rikkomassa funktionalistisen lähestymistavan hallitsevaa asemaa sosiologiassa kirjallaan *The Sociology of Culture* (1981). Hänen laajat kulttuurin määrittelynsä, joiden mukaan kulttuuri on ”tavallista” (*culture as ordinary*) ja elämisen tapa, ovat vieläkin viittausten kohteena. Lisäksi Williamsin *Key Words* -kirjan (1976/1988) ajatusta yhteiskunnallisista avainsanoista, joiden viittauksen kohde tai sisältö muuttuu, on käytetty hyvinvointivaltiotutkimusten lähtökohtana. Tällä on haluttu korostaa, että hyvinvointivaltio ja hyvinvointi ovat keskeisiä sen kannalta, miten yhteiskunnassa ymmärretään sosiaaliset ja poliittiset suhteet. Avainsanojen ajatuksella on kuitenkin ennen kaikkea alleviivattu hyvinvointivaltion ja hyvinvoinnin merkitysten lukkoon lyömättömyyttä ja muuttuvuutta (ks. Clarke 2004; Clarken artikkeli tässä teoksessa).

Williams on vaikuttanut vahvasti Gramscin ajatusten vakiintumiseen brittiläisessä kulttuurintutkimuksessa. Hän kehitti Gramscin hegemonian ajatusta korostaen hegemonioiden epävakaisuutta. Epävakan taustalla hän näki paitsi hallitsevat myös jäänteenomaiset (*residual*) ja nousevat tai orastavat (*emergent*) muodostelmat ja käytännöt (ks. Jones 2006; Clarken artikkeli tässä teoksessa). Gramscin ajatuksia soveltavat hyvinvointivaltiotutkimukset kiinnittävät huomiota hyvinvointivaltiosta käytävien poliittisten kamppailujen ja projektien jatkuvuuteen sekä muutosten osittaisuuteen, keskeneräisyyteen ja ristiriitaisuuksiin. Hegemonisten projektien käsitteellä on viitattu siihen, että hyvinvointivaltiota koskevien ideologioiden väliset suhteet ovat kilpailevia ja hierarkkisia (ks. Clarke 2004; Laclau & Mouffe 2001). Gramscilta omaksuttuihin käsitteisiin kuuluu myös ”tavallinen” tai ”yhteinen” järki (*common sense*). Käsitteellä on jäsennetty kollektiivisia käsityksiä ja luonnollistettuja merkityksiä liittyen sukupuoleen ja perheeseen sekä rotuun ja kansakuntaan (Clarke 2004, 38; Bruff 2008, 8–9). Gramsci on ollut myös keskeinen ajattelija valtion käsitteen laajentamisessa suhteessa funktioita, instrumentaalisuutta ja määräysvaltaa korostaviin käsityksiin (Kosonen 1988, 87). Gramsci (1982, 125) näki valtion

instituutiona, jonka sisällä saavutettu valta on keskeistä poliittisen liikkeen onnistumisen kannalta. Gramscilaisittain ajatteltuna valtio on myös ”institutionaalinen paikka”, jossa sosiaalisia vastakkainasetteluja ja ristiriitoja sovitellaan, kuten Clarke toteaa artikkelissaan tässä teoksessa.

Williamsin tavoin myös Hall (1932–2014) on soveltanut Gramscin ajatuksia (esim. Hall 1992), eikä hänkään varsinaisesti tutkinut hyvinvointivaltiota. Hallin kriittinen kiinnostus kohdistui uusliberaaliin politiikkaan (ks. Hall, Massey & Rustin 2013), joka on yksi hyvinvointivaltiotutkimuksen keskeisistä kriittisen tarkastelun kohteista (ks. Mikael Nygårdin ja Arto Selkälän artikkelit tässä teoksessa). Lisäksi Hallin analyysit ovat usein kohdistuneet hyvinvointivaltion erilaisiin osa-alueisiin ja instituutioihin, kuten työmarkkinoiden muutoksiin sekä brittiläisen valtion strategioihin rajun yhteiskunnallisen muutoksen hallitsemiseksi 1970- ja 1980-luvuilla. Hallin mukaan kielenkäytöllä ja kommunikaatiolla on tässä yhteydessä keskeinen sija. Niiden avulla on mahdollista konstruoida ja uudelleen neuvotella merkityksiä, jotka edesauttavat tietyn valtajärjestelmän tai hegemonisen diskurssin ylläpitämistä. Hall nojaa siten gramscilaiseen ajattelutapaan ja soveltaa myös semioottisia lähtökohtia, kuten Roland Barthesin ajatuksia.

Kulttuurilla on Hallille syvempi merkitys kuin ainoastaan areenana, jossa hallitsevia diskursseja kommunikoidaan tai otetaan vastaan passiivisesti. Hänen mukaansa se toimii lähinnä eri toimijoiden, diskurssien ja niiden koodien välisenä vuorovaikutuksena, jossa merkityksistä neuvotellaan jatkuvasti. Hallin (1973) ajatus ”sisäänkoodauksesta” (*encoding*) ja ”uloskoodauksesta” (*decoding*) televisiokommunikaatiossa on oiva esimerkki tästä. Televisioviesteillä ei siten voi olla ainoaa tai pysyvää merkitystä, vaan ne elävät omaa elämäänsä tiettyjen valtahierarkioiden ja instituutioiden sanelemana. Näitä Gramscin ja semiotiikkaan nojautuvia ajatuksia on sovellettu esimerkiksi hyvinvointi-ideologioiden (ks. Nygård 2003; Kosonen 1998) ja hyvinvointivaltiota rakentavien representaatioiden (ks. Autto 2012) tutkimisessa.

Gramscin ja Barthesin lisäksi Hall on tukeutunut Karl Marxin ja Michel Foucault'n tuotantoon. Hall sovelsi edellä mainittujen teoreetikoiden ajatuksia välineinä, joiden avulla hän keskusteli tutkimiansa ilmiöiden kanssa. Teorioiden soveltamisessa hän korosti herkkyyttä

tarkasteltavan ilmiön kontekstille sekä avoimuutta todellisuuden kompleksisuudelle, monimuotoisuudelle ja muuttuvuudelle. Tähän lähtökohtaan istuvat huonosti ajatukset teorioista, jotka selittäisivät ilmiön yksioikoisesti tai jotka olisivat sen ymmärtämisen kannalta ”oikeita”. Hallia onkin kuvattu keskeiseksi yhteiskuntateoreetikoksi, jolla ei kuitenkaan ollut omaa ”suurta” teoriaansa. (Grossberg 2014, 4–7.) Tämä teorioiden mekaanisen soveltamisen tai ”teoriafetisismien” (Grossberg 2014, 4) välttäminen sekä pyrkimys sen sijaan teorian ja yhteiskunnan väliseen vuoropuheluun elää vahvasti laajemminkin Hallin edustamassa kulttuurintutkimuksessa.

Kirjassa pidämme kiinni tästä lähtökohdasta. Kirjan artikkelit pyrkivät soveltamaan teorioita luovasti, tutkimuskohteen mukaan niitä muovaten sekä niiden kanssa keskustellen, eivät niinkään esittelemään ja soveltamaan teorioita ”oikea-oppisesti”. Kaikkein vahvimmin brittiläistä kulttuurintutkimusta tässä kirjassa edustaa John Clarken artikkeli. Clarke on niin sanotun Birminghamin koulukunnan kasvattaja. Koulukunta kehittyi Hallin ja Richard Hoggartin Birminghamin yliopistoon perustamassa nykykulttuurin tutkimuskeskuksessa (*Centre for Contemporary Cultural Studies*). Clarke oli Hallin oppilas ja teki myöhemmin tämän kanssa myös läheistä yhteistyötä. Clarke on työskennellyt sosiaalipolitiikan professorina *Open Universityssa*, jossa hän on vuodesta 1980 alkaen tarkastellut hyvinvointivaltiota ja sosiaalipolitiikkaa koskevia kysymyksiä. Hänellä on ollut keskeinen merkitys siinä, että kulttuurintutkimuksen lähtökohdat ovat tulleet osaksi hyvinvointivaltiotutkimusta. Tutkimuksissaan Clarke on tuonut esiin hyvinvointipolitiikan muutosten monimuotoisuutta ja ristiriitaisuutta. Samalla hän on osoittanut riittämättömäksi yksinkertaistavia tulkintoja, joissa muutokset nähdään yksioikoisena ja totaalisenä siirtymänä esimerkiksi uusliberaaliin hallintaan.

Clarke pohtii artikkelissaan hyvinvointivaltion tutkimisen mahdollisuuksia ja haasteita Birminghamin koulukunnan lähtökohdista ponnistaen. Hän tuo esille esimerkiksi, miten hyvinvointivaltio hahmotuu sosiaalisesti rakentuvana ilmiönä ja kamppailun kohteena. Nämä lähtökohdat johdattavat tutkijan tarkastelemaan hyvinvointivaltiota, ei reaalisenä objektina tai akateemisesti määriteltynä valtiomuotona tai

käytännönpolitiikkana, vaan hyvinvointia ja valtiota koskevien ajatusten muodostelmina, joista voidaan puhua hyvinvointivaltiona. Samalla lähtökohdat johdattavat kysymään empiirisen tutkimuksen avulla, mitä hyvinvointivaltiolla tarkoitetaan ja mitä (keskenään kilpaileviakin) merkityksiä sille annetaan. Lisäksi Clarke korostaa Hallin tavoin ilmiön kontekstin merkitystä. Clarken mukaan kontekstia ei tulisi käsittää vain toiminnan passiivisena taustana tai paikkana, johon tarkasteltava ilmiö sijoitetaan. Esimerkiksi tässä kirjassa ei oteta lähtökohdaksi, että suomalainen tai pohjoismainen hyvinvointivaltio olisi tietynlainen ennalta määritelty konteksti, johon tarkastelemamme asiat sijoittuvat. Sen sijaan artikkeleissa tarkasteltavien ilmiöiden kontekstit ovat jotain, joiden kautta voimme kertoa hyvinvointivaltiosta. Kontekstualisoinnin ohella Clarken artikkeli toteuttaa kulttuurintutkimuksen ajatusta, että teorit ovat pikemminkin näkökulma tai lähtökohta tarkasteltavan ilmiön kanssa käytävälle keskustelulle kuin itsessään vastauksia antavia.

Michel Foucault

Michel Foucault’lla (1926–1984) on ollut erittäin suuri vaikutus kulttuurintutkimuksen ja kulttuurisosiologian käsityksiin vallasta. Siinä missä gramscilaiset tutkimukset keskittyvät useiden ideologioiden rinnakkaiseloon ja kamppailuun, foucault’laiset analyysit ovat kiinnostuneempia hallitsevista ajattelutavoista ja niiden korvautumisesta toisilla ajattelutavoilla. Tietystä historiallisesta tilanteesta hallitsevaan ”totuuteen” ne viittaavat Foucault’n diskurssin ja episteemin käsitteillä. (ks. myös Autto 2012, 36.) Hallitseva ”totuus” ei koske pelkästään hyvinvointivaltiota koskevia käsityksiä ja puhetta, vaan se vaikuttaa myös konkreettisiin käytännönpolitiikan muotoihin.

Tässä teoksessa Mikael Nygård soveltaa Foucault’n diskurssikäsitystä tarkastellessaan suomalaisissa poliittisissa keskusteluissa tapahtunutta muutosta, jota hän kuvaa siirtymäksi kansallisesta jälkikansalliseen hyvinvointivaltioon. Muutoksen myötä talouspolitiikan näkökulmat ovat saaneet entistä vahvemman aseman sosiaalipolitiikan määrittelyssä. Tämän seurauksena sosiaalipolitiikkaa arvioidaan erityisesti siitä näkökulmasta, miten se aktivoisi parhaiten kansalaisia ja näin parantaisi talouselämän toimivuutta sekä lisäisi Suomen kilpailukykyä

kansainvälistyneessä talouselämässä. Nygård käyttää Foucault'n diskurssikäsitteiden rinnalla retoriikka-analyysia tutkiessaan tarkemmin, miten poliittinen eliitti oikeuttaa siirtymän mukaisia uudistuksia ja pyrkii esittämään ne välttämättöminä.

Foucault'n pohtima subjektiuden teema puolestaan nostaa huomion kohteeksi sen, miten hyvinvointivaltiollinen ajattelu ja politiikka tuottavat kansalaisten, poliitikkojen ja julkishallinnon toimintaan kohdistuvia odotuksia ja toimimisen mahdollisuuksia. Ehkä vahvimmin Foucault'n merkitys näkyy hyvinvointivaltiotutkimuksessa jälkifoucault'laisen hallinnan koulukunnan ajatusten soveltamisena. Hallinnan koulukunnan tutkimuskohteena on hallinta, joka Mitchell Deania (1999) lainaten on auktoriteettien ja toimijoiden enemmän tai vähemmän laskelmoitua ja tarkoitushakuista toimintaa. Nämä auktoriteetit ja toimijat käyttävät erilaisia tekniikoita ja tiedon muotoja pyrkiessään muokkaamaan ja ohjaamaan halujamme, pyrkimyksiämme ja uskomuksiamme. (Dean 1999, 11.) Suomessa esimerkiksi Annikki Savio (2001) ja Elina Palola (2007) ovat soveltaneet hallinnan koulukunnan ajatuksia EU:n sosiaalipoliittisen vallankäytön analyysissa (ks. myös Kaisto & Pyykkönen 2010).

Tässä teoksessa Riikka Perälä, Arto Selkälä ja Anna Alanko soveltavat artikkeleissaan Foucault'n ja hallinnan koulukunnan ajatuksia subjektiuden ja vallan yhteen kietoutumisesta, joissa valta näyttäytyy pyrkimyksinä vaikuttaa kansalaisten toiminnan mahdollisuuksiin ja heihin suunnattuihin odotuksiin. Alanko tukeutuu artikkelissaan hallinnan analyysiin tutkiessaan, millaisina toimijoina vakavista psykiatrisista sairauksista kärsivät ymmärrettiin 1980-luvun mielen-terveyspolitiikassa. Hän tuo esiin, miten mielen-terveyshoidon suunnittelun tavoitteeksi asetettiin potilaan autonomisuuden tukeminen. Myöhemmin yksilön autonomisuus on otettu jo enemmän tai vähemmän itsestään selvänä lähtökohtana.

Selkälän artikkeli puolestaan tarkastelee, miten kansalaisten vastuu omasta hyvinvoinnistaan on korostunut suomalaisessa hyvinvointipoliitikassa 1990-luvun lopulta alkaen. Selkälän mukaan muutos ei selity pelkästään hyvinvointivaltion taloudellisten resurssien vähenemisellä, sillä kansalaisiin kohdistuvan aktivointidiskurssin vahvistuminen on tapahtunut myös taloudellisesti suhteellisen hyvin menestyneissä

kunnissa. Artikkeliki kartoittaa näin kansalaisiin kohdistuvassa moraalisisessa asennoitumisessa tapahtunutta muutosta. Selkälän empiirisenä tutkimuskohteena ovat sosiaali- ja terveysjohtajien näkemykset, jotka on kerätty kyselytutkimuksen menetelmin. Artikkelin tapa yhdistää hallinnan analyysi määrällisiin tutkimusmenetelmiin on varsin harvinainen laadullisia menetelmiä painottavien hallinnan analyysien joukossa.

Perälä soveltaa artikkelisään foucault'laisen hallinnan koulukunnan lähtökohtia huumetyön ruohonjuuritason tarkastelussa. Samalla hän kuitenkin pohtii näiden lähtökohtien rajallisuutta hyvinvoinnin ja terveyden hallinnan sisältämien valtasuhteiden ymmärtämisessä. Tämä pohdinta liittyy vallan monisuuntaisuuteen ja hallintapyrkimykseen kohdistuvan vastarinnan mahdollisuuksiin. Nämä näkökulmat kuuluivat myös Foucault'n ajatteluun. Ne ovat kuitenkin jääneet taka-alalle myöhemmissä hallinnan analyyseissä, jotka ovat käsittäneet hallinnalliset pyrkimykset usein totaalisina ja onnistuneina (ks. esim. Helén 2010, 46; Autto 2015). Perälä tuo empiirisen analyysin avulla esille, miten yksilöiden terveyteen kohdistuva hallinta ei ole yksiselitteisesti ”ylhäältä alaspäin” tapahtuvaa vallankäyttöä, kuten hallinnan teorit usein olettavat. Hänen tutkimassaan huumetyössä asiakkaat eivät olleet pelkästään yksisuuntaisen vallankäytön kohde, vaan he käyttivät tarjolla olleita palveluja monin eri tavoin ja määrittelivät itse, mitä palveluja halusivat käyttää ja millä ehdoilla. Perälä ehdottaa etnografista analyysia välineeksi, joka hallinnan teorioiden rinnalla sovellettuna voi auttaa paitsi ymmärtämään ilmiön monimuotoisuutta myös kehittämään hallintaohjelmia siten, että ne palvelisivat paremmin ohjelmien kohteena olevien ihmisten tarpeita.

Foucault tunnetaan myös genealogisesta tutkimusotteestaan ja nykyisyyden historiasta. Ne viittaavat hänen tapaansa ymmärtää nykyisyyttä kriittisen historian tarkastelun avulla (ks. Helén 2005, 94). Hyvinvointivaltion historiallisella tutkimuksella on ollut Suomessa vahva asema. Esimerkiksi tutkimussuuntausta edustava kansainvälinen tutkimusverkosto *The Nordic Welfare State – Historical Foundations and Future Challenges* (NordWel) on toiminut Suomesta käsin. Verkostossa on toiminut sitä johtaneen Pauli Kettusen lisäksi muiden muassa Pirjo Markkola, joka on tutkinut hyvinvointivaltioiden historiaa esimerkiksi

sukupuolen ja uskonnon näkökulmista. Tässä teoksessa nykyisyyden historian lähestymistapaa soveltavat Pauli Kettunen ja Mathias Mårtens.

Kettunen tarkastelee artikkelissaan tätä ajatusta soveltaen hyvinvointivaltiolle annettuja merkityksiä. Foucault'n ohella hän tukeutuu käsittehistorioitsija Reinhart Koselleckin ajatuksiin siitä, miten käsitteitä ja menneisyyden tulkintoja käytetään poliittisina ”ohjausvälineinä”, joiden avulla pyritään vaikuttamaan yhteiskuntapolitiikan päämääriin. Hän tuo esille Pohjoismaissa hyvinvointivaltiolle annettujen merkitysten kerrostuneisuuden. Pohjoismaissa hyvinvointivaltio on historian saattossa käsitetty ja käsitteellistetty palkkatyön yhteiskuntana, projektina, kansallisen kilpailukyvyn parantajana ja heikentäjänä sekä hyvinvointivaltion rinnalla hyvinvointiyhteiskuntana. Kettusen mukaan pohjoismaisissa hyvinvointivaltion merkityksellistämisen tavoissa valtion ja yhteiskunnan käsitteet nivoutuvat yhteen. Hänen analyysinsä toisaalta myös rikkoo käsityksiä hyvinvointivaltiosta yhtenäisenä kansallisena kertomuksena ja osoittaa, kuinka esimerkiksi vasemmistolaiset ja oikeistolaiset tulkinnat ovat eläneet jännitteisessä suhteessa toisiinsa.

Mårtens puolestaan soveltaa genealogista tutkimusotetta analysoimalla, miten 1900-luvun alussa Suomessa pyrittiin hallitsemaan työväenluokkaisten irtolaisnaisten muodostamaa sosiaalista ongelmaa tai uhkaa. Analyysi tekee näkyväksi hyvinvointivaltioajatteluun sisältyvien työllistämisen ja syrjäytymisen ehkäisemisen tavoitteiden historiallisia juuria. Näin se auttaa ymmärtämään myös nykyisyydessä kansalaisiin kohdistuvia hallintapyrkimyksiä. Mårtens seuraa Foucault'n tutkimuksen tekemisen tapaa, jossa ilmiön teoreettinen ymmärrys kulkee käsi kädessä empiirisen tarkastelun kanssa. Vaikka Foucault on tunnettu erityisesti varsin abstrakteista teoreettisista ajatuksistaan, hänen työnsä perustui vahvasti arkistomateriaalien analyysiin ja kenttätyöhön. Mårtensin kohdalla tämä tutkimusote tarkoittaa paneutumista tutkimuskirjallisuuden lisäksi rangaistusten täytäntöönpanoasiakirjojen analyysiin ja tulkintaan. Noin tuhannen sivun laajuinen aineisto pitää sisällään kuvernöörien, lääkäreiden sekä poliisi- ja vankilaviranomaisten laatimia köyhäinhoidon naisille antamia varoituksia, poliisikuulusteluja, viranomaisten todistuksia ja muita asiakirjoja, jotka kuvaavat vankisiirtolaan lähetettyjen täytäntöönpanokäsittelyjä.

Pierre Bourdieu

Foucault'n tavoin myös Pierre Bourdieu (1930–2002) oli teoreetikon asemastaan huolimatta tiukasti sitoutunut empiiriseen tutkimukseen. Lisäksi hänen tuotannollaan on Foucault'n tavoin ollut keskeinen merkitys siihen, miten kulttuurin ja vallan välinen suhde on käsitetty kulttuurintutkimuksessa. Bourdieun käyttämistä käsitteistä tunnetuimpia ovat symbolinen valta, sosiaalinen kenttä, habitus ja pääomat, jotka hän jakaa taloudelliseen, sosiaaliseen ja kulttuuriseen. Hän on tunnettu myös yhteiskuntaluokkien, kulttuuristen erontekojen, ryhmänmuodostuksen ja kategorioiden tutkijana (ks. Wacquant 2013; Brubaker 2013). Hyvinvointivaltion tutkimisen kannalta Bourdieu on kiinnostava edellä mainittujen käsitteiden ja tutkimuskohteiden lisäksi siksi, että hän kiinnittää huomiota valtion yhteiskunnalliseen rooliin. Bourdieu (2000, 175, 240) käsittää valtion keskeisenä ennen kaikkea vallan kannalta, joka koskee ”oikeaa” todellisuuden tulkintaa ja sen saamista valtiollisen hallinnon toiminnan lähtökohdaksi. Gramscin tavoin hän ajattelee, että valtio on tehokkain instituutio tietyn todellisuuden tulkinnan yleistämiseksi ja vakiinnuttamiseksi sekä sen aseman vahvistamiseksi myös käytännönpolitiikassa. Valtion merkityksen korostamisen lisäksi Bourdieu istuu hyvin hyvinvointivaltiokeskusteluihin hyvinvointivaltion puolustajana (Roos 2013, 137–138) ja uusliberalistisen politiikan kriitikkona (ks. Bourdieu 1999). Lisäksi hän johti nyky-yhteiskunnalle ominaisia sosiaalisen kärsimyksen muotoja tarkastelevaa tutkimushanketta, jonka tulokset julkaistiin kirjassa *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society* (1999).

Yksi bourdieulaisen lähestymistavan vahvuuksista on, että se auttaa ajattelemaan erilaisten toimijoiden sosiaalisen aseman merkitystä hyvinvointivaltiosta käytävissä poliittisissa kamppailuissa. Kiinnittämällä huomiota hegemonisten projektien (Gramsci) takana oleviin toimijoihin se auttaa myös ymmärtämään poliittisen toiminnan ja kamppailun dynamiikkaa, jonka seurauksena on tietyn tulkinnan hegemoninen asema tai sen vaihtuminen. Bourdieu auttaa myös tarkastelemaan tulkintojen välisiä suhteita eli sitä, hallitseeo hyvinvointivaltion politiikassa yksi itsestäänselvyytenä pidetty tulkinta (*doksa*) tai yksi voimakkain ja

muut tulkinnat ulos sulkeva tulkinta (*ortodoksia*) vai joukko hallitseevia tulkintoja, jotka pitävät muut mahdolliset tulkinnat marginaalissa (*heterodoksia*) (ks. Autto 2012, 35). Lisäksi bourdieulainen katsanto kiinnittää huomiota siihen, miten edellä mainittuja asetelmia pyritään säilyttämään tai haastamaan symbolisen vallan avulla. Symbolisella vallalla Bourdieu tarkoittaa valtaa rakentaa jaettua todellisuutta sanoilla ja kategorioilla sekä valtaa oikeuttaa tietty todellisuuden tulkinta (Bourdieu 1990, 135).

Sosiaalisen kentän käsite on hyvinvointivaltiotutkimuksen yksi ahkerimmin sovelletuista Bourdieun käsitteistä. Janne Autto (2012) on käyttänyt kentän käsitettä tarkastellessaan, miten julkiset päätöksentekijät ja kansalaiset osallistuvat julkisuudessa hyvinvointivaltiosta käytäviin tulkintakamppailuihin sosiaalisilta kentiltä ja näiden sisältämistä toimija-asetemista. Hänen mukaansa kenttien sisältämät vastakkainasettelut ja toimija-asetemat vaikuttavat siihen, millaisia tulkintoja päätöksentekijät ja kansalaiset esittävät hyvinvointivaltiosta. Kentän käsitteen avulla hän tuo esille, miten eduskunnassa ja kunnassa käydyt keskustelut rakentuvat kumpikin oman (kentän) logiikkansa mukaisesti. Laura Tiitinen ja Sanna Lähteinen (2014) puolestaan tuovat kentän käsitteen avulla esiin, miten sosiaalialan työntekijät pyrkivät tekemään useita asioita julkisen viestinnän avulla: ehkäisemään sosiaalisia ongelmia ja osoittamaan vastuita ongelmien hoitamisessa, ajamaan asiakkaiden ja ammattilaisten etua, parantamaan ammattikunnan mainetta sekä erottautumaan muista sosiaalialan toimijoista. Kentän käsitteen yhtenä vahvuutena näemme, että se auttaa ajattelemaan, miten toimijoiden lisäksi myös toiminnan sosiaalinen konteksti on mukana tuottamassa hyvinvointivaltiota koskevia käsityksiä ja niiden välisiä hierarkioita (ks. myös Clarken artikkeli tässä teoksessa).

Hyvinvointivaltiotutkimuksessa Bourdieun soveltaminen on kuitenkin jäänyt suhteellisen vähäiseksi verrattuna varsinkin Foucault'hon ja Gramsciin. Varhaisimpiin ehdotuksiin Bourdieun soveltamismahdollisuuksista kuuluu Michel Peillonin (1998) näkemys hyvinvoinnista kenttänä, jolla erilaiset toimijat – lähinnä valtiollista valtaa käyttävät hyvinvointivaltion ammattilaiset – tukeutuvat toiminnassaan erilaisiin pääomiin. Bourdieun käsitteitä onkin sovellettu erityisesti sosiaali-

työntekijöiden toiminnan tarkasteluun (ks. Garrett 2013; Tiitinen & Lähteinen 2014).

Tässä kirjassa Bourdieun ajattelua soveltaa Lise Eriksson. Hän tarkastelee Suomessa käytyjä leipäjonokeskusteluja Bourdieun habitusta, pääomia ja kenttiä koskevien ajatusten avulla. Lisäksi hän hyödyntää Bourdieun länsimaisen yhteiskunnan pientä kurjuutta ja marginalisoitua koskevan tutkimuksen lähtökohtia. Bourdieun avulla hän tuo esille, miten leipäjonoista käydyissä julkisissa keskusteluissa tuotetaan leipäjonoissa olevien ihmisten kategorialla sekä sosiaalisia etäisyyksiä ja valtasuhteita myös muiden toimijaryhmien välille. Erikssonin artikkeli tekee näkyväksi, miten leipäjonokeskusteluissa ihmiset kamppailevat erilaisine tulkintoineen hyvinvointivaltion toimivuudesta, köyhyiden syistä ja leipäjonon tarpeellisuudesta. Joidenkin mukaan leipäjonot kertovat häpeällisellä tavalla hyvinvointivaltion rapautumisesta. Tulkinnan mukaan kyse on myös huono-osaisten nöyryyttämisestä heidän joutuessaan jonottamaan julkisesti saadakseen ruoka-apua. Joidenkin tulkintojen mukaan juuri leipäjonon näkyvyys aiheuttaa ongelmia esimerkiksi huonontamalla alueen asuntojen arvoa, minkä vuoksi ne pitäisi ”siivota” pois näkyvistä.

Ranskalainen pragmaattinen suuntaus

Ranskalainen sosiaalitieteiden pragmaattinen suuntaus on kehittynyt osittain kritiikkinä bourdieulaista ajattelua kohtaan. Sitä onkin Ranskassa kuvailtu ”bourdieulaisuuden loppuna” (Dosse 1999, 37), millä on hieman dramatisoiden korostettu pragmaattisen suuntauksen kriittistä asennetta Bourdieuhun sekä sen voimistunutta asemaa suhteessa bourdieulaiseen ajatteluun ranskalaisen yhteiskuntatieteen kentällä. Pragmaattisessa suuntauksessa filosofeja, sosiologeja, taloustieteilijöitä ja historiantutkijoita on yhdistänyt kiinnostus ja kunnioitus ihmisten käytännön tietoa kohtaan. He ovat myös pyrkineet tulkitsemaan ihmisten käytännönjärkeä tutkimalla heidän kokemuksiaan. (Dosse 1999, 34.) Tässä lähestymistavassa hylätään ajatus, että tutkija tietäisi todellisuuden paremmin kuin tutkimuksen kohteena olevat ihmiset. Sen sijaan pragmaattinen suuntaus korostaa tutkittavien ilmiöiden ainutlaatuisuutta ja tarvetta oppia yhteiskuntaa rakentavilta ja ylläpitäviltä ihmisiltä. Tällainen tutkimus

lisää tieteellisen tulkinnan tutkittavan ilmiön tuottamiseen osallistuvien ihmisten tekemien tulkintojen joukkoon ilman, että tieteellinen tulkinta nähtäisiin enemmän totuutena. (Latour 1996, 199–200).

Tutkittavien tietoa kunnioittavalla lähestymistavallaan pragmaattinen suuntaus poikkeaa varsin radikaalisti paitsi Bourdieun tieteellisen tiedon luonnetta koskevista käsityksistä myös laajemmin objektivistisestä tai positivistisesta durkheimilaisesta ja marxilaisesta ajattelusta, jotka olivat hallitsevia lähestymistapoja 1900-luvun ranskalaisessa yhteiskuntatieteessä (ks. Dosse 1999). Hyvinvointivaltion tutkimisessa erilaisiin tiedon muotoihin kunnioittavasti suhtautuvan pragmaattisen suuntauksen vaikutus on puolestaan merkinnyt varsin poikkeavaa tulo-kulmaa verrattuna sellaisiin tutkimuksiin, joissa tavoitteena on tuottaa hyvinvointivaltioita koskevaa objektiivista tietoa (ks. myös Autton artikkeli tässä teoksessa). Pragmaattinen suuntaus edustaa myös ”kuvailevaa käännettä”, jonka myötä yhteiskuntatieteet ovat painottaneet ilmiön kausaalisen selittämisen sijasta sen kuvailua; ”miksi?”-kysymysten sijasta pyrkimyksenä on vastata kysymykseen ”miten?” (Dosse 1999, 149–154).

Hyvinvointivaltion tarkasteluissa on sovellettu erityisesti pragmaattisen yhteiskuntatutkimuksen kääntämisen (*translation*) ja sommitelman (*assemblage*) käsitteitä (ks. myös Clarken artikkeli tässä teoksessa). *Kääntämisen* käsitettä ovat alun perin kehittäneet Bruno Latour ja Michel Callon pyrkiessään tavoittamaan sosiaalisen todellisuuden notkeaa ja dynaamista luonnetta sekä sosiaalisia prosesseja, joissa alkuperäiset merkitykset tulevat jatkuvasti muutetuiksi ja käännetyiksi (ks. Latour 2005; Callon 1980; 1986). Kääntäminen tapahtuu monisäikeisissä toimijaverkostoissa, joissa jokainen toimija osallistuu vaatimusten, artefaktien, diskursien ja tulkintojen muotoilemiseen ja muuttamiseen (ks. Latour 1987). Kääntäminen liittyy erottamattomasti valtasuhteisiin, sillä kääntäminen on prosessi jossa toimijat muotoilevat yhteisiä tavoitteita, tietoa, totuuksia ja vallan seurauksia. Kääntämisessä hallitsevat diskursit tuotetaan uudelleen, erilaisina ja erilaisilla seuraamuksilla toisessa paikassa ja tilanteessa. Näin kääntäminen tuottaa myös valtasuhteita. (Lendvai & Stubbs 2009, 676–677; Lendvai & Stubbs 2007, 176–177; Stubbs 2012, 2–3; ks. myös Clarke, Bainton, Lendvai & Stubbs 2015.)

Noémi Lendvain ja Paul Stubbsin (2009) mukaan kääntämisen ajatus kyseenalaistaa näkemykset sosiaalipolitiikasta kiinteinä kokonaisuuksina, jotka olisivat siirrettävissä sellaisinaan eri konteksteihin. Sosiaalipolitiikan tarkastelu kääntämisenä johdattaa kiinnittämään huomion siihen, miten hyvinvointivaltiollinen politiikka ajattelutapoineen, sisältöineen, teknologioineen ja välineineen muuttuu tai elää jatkuvasti riippuen sen toteutumispaikasta, merkityksistä ja toimijuuksista. (Lendvai & Stubbs 2009, 677.) Ajatusta seuraten esimerkiksi uusliberaalin politiikan toteutumista tulisi tarkastella kansallisesti ja paikallisesti omilla tavoillaan toteutuneina käänöksinä, eikä mekaanisesti siirrettyinä ajattelu- ja toimintatapoina. Lisäksi kääntämisen näkökulma kohdistaa huomion siihen, miten parlamentaarisen päätöksenteon areenoilla muotoutunut politiikka muuntuu hyvinvointivaltiolliseksi käytännöiksi. Se myös auttaa tekemään näkyväksi, miten erilaiset toimijat osallistuvat ja vaikuttavat hyvinvointivaltiollisten prosessien toteutumiseen. (ks. Lendvai & Stubbs 2007, 178; Kingfisher 2013; ks. myös Clarken artikkeli tässä teoksessa.)

Sommitelman perusajatus on lähellä kääntämistä. Sommitelma on käsite, jolla Gilles Deleuze ja Felix Guattari (2004) pyrkivät ymmärtämään yhtälailla sosiaalisten ilmiöiden rakenteellisia ja notkeita tai vakaita ja epävakaita piirteitä. Tähän pyrkimykseen sisältyy herkkyyys ilmiön kompleksiselle muotoutumiselle ja moninaisille seurauksille sekä sen kehittymisen ja muuntumisen aikasidonnaisuudelle ja hetkellisyydelle. (Venn 2006, 107; ks. myös Lendvai & Stubbs 2007, 675.) Hyvinvointivaltion tutkimiseen sovellettuna sommitelman käsite haastaa käsityksen jähmeistä ja pysyvistä valtioista tai ideaalityypisistä hyvinvointiregimeistä, mikä on Esping-Andersenin (1990) innoittaman vertailevan hyvinvointivaltiotutkimuksen lähtökohtia. Samoin se haastaa institutionalistisen polkuriippuvuusteorian näkemyksen hyvinvointivaltioiden historiasta valtioiden kerran valitsemina kohtalonomaisina polkuina, joilta niiden on myöhemmin vaikea enää poiketa. (Stubbs 2012, 3; Lendvai & Stubbs 2009, 675–676.)

Lendvai ja Stubbs (2009) ovat sommitelman ajatusta soveltaen tuoneet esiin, miten kansallisen sosiaalipolitiikan kehittyminen ja muuttuminen on jähmeisiin hyvinvointimalleihin perustuvan regiimi-

näkökulman sijasta paremmin ymmärrettävissä kompleksisina prosesseina, joissa kohtaavat useat paikalliset, kansalliset, ylikansalliset ja välittävät toimijat. Myös Clarke on puhunut sellaisen lähestymistavan puolesta, joka tarkastelisi hyvinvointivaltion monimuotoisuutta ja sitä, miten tietty hetki on muotoutunut ”moninaisten ja potentiaalisesti ristiriitaisten voimien, paineiden ja suuntausten” seurauksena (Clarke 2004, 25; käänös meidän).

Ranskalaisen pragmaattisen suuntauksen keskeisiin ajatuksiin kuuluu lisäksi muiden kuin ihmistoimijoiden huomioiminen osana ilmiön tuottavaa toimijaverkostoa. Lähtökohtana on, että myös muut kuin ihmistoimijat ovat tuottamassa sosiaalista ja ovat näin osa sosiaalista. Tämän vuoksi niitä ei tule käsittää ”sosiaalisesta” erillisenä, ”ei-sosiaalisena”, tai vain selittävänä tai selitettävänä tekijänä (Latour 2005, 1–4). Kuten pragmaattisen suuntauksen ajatuksia soveltava Turo-Kimmo Lehtonen (2013) toteaa, länsimaiset hyvinvointijärjestelmät on rakennettu sellaisia arkielämän tilanteita varten, joissa tietyt hyvinvointia tuottavat inhimilliset tai materiaaliset tekijät sulkeutuvat pois. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi työttömyys tai työstä pois jääminen iän tai lapsen saamisen vuoksi sekä sairastuminen. Lehtosen mukaan raha on keskeisin väline, jolla hyvinvointia on pyritty edistämään: ”Raha on *superhyödyke* hyvinvoinnin palveluksessa, ohittamaton yleistyökalu, kun halutaan edistää hyvinvointia myös muilla kuin puhtaasti rahallisilla ulottuvuuksilla”. Taloudellista tehokkuutta korostavan *New public management* -ajattelun yleistymisen myötä raha on jopa muuttunut hyvinvoinnin tuottamisessa välineestä päämääräksi. (Lehtonen 2013, 53–56.)

Laajan toimijakäsityksen osalta pragmaattinen suuntaus on ottanut vaikutteita semiootikko A. J. Greimasilta, joka kutsui erilaisissa kertomuksissa toistuvia toimijarooleja *aktanteiksi* ja toimijarooleissa toimivia inhimillisiä ja ei-inhimillisiä toimijoita *aktoreiksi* (ks. Bénatuil 1999, 384; Latour 2005, 54–55, 128). Tässä kirjassa Alanko soveltaa greimasilaisen semiotiikan mukaista toimijakäsitystä analysoidessaan skitsofrenian hoidon kehittämisohjelmassa rakentuvia toimijuuksia. Artikkelissa nämä toimijakäsitykset täydentävät hallinnan analyysissä käytettyä politiikan ongelmakentän analyysia. Myös Janne Autto so-

veltaa paikallisia päivähoitokeskusteluja tarkastelevassa artikkelissaan greimasilaisen semiotiikan tapaa tulkita merkitysten tuottamista erilaisten toimijaroolien ja niiden välisten suhteiden kautta.

Autton artikkeli kiinnittyy kuitenkin pragmaattiseen suuntaukseen erityisesti soveltamalla Luc Boltanskin ja Laurent Thévenot'n (2006) ajatuksia koskien asioiden oikeuttamista. Nämä oikeuttamisen teoriaksi kutsutut ajatukset lukeutuvat pragmaattisen suuntauksen eniten huomiota herättäneisiin teoreettisiin avauksiin. Boltanskin ja Thévenot'n teoria on tullut tunnetuksi erityisesti heidän erittelemästään kuudesta oikeuttamisen maailmasta, jotka muodostavat omat yleisesti hyväksytyt lähtökohtansa, joista erilaisia kiistoja ja neuvotteluja pyritään ratkaisemaan oikeudenmukaisesti. Jokaisessa oikeuttamisen maailmassa on oma toimintaa määrittävä perusarvonsa, ja jokaisessa maailmassa toimijoiden merkitys rakentuu oman periaatteensa mukaan. Boltanskin ja Thévenot'n teoriaan sisältyy myös sosiaalisten ilmiöiden tilannekohtaisuuden huomioiminen sekä tutkittavien ihmisten tietämyksen ja kapasiteetin arvostaminen. Autto tarkastelee tästä näkökulmasta, miten kunta-päättäjät ja palvelujen käyttäjät tukeutuvat yleisempiin kulttuurisiin ja normatiivisiin lähtökohtiin puolustaessaan tai kritisoidessaan paikallista päivähoitopolitiikkaa. Artikkeliki rikkoo kuvaa, että hyvinvointipolitiikkaa hallitsisi yksi yhtenäinen ajattelutapa. Sen sijaan Autto tuo esiin, miten hyvinvointivaltiota koskevissa keskusteluissa on kyse erilaisten hyvinvointivaltion merkitysten vastakkainasetteluista ja yhteensovittamisista.

Etnografinen ja feministinen hyvinvointivaltiotutkimus

Edellä kuvasimme pragmaattisen suuntauksen kunnioittavaa kiinnostusta tutkittavien ihmisten osaamista ja tietämistä kohtaan. Tässä suuntauksessa on usein sovellettu myös etnografista tutkimusotetta, jossa pyrkimyksenä on kuvailla ja tulkita ilmiötä ”tiheästi” ja ”sisältä” päin haastatteluja, osallistuvaa havainnointia ja muita mahdollisia aineistoja hyödyntäen (etnografisen tutkimuksen periaatteista tarkemmin esim. Perälä 2012, 54–57). Etnografisen lähestymistavan lähtökohtiin kuuluu ajatus, että hyvinvointivaltion ymmärtämiseksi sitä olisi tutkittava politiikan ketjun molemmista päistä: poliittisista instituutioista ja poliitikoista aina politiikan käytäntöönpanijoihin ja kansalaisiin asti.

Feministisessä hyvinvointivaltiotutkimuksessa puolestaan on korostettu tiedon ja kokemusten näkökulmaisuuutta. Feministisestä ajattelusta ponnistavat tutkimukset korostavat, että hyvinvointivaltiota koskevat oletukset ja arviot muotoutuvat monimutkaisella tavalla sosiaalisen aseman tai sijainnin sekä tiettyjen teoreettisten ja poliittisten oletusten ja arvojen lopputuloksena (Morgen, Acker & Weigt 2010, 11–12). Siksi tämä monimutkainen ilmiö onkin parhaiten ymmärrettävissä tutkimalla sitä erilaisista näkökulmista ja kokemuksista käsin.

Asemasidonnaista tietoa kunnioittavat etnografiset ja feministiset tarkastelut ovat kiinnostuneempia erityisistä ja erilaisista hyvinvointivaltiota koskevista tulkinnoista kuin yleisistä tulkinnoista. Ne ovat tuoneet esiin poliitikkojen ja virkamiesten esittämän ”virallisen” totuuden taakse piiloon jääviä, esimerkiksi kansalaisten ja hyvinvointityön ammattilaisten näkemyksiä ja tulkintoja hyvinvointivaltiosta ja sen muutoksista (ks. Morgen ym. 2010, 7). Lendvain ja Stubbsin mukaan etnografinen eri asemien ja näkökulmien huomioiminen puolestaan mahdollistaa sosiaalipolitiikan näkemisen ”muodollisen ja epämuodollisen, institutionaalisten ja epävirallisten käytäntöjen, paperityön ja ’todellisuuden’ välisenä jatkuvana liikkeenä” (Lendvai & Stubbs 2007, 183; käännös meidän).

Etnografia on tullut ranskalaiseen pragmaattiseen suuntaukseen paljolti Yhdysvalloista 1980-luvun alkupuolelta lähtien saatujen vaikutteiden kautta, missä etnografisella tutkimuksella on vahva perinne (ks. Dosse 1999, 68–70, 151). Myös brittiläisessä kulttuurintutkimuksessa etnografialla on ollut varsin vahva asema erityisesti aikaisemmin mainitsemamme Birminghamin koulukunnan ansiosta. Tästä huolimatta etnografisen tutkimuksen vahva asema erityisesti Yhdysvalloissa näkyy myös hyvinvointivaltion tutkimuksessa siten, että esimerkkejä hyvinvointivaltiota kuvaavista etnografisista analyyseista löytyy helpoiten sieltä. Esimerkiksi Nina Eliasophin *Making Volunteers* (2011) on nuorisotyön piiriin kuuluvissa voimaantumisasiakkeissa (*empowerment projects*) tehtävän vapaaehtoistyön ongelmia kuvaava etnografinen tutkimus, joka keskustelee myös pragmaattisen suuntauksen kanssa. Tutkimus tuo esille, miten voimaantumisasiakkeiden tavoitteet ja käytännön toteutus poikkeavat toisistaan ja miten projekteihin osallistuvien

saamat opetukset voivat erota siitä, mitä projektien on ollut tarkoitus heille antaa.

Etnografiaa ja feminististä teoriaa yhdistävää lähestymistapaa puolestaan edustaa esimerkiksi Sandra Morgenin, Joan Ackerin ja Jill Weigtin *Stretched Thin* -tutkimus (2010). Kyseinen tutkimus kuvaa, kuinka uusliberaali, työllistymistä ja henkilökohtaista vastuuta korostava hyvinvointipolitiikka kehittyi Oregonissa 1990-luvulta alkaen. Tämän muutoksen myötä monet köyhät perheet ja hyvinvointityön ammattilaiset ”venyivät ohuiksi” joutuessaan vastaamaan uuden politiikan epärealistisiin odotuksiin. Morgenin ja kumppaneiden mukaan poliitikot ja hallinnollinen johtoporras kuvasivat samaa poliittista muutosta onnistuneena vähentyneiden toimeentulotukitapausten perusteella, vaikka usein tuen piiristä poistuneet ihmiset elivät edelleen ilman vakituista työtä köyhyysrajan alapuolella.

Myös Catherine Kingfisher (1996) on yhdistänyt etnografiaa ja feminististä tutkimusotetta tutkiessaan sosiaalitukea saavien naisten ja ruohonjuuritason sosiaalityöntekijöiden puheen kautta, miten nämä yhdysvaltalaisen hyvinvointijärjestelmän pohjalle juuttuneet naiset tulkitsevat omaa tilannettaan suhteessa heille tarjottuihin sosiaaliin ja kulttuuriin aseisiin. Kingfisherin (1996, 159) mukaan sekä sosiaalityöntekijät että tukea saavat naiset näkivät paljon vaivaa luodakseen itsestään kuvan hyväntahtoisina ja ahkerina kansalaisina, jotka ovat pikemminkin alistavan hyvinvointijärjestelmän uhreja kuin sen hyväksikäyttäjiä. Tutkimus on mainio esimerkki siitä, miten etnografisen otteen avulla voi tutkia esimerkiksi marginalisoitujen kansalaisryhmien harjoittamaa kulttuurista vastarintaa, joka kohdistuu hallitseviin merkityksiin, arvoihin ja päämääriin ja joka on usein arkipäiväistä ja vaikeasti havaittavaa.

Robert P. Fairbanksin *How it Works* -tutkimus (2009) on esimerkki Foucault'n hallinnan käsitettä soveltavasta etnografisesta tutkimuksesta. Fairbanks teki kaksi vuotta etnografista kenttätöitä Philadelphian lähiöissä tutkien miten huume- ja alkoholiriippuvaisten epäviralliset hoitokodit ovat paikanneet vetäytyvän valtion jättämää aukkoa. Etnografisen otteen avulla hän tutkii tapoja, joilla hoitokoti-liikkeiden epäviralliset, katutason köyhyydestä selviytymisen mekanismit toimivat

suhteessa hyvinvointivaltion uudelleenjärjestelyihin ja paikalliseen julkistalouteen. Tämänkaltaiset tutkimukset, jotka tarkastelevat läheltä hyvinvointipoliittisten muutosten ja ohjelmien konkreettista toteutumista, voivat tuoda esille niiden moninaisia, ristiriitaisia ja usein yllättäviä seurauksia.

Tässä kirjassa etnografista tutkimusotetta soveltaa edellä mainitsemamme Perälän artikkeli. Perälä on tutkinut huumeita suonensisäisesti käytettäville ihmisille suunnatun sosiaali- ja terveysneuvontapisteiden toimintaa, jonka tarkoituksena on toteuttaa haittojen vähentämisen politiikkaa. Kenttätyönsä avulla hän osoittaa puutteelliseksi Foucault’laisten tutkimusten tulkinnan, jonka mukaan terveysneuvonta on huumeidenkäyttäjiin kohdistuva rajoittava hallintakäytäntö ja ”valvontalääketieteen” muoto. Samalla hän tuo esille monipuolisempia tapoja ymmärtää terveysneuvontaan ja terveyspolitiikkaan liittyviä hallinnan kysymyksiä.

Kulttuurintutkimuksen hyvinvointivaltio

Edellä olemme hahmotelleet hyvinvointivaltion kulttuurintutkimusta brittiläisen kulttuurintutkimuksen, Foucault’n, Bourdieun, ranskalaisen pragmaattisen suuntauksen sekä etnografisen ja feministisen tutkimuksen kautta. Näkemyksemme mukaan nämä ovat eniten sovellettuja lähestymistapoja hahmottelemallamme tutkimuskentällä. Samalla olemme tietoisia siitä, ettei tekemämme kuvaus ole täysin kattava tai lopullinen jäsenyys hyvinvointivaltion kulttuurintutkimuksesta. Emme ole esimerkiksi eritelleet tarkemmin Habermasin ajatuksia soveltavia hyvinvointivaltiotutkimuksia, ja olemme saattaneet jättää huomiotta myös muita keskeisiä teoriasuuntauksia, kuten postkolonialistisen tutkimuksen. Tekemämme tutkimuskentän jäsenyyksen avulla olemme tarkastelleet, millaisena ilmiönä hyvinvointivaltio hahmottuu kulttuurintutkimuksen näkökulmasta sekä miten tämä tulokulma ohjaa tutkimaan hyvinvointivaltiota. Nyt on aika tiivistää havaintomme vastaamalla ensiksi kysymykseen, millainen hyvinvointivaltio on, ja sen jälkeen kysymykseen, miten sitä tulisi tutkia.

Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus korostaa hyvinvointivaltion tulkinnanvaraisuutta: on olemassa useita ja keskenään ristiriitaisia ja

kilpailevia näkemyksiä siitä, millainen hyvinvointivaltio on, millainen sen tulisi olla ja miten sen tulisi käytännössä toimia. Tässä lähestymistavassa hyvinvointivaltio hahmottuu keskeneräisenä ja ristiriitaisena ilmiönä. Keskeneräisyydellä tarkoitamme, että hyvinvointivaltiosta käydään jatkuvasti neuvotteluja ja kamppailuja. Ristiriitaisuudella taas viittaamme siihen, ettei hyvinvointivaltio palaudu yksiselitteisesti yhteen suureen siirtymään tai muutokseen, joka tapahtuu totaalisenä siirtymisenä tietyistä vaiheesta toiseen. Sen sijaan muutokset voivat hyvinvointivaltioissa tai eri politiikan sektoreilla kulkea eri tahdissa ja eri suuntiin. Toisin sanoen tässä lähestymistavassa hyvinvointivaltiota ei yleensä käsitetä yhtenä suurena kertomuksena, joka kulkisi yksiselitteisesti kohti tiettyä loppuratkaisua.

Foucault’laisten tutkimusten yhteydessä tuli esille hyvinvointivaltioiden historiallisuus. Ne ovat tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvia yhteiskunnan itseymmärryksen tapoja, jotka sisältävät omanlaisensa oletukset hyvästä tai oikeanlaisesta yhteiskunnasta. Ranskalaisen pragmaattisen suuntauksen mukaisissa tutkimuksissa puolestaan korostetaan hyvinvointivaltion olevan tilanteinen ja monien erilaisten toimijoiden tuottama ilmiö. Tätä voidaan täydentää vielä etnografisten ja feminististen tutkimusten näkemyksellä hyvinvointivaltiosta näkökulmaisena ilmiönä: se millainen hyvinvointivaltio on, riippuu näkökulmasta, josta se nähdään, koetaan ja tulkitaan.

Miten hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus ohjaa tutkimaan hyvinvointivaltiota? Edellä kävi ilmi, että tarkastelemamme teoreettiset lähtökohdat tuottivat miksi- tai millainen-kysymysten sijasta miten-kysymyksiä. Kulttuurintutkimus ei yleensä johdata esittämään normatiivisia kysymyksiä siitä, millainen hyvinvointivaltion pitäisi olla, eikä selittämään käytännönpolitiikkaa jähmeänä käsitetyllä kulttuurilla. Sen sijaan tavoitteena on enemmänkin kuvailemisen keinoin ymmärtää hyvinvointivaltiota sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä: sitä, miten se on tuotettu, miten se toimii ja miten sitä pyritään ylläpitämään tai muuttamaan esimerkiksi merkityksellistämällä ja diskursiivisilla käytännöillä.

Suurimmassa osassa tarkastelemistamme suuntauksista hyvinvointivaltio näyttäytyy ilmiönä, joka liittyy valtaan. Näkökulma ohjaa

tarkastelemaan, millaisia valtasuhteita hyvinvointivaltio pitää sisällään, miten valtaa käytetään ja millaisin seurauksin. Tällaisen tutkimuksen tiedonintressi on usein luonteeltaan emansipatorista. Tarkoituksena on tehdä valtasuhteet näkyviksi ja tiedostetuiksi, mikä mahdollistaa hyvinvointivaltion alistaviin piirteisiin kohdistuvan vastarinnan.

Kulttuurintutkimus johdattaa yleispätevien selitysten sijasta tutki-
maan hyvinvointivaltiota tilanteiden tarkastelun ja kuvaamisen sekä toimijoiden seuraamisen avulla. Lisäksi se kutsuu tutki-
maan hyvinvointivaltiota eri toimijoiden näkökulmista, sillä hyvinvointivaltio sosiaalisena todellisuutena jakaantuu poliitikkojen, hallintoväen, am-
mattilaisten, kansalaisten ja tutkijoidenkin kokemuksiin ja tulkintoihin. Vaikka hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus pyrkii usein vastaamaan haastaviin teoreettisiin kysymyksiin, sisältyy siihen avoimuus teoreettisten lähtöoletusten muuttuvuudelle. Ennen kaikkea siihen sisältyy ajatus teorian ja empiiristen havaintojen vuoropuhelusta sekä tutkimuksen tiiviistä suhteesta empiiriseen todellisuuteen. Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus ei etsi hyvinvointivaltiota niinkään palvelujärjestelmistä, julkisten menojen määrästä tai puoluepoliittisten valtasuhteiden muutoksista, vaan tilanteista ja diskursiivisista käytännöistä, joissa hyvinvointivaltiota merkityksellistetään ja määritetään sekä joissa siitä neuvotellaan ja kamppaillaan.

Näkemyksemme mukaan edellä kuvatut hyvinvointivaltiotutkimuksen kulttuurinäkökulman piirteet jäävät varjoon keskusteluissa, joissa kulttuurinäkökulmaa pyritään hahmottelemaan kulttuurille annettujen merkitysten kautta. Kaiken kaikkiaan katsomme, että lähestymistapa, jota olemme kuvanneet hyvinvointivaltion kulttuurintutkimuksen käsitteen avulla, auttaa ajattelemaan hyvinvointivaltiota totutusta poikkeavilla tavoilla. Lähestymistavan sisältämät lähtökohdat ja teoreettiset ajatukset koskevat yleisesti yhteiskunnan luonnetta sekä yhteiskunnan, kulttuurin ja vallan yhteen punoutumista. Tämän vuoksi se auttaa hyvinvointivaltioon kohdistuvia tarkasteluja ylittämään, haastamaan ja välttämään uusintamasta usein itsestään selvyuden aseman saaneita oletuksia. Tässä mielessä toivomme myös tämän kirjan tarjoavan toimivia näkökulmia ja ajattelun välineitä.

Kirjan juoni

Kirjan artikkelit tutkivat hyvinvointivaltiota edellä tarkastelemiemme teoreettisten lähtökohtien avulla. Seuraavassa artikkelissa John Clarke jatkaa tämän artikkelin pyrkimystä vastata siihen, mitä hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus on sekä miten sen avulla voi ajatella ja tutkia hyvinvointivaltiota. Clarke tuo Birminghamin koulukunnan lähtökohtiin tukeutuen esiin, miten kulttuurinäkökulma auttaa ymmärtämään useita hyvinvointivaltion keskeisiä piirteitä, kuten sen sosiaalista rakentumista, kiistanalaista ja ristiriitaista luonnetta sekä sen sisältämiä päällekkäisyyksiä. Lisäksi artikkeli pohjustaa kirjan kansallisessa kehityksessä liikkuvia artikkeleja pohtimalla, millaisia merkityksiä kansakunnan ja kansakuntien välisillä erotteluilla sekä kontekstualisoimisella on hyvinvointivaltiota koskevissa ajattelutavoissa.

Seuraavat artikkelit soveltavat Foucault'n ajatuksia nykyisyyden historian tutkimisesta. Ensin Pauli Kettunen tuo käsitehistoriallista tutkimusotetta hyödyntäen esiin Suomessa ja muissa Pohjoismaissa hyvinvointivaltiolle annettujen merkitysten historiallisen kerrostuneisuuden. Nämä merkitykset kertovat myös siitä, millainen yhteiskunta on nähty toivottavana tietyissä historiallisissa konteksteissa. Mathias Mårtens puolestaan tutkii artikkelissaan 1920-luvulla irtolaisnaisiin kohdistuneita hallintapyrkimyksiä. Artikkeli tekee samalla näkyväksi hyvinvointivaltioajatteluun sisältyvien työllistämisen ja syrjäytymisen ehkäisemisen tavoitteiden historiallisia juuria.

Mikael Nygård käyttää artikkelissaan Foucault'n diskurssikäsitystä tarkastellessaan diskursiivista muutosta, jonka myötä hyvinvointivaltio on alettu hahmottaa yhä vahvemmin taloudellisen kilpailukyvyn näkökulmasta. Hän soveltaa myös retoriikka-analyysejä tutkiessaan, miten poliitikot ovat oikeuttaneet siirtymistä kilpailuvaltioajattelun mukaiseen hyvinvointipolitiikkaan.

Tämän jälkeen tulevat kirjan foucault'laisesta hallinnan analysista ponnistavat artikkelit. Anna Alangon artikkelissa katse kohdistuu siihen, millaisina toimijoina vakavista psykiatrisista sairauksista kärsivät on ymmärretty 1980-luvun mielenterveyspolitiikassa. Artikkeli tekee näkyväksi mielenterveyspolitiikan pyrkimyksiä muokata potilaista

itsenäisiä subjekteja. Arto Selkälä puolestaan tarkastelee artikkelissaan kansalaiseen kohdistuvan aktivoitidiskurssin rantautumista suomalaiseseen sosiaali- ja terveystalouteen. Artikkelin liittyy keskusteluihin uusliberaalin ajattelun vahvistumisesta ja sen myötä kansalaiseen kohdistetuissa odotuksissa tapahtuneista muutoksista. Hallinnan analyysia soveltavan osuuden päättää Riikka Perälän artikkeli. Perälä yhdistää Foucaultin hallinnan analyysin ja etnografisen tutkimusotteen tarkastellessaan huumeidenkäyttäjien terveyden hallintaan liittyviä valtasuhteita. Perälä pohtii, minkälainen hallintakäytäntö suonensisäisten huumeidenkäyttäjien terveysneuvonta on ja minkälaisia välineitä se tarjoaa huumeidenkäyttäjille oman terveytensä ja elämänsä hallitsemiseen. Hän myös tarkastelee kriittisesti Foucaultin ajatuksia soveltaneiden tutkimusten tulkintoja.

Kaksi viimeistä artikkelia soveltavat Bourdieun ja ranskalaisen pragmaattisen sosiologian ajatuksia. Ensin Lise Eriksson soveltaa Bourdieun keskeisiä käsitteitä sekä tämän ajatuksia marginalisoitumisesta ja köyhyydestä tarkastellessaan julkisuudessa käytyjä leipäjonokeskusteluja. Artikkelin tuo esiin, millaisia kuvia leipäjonoista, ruokapankeista ja köyhyydestä keskusteluissa rakentuu sekä millaisia vastakkainasetteluja keskustelut pitävät sisällään. Kirjan viimeisessä artikkelissa Janne Autto soveltaa paikallisten päivähoitokeskustelujen analyysissaan Boltanskin ja Thévenotin oikeuttamisen teoriaa, joka on syntynyt osin kritiikkinä bourdieulaista ajattelua kohtaan. Hän tarkastelee, miten kansalaiset ja kuntapäätäjät käyttävät poliittista ja kulttuurista tilanteen tajua tukeutuessaan luovalla tavalla yleisesti hyväksytyihin oikeuttamisen tapoihin. Autto pohtii myös, miten hyvinvointivaltiota koskevat kulttuuriset oletukset elävät paikallisessa politiikassa.

Kirjallisuus

- Ahmajärvi, Jouni (2012) Evoluutiososiologiaa, politologiaa ja kriminologiaa. Helsingin yliopiston sosiologian tutkintovaatimukset 1930-luvulla. *Sociologia* 49:2, 137–145.
- Alexander, Jeffrey (2003) *The Meanings of Social Life. A Cultural Sociology*. Oxford University Press, Oxford.
- Autto, Janne (2012) *Päivähoitopolitiikka kamppailuna hyvinvointivaltiosta. Kentät, subjektiasemat ja oikeutukset*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Autto, Janne (2015) Kansalaisten ja kuntien vapauttaja vai rajoittaja? Valtion asemoinnit Helsingin Sanomien päivähoitokeskusteluissa. *Janus* 23:1 (tulossa).
- Bénatuil, Thomas (1999) A Tale of Two Sociologies. The Critical and the Pragmatic Stance in Contemporary French Sociology. *European Journal of Social Theory* 2:3, 379–396.
- Boltanski, Luc & Thévenot, Laurent (2006) *On Justification. Economies of Worth*. Princeton University Press, Princeton & Oxford.
- Bourdieu, Pierre (1990) *In Other Words. Essays Towards a Reflexive Sociology*. Stanford University Press, Stanford.
- Bourdieu, Pierre (1999) *Vastatulet. Ohjeita uusliberalismin vastaiseen taisteluun*. Otava, Helsinki.
- Bourdieu, Pierre (2000) *Pascalian Meditations*. Polity Press, Cambridge.
- Brubaker, Rogers (2013) *Etnisyys ilman ryhmiä*. Vastapaino, Tampere.
- Bruff, Ian (2008) *Culture and Consensus in European Varieties of Capitalism. A “Common Sense” Analysis*. Palgrave MacMillan, Hampshire.
- Callon, Michel (1980) Struggles and Negotiations to Decide What is Problematic and What is Not. The Socio-logic Translation. Teoksessa Knorr, Karin D, Krohn, Roger & Whitley, Richard (toim.) *The Social Process of Scientific Investigation*. D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, Boston & London, 197–220.
- Callon, Michel (1986) Some elements of a sociology of translation domestication of the scallops and the fishermen of St Brieux Bay. Teoksessa Law, John (toim.) *Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?* Routledge, London, 196–229.
- Clarke, John (2004) *Changing welfare, changing states. New directions in social policy*. Sage, London, Thousand Oaks & New Delhi.
- Clarke, John, Bainton, David, Lendvai, Noémi & Stubbs, Paul (2015) *Making Policy Move. Towards a Politics of Translation and Assemblage*. Policy Press, Bristol.
- Clarke, John, Newman, Janet, Smith, Nick, Vidler, Elizabeth & Westmarland, Louise (2007) *Creating Citizen-Consumers: Changing Publics and Changing Public Services*. Sage, London.
- Clasen, Jochen (2007) Comparative social policy – old questions, new topics and original answers. *Government and Opposition* 42:2, 250–257.
- Deacon, Alan (2002) *Perspectives on welfare. Ideas, ideologies and policy debates*. Open University Press, Buckingham.
- Dean, Mitchell (1999) *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. Sage, London, Thousand Oaks & New Delhi.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Felix (2004/1987) *A Thousand Plateaus*. Continuum, London.

- Dosse, François (1999) *Empire of Meaning. The Humanization of the Social Sciences*. University of Minnesota Press, Minneapolis & London.
- Eliasoph, Nina (2011) *Making Volunteers. Civic Life after Welfare's End*. Princeton University Press, Princeton & Oxford.
- Fairbanks, Robert P. II (2009) *How It Works. Recovering Citizens in Post-Welfare Philadelphia*. The University of Chicago Press, Chicago & London.
- Garrett, Paul Michael (2013) *Social Work and Social Theory. Making Connections*. Policy Press, Bristol.
- Gramsci, Antonio (1982) *Vankilavihkot: valikoima 2*. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Grossberg, Lawrence (2014) Learning from Stuart Hall, following the path with heart. *Cultural Studies* 29:1, 3–11.
- Hall, Stuart (1973) *Encoding and Decoding in the Television Discourse*. Centre for Contemporary Cultural Studies, Birmingham.
- Hall, Stuart (1992) *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Vastapaino, Tampere.
- Hall, Stuart, Massey, Doreen & Rustin, Michael (toim.) (2013) After neoliberalism? The Kilburn Manifesto. *Soundings*. <http://www.lwbooks.co.uk/journals/soundings/manifesto.html> (Luettu 16.12.2014).
- Helén, Ilpo (2005) Genealogia kritiikkiä. *Sosiologia* 42:2, 93–109.
- Helén, Ilpo (2010) Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Foucault'lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki, 27–48.
- Jones, Paul (2006) *Raymond Williams's Sociology of Culture. A Critical Reconstruction*. Houndmills, Palgrave MacMillan.
- Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) (2010) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kettunen, Pauli & Petersen, Klaus (toim.) (2011) *Beyond Welfare State Models. Transnational Historical Perspectives on Social Policy*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Kingfisher, Catherine (1996) *Women in the American Welfare Trap*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Kingfisher, Catherine (2013) *A Policy Travelogue. Tracing Welfare Reform in Aotearoa/ New Zealand and Alberta, Canada*. Berghahn Books, New York.
- Kosonen, Pekka (1988) *Kapitalismin ja hyvinvointivaltion näkökulmat*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Kosonen, Pekka (1998) *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Vastapaino, Tampere.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (2001) *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. 2nd Edition. Verso, London.
- Latour, Bruno (1987) The power of association. Teoksessa Law, John (toim.) *Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?* Routledge, London, 262–280.
- Latour, Bruno (1996) *Aramis, or the Love of Technology*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London.
- Latour, Bruno (2005) *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press, Oxford.
- Lehtonen, Turo-Kimmo (2013) Epävarmuuden talous. Hyvinvoinnin välityksistä ja infrastruktuureista. *Sosiologia* 50:1, 51–60.

- Lendvai, Noémi & Stubbs, Paul (2007) Policies as translation: situating transnational social policies. Teoksessa Hodgson, Susan M. & Irving, Zoë (toim.) *Policy reconsidered. Meanings, politics and practices*. Policy Press, Bristol, 173–189.
- Lendvai, Noémi & Stubbs, Paul (2009) Assemblages, translation, and intermediaries in South East Europe. Rethinking transnationalism and social policy. *European Societies* 11:5, 673–695.
- Morgen, Sandra, Acker, Joan & Weigt, Jill (2010) *Stretched Thin. Poor Families, Welfare Work, and Welfare Reform*. Cornell University Press, Ithaca & London.
- Nash, Kate (2010) *Contemporary Political Sociology. Globalization, Politics, and Power*. Second Edition. Wiley-Blackwell, West Sussex.
- Newman, Janet & Clarke, John (2009) *Publics, Politics & Power. Remaking the Public in Public Services*. Sage, London.
- Nygård, Mikael (2003) *Välfärdsstaten, partierna och marknaden. Den välfärdsideologiska förändringen inom fyra finländska partier under 1990-talet*. Åbo Akademis Förlag, Åbo.
- Oorschot, Wim van (2007) Culture and social policy: developing a field of study. *International Journal of Social Welfare* 16, 129–239.
- Oorschot, Wim van, Opielka, Michael & Pfau-Effinger, Birgit (2008) The culture of the welfare state: historical and theoretical arguments. Teoksessa Oorschot, Wim van, Opielka, Michael & Pfau-Effinger, Birgit (toim.) *Culture and Welfare State. Values and Social Policy in Comparative Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham & Northampton, 1–26.
- Palola, Elina (2007) *Näkökulmia eurooppalaiseen sosiaalipolitiikkaan. Malli, väestö, resurssit ja kommunikaatio*. Tutkimuksia 164. Stakes, Helsinki.
- Peillon, Michael (1998) Bourdieu's Field and the Sociology of Welfare. *Journal of Social Policy* 27:2, 213–229.
- Perälä, Riikka (2012) *Haittojen vähentäminen suomalaisessa huumehoidossa. Etnografinen tutkimus huumeongelman yhteiskunnallisesta hallinnasta 2000-luvun Suomessa*. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 6. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Pfau-Effinger, Birgit (2005) *Culture and Welfare State Policies: Reflections on a Complex Interrelation*. *Journal of Social Policy* 34:1, 3–20.
- Roos, J. P. (2013) Taistelusta yhteistoimintaan. Pierre Bourdieu hyvinvointivaltion puolustajana. Teoksessa Saari, Juho, Taipale, Sakari & Kainulainen, Sakari (toim.) *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita*. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Helsinki, 135–150.
- Savio, Annikki (2001) *Euroopan unionin sosiaalinen ulottuvuus sosiaalipoliittisena ohjausmekanismina*. Tutkimuksia 117. Stakes, Helsinki.
- Stubbs, Paul (2012) *Translating Welfare Assemblages in the 'New' Eastern Europe: re-domaining the social?* Paper for Conference Lost or Found in Policy Translation? Berlin, 30 March 2012. <http://www.scribd.com/doc/86313676/Stubbs-Translating-Welfare-Assemblages-March2012> (Luettu 16.1.2013).
- Tiitinen, Laura & Lähteinen, Sanna (2014) Julkisen viestinnän keinoilla toteutetun rakenteellisen sosiaalityön tavoitteet. Teoksessa Pohjola, Anneli, Laitinen, Merja &

- Seppänen, Marjaana (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen seura, Helsinki, 191–212.
- Venn, Couze (2006) A Note on Assemblage. *Theory, Culture & Society* 23:2–3, 107–108.
- Wacquant, Loïc (2013) Symbolinen valta ja ryhmänmuodostus. Ajatuksia Pierre Bourdieun uudesta tavasta kehystää yhteiskuntaluokka. *Sociologia* 50:2, 96–112.
- Widdowson, Beth (2006) Cultural turns, Post-Structuralism and Social Policy. Teoksessa Lavalette, Michael & Pratt, Alan (toim.) *Social Policy, Theories, Concepts and Issues*. Sage, London, Thousand Oaks & New Delhi, 151–155.
- Williams, Raymond (1981) *Culture*. Fontana, Glasgow.

Kulttuuri, kulttuurintutkimus ja hyvinvointivaltioidet

Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelen, millaisia ongelmia ja mahdollisuuksia liittyy hyvinvointivaltioiden tutkimiseen kulttuurintutkimuksen näkökulmasta. Tämä ei ole tavallinen yhdistelmä, sillä kulttuurintutkimus on vain harvoin osoittanut kiinnostusta hyvinvointivaltioon, ja hyvinvointivaltioiden tutkimus on puolestaan kiinnittänyt vain vähän huomiota kulttuurintutkimuksessa tehtyyn työhön. Artikkelini tarkoituksena on esittää hyvinvointivaltion kysymysten lähestymiseen sellainen ajattelun kehikko, joka käyttää hyväkseen kulttuurintutkimusta mutta ei tähtää mihinkään kulttuurintutkimukselliseen ”hyvinvointivaltioeteoriaan” eikä myöskään joidenkin hyvinvointivaltioiden olennaisten piirteiden analyysiin. Edellinen ei käy laatuun, koska kulttuurintutkimus on (yleensä) vastustanut Suuren Teorian houkutusksia ja suuntautunut mieluummin liikkuvampiin ja konjunkturaalisempiin ajattelutapoihin. Tämä on tarkoittanut huomion kohdistamista niihin erityisiin ”ongelmien tiloihin” – *problem spaces*, kuten David Scott (2004) on niitä kutsunut – joissa kysymykset esitetään. Jälkimmäinen taas ei mahtuisi tämän artikkelin puitteisiin, vaikka yritänkin esittää joitakin viitteitä siitä, millaisia asioita sellaisiin sisällöllisiin analyyseihin saattaisi kuulua. Tarkasteluni pääpaino on kuitenkin siinä, millä erityisillä tavoilla kulttuurintutkimus saattaisi vaikuttaa tapaamme ajatella ja analysoida hyvinvointivaltioita.

Sanottakoon heti alkuun, että artikkelini aiheena on kulttuurintutkimus eikä kulttuurin käsite. Toki kulttuurin käsite on toisinaan ollut esillä hyvinvointivaltiotutkimuksessa, varsinkin vertailevassa, ja selvitän sitä lyhyesti artikkelin ensimmäisessä osassa. ”Kulttuurisesta käänteestä” tai ”kulttuurintutkimuksesta” lähtevät analyysit ovat kuitenkin eri asia kuin ”kulttuurin” käsitteen käyttäminen, ja tätä asiaa pohdin artikkelin toisessa osassa. Käsitykseni mukaan kulttuurintutkimus syntyi joukosta

ajankohtaisia ja pakottavia kysymyksiä merkityksen, vallan ja politiikan kietoutumista, ja artikkelin pääosassa tarkastelen joitakin niistä tavoista, joilla näitä kysymyksiä voisi kääntää myös hyvinvointivaltioiden tutkimukseen soveltuviksi. Erityisen hedelmällisenä pidän suuntautumista viiden K:n ympärille rakennetun kehyksen mukaisesti eli hyvinvointivaltioiden käsittelyä *konstruoituneina, kiisteltynä, kontekstuaalisina, kontradiktorisina ja konjunkturaalisina*. Kullakin näistä termeistä on erillinen elämänsä muilla yhteiskunta- ja ihmistieteiden alueilla, mutta esitän, että juuri niiden yhdistyminen kulttuurintutkimuksessa tarjoaa muista näkökannoista erottuvan lähtökohdan hyvinvointivaltioiden analyysiin (ks. Clarke 2004).

Käytän näitä viittä termiä kiteytyksinä tietynlaisista tavoista käsittää hyvinvointiyhteiskunta. En toki väitä, että artikkelin toisessa osassa esittäisin täydellisen katsauksen kulttuurintutkimukseen, enkä myöskään että oma käsitykseni aiheesta olisi ainoa tarjolla oleva – kulttuurintutkimus on itsessään rikas, liikkuva ja kiivaasti väitely tutkimuskenttä. Pikemmin se kuvastaa omia, hyvinvointivaltioita koskevasta poliittisesta ja analyttisestä kiinnostuksesta syntyneitä ajatuskulkujani, yritystä löytää tapoja työskennellä (brittiläisen) kulttuurintutkimuksen ja sosiaalipolitiikan rajoilla. Tässä suhteessa kulttuurintutkimus on tarjonnut minulle tuntuman siihen, mitä tavanomaisemmasta hyvinvointivaltioiden tutkimuksesta saattaa puuttua. Artikkelin kolmannessa osassa otan pohdittavaksi kulttuurintutkimuksessa keskeisen artikulaation eli nivelyksen käsitteen. Sen avulla on mahdollista tiukentaa ajatusta siitä, kuinka tärkeää on käsittää hyvinvointivaltiot jakamattomien yksiköiden sijasta erityisesti hyvinvoinnin, valtioiden ja kansakuntien yhdistelmiksi, tietyllä tavalla nivelyneiksi muodostelmiksi. Näiden kolmen elementin – hyvinvoinnin, valtion ja kansakunnan – erottaminen toisistaan tekee mahdolliseksi ajatella kansakuntia toisin kuin vain hyvinvoinnin paikkoina, kuten useimmissa hyvinvointivaltioita vertailevissa tutkimuksissa tehdään; sen sijaan ne voidaan käsittää hyvinvoinnin ja valtion muodostumisen subjekteiksi ja kohteiksi, valtiollisen hyvinvoinnin kautta tuotetuksi kansaksi ja väestöksi.

Artikkelin viidennessä osassa otan lähempään tarkasteluun yhden jo kahdessa edellisessä osassa esitetystä väitteistä, jonka mukaan hy-

vinvointivaltiot ovat luonnostaan *epävakaista* muodostelmia. Työstän hieman tätä ajatusta tarkastelemalla hyvinvointivaltioihin johtavia kehityskulkuja niveltyneinä, haasteille ja kiistoille alttiina muodostelmina. Tältä pohjalta päädyn myös esittämään, että hyvinvointivaltioiden olemassaolon muuttuvat ylikansalliset ehdot ovat saaneet näissä muodostelmissa aikaan uudenlaisia siirtymiä ja kehityskulkuja. Pysin samalla osoittamaan, kuinka tärkeän panoksen Raymond Williams on antanut konjunkturaaliseen analyysiin erottaessaan toisistaan vallitsevat, jäänteenomaiset ja orastavat tendenssit, jotka esiintyvät samanaikaisina ja toisiaan leikaten. Nämä ajatukset vaikuttavat ratkaisevasti siihen, että kulttuurintutkimus torjuu historiallistavat yritykset esittää hyvinvointivaltion tarina. Artikkelin viimeisessä osassa kysytään, voisiko – kulttuurintutkimuksen näkökulmasta – hyvinvointivaltioita ja sosiaalipolitiikkaa tutkia paremmin kehityksessä, jossa huomio kohdistetaan ”sosiaalisen hallintaan” tähtääviin strategioihin ja koneistoihin.

Kulttuuri ja hyvinvointivaltiot

Kulttuuri on punoutunut hyvinvointivaltioiden politiikkaan ja analyysiin monin tavoin, jotka eivät liity kulttuurintutkimuksen tapaan tutkia hyvinvointivaltioita. Tässä yhteydessä yksi tärkeä lähtökohta on selvästi uudelleen herännyt kiinnostus siihen, mitä kulttuuri ”käytännön käsitteenä” merkitsee hyvinvointivaltiota koskeissa politiikan ja politiikkatoimien (*policy*) diskursseissa. Näistä kulttuurin käyttötavoista on olemassa ainakin kolme muunnosta. Ensiksikin erityisesti uuskonservatiivinen poliittinen ajattelu on elvyttänyt käsityksen kulttuurista köyhyyden selityksenä: köyhyyden kulttuuri tuottaa demoralisoituneita ja riippuvaisia köyhiä ja yhdistyy siten riippuvuuden kulttuuriin (ks. esim. Murray 1984). Toiseksi kulttuuria on käytetty yhtenä tapana tuoda kuuluviin hyvinvointiin ja valtioon kohdistuvia vaatimuksia. Kulttuuriin liittyvien eriarvoisuutta ja kansalaisuutta koskevien ajatusten vuoksi sitä käytettiin alun perin terminä, jonka avulla vähemmistöasemassa olevat ja alistetut sosiaaliset ryhmät saattoivat esittää vaatimuksiaan (Rosaldo 1999, Ross 1998). Yhä enemmän sitä on kuitenkin käytetty keinona nostaa esiin enemmistöasemassa olevien ryhmien vaatimuksia, jolloin esimerkiksi kuulutetaan tarvetta pitää huolta ”oman kulttuurimme” säi-

lymisestä vastustamalla vähemmistöjen, maahanmuuttajien ja muiden aikaansaamia sekoituksia. Tämä tietenkin kuvaa monikulttuurisuuden pulmallista aluetta (Hesse 2001). Lopuksi tämä kiinnostus kulttuuriin erojen osoittimena sekoittuu nykyisiin väittelyihin siitä, voidaanko ”eurooppalaisia” hyvinvointivaltioita kannatellutta solidaarisuutta pitää yllä kaiken moninaisuuden keskellä (ks. esim. Alesina & Glaeser 2004 sekä teoksessa Clarke & Newman 2012a kuvattua keskustelua). Palaan tähän tarkemmin tuonnempana, mutta tästä jo käynee selväksi, että kulttuurin käsite tulee monenmoiseen käyttöön yhteyksissä, joissa on kysymys hyvinvoinnista, valtiosta ja - tärkeällä tavalla - kansakuntien luonteesta ja kansakuntaan kuulumisen merkityksestä.

Kulttuuri on vaikuttava tekijä myös hyvinvointivaltioita koskevassa tutkimuksessa, varsinkin erilaisten kansallisten hyvinvointijärjestelmien vertailevassa analyysissä. Tällaiset tutkimukset on usein suunniteltu ”kovan” yhteiskuntatieteellisen käsitteistön mukaisesti, jolloin erilaistumisen liikkeellepanevina voimina ovat korostuneet taloudelliset, poliittiset ja institutionaaliset rakenteet ja prosessit (ks. esim. Cochrane, Clarke & Gewirtz 2003; Esping-Andersen 1990; Huber & Stephens 2001). Toisinaan kulttuuri (erilaisiksi kansallisiksi kulttuureiksi ymmärrettynä) vedetään mukaan ”puuttavana muuttujana”, jonka arvellaan osaltaan selittävän (kansallisten) hyvinvointivaltioiden välisiä eroja, kun institutionalisoituneen uskonnon tai muiden yhteiskunnallisten arvojen muotoja lisätään hyvinvointivaltioiden muuntelun selittämisessä käytettävien muuttujien yhdistelmään. En viivy tässä menettelyssä pidempään. Haluan kuitenkin huomauttaa niistä ongelmista, joita syntyy kun kulttuuria operationalisoidaan yrittämällä muuttaa sitä ”pehmeästä” käsitteestä ”kovaksi” ja antaa sille siten arvoisensa paikka ”todellisen” yhteiskuntatieteen harjoittamiseen kuuluvien muuttujien patteristossa. Tämä on mielestäni epäonnistumaan tuomittu yritys ja polkee itse kulttuurin käsitettä. Viime aikoina eurooppalaisessa tutkimuksessa on kuitenkin alettu pohtia myös sitä, millä tavoin hyvinvointia ohjaavia linjauksia (*policy*) ja hyvinvointipalveluiden tarjoamista voitaisiin tutkia dynaamisemman kulttuurin käsitteen avulla (esim. Pfau-Effinger 2004; van Oorschot ym. 2008).

Mitä seuraa kulttuurisesta käänteestä?

Kaikesta huolimatta kulttuurintutkimuksellinen menettely poikkeaa mielestäni tärkeillä ja hedelmällisillä tavoilla siitä, mitä kulttuurin käsitteellä yksinään voidaan saada aikaan. Kulttuurintutkimus syntyi Iossa-Britanniassa 1960- ja 1970-luvuilla yrityksenä saada otetta nyky-yhteiskuntien organisoitumisen (tai yhteiskuntamuodostumien) tutkimisen ongelmista sekä kulttuurin (kulttuuristen käytäntöjen, muotojen ja kamppailujen) paikasta ja poliittisesta merkityksestä tällaisissa muodostumissa. Tämä suuntaus kehittyi keskusteluissa lukuisten eri tieteenalojen – kuten antropologian, historian, kirjallisuudentutkimuksen ja sosiologian – kanssa niin, että sitä ei voi palauttaa mihinkään niistä. Nämä keskustelut olivat luonteeltaan toisaalta ystävällishenkisiä – niihin kuului ajatustenvaihtoa, lainaamista ja liittoutumia, varsinkin näiden alueiden orastavien ”radikaalien” elementtien kanssa. Toisaalta keskustelut olivat antagonistisia, kun kulttuurintutkimus pyrki työntämään sivuun vallitsevat ajattelutavat ja tutkimaan yhteiskunnallisia ilmiöitä merkityksen, vallan ja politiikan välisten niveltymien (artikulaatioiden) jäsentämällä tavalla.

Haluan tässä siis edetä kulttuurintutkimuksen merkeissä ja seurata ”kulttuurisen käänteen” avaamaa reittiä, joka tarjoaa yhden tavan lähestyä hyvinvointivaltioiden tutkimusta (Clarke 2004). Kulttuurintutkimuksen viisi K:ta tarjoavat tähän liittyvän käsitteellisen sanaston kiteytyksen tai analyysin kohteena olevan kentän karttaluonnoksen. Ne kuvaavat ytimekkäästi kulttuurintutkimuksen analyysitapaa, ja niihin paneutumalla voin tutkia hyvinvointivaltioita tavanomaisesta poikkeavalla otteella. Nämä K:t tarkoittavat lähestymistapaa, jossa sosiaalisia ilmiöitä (muitakin kuin hyvinvointivaltion kysymyksiä) tarkastellaan *konstruoituneina, kiisteltynä, kontekstuaalisina, kontradiktorisina ja konjunkturaalisina*. Tällaisin ehdoin rakentunut ajattelutapa johtaa esittämään vaikeita mutta tärkeitä kysymyksiä analyttisten ja poliittisten pyrkimysten välisistä kytkennöistä ja riippuvuuksista. Tarkastelen niitä nyt ensin erikseen ja siirryn sitten pohtimaan, kuinka ne voivat liittyä toisiinsa ja muodostaa siten omanlaisensa analyysikehyksen.

Konstruointi

Kulttuurintutkimukselle on ominaista suuntautuminen asioiden rakentumiseen, konstruoitumiseen. Tämä tuo esiin sosiaaliin sommitelmiin sisältyvän työn, energian ja ponnistelun. Konstruktionistisen näkökulman ymmärretään usein tarkoittavan suuntautumista sosiaalisen elämän hauraisiin, muuttuvaisiin tai ”pelkästään” symbolisiin puoliin, mutta ennen kaikkea sitä liikuttavat institutioinnin, normalisoinnin ja luonnollistamisen prosessit – itsestään selvinä pidettyjen asioiden tiiviin kudelman tuottaminen (Berger & Luckmann 1994). Sosiaalisen konstruktionismin vaiheilla käydyistä teoreettisista ja epistemologisista väittelyistä huolimatta sosiaalisen elämän tekemisen, ylläpitämisen ja uudelleen tekemisen korostaminen on mielestäni yhteiskunta-analyysin olennainen lähtökohta. Se ei merkitse materiaalisuuden kieltämistä eikä huomion kohdistamista vain hetkellisiin asioihin tai oheisilmiöihin. Päinvastoin, sosiaaliset konstruktiot ovat usein itsepintaisen esineellistyneitä niin, että niitä voi erehtyä pitämään luonnollisina, ikuisina tai yleismaailmallisina ilmiöinä. Niillä saattaa myös olla väkeviä yhteiskunnallisia vaikutuksia: ihmisten, paikkojen ja toimintojen tietynlaisella konstruoinnilla ja kategorioinnilla saattaa olla vaarallisia, jopa elämää uhkaavia seurauksia.

Tämä pyrkimys pitää asioita rakenneltuina on käynyt läpi monenlaisia muodonmuutoksia, ilmeisimmin ranskalaisen jälkistrukturalismin eri suuntauksissa syntyneissä ”sommitelman” (*agencement, assemblage*) ajatuksissa. Sommitelman käsite tuo entistä paljon selvemmin esiin kiinnostuksen ihmisten ja esineiden välisiin suhteisiin – ilmeisimmillään toimijaverkko-teoriassa ja siihen liittyvissä lähestymistavoissa (Latour 2005). Kuten Li (2007, 264) on esittänyt, ”Sommitelma nostaa näkyviin toimijuuden, sen millaisen työn takana on heterogeenisten elementtien yhteen vetäminen, niiden toisiinsa kytkeminen ja yhdessä pitäminen kaikista jännitteistä huolimatta. Se haastaa analysoimaan, kuinka jonkin sommitelman elementit voidaan saada pysymään koossa – tai miksi se ei onnistu” (ks. myös Newman & Clarke 2009). Minulle tässä ajattelutavassa on aivan keskeistä se, millaisen painon se antaa erityisten asetelmien kuvittelemisen, aikaansaamisen, institutionalisoimisen

ja ylläpitämisen vaatimalle työlle, johon vaikuttavat myös mahdolliset muutokset ja muut asetelmat. Sosiaalinen uusintaminen ei ole automaattinen tapahtumakulku. Kaikesta huolimatta konstruktionistisen suuntautumisen mielekkyys riippuu mielestäni kokonaan siitä, millä tavalla se yhdistyy toiseen K:hon, kiistelyyn.

Kiistely

Kulttuurintutkimus on johdonmukaisesti pyrkinyt tarkastelemaan sosiaalisia asetelmia ja kulttuurisia muodostelmia kiistanalaisina. Kiistelyn linjat ja siinä vaikuttavat voimat toki vaihtelevat sekä käsitteellisesti että poliittisesti, mutta olemassa olevia konstruktioita on puolustettava kilpailevia ja kiistäviä vaihtoehtoja vastaan tai suhteessa niihin. Tässäkin tulee näkyviin kiinnostus konstruoinnin vaatimaan *työhön*: hallitsevien tai jopa hegemonisten asemien, asetelmien ja suhteiden säilyttäminen on kamppailua, joka edellyttää muiden mahdollisuuksien käsittelyä ja hallintaa. Ja toiseen suuntaan, myös olemassa olevien valta-asetelmien haastaminen, muuttaminen tai korvaaminen vaatii kamppailua, johon panostetaan voimavaroja, ponnistuksia ja työtä (Newman 2012a). Kiistan ja kiistelyn kysymykset ovat aina olleet kulttuurintutkimuksessa tärkeitä, sillä kiinnostuksen keskipisteessä ei ole koskaan ollut kulttuuri sinänsä, vaan se millä tavoin merkitys ja valta ovat kietoutuneet toisiinsa kulttuurin käytännöissä. Kulttuurintutkimuksen tapa pitää analyysityössä tiukasti kiinni vallan ja merkityksen kytkeytymisestä erottaa sen muista ”tulkitsevan analyysin” versioista, jotka keskittyvät selvemmin pelkkään merkitysten muodostumiseen (ks. esim. Grossberg 2007; 2010; Newman 2012b).

Kontekstualisointi

Kontekstualisoiva ajattelu on tärkeää, koska erityiset merkitykset ja niihin tiivistyvät suhteet tulevat mahdollisiksi ja eläviksi juuri tietyissä konteksteissa. Kontekstuaalinen ajattelu on monimutkainen prosessi: se ei rajoitu pelkkään konventionaaliseen nimeämismenettelyyn eikä edes varsinaiseen analyysiin ryhtymistä edeltävään kontekstien kuvailuun. Kulttuurintutkimukseen kuuluu Lawrence Grossbergin ”radikaaliksi kontekstualismiksi” (2010) nimittämä ote, jossa kontekstit eivät toimi

vain taustana toiminnalle. Sen mukaisesti on olennaista välttää kuvailevan ”näyttämölle asettamisen” houkutukset (kuten teatterissa, jossa toiminta tapahtuu maalatun taustamaiseman edessä); tällaiset kontekstit ovat pikemmin passiivisia kuin toimintaa muodostavia. Käsitykseni mukaan kontekstuaalinen ajattelu ei kuitenkaan voi rajoittua myöskään toiminnan paikan tunnistamiseen. Tämä paikkaan suuntautuminen lienee yhteiskuntatieteissä hallitseva kontekstien tunnistamisen tapa - ajatus siitä, että toiminta *tapahtuu* tässä eikä tuossa. Tästä kontekstuaalisesta ajattelutavasta on monia muunnoksia, jotka ulottuvat eri paikoissa tavattavia ilmiöitä kontrastoivasta vertailusta (kuten vertailevassa hyvinvointivaltiotutkimuksessa) jonkin sijainniltaan tarkasti rajatun paikan antropologiseen tai etnografiseen tutkimukseen. Haluan korostaa, että paikalla on merkitystä ja että tällainen kontekstualisoiva menettely on ilman muuta suotavampi kuin sellainen yhteiskuntatiede, joka teeskentelee tai kuvittelee, ettei kontekstilla ole väliä. Asioiden, ihmisten ja toimintojen abstrahointi sosiaalisista konteksteistaan tuottaa helposti outoja, yleisluonteisia päätelmiä, jotka kätkevät erityisyytensä tyhjiin abstraktioiden taakse. En kuitenkaan käsittele konteksteja vain kuvailevina enkä edes toiminnan paikantamisen välineinä vaan pohdin, mitä seuraa ajatuksesta, että kontekstit *elähdyttävät* toimintaa, tekevät toiminnasta elävää. Toisin sanoin, kontekstit tekevät asioista ajateltavia (Foucault’n tarkoittamassa mielessä), mahdollisia, toivottavia ja saavat ne jopa vaikuttamaan välttämättömiltä. Tästä tietenkin seuraa, että kontekstit luovat myös päinvastaista dynamiikkaa: ne tekevät joistakin asioista ”ajattelemattomia”, mahdottomia, epätoivottavia tai tarpeettomia (Clarke 2014a).

Konjunkturaalisuus

Kulttuurintutkimus on sitoutunut vahvasti konjunkturaaliseen ajatteluun, koska konstruoinnin ja kiistelyn prosessit määrittävät ajan ja paikan koordinaateissa. Konjunktuurilla (käsite juontuu Antonio Gramscin työstä) pyritään viittaamaan moninaisten voimien, suuntausten ja mahdollisuuksien samanaikaiseen vaikutukseen jonakin tiettyinä ajankohtana. Konjunktuurit ovat tiivistymiä: ne muodostuvat toisiinsa yhdistyvistä ja ylimääräytyneistä kehityskuluista (Grossberg 2010). Raymond Williams on erottanut hyödyllisesti toisistaan aika-

kausittaisen (*epochal*) ja aktuaalisen historiallisen analyysin, jotka on hänen mukaansa käytännössä tärkeää erottaa toisistaan. Aikakauden tasolla tarkastellaan ajan abstrahoitua vallitsevaa tai hallitsevaa piirrettä (dominanttia) ”staattisena tyyppinä” (feodalismi, kapitalismi ynnä muu). Sellaiset käsitteet kuin globalisaatio, refleksiivinen moderniteetti, uusliberalismi ja kehittynyt liberaali hallinnallisuus voisivat olla uudempia ehdokkaita sellaiselle aikakaudelta kuvaavien abstraktioiden listalle, jolla koetetaan nimetä meneillään olevan ajanjakson hallitseva suuntaus. Toisaalta Williams puolustaa sellaisen tästä menettelystä poikkeavan ”autenttisen historiallisen analyysin” tärkeyttä, joka kohdistaa huomionsa tiettyjen ajankohtien sisäisiin dynaamisiin suhteisiin:

Meidän on epäilemättä yhä puhuttava ”vallitsevasta” ja ”vaikuttavasta” ja tässä mielessä hegemonisesta. Mutta huomaamme, että meidän on puhuttava myös – ja itse asiassa kutakin pidemmälle eriyttäen – ”jäänteenomaisesta” ja ”orastavasta”, jotka ovat aina ja kaikkialla tärkeitä sekä itsessään että sen kannalta, mitä ne ”vallitsevan” luonteesta paljastavat. (Williams 1988, 140.)

Williamsin ajatuksissa on minulle tärkeää hänen tapansa nähdä erityisten historiallisten hetkien merkitys nimenomaan siinä, että ne ovat moninaisten voimien, muodostelmien ja suuntausten toisistaan mittaava ottavia solmukohtia. Hänen käsityksensä mukaan niiden analysointi edellyttää kahta asiaa. Ensinnäkin on vältettävä takertuminen dominanttiin, hallitsevaan elementtiin, kohdistamalla huomio jäänteenomaisiin (*residual*) ja orastaviin (*emergent*) muodostelmiin, ja toiseksi on kiinnitettävä huomiota siihen, millaista dynaamista vuorovaikutusta syntyy seurauksena hallitsevan elementin pyrkimyksestä rajoittaa, syrjäyttää, neutraloida tai sisällyttää itseensä kaikki sopimattomat (hänen mukaansa ennen kaikkea orastavat) elementit. Nämä ovat haastavia ohjeita analyysityölle – ja ne ovatkin suureksi osaksi jääneet huomiotta esimerkiksi uusliberalismia koskevassa kriittisessä tutkimuksessa, jossa hallitsevaa piirrettä on jäljitetty liiankin innokkaasti ja tultu siten myös vahvistaneeksi sen valta-asemaa (Clarke 2008a). Konjunktuurin ajatus

vetää huomion tiivistymisen hetkeen, jossa tulee mahdolliseksi nähdä myös erilaisten suuntausten, voimien, antagonismien ja ristiriitojen *kasautumista*. Tämä kasautuminen ja tiivistyminen saavat muun muassa aikaan epävarmuuksien ja mahdollisuuksien tiloja, ja siitä syystä jotkut marxilaiset ajattelijat Leninistä alkaen ovat pitäneet konjektuureja tilanteissa piilevien murtumien momentteina (ks. Althusser 1969/2005). Konjektuurit ovat tyypillisesti kiistelyn paikkoja erilaisille poliittisille projekteille, jotka yrittävät saada hallintaansa ja ohjailla eri tahoille kallistuvien muutosliikkeiden kenttää ja saada nämä liikkeet osoittamaan juuri tiettyyn suuntaan. Tällaiset projektit pyrkivät ohjaamaan asioiden kulkua osoittamalla ja nimeämällä parhaana (tai välttämättömänä) pitämänsä tien eteenpäin ja kontrolloimalla sitä.

Kontradiktorisuus

Lopuksi on vielä tarpeen ajatella sosiaalisten ilmiöiden ristiriitaisuutta, kontradiktorisuutta. Sosiaaliset ja kulttuuriset muodostelmat saavat erityisen luonteensa keskenään kiistelevien mahdollisuuksien ja projektien yhteydessä, ja sen vuoksi ristiriidat ovat niille tunnusomaisia. Näitä ristiriitoja ne pyrkivät ratkaisemaan, hillitsemään tai syrjäyttämään. Myös hyvinvointivaltioita pyritään tämän mukaisesti ajattelemaan ristiriidoista syntyneinä ja ristiriitoja hillitsevinä (Offe 1984; ks. myös Clarke 2013). Tällaisten ristiriitojen käsittely ja hallinta tapahtuu ”toistuvana tasapainon järkkymisenä ja palautumisena”, kuten Gramsci (1982, 66) asiaa luonnehti kuvatessaan ”valtiollista elämää” eli sitä keskeistä institutionaalista paikkaa, jossa sosiaalisia antagonismeja ja niistä syntyviä ristiriitoja sovitellaan. Minä ja muut olemme toisaalla kirjoittaneet niistä erilaisista ”sopimuksista”, joiden varaan Ison-Britannian sodanjälkeisen hyvinvointivaltion muodostelma kehitettiin, samoin kuin siitä, millä tavoin taloudellisen, sosiaalisen ja poliittisen muutoksen dynamiikka on purkanut niitä ja kuinka uusien poliittisten projektien nousu on johtanut pyrkimykseen rakentaa uudenlaisia sopimuksia (esim. Clarke & Newman 1997; Hughes & Lewis 1998).

Nämä viisi K:ta luovat yhdessä tietynlaisen suuntautuman, kehystävät ajattelua. Ne eivät varmastikaan muodosta yhdessä mitään teoriaa -

eivät kulttuurintutkimuksen eivätkä hyvinvointivaltion. Itse asiassa minusta tuntuu, että kulttuurintutkimuksen ”järkevyyteen” on aina kuulunut tietty vastarinta lopullista X:n tai Y:n Teoriaa kohtaan. Toki Birminghamissa (ja muualla) harjoitettuun kulttuurintutkimukseen ovat aina kuuluneet vakavat teoreettiset selvittelyt, ponnistelu parempien ajattelutapojen löytämiseksi. Harvoin siihen kuitenkaan on kuulunut abstrahoidun Suuren Teorian tuottamista. Olen tässä vain yrittänyt luonnostella tietynlaista orientaatiota – esittää joukon analyttisiä merkintöjä, jotka suuntaavat huomiota tietyillä tavoilla. Niillä on voimakas ja hedelmällinen yhteisvaikutus, ja ne antavat hyvinvointivaltion tarkasteluun näkökulman, joka näyttää puuttuvan useimmista instituutiokeskeisistä tutkimuksista. Seuraavissa jaksoissa näytän, millä tavalla tällainen suuntautuminen muuttaa hyvinvointivaltion käsitteellistämisen ja analysoinnin mahdollisuuksia ja tapoja.

Sitä ennen on kuitenkin aiheellista korostaa, että tästä suuntautumisesta, tästä viiden K:n yhdistelmästä, seuraa vielä yksi tärkeä näkökohta: sosiaaliset asetelmat on ymmärrettävä *muutettaviksi*, niihin voidaan vaikuttaa. Nämä asetelmat on ymmärrettävä konstruktioiksi, jotka ovat avoimia uusille konstruoineille. Ne saavuttavat vakauden aina vain tilapäisesti – jos ne löytävät tasapainotilan, siihen kuitenkin sisältyy jo epävakautta, paljolti siksi että tällaiset muodostelmat tuottavat ja sisältävät ristiriitaisuuksia ja kiistanaiheita.

Tässä kohdassa kulttuurintutkimuksen analyttinen ja poliittinen suuntautuma kohtaavat toisensa kaikkein selvimmin. Se ei tarkoita minkään tietyn poliittisen suuntauksen omaksumista, vaan voimakasta kannanottoa, että politiikka (laajimmin ymmärrettynä) on tärkeää. Toisenlaiset tulevaisuudet ovat mahdollisia, koska tietyn muodon saaneet sosiaaliset konstruktiot voidaan purkaa ja rakentaa uudella tavalla. Tämä on kieltämättä verraten abstrakti periaate. Siitä ei seuraa, että jokainen sosiaalinen asetelma olisi jatkuvassa virtaavuuden tai nopean muutoksen tilassa. Päinvastoin, monet konstruktiot ovat perusteellisesti institutionalisoituneita ja luonnollistuneita, ja ne näyttävät sen vuoksi ikuisilta, yleispäteviltä ja muuttumattomilta tai esitetään sellaisina. On tärkeää kirjata analyttisesti yksittäisten konstruktioiden toisistaan poikkeavia tiheyksiä ja ajallisuksia; silti myös kaikkein ilmeisimmin

luonnolliset ja ikuiset ilmiöt, kuten eurooppalaisten yhteiskuntien sukupuolitettut ja rodullistetut järjestykset, ovat osoittautuneet hauraiksi, haastettaviksi ja muutettaviksi.

”Kulttuurinen käänne” ja siirtyminen kulttuurintutkimuksesta juontuvaan analyysitapaan ei ehkä loppujen lopuksi edellytä kulttuurin käsitteen käyttämistä lainkaan. Tästä on huomauttanut George Steinmetz (1999) joka väittää, että:

(...) kulttuurista käännettä (...) ei pitäisi määritellä siltä pohjalta, millä erityisellä tavalla sanaa *kulttuuri* on käytetty. Tähdellisempää on ymmärtää, kuinka tärkeitä merkitystä ja subjektiutta muodostavat järjestelmät ovat sosiaalisen todellisuuden rakentumiselle (...). Yhteiskuntateoria joutuu usein turvautumaan *kulttuurin* tapaisiin semioot-tisesti ylikuormitettuihin termeihin, joiden merkitysten ylimääräytymiseen ovat vaikuttaneet historiallisesti muuttuvat käytötavat, diskurssiyhteisöjen väliset kamppailut ja termien samanaikainen käyttö sekä maallikkojen että tutkijoiden yhteisöissä. (Steinmetz 1999, 7, alaviite 8.)

Näin ymmärrettynä kulttuuri liittyy kaikkien niiden termien kiertoon, jotka viittaavat merkitystä muodostavien käytäntöjen keskeiseen asemaan – sellaisten kuin ideologia, diskurssi, semiotiikka, kieli, merkityksellistäminen (signifikaatio) ja niin edelleen. Mutta kulttuurintutkimuksessa, kuten edellä huomautin, on kysymys muustakin kuin vain kiinnostuksesta merkityksellistäviin käytäntöihin. Kulttuuri on tärkeää siksi, että se merkitsee kohdan, jossa valta ja politiikka kietoutuvat merkityksiin.

Luonnostelemani suuntautuma tuottaa analyyseja, jotka ottavat huomioon sosiaalisten konstruktioiden *epätasaisen, epävakaan ja keskeneräisen* luonteen (Clarke 2004). *Epätasainen* viittaa siihen, kuinka tärkeää on tarkastella laajamittaisten siirtymien ja suuntausten spatiaalisia ja sosiaalisia ääriäviä sen sijaan, että otaksuttaisiin niiden vaikutukset ja seuraukset kaikkialla samanlaisiksi. Tämä merkitsee esimerkiksi globalisaation tai uusliberalismin universalisoivan käsittelyn vastustamista. Näiden suuntausten edustajat kuuluttavat tavallisesti

niiden välttämätöntä, väistämätöntä tai yleispätevää luonnetta, ja sen vuoksi akateemisella tutkimuksella voi sanoa olevan erityinen velvollisuus olla toistamatta sellaisia väittämiä.

Toiseksi, sosiaalisten asetelmien *epävakaan* luonteen tähdentäminen viittaa siihen, mitä jo totesin omaksumastani Gramscin tavasta kuvata valtion elämää ”epävakaisten tasapainotilojen sarjana” – eli käsityksestä, että erimielisyyksien ja ristiriitojen sovittelu valtion piirissä perustuu yhteiskunnallisten voimien tilapäisiin liittoutumiin. Se kohdistaa huomion tiettyjen ratkaisujen tai sopimusten, niiden saamien institutionaalisten muotojen ja niiden tavoittelemien suhdeverkostojen aikaansaamiin tai niihin sisältyviin epävakaan ja ristiriidan aiheisiin. Tällainen tarkastelu tähdentää kuvattavien institutionalisointien dynaamista ja tilapäistä luonnetta.

Kolmanneksi, *keskeneräisyyden* ajatus viittaa siihen, kuinka tärkeää on tutkia poliittis-kulttuurisia projekteja (ja niitä voimia ja kiistoja, joissa ne aina venyvät) jatkuvina ja kenties vaihtuvamuotoisina prosesseina. Tällainen asenne auttaa ehkä heikentämään taipumusta pelkistää projektit tai suuntauksat johonkin ”olemukselliseen” määritelmään tai periodisoida muutokset ikään kuin ne olisivat yhdestä sosiaalisesta tai poliittisesta tunnusmerkistä toiseen tapahtuvan siirtymän – kuten siirryttäessä hyvinvointiajattelusta sen jälkeiseen ajatteluun (*post-welfarism*) tai kansallisesta globaaliin – selvästi merkitsemät niin, että vanha jää taakse ja uusi täyttää käyttöön tulevan tilan (Clarke 2014b). Nykyhetken hallinnasta käytäviä keskeneräisiä kamppailuja – ja yrityksiä antaa nykyisyydelle toivottu suunta tulevaisuuteen – voi kuvata osuvammin monenlaisten mahdollisuuksien jännitteisenä rinnakkaiselona ja erilaisten strategioiden esiinnousuna kuin kaikkien kriittisten sosiaalisten pyrkimysten siistinä yhdistelmänä.

Hyvinvoinnin, valtion ja kansakunnan niveltyminen

Kaikki edellä esitetyt argumentit ovat verraten abstrakteja ja määrittelevät vain tietyn tyyppistä analyysin suuntaa yrittämättä esittää mitään yhtenäistä hyvinvointivaltion tai sen muutosten teoriaa. Ne kohtaavat toisensa hyvinvointivaltiota koskevana ajattelutapana, jonka alussa on ”dekonstruktivistinen” vaihe. Hyvinvointivaltioiden tutkimuksen moni-

mutkaista ja monitieteistä kenttää muovaa taipumus pitää tiedon kohdetta - hyvinvointivaltioita - reaalisena objektina. Tämä on realististen epistemologioiden ongelma yleensäkin, mutta se hiertää erityisen pahasti tässä yhteydessä, koska yritykset määritellä hyvinvointivaltio käsitteelliset, normatiiviset tai empiiriset ulottuvuudet sivuuttaen ovat osoittautuneet erittäin epätydyttäviksi. Empiirisissä tutkimuksissa hyvinvointivaltiot on tyypillisesti operationalisoitu tulonsiirtojärjestelmiksi tai sosiaalista suojaa tarjoaviksi institutionaalisiksi varainkäyttömalleiksi. Tällaiset operationalisoinnit saattavat olla käteviä, avautuuhan niiden kautta pääsy laajoihin ja potentiaalisesti vertailukelpoisiin aineistoihin, mutta ne eivät selvästikään riitä käsitteellistämään sitä, mistä hyvinvointivaltiossa on kysymys (lisäpohdintaa artikkelissa Clarke 2014b).

Voimme alkajaisiksi viitata siihen ongelmaan, että tulonsiirto ei ole ainoa valtioiden harjoittama ”hyvinvointikäytäntö”. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa hyvinvointivaltion kehittäminen esitetään kertomuksena hyökkäyksestä niiden ”viiden jättiläisen” kimppuun, jotka William Beveridge osoitti vuoden 1942 sosiaaliturvaa ja muita sosiaalipalveluja koskevassa raportissaan *Report on Social Insurance and Allied Services* (toimettomuus, puute, sairaus, tietämättömyys ja kurja elinympäristö). Tämä on paljonpuhuva luettelo siitä, mitä ”hyvinvointi” voisi sisältää ja millaisiin toimiin valtioiden ehkä pitäisi ryhtyä tuottaakseen ”hyvinvointia”, mutta entä ne valtion edistämät asiat, joita ei lasketa ”hyvinvoinniksi”, kuten liikenne, vapaa-aika ja erilaiset tukitoimet? Myös vertailevista tutkimuksista käy selväksi, että hyvinvointivaltioiden rajaaminen (tai hyvinvointivaltioiden ”valtiollisuuden” määrittäminen) on hankala tehtävä. Hyvinvointiin liittyvä toiminta ulottuu valtioiden rajojen yli monimutkaisin ja vaihtelevin taloudellisin, sosiaalisin ja poliittisin tavoin; tähän toimintaan kuuluvat panostukset vakuutusjärjestelmiin, muiden sosiaalisten instituutioiden (ei-valtiollisista toimijoista perheisiin tai kotitalouksiin) mukanaolo, kelpoisuuden konstruointi ja käsittely (esimerkiksi kansalaisuustestit) ja niin edelleen (Clarke 2010).

Antropologian käsitteitä lainaten voisi väittää, että tutkimuksemme kohde on sekoittunut ilmiö (*compound phenomenon*) - hallintokoneistojen, toimijoiden, politiikkatoimien, paikkojen, henkilökuntien, käytänteiden ja esineiden (rakennusten, lomakkeiden, koneiden ynnä

muun) muodostamissa *sommitelmissa ilmenevä tai toteutuva hyvinvointivaltion idea*. Tällaisen käsityksen valtiosta ja valtiollisuudesta ovat esittäneet James Ferguson ja Akhil Gupta (2002) ja myös esimerkiksi Aradhana Sharma ja Gupta (2006) sekä Timothy Mitchell (1999). Tämä ei kuitenkaan ole pelkästään antropologinen käsitys asiasta: vuonna 1963 Richard Titmuss, yksi brittiläisen sosiaalipolitiikan kehittämisen keskeisistä hahmoista, esitti että ilmaisu ”hyvinvointivaltio” tulisi aina varustaa lainausmerkeillä osoitukseksi siitä, että se on poliittinen ja kansanomainen termi eikä akateemisen tutkimuksen käsite. Tämä enteilee kulttuurista käännettä, jonka vaikutuksesta tällainen lainausmerkkien käyttö on moninkertaistunut tapana osoittaa avainsanojen merkityksen tilapäisyys ja kiistanalaisuus. (Ks. myös Williams 1976; Fraser & Gordon 1994; Béland & Petersen 2014; Clarke ym. 2014.)

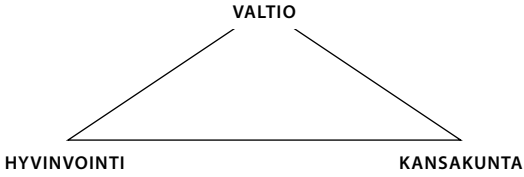
Mitä sellaista kulttuurintutkimus voisi siis tarjota, jota realistisissa ja reduktiivisissa hyvinvointivaltiokäsityksissä ei ole? Kulttuurintutkimuksen lähtökohtana on tyypillisesti ajatus, joka on samalla kertaa banaali ja tuohtumusta herättävä: ”Riippuu siitä mitä sillä tarkoitat” tai ”Riippuu siitä mitä ajattelet sen merkitsevän”. Merkitystä koskeva ajatus on banaali, koska se näyttää trivialisoivan ja suhteellistavan yhteiskuntatieteitä askarruttavat isommat, realistisemmat asiat. Se herättää tuohtumusta, koska se antaa ymmärtää, että merkitys (pikemmin kuin akateemiset määritelmät) voi olla analyysin lähtökohta. Hyvinvointivaltioiden kulttuurinen analyysi voisi siis alkaa kysymyksellä, mitkä hyvinvointia ja valtiota koskevat ajatukset – tai millaiset mielikuvamaailmat – niputtuvat sellaisiksi sommitelmiksi tai muodostelmiksi, joista puhumme hyvinvointivaltioina. Vertailevien hyvinvointitutkimusten lukeminen uudelleen tällaisesta kulttuurisesta näkökulmasta johtaisi ajatukseen, että näissä muodostelmissa on toteutunut olennaisesti toisistaan poikkeavia hyvinvointivaltiota kuvaavia merkityksiä samoin kuin merkitsevästi erityyppisiä käsityksiä valtiosta ja siitä mitä valtiot tekevät (Clarke 2004). Näissä muodostumissa vaikuttaa kuitenkin vielä kolmas termi – ”kansakunnan” konstruoinnit kahden muun termin artikuloimana ja toteuttamana. Tässäkin on kysymys jakolinjasta sosiologiassa ja politiikantutkimuksessa laajasti vallitsevien kansakunnan territoriaalisten säiliömallien ja niiden antropologisemmin pohjattujen käsitysten

välillä, joissa valtio ymmärretään konstruoituneeksi tai ”kuvitelluksi” yhteisöksi. Tämä puolestaan herättää välttämättä kysymyksen siitä, millä tavoin kansakuntia voisi ajatella transnationaalisesti - relationaalisina muodostelmina. Eurooppalaisista hyvinvointivaltioista puhuttaessa tämä merkitsee myös tarvetta tehdä näkyviksi ne siirtomaavallan luomat olosuhteet, jotka olivat taustana sekä niiden aineelliselle ”kehittyneisyydelle” että niiden kuvitellusti ”suljetuille” territoriaalisille tiloille (Clarke 2005a; Sharma & Gupta 2006).

Kulttuurintutkimus voi tehdä näkyväksi myös sen, millä tavalla kansakuntaa koskevat ajattelutavat lyövät leimansa hyvinvointivaltioon. Kysymys kansakunnasta ulottuu Gramscian askarruttaneesta kansallis-populaarin kentästä nationalismiin eri muotojen mobilisointiin ja kriisien kehystämiseen ja säätelyyn; se on aktiivinen poliittis-kulttuurinen voima eikä pelkästään tila, jossa hyvinvointivaltiot tapahtuvat (esim. Hall 1996; Hall ym. 1978; Hage 1998).

On tärkeää panna merkille, kuinka ”kansakunta” (*nation*) esiintyy hyvinvointivaltioon päin kahdessa roolissa, jotka liittyvät Partha Chatterjeen (2003) kehrittelemään erotteluun kansojen (*peoples*) ja väestöjen (*populations*) välillä. Ensiksi kansakunta esiintyy Kansan kaavussa - kansakunta kuviteltuna ykseytenä, jota kaikille yhteinen paikka ja kulttuuri (perinne, elämäntapa ynnä muu) sitovat yhteen. Yhteiskunnan julkiset instituutiot ajatellaan tämän ”kansallisuonteen” läpäisemiksi (ks. mm. Eley & Suny 1996; Suszycki 2011). Toisaalta kansakunta ilmenee myös Väestönä (Foucault’n tarkoittamassa mielessä) - merkitseviksi ajateltujen erilaisuuksien koosteenä. Tällaiset sosio-demografiset luokitukset vaikuttavat ”luonnollisilta”, mutta ne ovat jatkuvasti kiisteltäviä erojen kartoituksia: ne tekevät jotkin erot näkyviksi ja toiset näkymättömiksi, ne tuovat toiset julkisen laskelmoinnin ja intervention piiriin ja toisia eivät, ja esiintuotujen osalta ne tuottavat usein parannussuunnitelmia (Li 2007). Todettakoon tässä myös, että väestöt kuvitellaan tyypillisesti ”epätäydellisiksi” niin, että tarvitaan niitä kehittäviä interventioita.

Kaiken kaikkiaan voimme käsittää hyvinvointivaltiot muodostelmiksi, joissa hyvinvointia, valtiota ja kansakuntaa koskevat käsitykset ovat niveltyneet (artikuloituneet) jokseenkin vakaaksi institutionaalisoituneeksi kokonaisuudeksi (ks. kuvio 1).

Kuvio 1: Hyvinvointivaltiot niveltyneinä muodostelmina

Paljon muutakin voisi sanoa tällaisista nivelyksistä, myös siitä kuinka niveltyneen muodostelman käsite liittyy kiinnostavasti muihin samantapaisiin, kuten *ensemble* (Sharma & Gupta 2006), konstellaatio (Leibfried & Zürn 2005), nippu (*bundling*, Sassen 2006) ja sommitelma (*assemblage*, Li 2007 ja Ong & Collier 2004). Olen käsitellyt näiden moninaisuutta ja heterogeenisuutta korostavien käsitteiden merkitystä tarkemmin toisaalla (Clarke 2008b). Tässä keskityn kuitenkin siihen, millaisin ehdoin ja seurauksin nämä muodostelmat voivat menettää vakautensa ja purkautua (*dis-articulate*; Sassen kuvaa tätä prosessia termillä *unbundling*, ”aukeaminen”). Aiemmin vakaiden muodostelmien horjuminen on luonut tilanteen, jossa hyvinvointivaltioiden yli pyyhkivät muutos- ja reformiaallot ovat tulleet mahdollisiksi. Kun hyvinvointivaltioiden ajatellaan olevan jotakin muuta ja enemmän kuin erillisiä yksiköitä, herää kysymys, mitä ovat kaikkien näiden termien - hyvinvoinnin, valtion ja kansakunnan - vaiheille kerääntyneet erilaiset voimat, kehityssuunnat ja paineet. Näin edettäessä näkyviin saattaa tulla vielä uusia (ja selvemmin toisistaan poikkeavia) hyvinvointivaltioiden muutoksen suuntaan vaikuttavia voimia. Hyvinvointi on ristiriitaisten projektien polttopiste: ne pyrkivät heikentämään tai lujittamaan sitä; tekemään siitä ”aktiivista”; siirtämään vastuita; laajentamaan sen tarjonnan alaa ja siitä osalliseksi pääsevien määritelmää tai luomaan uudenlaisia osallisuuden ehtoja (Gould 2005). Toisaalta myös valtiot ovat olleet toisistaan poikkeavien poliittisten projektien ja vaatimusten kohteina: niiden roolia ja toimintavaltaa on haluttu purkaa ja heikentää mutta myös kasvattaa; toiset ovat halunneet edistää ”monitasoista hallintamallia” (*multi-level governance*), toiset ”uutta julkisjohtamista” (*new public management*); toiset markkinavetoisuutta, toiset demokraattiseen osallistumiseen vai-

kuttavien teknologioiden kehittämistä. Jos lähtökohtana on yksi ainoa tai yksisuuntainen käsitys valtioiden ja valtiollisuuden muuttumisesta, valtioiden muovaamisen kompleksinen ja ristiriitainen politiikka jää helposti käsittämättä. Lopuksi myös kansakunta on menettänyt vakauttaan ja joutunut kilpailevien mielikuvamaailmojen ristivetoon, jossa kansalliset perinteet ja transnationaaliset monikulttuurisuuden ilmentymät kohtaavat (Clarke & Fink 2007; Hesse 2001).

Nämä eriyvät politiikat eivät aina muodosta yhtenäisiä projekteja. Hyvinvointipolitiikan vastustaminen ei välttämättä kytkeydy valtion vallan vastustamiseen eikä traditionalistiseen nationalismiin, vaikka sellainen politiikka ilmenee usein juuri tällaisena yhdistelmänä. Silti hyvinvointivaltioiden uudistamisesta käytäville kamppailuille ovat ominaisia projektit, jotka väittävät esittävänsä ja yrittävät saada aikaan erityyppisiä asioita yhteen kytkeviä malleja. Esimerkiksi Ison-Britannian ”Uusi Labour” kehitti omintakeisen ohjelman, jonka tarkoituksena oli yhdistää aktiivoivasti vaikuttavia hyvinvointipolitiikan muotoja palvelujen tarjonnan ja hallinnan hajautettuihin ”sekatalouksiin” sekä vastata siten ”monimuotoisen” nykyaikaisen väestön tarpeisiin. Tämä lähestymistapa perustelee yhtenäisyytensä tietynlaisella käsityksellä historiallisista olosuhteista, siitä mitä tarkoittaa nykyaikainen tässä ajassa ja paikassa (ks. Clarke & Newman 2004). Sen on sittemmin korvannut säästöpolitiikka, jossa menokurin ”hyveellinen välttämättömyys” esitetään hyvinvointivaltion pidemmälle viedyn horjuttamisen ja uudistamisen perusteluksi (Clarke & Newman 2012b). Ison-Britannian nykyisessä politiikassa välttämättömyydestä on tehty hyve niin, että hyvettä ja ansiokkuutta on hallituksen kyky tehdä tällaista politiikkaa omasta vapaasta valinnastaan sen sijaan, että se olisi antanut EU:n ja IMF:n tapaisten ulkoisten toimijoiden pakottaa sen siihen. Samalla tämä hyve on kuitenkin välttämätöntä, koska pakottavan taloudellisen tilanteen vuoksi (Margaret Thatcherin sanoin) ”Muuta vaihtoehtoa ei ole”. Poliittis-kulttuurisia projekteja voikin ajatella myös siltä kannalta, kuinka ne yrittävät pusertaa tai konstruoida yhtenäiseltä näyttävän kokonaisuuden tietystä konjunktuurissa vaikuttavasta voimien, kehityssuuntien ja mahdollisuuksien moninaisuudesta – ja järjestää sen osoittamaan vääjäämättä ”selvästi parhaaseen vaihtoehtoon”.

Horjuva tasapaino: hyvinvointivaltioiden elämää?

Pohdin artikkelin loppuosassa joitakin niistä ongelmista ja mahdollisuuksista, joita syntyy tarkasteltaessa ”hyvinvointivaltioita” tällaisella kulttuurintutkimuksen otteella. Tämän tyyppinen analyysi (se mitä koetin tavoittaa viidellä K:lla) näyttää lähtökohtaisesti johtavan ajatukset eräisiin orastaviin kehityskulkuihin. Niistä ensimmäinen merkitsee lisääntyvää kiinnostusta *transnationaalisiin* (ja translokaalisiin) tutkimusotteisiin – kiinnostusta ”kansallisia” tiloja jäsentäviin ja sekoittaviin prosesseihin, suhteisiin ja dynamiikkoihin (ks. esim. Kettunen & Petersen 2011; Kettunen tässä teoksessa). Kuten jo edellä huomautin, en usko että tässä on kysymys vain ”nykyhetkestä”, jossa kansat näyttävät epävakaammilta, globalisaation tai eurooppalaistumisen tapaisten ei-kansallisten voimien läpäisemiltä tai heiluttamilta. Nykyisissä transnationaalisisa olosuhteissa nämä saattavat olla hallitsevia suuntauksia, mutta transnationaalisuus ei ole uutta. Pikemminkin käsillä on ilmiö, jonka Sharma ja Gupta ovat määrittäneet ”globalisaation *tämänhetkiseksi valtajärjestelmäksi*” (2006, 27; minun kursivointini). Tästä näkökulmasta meidän tulisi kohdistaa huomiomme konkreettisten kansallisten muodostelmien (ja niiden ihmisten, joiden kuvittelemme asuttavien sellaisia tiloja) transnationaalisiin olosuhteisiin, mutta ottaa huomioon myös niissä vaikuttavat eriaikaisuudet, kuten siirtomaasuhteiden pitkät tarinat, siirtomaavallan purkautumisen ja siihen liittyvien traumausten meitä lähempänä olevat ajanjaksot sekä moninaisten kansalliset rajat ylittävien virtausten ja murtumien tämänhetkiset ristiriidat. Esimerkiksi Isoa-Britanniaa muokkaavat vanhan imperiumin, Euroopan ja Amerikan figuurien ympärille järjestyneet kolmikantaiset transnationaaliset suhteet. Isoon-Britanniaan – ”Yhdistyneeseen kuningaskuntaan” – kuuluu kuitenkin (vaihtelevan väkinäisesti) myös sisäisiä ”kansoja” (*nations*) erilaisissa alistamisen, sisältämisen ja kiistanalaisuuden suhteissa. Tällaisista suhteista muodostuvat ”kansakunnan” olemassaolon ehdot, ja ne ovat neuvoteltavana luotaessa perusteita Kansan yhtenäisyydelle. Ne vaikuttavat myös siihen, millä tavoin hahmotetaan Väestö kuvitteellisena koosteena.

Toiseksi hyvinvointivaltioiden tutkimuksessa on alkanut esiintyä yhä suurempaa kiinnostusta *siirtymiin ja kehityskaariin*. Tämä on mielestäni

tärkeä, staattisista typologioista poikkeava suuntaus. Tässä artikkelissa esittämästäni analyysikehyksestä kuitenkin seuraa, että siirtymiin ja kehityskaariin kohdistettua huomiota on kahdessa suhteessa vietävä vielä hieman pidemmälle. Ensinnäkin ”hyvinvointivaltion” koosteen purkaminen ainakin kansakunnan, valtion ja hyvinvoinnin elementteihin avaa mahdollisuuden, että näillä kolmella elementillä on erilaiset kehityskaaret: niihin vaikuttavat voimat saattavat sysätä ne erityyppisiin siirtymiin, joiden vaikutuksesta hyvinvointivaltioiden ”kulta-ajan” niveltymät menevät entistä pahemmin sijoiltaan (Huber & Stephens 2001; kansallisvaltioista ks. myös Leibfried & Zürn 2005). Lisäksi edellä kuvaamaani, konjunkturaalisesti suuntautuneeseen analyysitapaan sisältyy ajatus, että vaikuttavat voimat ja niiden merkitsemät suunnat ja kehityskaaret ovat harvoin yksiviivaisia. Tämä kiinnittää huomion vaikuttavien voimien ja paineiden moninaisuuteen ja siihen poliittiseen työhön, jota yritys (toivottavana pidetyn) muutoksen suunnan aikaansaamiseksi ja vakiinnuttamiseksi vaatii.

Kolmanneksi olen yhä kiinnostuneempi *kääntämisen* käytännöistä – kääntämisestä tapana ajatella avainsanojen, diskurssien ja politiikkojen liikettä erilaisten sijaintipaikkojen, tasojen ja toimijuuksien poikki. Kiinnostukseni herätti Noémi Lendvain tekemä Unkarin EU:hun liittymistä koskeva tutkimus, jossa hän jäljitti EU:n avainsanojen ja käsitteiden kääntämistä unkariksi ja unkarista (ks. esim. Lendvai 2005; Lendvai & Stubbs 2007). Tämä tutkimus on keskittynyt erityisesti kielestä toiseen tapahtuvan kääntämisen prosesseihin, mutta kääntämisen idea saattaa tarjota tavan analysoida myös toisentyypisiä käytäntöjä, jotka ovat tärkeitä hyvinvoinnin ja hyvinvointivaltioiden tutkimuksessa. Otan seuraavaksi esille kolme sellaista mahdollisuutta. Ensiksikin kääntäminen saattaa luoda valoa siihen, millä tavoin politiikat liikkuvat transnationaalisesti (Lendvai & Stubbs 2007; Kingfisher 2013; Clarke ym. 2015). Hyvinvointipoliittinen asiantuntijakeskustelu ja tähän politiikkaan liittyvät verkostot ovat englannin kielen hallitsemia, ja sen seurauksena käsitteiden kulku hyvinvointipoliitiikan englantiin (*Policy English*) ja sieltä ulos muodostaa tärkeän artikuloinnin ja muuntelun paikan. Toiseksi, kääntäminen saattaa tarjota tavan ajatella uudelleen politiikan ”implementaatiota” siirryttäessä menettelytapojen muotoilusta käytännön ”etulinjaan”. Kun politiikat liikkuvat tasolta toiselle, ne saattavat tulla käännettyiksi uusiin konteks-

teihin, uusiin merkitysjärjestelmiin ja uusiin käytäntöihin. Mikään taso ei ole koskaan tyhjä tila, joka vain odottaisi uuden politiikan saapumista. Kaikki tasot ovat aina jo valmiiksi täynnä tietämystä, suuntautumia, tapoja ja käytänteitä. Kolmanneksi, olisi hyvä jos huomion kohdistaminen kääntämiseen tekisi näkyväksi myös kääntäjien työtä - noiden translokaalien toimijoiden, joiden välityksellä kielet, kontekstit, paikat ja tasot kohtaavat. Tällainen kääntäminen voi tapahtua formaalisten kielten, tasojen, sijaintipaikkojen, toimijatahojen tai ammatti-, organisaatio- ja maallikkokulttuurien välillä. Tällainen käsitys kääntämisestä ei ole aivan yhtä systemaattinen (eikä ehkä aivan yhtä erikoinen) kuin Michel Callonin ja Bruno Latourin tutkimuksissa kehitelty (esim. Callon 1986a ja b; Latour 2005). Se on kenties lähempänä Dorothy Smithin (2005) tapaa pohtia instituutioiden yhteensovittamista. Minulle tämä on jatkoa kulttuurintutkimuksen osoittamalle (pakkomielleiselle?) kiinnostukselle vallan, politiikan ja merkityksen yhteen kietoutuneisiin suhteisiin.

Lopuksi minua kiinnostaa kysymys *jäljistä* - niiden monenmoisten diskursiivisten varantojen tunnistaminen, joihin hyvinvointikäsitteitä muodostettaessa ja muokattaessa tukeudutaan. Tässä tulee käyttöön Gramscin metafora ”tavallisesta” tai ”yhteisestä” järjestä (*common sense*), jonka hän kuvaa moninaiseksi ja ”jäljistä” muodostuneeksi, monien erilaisten katsantokantojen saostumaksi. Voisi olla myös hyödyllistä seurata yksityiskohtaisesti joidenkin avainsanojen diskursiivisten varantojen jälkiä ja tarkata niiden liikkuvuuksia. Termi ”avainsanat” (*keywords*) on peräisin Raymond Williamsilta ja hänen kiinnostuksestaan niiden siirtyilyyn ja kiistelyihin merkityksiin (Williams 1976; ks. myös Bennett, Grossberg & Morris 2005; kummassakin niteessä on hakusana ”welfare”). Tässä kontekstissa avainsanojen analyysi edellyttää huomion kiinnittämistä myös siihen, miten niitä on käännetty eri kielisiin, paikkoihin, poliittis-kulttuurisiin projekteihin, institutionaalisiin sijainteihin ja politiikkojen/käytäntöjen tasoihin. Gramscilaisen hegemoniakäsityksen mukaan hegemonisen toiminnan perustana on ”tavallisen järjen” elementtien valikoiva niveltäminen hallitseviin ideologioihin ja ajattelutapoihin. Tätä ei luultavasti pitäisi pelkistää ainoastaan hallitsevan ja (yksiköllisen) tavallisen järjen niveltymiseksi, koska se jättäisi huomiotta valikoitumisen ja sen, mitä tapahtuu valitsematta jääneille

elementeille. Olen havainnut Williamsin ”hallitsevan”, ”jäänteenomaisen” ja ”orastavan” välillä tekemän erottelun hyödylliseksi myös ajattellessani tätä poliittisen kamppailun kenttää, sillä se tarjoaa näiden poliittisten ja kulttuuristen kysymysten käsittelyyn enemmän välineitä kuin pelkkä uusliberalismin nousun ja jatkuvan uudistumisen jäljittäminen. Siitä seuraa esimerkiksi vaatimus kiinnittää huomiota siihen, millä tavoin uusliberalistiset projektit ovat käsitelleet ”jäänteenomaisia” kulttuurisia suuntautumia; niihin voisi kuulua esimerkiksi kansalaisten laaja tuki julkisille, kollektiivisille tai sosiaalisille palveluille ja kansalaisuuden saamat institutionaaliset muodot tietyyppisinä oikeuksina ja suhteina. Uusliberalistiset projektit ovat monissa yhteyksissä syrjäyttäneet tällaiset suuntautumat määrittelemällä ne muinaismuistoiksi tai aikansa eläneiksi, ”vanhojen ajattelutapojen” jäänteiksi; alistaneet ne erilaisilla marginalisoinnin, institutionaalisen aseman heikentämisen ja purkamisen menetelmillä; tai (vähemmässä määrin) sisällyttäneet ne itseensä jakamalla hyvinvointipalveluja tiukemmin ehdoin ja satunnaisemmin.

Toisaalta Williamsin tapa kehystää nämä kysymykset johdattaisi meidät pohtimaan hallitsevan käytännön orastavia vaihtoehtoja, niitä uusia ajattelun ja toiminnan tapoja, joilla vaihtoehtoisia tulevaisuuksia kuvitellaan ja tavoitellaan. Siitä asti kun hyvinvointivaltio sai institutionaalisen muotonsa toisen maailmansodan jälkeisen ajanjakson poliittisena muodostelmana, se on tarjonnut ihmisille otolliset puitteet laajentaa, ulottaa eri suuntiin ja jopa kuvitella uusin tavoin ihmisten välisiä, talouden ja yhteiskunnan välisiä sekä kansalaisten ja yhteiskunnan välisiä suhteita. Hyvinvointivaltio ja siihen liittyvät kansalaisuuden muodot ovat tarjonneet perustan etsittäessä tapoja kehittää yhteiskuntaelämää edelleen sellaisista lähtökohdista, joissa vaaditaan laajempaa mukaantottoa, universalismin tekemistä todella universaaliksi, erilaisuuden ja eriarvoisuuden muotojen tunnistamista (ja korjaamista) sekä sosiaalisten suhteiden ja yhteiskunnallisten olosuhteiden tavaistumisen purkamista.

Tänä supistusten ja reformin aikanakin kuvitellaan ja tuodaan julki edelleen myös muita ihmisten hyvinvoinnin ja inhimillisen kehityksen mahdollisuuksia ja niihin liittyviä vaatimuksia. Tällaiset liikkeet ovat antaneet ilmaisun internationalistisille, feministisille, ympäristö-

kysymyksiin liittyville ja monille muille kansalaisuuden, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja hyvinvoinnin eri muotojen eettis-poliittisille konstruktiolle, joita on elähdyttänyt ajatus, että ”toisenlainen maailma on mahdollinen”. Williams tajusi aivan oikein, millaisen haasteen tällaiset orastavat suuntautumat voivat esittää ”dominantille”, vallitsevalle ajattelutavalle ja käytännölle, mutta myös sen, millaisen poliittisen ja kulttuurisen työn takana on hallitsevan aseman säilyttäminen. Voimme tässäkin yhteydessä puhua syrjäyttämisestä (halventava puhe utopistisuudesta tai idealismista), alistamisesta (aktivismiin kohdistuvat diskursiiviset ja konkreettiset hyökkäykset) ja sisällyttämisestä (eettinen kapitalismi, epäpoliittinen feminismi ja globalismi ja muu sellainen). On tärkeää ymmärtää, mitä seurauksia Williamsin esittämästä ajatusmallista on käsityksellemme kulloinkin hallitsevien piirteiden ja elementtien luonteesta ja asemasta. Dominantti on välttämättä liikkeessä: se ei ole yksi ja erillinen, puhdas eikä yhtenäinen, vaan hallitsevan asemansa säilyttääkseen se kaiken aikaa mukautuu orastavaan ja omaksuu siitä jotakin.

Kuinka hyvinvointia pitäisi tutkia?

Kannattaa kiinnittää huomiota vielä yhteen kysymykseen: mihin meidän pitäisi tällaisessa tutkimuksessa keskittyä? On olemassa lukuisia tavanomaisia mahdollisuuksia, jotka ovat limittäisiä mutta eivät päällekkäisiä: hyvinvointi, hyvinvointivaltiot (tai hyvinvointijärjestelmät tai -yhteiskunnat) tai sosiaalipolitiikka. Jokainen niistä rajaa tutkimuskentän eri tavalla ja kaikkiin sisältyy niille ominaisia erotteluja ja poissulkemisia. ”Hyvinvointi” näyttää niistä avoimimmalta, sillä sen avulla voidaan välttää hyvinvointivaltioiden tai sosiaalipolitiikan tutkimuksen instituutiokeskeisyys. Siitä koituu kuitenkin omat hankaluutensa. Onko tutkimuksen pääpaino ihmisten hyvinvoinnissa (johon saattavat vaikuttaa suuresti monet sellaiset prosessit ja suhteet, joita ei ole virallisesti määritelty eikä nimetty hyvinvointia tuottaviksi tai jakaviksi) vai onko se hyvinvointia tuottavissa instituutioissa ja virallisissa käytännöissä? Jos se on jälkimmäisessä, voimme kadottaa näkyvistä muut hyvinvointiin johtavat reitit ja saatamme myös kiinnittää liian vähän huomiota hyvinvointipolitiikan ja sen käytänteiden valvoviin, säänteleviin ja disiplinaiviin pyrkimyksiin. Vielä tärkeämpää on se, että keskittyessämme kokonaan hyvinvointiin

meiltä saattaa jäädä huomaamatta, millaisia poliittisia ja hallinnollisia muutoksia tapahtuu väestöjen kuvittelemisen, puhuttelemisen ja johtamisen tai käsittelemisen tavoissa. Esimerkiksi sosiaalipolitiikan, kulttuuripolitiikan, julkisten organisaatioiden politiikan (*public policy*) ja rikollisuuden hallinnan välisiä eroja tulisi pitää hallinnollisina (instituutioiden, virastojen ja strategioiden välisinä) eikä käyttäytymistapoja tai henkilötyyppejä kuvaavien ennalta annettujen erojen ilmaisuina. Tämä koskee vielä enemmän eri virastojen ja hallintolaitosten välistä velvollisuuksien, resurssien ja toiminta-alueiden jakautumista ja siihen liittyviä valta-asemien muutoksia; jotkut huomioijat ovat esittäneet, että rikollisuuden hallinnan ja kriminalisoinnin strategiat ovat alkaneet syrjäyttää entisiä hyvinvointi-instituutioita yhteiskunnallisen sääntelyn perusmuotona (Stenson 2000).

Näistä syistä minua on yhä enemmän alkanut miellyttää ilmaisu ”sosiaalisen hallinta” (*governing the social*), jonka avulla voi indeksoida sosiaalisen hallinnan ja sääntelyn monimutkaisia, hyvinvoinnista kriminalisointiin ulottuvia mekanismeja (Clarke 2004; Newman 2004; ks. myös Cooper 1998). Tässä on joitakin kosketuskohtia Foucault’n tapaan ajatella hallinnallisuutta (Rose 1996; 1999), mutta ymmärtääkseni prosessuaalisuuden (konkreettisen hallinnan) ja institutionaalisten ulottuvuuksien (hallintolaitosten) korostaminen ei ole täysin foucault’laista. Se on kuitenkin ulotteikkaampi ja avoimempi ottamaan huomioon vaihtelevia toimintatapoja, mekanismeja ja toimijatahoja kuin liian kiinteään tai institutionalistiseen valtiokäsitykseen pitäytyvät lähestymistavat. Kun ”sosiaaliseen” suhtaudutaan kiisteltynä kenttänä, johon kohdistuu erilaisia hallinnan yrityksiä, se voidaan käsittää dynaamisemmin (epävakaaksi, epätasaiseksi ja keskeneräiseksi) kuin joissakin hallinnallisuutta koskevissa tutkimusotteissa on mahdollista (Clarke 2007). Catherine Hall (2002) on kuvannut tätä sosiaalisuuskäsitystä osuvasti tutkimuksessaan emämaan ja siirtomaan suhteesta Jamaikalla:

Erojen merkitseminen oli tapa tehdä luokittelevia ja kategorioivia rajanvetoja valtiorakennelmaan ja yhteiskuntaelämään – poliittiseen ja sosiaaliseen ruumiiseen. Valtakonflikteissa oli jatkuvasti meneillään erottelun

prosesseja, jotka osoittivat paikkoja miehille ja naisille, kolonisoiduille ja kolonisoiduille ikään kuin nämä jaottelut olisivat luonnollisia. (...) Erojen kartoitus, näiden papillisesti siunattujen kategorioiden luomisen tai uudelleen työstämisen jatkuva diskursiivinen työ on kuitenkin aina ollut historiallisten olosuhteiden ja yhteensattumien tulosta. Kartoilla tapahtui jatkuvaa siirtymistä ja kategoriat nytkähtelivät, kun siirtomaavallan huomio kohdistui vaihtelevasti eri kohteisiin ja valtakonfliktit saivat aikaan uusia asetelmia eri paikoissa. (Hall 2002, 17, 20.)

Kun sosiaalinen ymmärretään näin, se kiinnittää huomion niihin moninaiisiin paikkoihin, toimijatahoihin, strategioihin (ja kohtaamisiin), joista ”sosiaalisen hallinnan” tiettyihin tiloihin paikantuneet politiikat ja käytänteet muodostuvat. Tällä tavoin yksittäisten toimijoiden, strategioiden tai käytäntöjen vaikutukset sijoittuvat hallinnan tapojen ja menetelmien laajempiin yhteyksiin. Esimerkiksi ”aktiivoinnin” linjaukset voivat tarkoittaa erilaisia asioita, osittain näiden politiikkatoimien ja käytäntöjen sisällön vuoksi, mutta myös siksi, että niiden toimeenpanon kontekstit (joihin kuuluu parhailaan noudatettavan sosiaalisen hallinnan keinovalikoima) saattavat antaa aktiivoinnille aivan erityisiä merkityksiä (ks. mm. Johansson & Hvinden 2005; Clarke 2005b; van Oorschot & Abrahamson 2003; Newman & Tonkens 2011).

Kun hyvinvointia tutkitaan ”sosiaalisen” näkökulmasta, siitä seuraa monia eri asioita. ”Hyvinvointia” ei silloin voi tavoittaa tieteenalajakoja (Isossa-Britanniassa erityisesti sosiaalipolitiikan ja kriminologian välillä) noudattavan institutionaalisen erottelun lähtökohdista. Ajattelutapa heikentää myös niitä normatiivisia mielteitä, joiden mukaan hyvinvointipalveluja ja sosiaalitukia pidetään tarkoituseriltään valtaosin hyväntahtoisina. Lopuksi se valaisee itse sosiaalisen kiisteltyä luonnetta ja tuo näkyviin kamppailut siitä, millä tavalla ihmisiä ja väestöjä tulee järjestää, luokitella ja kehittää. Hyvinvointitutkimuksen kenttä saattaa muodostua kaikilla näillä tavoilla rikkaammaksi ja antoisammaksi, jos ”sosiaalisen hallinnan” näkökulmaa pidetään siinä tärkeänä.

Käännös: Erkki Vainikkala

Kirjallisuus

- Alesina, Alberto & Glaeser, Edward L. (2004) *Fighting Poverty in the US and Europe: A World of Difference*. Oxford University Press, Oxford.
- Althusser, Louis (1969/2005) 'Contradiction and Overdetermination', *New Left Review* I (41). Myös Louis Althusser (2005) *For Marx*. London, Verso. Alkup. *Pour Marx*, 1965; ensimmäinen englanninkielinen käännös Ben Brewster, 1969.
- Béland, Daniel & Petersen, Klaus (toim.) (2014) *Analysing Social Policy Concepts and Language. Comparative and Transnational Perspectives*. Policy Press, Bristol.
- Bennett, Tony, Grossberg, Larry & Morris, Meaghan (2005) *New Keywords*. Blackwell Publishers, Oxford.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1994) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma*. Suom ja toim. Vesa Raiskila. Gaudeamus, Helsinki. Alkup. *The social construction of reality*. Allen Lane, London, 1966.
- Callon, Michel (1986a) Some elements of a sociology of translation: Domestication of the scallops and the fishermen of Saint Brieuc Bay. Teoksessa Law, John (toim.) *Power, action and belief: A new sociology of knowledge?* Routledge, London, 196–223.
- Callon Michel (1986b) The sociology of an actor-network: The case of the electric vehicle. Teoksessa Callon, Michel, Law, John & Rip, Arie (toim.) *Mapping the dynamics of science and technology: Sociology of science in the real world*. Macmillan, Basingstoke.
- Chatterjee, Partha (2003) *The Politics of the Governed*. Columbia University Press, New York.
- Clarke, John (2004) *Changing Welfare, Changing States: new directions in social policy*. Sage, London.
- Clarke, John (2005a) Welfare states as nation states; some conceptual reflections. *Social Policy and Society* 4:4, 407–415.
- Clarke, John (2005b) New Labour's Citizens: activated, empowered, responsibilised or abandoned? *Critical Social Policy* 25:4, 447–463.
- Clarke, John (2007) Subordinating the Social? Neoliberalism and the Remaking of Welfare Capitalism. *Cultural Studies* 21:6, 974–987.
- Clarke, John (2008a) Living with/in and without neo-liberalism. *Focal* 51:135–147.
- Clarke, John (2008b) Reconstructing Nation, State and Welfare: The Transformation of Welfare States. Teoksessa Seelieb-Kaiser, Martin (toim.) *Welfare State Transformations: Comparative Perspectives*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 197–209.
- Clarke, John (2010) Of crises and conjunctures: The Problem of the Present. *Journal of Communication Inquiry* 34:4, 337–354.
- Clarke, John (2013) Widersprüche des heutigen Wohlfahrtsstaates (Contradictions of the welfare state today). *Sozialwissenschaftliche Literatur Rundschau* 67, 68–81.
- Clarke, John (2014a) Contexts, forms of agency and action. Teoksessa Pollitt, Christopher (toim.) *Context in Public Policy and Management. The Missing Link?* Edward Elgar Publishing, Brighton, 22–34.
- Clarke, John (2014b) The End of the Welfare State? Teoksessa Sandermann, Phillip (toim.) *The End of Welfare as We Know it? Continuity and Change in Western Welfare Practices*. Verlag Barbara Budrich, Berlin, 19–35.

- Clarke, John, Coll, Kathy, Dagnino, Evelina & Neveu, Catherine (2014) *Disputing Citizenship*. The Policy Press, Bristol.
- Clarke, John, Bainton, Dave, Lendvai, Noémi & Stubbs, Paul (2015) *Making Policy Move: Towards a politics of translation and assemblage*. Policy Press, Bristol (tulossa).
- Clarke, John & Fink, Janet (2007) People, places and policies: Identity, Citizenship and Welfare. Teoksessa van Oorschot, Wim, Pfau-Effinger, Birgit & Opielka, Michael (toim.) *Culture and Welfare State: Values of Social Policy from a Comparative Perspective*. Edwin Elgar Publishing, Cheltenham & Northampton.
- Clarke, John & Newman, Janet (1997) *The Managerial State*. London, Sage.
- Clarke, John & Newman, Janet (2004) Governing in the Modern World. Teoksessa Steinberg, Lynn & Johnson, Richard (toim.) *Blairism and the War of Persuasion: Labour's Passive Revolution*. Lawrence and Wishart, London, 53–65.
- Clarke, John & Newman, Janet (2012a) Brave New World? Anglo-American Challenges to Universalism. Teoksessa Antonen, Anneli, Häikiö, Liisa & Stefánsson, Kolbein (toim.) *Welfare, Universalism and Diversity*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 90–105.
- Clarke, John & Newman, Janet (2012b) The Alchemy of Austerity. *Critical Social Policy* 32:3, 299–319.
- Cochrane, Allan, Clarke, John & Gewirtz, Sharon (toim.) (2003) *Comparing Welfare States*. London, Sage in association with the Open University (second edition).
- Cooper, Davina (1998) *Governing out of order*. Rivers Oram Press, London.
- Eley, Geoff & Suny, Ronald (toim.) (1996) *Becoming National: A Reader*. Oxford University Press, Oxford.
- Esping-Andersen, Gösta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Sage, London.
- Ferguson, James & Gupta, Akhil (2002) Spatializing States: Towards an ethnography of neo-liberal governmentality. *American Ethnologist* 29:4, 981–1002.
- Fraser, Nancy & Gordon, Linda (1994) A Genealogy of Dependency: Tracing a Keyword of the U.S. Welfare State. *Signs* 19:2, 309–336.
- Gould, Jeremy (toim.) (2005) *The New Conditionality: The Politics of Poverty Reduction Strategies*. Zed Books, London.
- Gramsci, Antonio (1982) *Vankilavihkot, valikoima 2*. Kansankulttuuri, Helsinki. Alkup. Quaderni del carcere, Torino, 1975.
- Grossberg, Larry (2007) Onko kulttuurintutkimuksella tulevaisuuksia? Pitäisikö olla? (Tai mitä vikaa New Yorkissa?) Teoksessa Vainikkala, Erkki & Mikkola, Hanna (toim.) *Nyky aika kulttuurintutkimuksessa*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 86. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. Alkup. Does cultural studies have futures? Should it? (or what's the matter with New York?) *Cultural Studies: contexts and conjunctures*. *Cultural Studies* 20:1, 1–32, 2006.
- Grossberg, Larry (2010) *Cultural Studies in the Future Tense*. Duke University Press, Durham.
- Hage, Ghassan (1998) *White Nation: Fantasies of White Supremacy in a Multicultural Society*. Taylor and Francis, London.
- Hall, Catherine (2002) *Civilising Subjects: Metropole and Colony in the English Imagination 1830–1867*. University of Chicago Press, Chicago.

- Hall, Stuart (1996) Gramsci's relevance for the study of race and ethnicity. Teoksessa Morley, Dave & Chen, Kuan-Hsing (toim.) *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. Routledge, London.
- Hall, Stuart, Critcher, Chas, Jefferson, Tony, Clarke, John & Roberts, Brian (1978) *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*. Macmillan, London (2nd edition, 2013).
- Hesse, Barnor (toim.) (2001) *Un/Settled Multiculturalisms: Diasporas, Entanglements and Transruptions*. Zed Books, London.
- Huber, Evelyn & Stephens, John (2001) *Development and Crisis of the Welfare State: Parties and Policies in Global Markets*. University of Chicago Press, Chicago.
- Hughes, Gordon & Lewis, Gail (toim.) (1998) *Unsettling Welfare: the reconstruction of social policy*. Routledge/The Open University, London.
- Johansson, Håkan & Hvinden, Björn (2005) Welfare governance and the remaking of citizenship. Teoksessa Newman, Janet (toim.) (2005) *Remaking Governance: Peoples, Politics and the public sphere*. The Policy Press, Bristol.
- Kettunen, Pauli & Petersen, Klaus (toim.) (2011) *Beyond Welfare State Models. Transnational Historical Perspectives on Social Policy*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham & Northampton.
- Kingfisher, Catherine (2013) *A Policy Travelogue: Tracing Welfare Reform in Aotearoa/ New Zealand and Canada*. Berghahn, New York & Oxford.
- Latour, Bruno (2005) *Reassembling the social – An introduction to Actor-Network Theory*. Open University Press, Oxford.
- Leibfried, Stephan & Zürn, Michael (2005) The unravelling of the Golden Age Nation State. Teoksessa Leibfried, Stephan & Zürn, Michael (toim.) *Transformations of the State*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lendvai, Noémi (2005) Remaking European Governance: transition, accession and integration. Teoksessa Newman, Janet (toim.) (2005) *Remaking Governance: Peoples, politics and the public sphere*. Policy Press, Bristol, 59–80.
- Lendvai, Noémi & Stubbs, Paul (2007) Policies as translation: Situating Transnational Social Policies. Teoksessa Hodgson, Susan & Irving, Zoe (toim.) *Policy Reconsidered: Meanings, Politics and Practices*. Policy Press, Bristol, 173–190.
- Li, Tania Murray (2007) *The Will to Improve: Governmentality, Development, and the Practice of Politics*. Duke University Press, Durham.
- Mitchell, Timothy (1999) Economy and the state effect. Teoksessa Steinmetz, George (toim.) (1999) *State/Culture: State formation after the cultural turn*. Cornell University Press, Ithaca, 76–97.
- Murray, Charles (1984) *Losing Ground: American Social Policy 1950–1980*. Basic Books, New York.
- Newman, Janet (2004) Through thick or thin? The problem of “the social”. Teoksessa Societal governance. Esitelmä konferenssissa *Contemporary Governance and the Question of the Social* conference, University of Alberta, 11–13 kesäkuuta.
- Newman, Janet (2012a) *Working the Spaces of Power: Activism, Neoliberalism and Gendered Labour*. Bloomsbury Academic, London.
- Newman, Janet (2012b) Beyond the deliberative subject? Problems of theory, method and critique in the turn to emotion and affect. *Critical Policy Studies* 6:4, 465–479.

- Newman, Janet & Clarke, John (2009) *Publics, Politics and Power: remaking the public in public services*. Sage, London.
- Newman, Janet & Tonkens, Evelien (toim.) (2011) *Responsibility, Participation and Choice: Summoning the Active Citizen in Western Europe*. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Offe, Claus (1984) *Contradictions of the Welfare State* (toim. John Keane). Hutchinson, London.
- Ong, Aiwha & Collier, Stephen (2004) *Global Assemblages: Technology, Politics, and Ethics as Anthropological Problems*. Wiley, New York.
- Oorschot, Wim van & Abrahamson, Peter (2003) The Dutch and Danish miracles revisited: comparing the role of activation policies within two different welfare regimes. *Social Policy and Administration* 37:3, 288–304.
- Oorschot, Wim van, Opielka, Michael & Pfau-Effinger, Birgit (toim.) (2008) *Culture And Welfare State: Values and Social Policy in Comparative Perspective*. Edward Elgar Publishing, Celtenham & Northampton.
- Pfau-Effinger, Birgit (2004) *Development of Culture, Welfare States and Women's Employment in Europe*. Ashgate.
- Rosaldo, Renato (1999) Cultural Citizenship, Inequality and Multiculturalism. Teoksessa Torres, Rodolfo, Miron, Louis & Inda, Jonathan (toim.) *Race, Identity and Citizenship*. A Reader. Blackwell Publishers, Oxford, 253–261.
- Rose, Nikolas (1996) The death of the social? Re-figuring the territory of government. *Economy and Society* 25:3, 327–356.
- Rose, Nikolas (1999) *Powers of Freedom*. Polity Press, Cambridge.
- Ross, Andrew (1998) *Real Love: In pursuit of cultural justice*. Routledge, London & New York.
- Sassen, Saskia (2006) *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Scott, David (2004) *Conscripts of Modernity: The Tragedy of Colonial Enlightenment*. Duke University Press, Durham.
- Sharma, Aradhana & Gupta, Akhil (2006) Rethinking Theories of the State in an Age of Globalization. Teoksessa Sharma, Aradhana & Gupta, Akhil (toim.) *The Anthropology of the State: A Reader*. Blackwell Publishing, Oxford, 1–42.
- Smith, Dorothy (2005) *Institutional Ethnography: a sociology for people*. Alta Mira, Lanham.
- Steinmetz, George (toim.) (1999) *State/Culture: State formation after the cultural turn*. Cornell University Press, Ithaca.
- Stenson, Kevin (2000) Crime control, social policy and liberalism. Teoksessa Lewis, Gail, Gewirtz, Sharon & Clarke, John (toim.) *Rethinking Social Policy*. Sage, London.
- Suszycki, Andrzej (toim.) (2011) *Welfare Citizenship and Welfare Nationalism. Nord-Wel Studies in Historical Welfare State Research* 2. Nordic Centre of Excellence NordWel, Helsinki.
- Williams, Raymond (1976) *Keywords*. Fontana, London.
- Williams, Raymond (1988) *Marxismi, kulttuuri ja kirjallisuus*. Vastapaino, Tampere. Alkup. *Marxism and Literature*. Oxford University Press, Oxford, 1977.

Hyvinvointivaltion yhteiskunta

Johdanto

”Mikä mättää?” kysyy punk-yhtye Pertti Kurikan Nimipäivät ja vastaa: ”Yhteiskunta mättää kun ei hoida asioita. Niin kuin täällä Suomen maassa pitäisi hoitaa.”

”Käsitteet ovat tärkeämpiä siksi mitä ne tekevät kuin siksi mitä ne merkitsevät”, sosiologi Nikolas Rose (1999, 9) toteaa. Tässä artikkelissa kysytään, mitä yhteiskunnan käsite on tehnyt silloin, kun yhteiskunnan on esitetty ja edellytetty tekevän jotain, kuten hoitavan asioita. Jäljitän yhteiskunnan käsitteen käyttötapoja ja merkityksiä sosiaalisten ongelmien ja poliittisen toimijuuden määrittelyissä, ja tällöin päähuomio kohdistuu pohjoismaisen hyvinvointivaltion legitimaation tuottamiseen ja kyseenalaistamiseen.

Yhteiskunnan käsite on monikäyttöinen ja monimerkityksinen. 1960-luvun puolivälissä Yhdysvaltain presidentti Lyndon B. Johnson halusi laajentaa julkista sosiaalipolitiikkaa ja nimesi tavoitteekseen ”suuren yhteiskunnan” (*the Great Society*). Kaksikymmentä vuotta myöhemmin Ison-Britannian pääministeri Margaret Thatcher opetti, että *there is no such thing as society*. Tästä piittaamatta hänen nuorempi puoluetoverinsa David Cameron otti ”ison yhteiskunnan” (*the Big Society*) tunnukseksi vuonna 2010 muodostamansa hallituksen politiikalle, joka tähtäsi pienempään valtioon. Johnsonin yhteiskunta oli asiaintila, jota voitiin muovata paremmaksi valtiollisen politiikan avulla. Kun Thatcher puolestaan kiisti yhteiskunnan olemassaolon, hän torjui ihmisten sellaisen yhteisvastuun, johon vedoten heillä olisi lupa vaatia etuuksia valtiolta. Cameronin yhteiskunta taas määrittyy toimijatahoksi valtion ja yhteiskunnan erottelun pohjalta. ”Iso yhteiskunta” on sukua ”hyvinvointiyhteiskunnalle”, jota hyvinvointivaltion kriitikot alkoivat

edistää 1980-luvulla, kun suosioon nousi valtiosta vapaaksi yhteensiittymisen tilaksi ymmärretty ”kansalaisyhteiskunta”.

Pertti Kurikan Nimipäivien yhteiskunta hoitaa asioita keltottomasti mutta on eittämättä olemassa. Yhtyeen sanastossa yhteiskunta ei tar koita valtion toimien kohdetta tai lähtökohtaa eikä määräty valtion ja yhteiskunnan erottelusta, vaan se viittaa julkiseen valtaan toimijana. Selvästikin yhtye kykenee välittämään kriittistä sanomaansa yleisölleen tällaisen yhteiskunnan käsitteen avulla. Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa, ”yhteiskuntaa” käytetään usein tähän tapaan esimerkiksi kiisteltäessä siitä, miten yhteiskunnan pitäisi hoitaa asioita ja mistä vastata.

Muusikot moittivat yhteiskuntaa siitä, että se kohtelee ihmisiä kaltoin. Tällaisella yhteiskunnan arvostelulla on pitkä historia. Vanha ja aina yhtä uusi on kuitenkin myös toisensuuntainen moite. Hyvinvointivaltiosta ei ollut tietoaakaan, kun aikalaisdiagnooseissa jo paheksuttiin, että yhteiskunta tarjoaa turvaa liian anteliaasti ja ihmiset tukeutuvat yhteiskuntaan liian helposti. Työväestö on opetettava ”luottamaan omiin voimiin eikä hemmotellen turvautumaan aina heti yhteiskunnan apuun”, työntekijäin sielunelämää tutkinut kasvatustieteilijä Aksel Rafael Kurki vaati 1930-luvulla (Kurki 1936, 204).

Poliittiset käsitteet modernisoituivat 1700- ja 1800-luvun eurooppalaisessa ajattelussa käsitehistorioitsija Reinhart Koselleckin mukaan siten, että ne ”ajallistettiin”. Näkemyksiin historiasta ja politiikasta latautui kokemuksen ja odotuksen jännite. Sitä hallittiin käsittämällä historia liikkeeksi menneisyydestä nykyisyyteen ja tulevaisuuteen sekä muovaamalla käsitteet ”historiallisen liikkeen ohjauvälineiksi” (Koselleck 1979, 344). Nykynäkökulmasta erityisesti Pohjoismaissa hyvinvointivaltion rakentaminen näyttää väkevältä virtaukselta nykyisyyteen johtaneessa ”historiallisessa liikkeessä”. Sosiaalipoliittisen kielen tutkimukset (Béland & Petersen 2014) osoittavat kuitenkin, ettei hyvinvointivaltion käsite ollut tämän ”historiallisen liikkeen” keskeinen ”ohjauväline”. Termi ilmaantui julkiseen puhuntaan toisen maailmansodan jälkeen niin Euroopassa kuin Yhdysvalloissakin, Suomessa 1950-luvun alkupuolella. Laajaan käyttöön se tuli kuitenkin vasta 1970-luvulla, kun alettiin puhua ”hyvinvointivaltion kriisistä”.

Havainto kyseenalaistaa hyvinvointivaltion laajentumisvaiheen jälkeiset yleistyksiset, jotka kuvaavat hyvinvointivaltion pitkäaikaisena suunnitelmallisena projektina.

Yhteiskunnan käsite sen sijaan osoittautuu tärkeäksi kysyttäessä, miten sosiaalisia ongelmia ja poliittista toimijuutta määriteltiin siinä tapahtumakulussa, jota alettiin jälkikäteen kutsua hyvinvointivaltion rakentamiseksi. Tämä käsite on kiinnostava myös, kun tarkastellaan hyvinvointivaltion laajentumisvaiheen jälkeistä keskustelua hyvinvointivaltion tulevaisuudesta. Pohjoismaissa ”yhteiskunta” on ollut suosittu. Käsitteen pohjoismaisissa käyttötavoissa ja merkityssisällöissä on moderniin yhteiskunta-käsitteeseen yleisesti liittyviä piirteitä, joita jotkut postmoderniuden ja globalisaation teoreetikot ovat pitäneet kestäättöminä. Yhteiskunnan käsite on ollut sidoksissa kansallisvaltioon. Se on viitannut integroituihin kokonaisuuteen, joka kykenee toimimaan ja johon on rakentunut sen oman tulevaisuuden koodi, usein edistykseksi mielletty *telos*. Nämä esimerkiksi Mike Featherstonen (1995) samoin kuin Alain Tourainen (1995) tunnistamat yhteiskunnan modernin idean piirteet näyttävät erityisen korostuneilta juuri Pohjoismaissa, mutta vahvalta näyttää myös tämän ”yhteiskunnan” postmoderniutta ja globalisaatiota uhmaava itsestäänselvyys.

Itsestäänselvyteen tulleet säröt auttavat kuitenkin tarttumaan ”yhteiskuntaan” sellaisella käsittehistoriallisella otteella, jota voidaan Michel Foucault’n ilmaisuun kutsua nykyisen historiaksi.¹ Tällöin menneisyyttä ei tarkastella tienä annettuna otettuun ja sellaiseksi jätettävään nykyisyyteen, vaan historiallinen tarkastelu problematisoi nykyisyyttä. Se on refleksiivistä etäisyydenottoa siihen, mikä nykyisessä esiintyy annettuna, välttämättömänä ja luonnollisena. Tutkija tunnistaa nykyisyytensä it-

---

1 *Surveiller et punir* -teoksensa aloitusluvussa Foucault (1975, 35) käyttää tutkimusotteestaan ilmaisua *l’histoire du présent*. Hänen leikkittelynsä sanalla *anachronisme* on harhauttanut kirjan suomentajan luomaan kuvan, että Foucault torjuu ”nykyhetken historian” ”pelkkänä anakronismina” (Foucault 1980, 39). Mitchell Dean (1994, 35) tulkitsee Foucault’n tarkoituksen näin: ”A history of the present is concerned with that which is taken-for-granted, assumed to be given, or natural within contemporary social existence, a givenness or naturalness questioned in the course of contemporary struggles.”

sestäänselvyyksiin tulleita säröjä, tarttuu niihin ja syventää niitä omalla työllään. Näin hän pyrkii välttämään menneen alistamisen nykyisille maailman käsittämistavoille ja siten historiallistamaan nykyisyytensä sekä osoittamaan sen muuttuvuuden ja muutettavuuden.

Tarkastelen yhteiskunnan käsitteen pohjoismaisia käyttötapoja ja merkityksiä nykyisen historian näkökulmasta, joka avautuu itsestäänselvyyksien säröistä ja tuo esiin käsitteen ajallisen monikerroksisuuden. Erittelyä pohjustavat tutkielmani yhteiskunnan käsitteestä suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa (Kettunen 2000; 2003) ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion muotoutumisesta (Kettunen 2006; 2008; 2011). Jäljitän yhteiskunnan käsitettä sosiaalisia ongelmia ja niiden ratkaisuja määritelleistä teksteistä sen sijaan, että syventyisin yhteiskuntateoreettisiin kehittäelyihin (vrt. Bowers & Iwy 1993; Kangas 2001).

Ensin käsittelen yhteiskunnan ja valtion suhdetta käyttäen virikkeenä arvostelua, joka on 1980-luvulta lähtien kohdistunut yhteiskunnan ja valtion samastavaan kielenkäyttöön. Tämän kritiikin kritiikki johtaa pohtimaan ”luterilaisen talonpoikaisen valistuksen” (Sørensen & Stråth 1997) merkitystä pohjoismaisen ”yhteiskunnan” kehitymisessä. Tämän jälkeen tarkastelen yhteiskunta-käsitteen kansallisvaltiollisuutta ”yhteiskunnan” ajallistumisen kannalta. Yhteiskunnan käsitteen käyttötavat ja merkitykset määrittyivät 1800-luvun lopulla modernisoitumisen ja kansallisvaltiollistumisen odotushorisontissa. Sosiaalisten ongelmien ja ratkaisujen määrittelijät omaksuivat periferian ja keskuksen ajattelumallin, jossa historiallisen edistyksen ja kansainvälisen riippuvuuden ajatukset kietoutuivat yhteen kansallisen tulevaisuuden ennakoinnissa.

Seuraava askel johtaa pohtimaan, miten yhteiskunnan toimijuuteen ja tulevaisuuden koodiin liittyi – etenkin sosiaalidemokraattien visioissa mutta vaihtelevin painotuksin paljon laajemminkin – luottamus hyviin kehiin. Ne yhdistivät taloudellista, sosiaalista ja poliittista sfääriä, ja ne muodostuivat organisoitujen intressien kompromisseista sekä intressikompromissien ja yhteiskuntasuunnittelun yhteensovittamisesta. Sosiaalinen tasoitus, talouskasvu ja laajeneva demokratia tukivat toisiaan. 1930-luvulta lähtien ja erityisesti toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä tällainen hyvän kehän ideologia kehittyi kehystämään

poliittisia kamppailuja ja uudistuksia, joihin alettiin vähitellen viitata hyvinvointivaltion käsitteellä.

Artikkelin viimeisessä osassa tullaan siihen, miten Pohjoismaista hyvinvointivaltiota legitimoinut yhteiskunnan käsite kyseenalaistettiin 1980-luvulla valtion ja kansalaisyhteiskunnan sekä hyvinvointivaltion ja hyvinvointiyhteiskunnan erottelujen avulla. Nämä erottelut ovat osoittautuneet Pohjoismaissa melko voimattomiksi hyvinvointivaltion kritiikin välineinä jo siksi, että pitkäaikaiset kielelliset konventiot yhdistivät valtion ja yhteiskunnan käsitteitä. Voidaan kuitenkin sanoa, että yhteiskunnan käsittäminen hyvinvointivaltiota oikeuttavalla tavalla on kyseenalaistunut. ”Yhteiskuntaan” sisällytetty ajatus rakenteellisista alistussuhteista ja niiden tasoituksesta on peittynyt kansallisen yhteisön kuvien alle. Nämä kuvat saavat voimansa ja värinsä yhtäältä kilpailuvaltiota legitimoivasta kilpailukykyneoliberalismista, toisaalta koetuille muutosuhkille yksinkertaista syytä ja syyllistä etsivästä populismista ja sen muukalaispelkoisesta nationalismista.

Valtio yhteiskuntana

Kun hyvinvointivaltion käsite toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä vähitellen ja kansallisesti vaihtelevin tavoin ilmaantui poliittisen agendan määrittelyihin, siitä tuli saman tien kiistanalainen. 1980-luvun Ruotsissa ”holhoavan hyvinvointivaltion” oikeistolaiset kriitikot ottivat käyttöön käsittehistoriallista todistusaineistoa. He panivat merkille, ettei ruotsissa tehty selvää eroa valtion (*stat*) ja yhteiskunnan (*samhälle*) välillä. Usein ”yhteiskunta” esiintyi, kun oli itse asiassa puhe valtiosta ja julkisesta vallasta. Kriitikot päättelivät, että tämä heidän otaksunsa mukaan ainutlaatuinen käsitteellinen sekaannus osoitti liberalismiin heikkoutta ja sosiaalidemokraattista totalitarismia. Näiden epäkohtien voittamiseksi oli luotava tai elvytettävä ”kansalaisyhteiskunta” (*civilt samhälle*). (Keskustelusta ks. Boréus 1994; Trägårdh 1995.)

Ruotsalaiset tosiaan sekoittavat ”valtion” ja ”yhteiskunnan”. He kiistelevät siitä, missä määrin koulutuksen tai terveydenhoidon järjestäminen kuuluu ”yhteiskunnalle” ja mikä on ”yksityisten” osuus. Tässä he eivät kuitenkaan ole ainutlaatuisia. Tosiasiassa kaikissa pohjoismaisissa kielissä tehdään näin, minkä myös nykykielen sanakirjat kertovat, vaikka

eroavuutta saattaa olla siinä, miten usein ”yhteiskunta” viittaa valtioon ja valtion ja kuntien muodostamaan kokonaisuuteen.²

Myös muualla kuin Pohjoismaissa ”yhteiskunta” voi viitata valtioon tämän velvollisuuksien perusteena (mitä Thatcher arvosteli kieltäessään yhteiskunnan olemassaolon) tai resurssien lähteenä, veronmaksajiin julkisten varojen luojina. Kuitenkin voi vaivatta löytää sellaista viiranomaisiin sovellettua sanojen *samhälle* (ruotsi), *samfund* (tanska), *samfunn* (norja), *samfélag* (islanti) ja *yhteiskunta* käyttöä, jossa *society*, *société* ja *Gesellschaft* eivät toimi käännöksinä. Suomalaisten enemmistön kieli poikkeaa suuresti skandinaavisista kielistä, mutta tällainen yhteiskunnan käsitteen käyttö on yhteistä suomenkielisille ja ruotsinkielisille suomalaisille.

”Sosiaalidemokraattisen valtion” ruotsalaiset kriitikot olivat väärässä myös pitäessään tätä käsittehistoriallista ilmiötä vahvan sosiaalidemokratian aikaansaannoksena. Vuoden 1918 sisällissodasta lähtien sosiaalidemokratia on ollut Suomessa paljon heikompi kuin Ruotsissa, mutta yhteiskunnan käsitettä käytetään samaan tapaan valtion ja julkisen vallan synonyyminä. Kriitikkojen valittama käsitteiden sekaannus on vanhempaa perua kuin hyvinvointivaltio, laaja julkinen sektori ja korporatismi eli ne valtiota ja yhteiskuntaa yhdistävät käytännöt, joiden he olettivat hämärtäneen ymmärryksen niiden välisestä erosta.

Miten tämä käsitteiden sekoittaminen pitäisi ymmärtää? Ruotsalaisen historioitsijan Lars Trägårdhin (1995; 1997; Berggren & Trägårdh 2006) teesi ruotsalaisesta ja pohjoismaisesta ”valtioindividualismista” ansaitsee tässä huomiota. Hänen mukaansa valtiosta erillisen ja valtiota vastaan suuntautuvan kansalaisyhteiskunnan idea ei kehittynyt Pohjoismaissa, koska egalitaristisen talonpoikaisen eetoksen pohjalta ajatus yksilön vapautumisesta suuntautui valtion ja kansan välissä olevien ryhmien

---

2 Tanskan ja Ruotsin valtionmuodostusta vertaillaet Tim Knudsen ja Bo Rothstein (1994) päättelivät, että Tanskassa valtion ja yhteiskunnan erosta tuli selvempi. Joka tapauksessa valtioon viittaava *samfund* esiintyy niin 1800-luvun lopun tanskalaisissa teksteissä (ks. jäljempänä tässä artikkelissa s. 82–83) kuin nykytanskan sanakirjassakin, vieläpä niin että sanan *samfund* ensimmäisenä merkityksenä mainitaan *en stat og dens institutioner, regler m.m.* ja synonyymina *det offentlige* (Den Danske Ordbog, ordnet.dk/ddo).

etuoikeuksia eikä valtion valtaa vastaan. Valtion ja yhteiskunnan käsitteellistä erottamista esti myös valtion ja kirkon välisten sekä kirkkokuntien keskinäisten konfliktien puuttuminen. Reformaatio merkitsi keskitetyn valtion ja siihen erottamattomasti kietoutuneen luterilaisen kirkon muodostumisesta 1500- ja 1600-luvulla. Luterilaisuuteen kuului sekä yhdenmukaisuuden vaatimus (Stenius 1997) että yksilön ja Jumalan välitöntä suhdetta ja arkista työtä kunkin ihmisen kutsumuksena korostanut kristinuskon tulkinta (Thorkildsen 1997; Markkola 2011).

Kaikki tämä pohjusti Trägårdhin mukaan ”valtioindividualismia” sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltion ominaispiirteinä. Vahva valtio suuntautui lisäämään yksilön autonomiaa ja yksilöllisiä resursseja. Sosiaalinen solidaarisuus toteutui korkeina veroina, sosiaaliturvan julkisina järjestelminä sekä terveydestä, hoivasta ja kasvatuksesta huolehtivina laajoina julkisina palveluina. Nämä auttoivat ihmisiä vapautumaan erityisesti perheen henkilökohtaisista alustus- ja riippuvuussuhteista. Kun perheen sisäinen työnjako täystyöllisyyspolitiikan tuella siirrettiin työmarkkinoiden sukupuolijaoksi, naiset tulivat riippuvaisiksi hyvinvointivaltiosta kahdella tavalla: sen luomista äitiyden ja ansiotyön yhdistämisen edellytyksistä sekä sen tarjoamista työpaikoista. Kaiken kaikkiaan elämänmeno rakentui ”yksilön ja valtion yhteiskuntasopimuksen” varaan (Trägårdh 1997, 270).

Valtioindividualismin teesi vastustaa väitettä holhoavasta valtiosta, mutta yhtyy arvioon autonomisen kansalaisyhteiskunnan heikkoudesta. Yllättäen teesi on saavuttanut suosiota Ruotsin oikeistossa. 2000-luvun puolella, aivan toisin kuin 1980-luvulla, oikeisto arvostelee käsitystä hyvinvointivaltiosta sosiaalidemokraattien aikaansaannoksena ja haluaa osoittaa oman panoksensa ”pohjoismaisen mallin” kehittymiseen. Ajatuksella siitä, että yksilöllisyyden edistäminen on pohjoismaisen hyvinvointivaltion historiallista ydintä, on käyttöä sosiaalidemokratien kanssa käytävässä taistelussa pohjoismaisen mallin omistuksesta. Tällainen historiankuva auttaa myös kertomaan hyvinvointivaltiota kannattaville kansalaisille, että yksilöllistä valinnanvapautta lisäävä politiikka toteuttaa hyvinvointivaltion periaatteita (The Nordic Way 2011).

Trägårdhin 1990-luvulla kehittelemässä muodossa valtioindividualismin teesi osoittaa tärkeällä tavalla valtion legitimiyyden edellytyksiä.

Kuitenkin siihen liittyy sama omituisuus kuin holhoavan hyvinvointivaltion kriitikkojen argumentteihin: yhteiskunnan käsitteen suosio kääntyy todisteeksi yhteiskunnan heikkoudesta. Teesi ei auta ymmärtämään esimerkiksi sitä, miksi erilaiset valtion alapuolelle hahmottuvat toiminnot saivat keskeisen sijan ”pohjoismaisen demokratian” käsitteessä. Tämä 1930-luvulla käyttöön tullut käsite (Kurunmäki & Strang 2010) viittasi kestoltaan vaihteleviin ilmiöihin. Vanhinta kerrostumaa edusti vapaan pohjoismaisen talonpojan ja paikallisen itsehallinnon suuresti idealisoitu perintö. Oppisivistyneistö oli tehnyt siitä 1800-luvulla pohjoismaisuuden ydinainesta, kun Pohjoismaita oli rakennettu kansakunniksi ja kansallisvaltioiksi. Tämän prosessin tärkeiksi toimijoiksi nousivat erilaiset kansanliikkeet, joihin itseensä alettiin sittemmin 1900-luvulla viitata pohjoismaisen demokratian toisena kerrostumana. Kolmaskin alivaltioellinen kerrostuma kehittyi ja tunnistettiin. Työelämän suhteiden sääntelystä työntekijäin ja työnantajain vapaaehtoisten järjestöjen neuvotteluilla ja sopimuksilla tuli ”pohjoismaista demokratiaa” erityisesti sosiaalidemokraattien käsitteenkäytössä, kun he nostivat esiin tätä käsitettä 1930-luvulla tiivistämällään pohjoismaisella yhteistyöllä.

Vapaiden talonpoikien paikallisen itsehallinnon perintö, vahvojen kansanliikkeiden traditio ja työelämän neuvottelu- ja sopimusinstituutio eivät ole suuntautuneet valtiota vastaan, vaan ne ovat myötävaikuttaneet vahvan valtion kehittymiseen ja kietoutuneet siihen (Aronsson 1995 ja 1997; Knudsen & Rothstein 1994; Trägårdh 1997). Näitä valtion ja yhteiskunnan yhteenkietoutumisen prosesseja ei kuitenkaan ole perusteltua tulkita yhteiskunnan alistamiseksi valtiolle tai valtion ja yksilöiden välisen ”yhteiskuntasopimuksen” syntyiseksi. Myös valtion ja yhteiskunnan käsitteellistä yhteenkietoutumista selitettäessä on syytä kääntää näkökulmaa yhteiskunnan valtiolistamisen etsinnästä niin, että näkyviin tulee se, miten valtiota yhteiskunnallistettiin eli varustettiin yhteiskuntaan yhdistetyillä ominaisuuksilla.

Pohjoismaiset poliittiset kielet näyttävät säilyttäneen aineksia 1800-lukua edeltäneestä poliittisesta filosofiasta, jossa valtion ja yhteiskunnan käsitteet eivät olleet eronneet. *Societas civilis* saattoi viitata siihen, miten ihminen poliittisena eläimenä (*zoon politikon*) toteuttaa luontoaan kotitalouden yläpuolella, tai se määrittyi eronteosta uskon-

nolliseen yhteiskuntaan tai vastakohtana luonnon tilalle, jolloin se tarkoitti ihmisten sopimuksellisella pohjalla saavuttamaa sivilisoitunutta tilaa (Riedel 1975; Bobbio 1989; Heilbron 1995). ”Kansalaisyhteiskunta” ja ”poliittinen yhteiskunta” olivat synonyymisiä tapoja käsitteellistää valtiota, ja jotain tästä näyttää jatkuvan ”yhteiskunnan” pohjoismaisissa käyttötavoissa. Valtion tai julkisen vallan oletetaan ja edellytetään toteuttavan ”yhteiskuntaan” yhdistettyjä keskinäisen yhteenliittymisen ja mukaan ottamisen periaatteita.

Valtiota ja julkista valtaa ei kutsuta yhteiskunnaksi kaikissa tilanteissa. Niin ei tehdä esimerkiksi lakiteksteissä.³ Suomalaisen aineiston pohjalta voi päätellä, että ”yhteiskunta” käy valtion ja julkisen vallan synonyymistä silloin, kun valtioon ja julkiseen valtaan voidaan liittää ajatus yksilöiden ja ryhmien välisten suhteiden oikeasta järjestyksestä. Kun tältä moraaliselta kannalta puhutaan valtion ja yksilöiden tai julkisen vallan ja yksityisten toimijoiden – usein ”taloudeksi” kutsutun sfäärin toimijoiden – suhteista, valtiota kutsutaan yhteiskunnaksi (Kettunen 2000; 2003). Valtiota tai valtiota ja kuntia yhdessä tarkoittavana terminä ”yhteiskunta” varustaa valtion sisäisellä eettisellä voimalla.

On houkuttelevaa liittää tällainen yhteiskunnallistettu valtio valistuksen pohjoismaisiin erityispiirteisiin. Øystein Sørensenin ja Bo Stråthin (1997, 3) mukaan Pohjoismaissa valistuksella oli ”ironisesti ja paradoksaalisesti talonpoika etumaisena symbolinaan”. Pohjoismaisessa talonpojassa henkilöityi utopioita karsastava käytännöllinen järkevyyt, mikä löi leimansa pohjoismaiseen valistukseen ja romantiikkaan sekä kantautui pohjoismaiseen demokratiaan ja hyvinvointivaltioon. Tätä tulkintalinjaa kehitellen Peter Aronsson (1995; 1997) esittää, että Ruotsissa valtioon viittaava ”yhteiskunta” juontuu itsenäisten talonpoikien paikallisesta itsehallinnosta. 1700-luvun puolivälissä valistuksen

---

3 Valtion toimien perustelut voidaan lakikielessä kiinnittää ”yhteiskuntaan”, kuten tapahtui Suomen vuoden 1987 ydinenergialaissa, jossa aiemmin käytetyn ”yleisen edun” sijasta puhutaan ”yhteiskunnan kokonaisedusta”. Uudella ilmaisulla haluttiin hallituksen esityksen perustelujen mukaan tehdä ”kiistattoman selväksi”, että sen sisältö määräytyi ”tarkoituksenmukaisuusharkinnan” perusteella. (Kettunen 2003, 206.)

puolestapuhujat yhdistivät paikallisyhteisölliset toiminnot valistuksen ideoihin ja ideaaleihin termillä *samhälle*. Tästä se laajeni viittaamaan suurempiin yksiköihin, nimenomaan siihen, johon myös käsite ”kansakunta” liitettiin.

Kertomus tiestä, jolla ”luterilaisesta talonpoikaisesta valistuksesta” (Sørensen & Stråth 1997) edetään ”sosiaalidemokraattiseen hyvinvointivaltioon”, on kuitenkin ongelmallinen. Muidenkin Pohjoismaiden kuin Suomen osalta se liioittelee menneen maaseutuyhteisön tasa-arvoa ja yksilöllisyyttä samoin kuin hyvinvointivaltion sosiaalidemokraattisuutta. ”Luterilainen talonpoikainen valistus” oli tärkeätä hyvinvointivaltiokehitykselle, mutta se ei ollut sitä vain jatkuvuutensa voimasta vaan myös siten, että tämän perinnön kritiikki suuntasi politiikkaa. Sosiaalipoliittiset uudistukset suuntautuivat murtamaan alistuksen ja valvonnan rakenteita, jotka olivat luonteenomaisia maalaistalojen ja -kyllien elämänmenolle ja saivat oikeutuksensa luterilaisen huoneentaulun paternalistisista normeista. Köyhäinhoidon nöyryyttävissä käytännöissä tällaiset henkilökohtaisen alistuksen rakenteet ilmenivät pitkään, ja niiden kritiikki oli käytinvoimana hyvinvointivaltiota pohjustaneelle politiikalle (Markkola 2014).

”Luterilainen talonpoikainen valistus” loi kaiken kaikkiaan ristiriitaisen perinnön. Juuri sellaisena se näyttää muovanneen pohjoismaista yhteiskunnan käsitettä. Niiltä pohjin yhteiskunnan käsite sai yhtäältä vahvasti normatiivisen sisällön, samalla kun yhteiskunta toisaalta hahmottui kritiikin, tiedon ja politiikan kohteeksi sekä ristiriitojen ja yhteenkuuluvuuksien kehykseksi. Näiden erilaisten ”yhteiskuntien” vuorovaikutukset ja jännitteet osoittautuvat tärkeiksi hyvinvointivaltion tekemisessä.

Ajallistettu yhteiskunta

Historiallinen edistys ja kansainvälinen riippuvuus liittyivät yhteen modernisoituvan kansallisvaltiollisen yhteiskunnan ideassa, joka alkoi määrittää odotushorisonttia Euroopan pohjoisessa periferiassa 1800-luvulla. Ajallinen ja tilallinen ulottuvuus leikkasivat toisensa erityisesti siinä, miten modernisoituvasta kansallisvaltiollisesta yhteiskunnasta tuli sosiaalisten ongelmien ja ratkaisujen määrittelyn kehys. Kansakuntaa

rakentaneet poliittisen, taloudellisen ja kulttuurisen eliitin ryhmät omaksuivat ajattelu- ja toimintatavan, jota voidaan luonnehtia perifeerisen maan eliitin eklektiseksi avantgardismiksi. Se, mitä sittemmin alettiin kutsua keskuksen ja periferian erotteluksi, omaksuttiin oman toiminnan käytnvoimaksi. Syrjässä ja jäljessä olevan maan sivistynyt eliitti ja sittemmin myös kansanliikkeiden johtajat olivat velvollisia ja kykeneviä määrittelemään poliittiset tehtävänsä hankkimalla tietoa pitemmälle kehittyneiden maiden – ”sivistysmaiden” – olosuhteista.⁴

Ongelmia piti ennakoida ja ratkaisuja suunnitella ottamalla oppia teollisen modernisaation keskusmaiden kokemuksista, ratkaisuista ja virheistä. Tähän tapaan argumentoi esimerkiksi fennomaanijohtaja Yrjö Koskinen (Georg Zacharias Forsman) vuonna 1874 artikkelisarjassaan, jolla hän nosti ”työväenkysymyksen” suomalaiselle poliittiselle asialistalle. Koskisen (1874) mukaan sosiaalisen vakauden uhkia oli ennakoitava tarkkaamalla suomalaisia oloja ”eurooppalaiselta kannalta” eli selvittämällä, mitä oli tapahtumassa kehittyneemmissä maissa. Sekä yhteiskunnan järjestystä uhkaava sosialismi että sille edellytyksiä luova talousjärjestelmä olivat hänen katsannossaan kansainvälisiä ilmiöitä. Ylipäättään tässä ajattelu- ja toimintatavassa ulkoinen maailma edusti sitä, mikä kohdattaisiin tulevaisuudessa. Se edusti kansallisen toiminnan edellytyksiä ja esteitä, toiveita ja uhkia, hyödyllisiä ja vaarallisia aatteita, malleja ja varoittavia esimerkkejä, avautuvia näköaloja ja mahdollisen rajoja. Näin suuntauduttiin hyödyntämään sitä, mitä Alexander Gerschenkron (1962, 356–363) on kutsunut jälkeenjääneisyyden eduiksi.

Perifeerisen omakuvan ja siihen liittyvän epäsymmetrisen kansainvälisen vertailun merkitys vaihteli Pohjoismaissa. Tanska oli pohjoismainen edelläkävijä maatalouden ja teollisuuden kiinnittymisessä Ison-Britannian johdolla laajentuneeseen kapitalismiin. Samaan aikaan tanskalaista nationalismia suuntasi kokemus Saksasta uhkana ja toisena. 1800-luvun jälkipuolen keskusteluissa ”sosiaalisesta kysymyksestä” monet tanskalaiset vaativat, että ratkaisut pohjautuisivat tanskalaisiin

---

4 Marta Petruszewitz (2004) kuvaa samantapaisia perifeerisiä perspektiivejä Puolaa, Irlantia ja Molempain Sisiliain kuningaskuntaa vuosina 1820–1870 käsittelevässä tutkielmassaan.

traditioihin, joihin luettiin muun muassa vapaaehtoinen yhteenliittyminen, sen sijaan että turvaututtaisiin ulkomaisiin ja nimenomaan saksalaisiin malleihin (Andersen, Petersen & Petersen, tulossa). Yhtä kaikki tämäkin argumentti oli vertaileva, ja toisaalta omien suurten perinteiden etsiminen ja korostaminen on nationalismin olennainen osa kaikkialla, myös Suomessa (Fewster 2006). Ensimmäistä maailmansotaa edeltäneinä vuosikymmeninä etenkin Norjassa ja Ruotsissa laaja muuttoliike Atlantin toiselle puolelle loi edellytyksiä vertailevalle keskustelulle, jossa arvioitiin Yhdysvaltain taloudellisen ylivoiman syitä. Ruotsissa hallituksen asettama komitea tutki seikkaperäisesti maastamuuton syitä, seurauksia ja opetuksia tilastotieteilijä Gustav Sundbärgin johdolla, ja tässä keskustelussa ruotsalaiseen nationalismiin tuli uusia taloudellisen rationalisoinnin ja sosiaalisen integroinnin painotuksia (Runeby 1978; Hall 1998).

Yleisesti ottaen Pohjoismaat kehittyivät suhteellisen avoimiksi pienehköiksi kansantalouksiksi, jotka olivat kukin omalla tavallaan suuresti riippuvaisia viennistä ja alttiita maailmantalouden suhdanteille, muutoksille ja kriiseille. Tämä kansainvälinen riippuvuus loi edellytyksiä sille, että kansallinen talous ja kansallinen yhteiskunta saivat vahvan sijan politiikkaa ohjanneessa todellisuuden hahmotuksessa (Senghaas 1985, 71–94).

Sosiaalisten ongelmien ja ratkaisujen määrittämisessä yhteiskunnan käsite tuli keskeiseksi. Koselleckin (1979) tuella voidaan sanoa, että se ”ajallistettiin” ja siitä tehtiin ”historiallisen liikkeen ohjausväline”. Kaksi modernille yhteiskunnan käsitteelle yleisesti ominaista dualismia näkyy siinä, miten tämä tapahtui Pohjoismaissa. Yhteiskunta käsitettiin ensiksikin sekä toimijaksi että toiminnan kohteeksi, ja toiseksi se oli sekä normatiivinen että deskriptiivinen käsite. Sosiaalisia ongelmia ja niiden ratkaisuja käsitellessä teksteissä yhteiskunnan käsite viittasi normatiivisiin mittapuihin ja niitä soveltavaan valtaan. Mittapuita sovellettiin yhteiskuntaan, jossa tunnistettiin puutetta, köyhyyttä, luokkaeroja, tyytymättömyyttä ja kurittomuutta (Kettunen 2000; 2003). Nämä eri ”yhteiskunnat” ilmenivät esimerkiksi tanskalaisessa keskustelussa vanhuusvakuutuksesta 1800-luvun lopulla (Petersen 2010, 333–336). Pohjoismaiden työväenpuolueiden ohjelmissa 1800-luvun lopulla ja

1900-luvun alussa arvosteltiin ankarasti vallitsevaa luokkayhteiskuntaa, vaadittiin yhteiskunnan edun toteuttamista ja pidettiin välttämättömänä tuotantovälineiden saattamista yhteiskunnan omistukseen, mikä toteutuisi sen jälkeen, kun työväenluokka saisi vallan yhteiskunnassa. Tässä argumentoinnissa yhteiskuntaa toimijana, yhteiskuntaa kritiikin ja politiikan kohteena sekä normatiivista ja deskriptiivistä yhteiskuntaa sitoi toisiinsa luottamus siihen, että oma poliittinen toiminta toteutti maailmanhistorian tarkoitusta.⁵

Normatiivisena käsitteenä yhteiskunta viittasi sekä kansantaloudelliseen etuun, joka oli yksityisten taloudellisten etujen yläpuolella, että sosiaaliseen periaatteeseen, joka yhteiskunnan kiinteyden nimissä asetti rajat taloudelliselle toiminnalle. Pohjoismaissa yhteiskunnan käsitteelle antoi lisäksi kansainvälisessä vertailussa poikkeuksellisen vahvaa normatiivista voimaa se, että ”yhteiskunnan” yhdeksi keskeiseksi merkitykseksi vakiintui 1800-luvulla ”valtio” tai ”julkinen valta”. Kaikissa Pohjoismaissa valtiota tai valtion ja kuntien muodostamaa kokonaisuutta kutsuttiin, ja kutsutaan, yhteiskunnaksi nimenomaan silloin, kun julkisen vallan toimintaa tarkastellaan sen moraalisen merkityksen ja oikeutuksen kannalta.

1930-luvulla näiden erilaisten normatiivisten yhteiskuntien keskinäisiä suhteita sekä niiden suhteita empiirisin havainnoin hahmotettuun yhteiskuntaan määriteltiin uudelleen. Tällä oli suuri merkitys pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden kehitykselle.

---

5 Esimerkiksi Tanskan sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelmassa 1913 ”yhteiskunnalla” (Samfund) oli kaikki nämä merkitykset: ”Denne Samfundstilstand – Kapitalismen – umuliggør en retfærdig Fordeling af Samfundsarbejdets Udbytte, fremkalder planløs Produktion, hvorved uhyre Værdier gaar til Grunde, skaber Kriser og Arbejdsløshed, splitter Samfundet i stadig hæftigere Interessekrige og spalter det sluttelig i to modsatte Lejre i en stadig mere omfattende og bevidst indbyrdes Klassekamp. Socialdemokratiet kræver derfor Produktionsmidlernes Overgang til Samfundsejendom – Socialismen. Ud fra denne Grundopfattelse er det Socialdemokratiets Maal at samle hele Arbejderklassen i et klassebevidst, socialistisk Arbejderparti, at erobre Magten i Samfundet, at afskaffe det kapitalistiske Privateje til Produktionsmidlerne, at omdanne det til socialistisk Fælleseje og at organisere det arbejdende Folk til at overtage og drive Produktionen i det socialistiske Samfund.”

Hyvien kehien yhteiskunta

Ajatus, että sosiaalipoliittiset uudistukset saattoivat hyödyntää taloutta parantamalla työvoiman laatua ja työtehoa, ei ollut uusi. Näin arvioi jo esimerkiksi Yrjö Koskinen vuonna 1874, eikä tämä hänenkään aikanaan ollut suuri uutuus (Kettunen 2012). Myös ajatusta yhteiskunnallisen muutoksen itseään vahvistavasta luonteesta oli kehitelty jo ennen 1930-lukua (Berger 2008). Uutta oli kuitenkin siinä, miten nämä ajatukset tulivat Pohjoismaissa poliittisten kompromissien ja valtion tehtävien perusteluiksi 1930-luvun talouslamasta tehtyjen johtopäätösten pohjalta ja taloustieteellisen pohdinnan (erityisesti ns. Tukholman koulun) tuella.

Kansantalouden yhteisetuun, talouden sosiaaliseen rajoittamiseen ja julkiseen valtaan viitanneita yhteiskunnan käsitteen merkityksiä yhdisti luottamus hyviin kehiin. Tämä ilmeni pohjoismaisiksi luokkakompromisseiksi kutsutuissa 1930-luvun ratkaisuissa: ”työmiehen ja talonpojan” eli sosiaalidemokraattien ja agraaripuolueiden yhteistyössä sekä teollisten työmarkkinoiden sopimusjärjestelmän vakiintumisessa ja vahvistumisessa. Työntekijä-kuluttajien ja maanviljelijä-tuottajien sekä työntekijöiden ja työnantajien ja teollisuuden ja maatalouden etujen välillä vallitsi positiivinen summapeli, jossa eri ryhmien erilaiset edut oikein tulkittuina ja toteutettuina tukisivat toisiaan. Tämä oli yksi niistä monista vahvasti kansallisista johtopäätöksistä, joita eri puolilla maailmaa tehtiin 1930-luvun talouslaman kokemuksista. Pohjoismaisten luokkakompromissien edellytykset liittyivät näiden pienten maiden asemaan kansainvälisessä taloudessa sekä niiden luokkarakenteeseen ja poliittisiin valtasuhteisiin. Ne edistivät kansantalouden dualismia, jossa avoimuuteen ja riippuvuuteen maailmanmarkkinoista yhdistyi joidenkin kansallisesti arvokkaiden alojen, ennen kaikkea maatalouden, suojaaminen. Kannatustaan kasvattanut sosiaalidemokratia vahvistui poliittisen agendan määrittelijänä, ja samalla sosiaalidemokratia sitoutui kansallisen integraation toteuttamiseen.

Vuoden 1918 sisällissodan jälkeisessä Suomessa edellytykset sille, että reformistisesta sosiaalidemokratiasta olisi kehittynyt poliittista agenda määrittävä voima, olivat heikommat kuin Skandinavian maissa. Sosiaa-

lidemokraattien ja agraaripuolueen yhteistyö alkoi Suomessakin, kun ensimmäinen punamultahallitus muodostettiin vuonna 1937. Työmiehen ja talonpojan liitto ei kuitenkaan noussut talouspoliittisista uudelleenarvioinneista samassa määrin kuin Skandinavian maissa, eikä se muodostunut samanlaiseksi askeleeksi sosiaalidemokratian tiellä valtaan kuin erityisesti Ruotsissa. Muissa Pohjoismaissa työehtosopimusjärjestelmä oli kehittynyt jo aiemmin ja se lujittui huomattavasti 1930-luvun laman jälkittunnelmissä, mutta Suomessa varsinaisesta työehtosopimusjärjestelmästä voitiin puhua vasta toisen maailmansodan jälkeen.

Käytännön vaikutuksiltaan talous- ja työllisyyspoliittiset uutuudet eivät olleet ennen toista maailmansotaa muissakaan Pohjoismaissa niin merkittäviä kuin monet 1930-luvun suuren käänteen ylistäjät ovat esittäneet. Jotkut tutkijat ovat perustellusti todenneet, ettei tietoisesti suhdanteita tasaavalla talouspolitiikalla ollut Ruotsissakaan huomattavaa osuutta 1930-luvun alun talouskriisin voittamisessa ja että työttömyys pysyi korkeana 1930-luvulla (Unga 1976; Gustafsson 1993). Poliittisen diskurssin muutoksena 1930-luvun käänne on kuitenkin tärkeä. Luokkakompromissit kuvastivat luottamusta hyvään kehään muutoinkin kuin taloudellisten ryhmätujen tasolla. Niissä sovittiin yhteen kolme pohjoismaisiin yhteiskuntarakenteisiin kiinnittynyttä ideologista juonetta, jotka ohjasivat ja oikeuttivat toimintaa modernisoitumisen ja kansallisvaltion kehittymisen yhteydessä: suuresti idealisoitu vapaan pohjoismaisen talonpojan perintö, kapitalismin henki ja sosialismin utopia. Näistä eri juonteista tulleet tasa-arvon, tehokkuuden ja solidarisuuden korostukset saivat uutta tukea toisistaan.

Kyse ei ollut vain siitä, mikä usein yksinkertaistetaan keynesiläisyydeksi: taloudellisen toimeliaisuuden edistämisestä kysyntää kasvattamalla. Merkittävä osa 1930-luvun skandinaavisten sosiaalidemokraattien hyvän kehän ideologiaa oli produktivistinen tarjonnan vahvistaminen (Kulawik 2002; Andersson 2006). Ongelmia ehkäisevä ”profylaktinen sosiaalipolitiikka” ja sosiaalinen tasoitus parantaisivat ”ihmismateriaalin laatua” ja vapauttaisivat ihmisten tuottavia kykyjä (Myrdal & Myrdal 1934).

Kompromissit olivat merkitykseltään enemmän kuin kompromisseja; ne olivat myös yhteiskunnan jatkuvaa tekemistä. Ruotsissa ”kansan-

huoltoa ja työrauhaa” selvittänyt valtionkomitea päätteli vuonna 1935, että työmarkkinajärjestöjen piti ”epäpolitisoida” keskinäiset suhteensa, jotta ne voisivat kompromisseillaan toteuttaa ”yhteiskunnan” etua (SOU 1935:65, 129). Komitea tuli linjauksillaan pohjustaneeksi ruotsalaisen palkkatyöyhteiskunnan perussopimusta, työntekijäin ja työnantajain keskusjärjestöjen Saltsjöbadenin sopimusta vuodelta 1938. Komitean esittämä ”epäpolitisointi” tarkoitti, että molemmat osapuolet tunnustaisivat toistensa etujen oikeutuksen ja samalla omien etujensa rajoittuneen erityisetuloonteen. Yleisen edun kantajaksi todettiin ”yhteiskunta”. Tähän kuvaan ei sopinut sen paremmin työväkensä tarpeet tietävä ja yhteishyvän turvaava tehtaanpatruuna kuin ihmiskunnan yleisen vapautuksen toteuttava työväenluokkakaan.

Neuvottelu- ja sopimusjärjestelmän lujittaminen kuvasti yhteisymmärrystä siitä, että työtaistelut, jotka olivat laajentuneet järjestöjen vahvistuessa, uhkasivat osapuolten ohella myös yhteiskuntaa. Ryhmätujen kompromissi kytkettiin yhteiskunnan etuun myös muulla tavoin. Työväenliike hyväksyi näkemyksen, että taloudellinen kasvu ja siten myös tuotannon rationalisointi oli välttämätöntä resurssien luomiseksi sosiaaliselle tasoitukselle ja hyvinvoinnille. Porvarilliset ryhmät työnantajia myöten puolestaan hyväksyivät, että työntekijäin järjestäytyminen ja heidän oikeuksiensa laajentaminen saattoivat tuoda positiivisia taloudellisia tuloksia sekä ristiriitojen sääntelyn että työtehon kohoamisen myötä. Pääoman tarpeet ja intressit saivat siten uuden moraalisen ja poliittisen oikeutuksen, ja vastaavasti työväenluokan tarpeet ja intressit tulivat uudella tavalla taloudellisesti oikeutetuiksi.

Yhteiskunta ei kuitenkaan ohjannut yhteiskuntaa vain kompromisseilla vaan myös suunnittelulla. Pohjoismaiden sosiaalidemokraattisten puolueiden ohjelmatyössä 1930-luvulla ”yhteiskunnallinen suunnitelmatalous” määrittyi sekä tieksi sosialismiin että sosialismin sisällöksi. Yhteiskunta näyttäytyi sekä suunnittelun voimana että sen kohteena (Slagstad 1998, 192; Kettunen 2008, 104–108, 148–149; Lewin 1967). Ohjelmatyötä suuntasi tiivistynyt pohjoismainen yhteistoiminta (Putensen 2002; Petersen 2006). Toisen maailmansodan jälkeen suunnittelun merkitys kytkettiin aiempaa vahvemmin eri yhteiskuntatieteellisissä traditioissa kehitelyyn ajatukseen, että yhteiskunnalliselle muutokselle

olivat ominaisia itseään vahvistavat prosessit. Jollei niitä ohjattaisi suunnittelulla, ne olisivat noidankehiä. Vaihtelevin tavoin tämän näkemyksen omaksuivat monet muutkin kuin sosiaalidemokraatit.

Suunnitelman ja kompromissin välillä oli jännite. Gunnar Myrdal ratkoi sitä 1950-luvun lopulla erottamalla kolme suunnittelun kehitysvaihetta. Ensimmäisessä vaiheessa suunnittelu oli markkinatalouden kulloinkin aiheuttamien ongelmien yksittäisiä ja koordinoimattomia valtiollisia ratkaisuyrityksiä. Toisessa vaiheessa suunnittelua ryhdyttiin koordinoimaan, ja se laaja-alaistui ja keskittyi. Koordinaatio vaati lisääntyvää valtiokeskeisyyttä. Tämä vähenisi kuitenkin kolmannessa vaiheessa. Siihen edetessään – täydellistyessään, kuten Myrdal ilmaisi – suunnittelu toteutuisi yhä enemmän vapaiden, valistuneiden kansalaisten paikallisen itsehallinnon sekä ryhmäetujen organisoidun ajamisen tietä. Suunnitteleva järki tarkoittaisi kasvatukseen ja valistukseen nojaavaa kykyä ottaa huomioon kokonaisuuden etu. Kaikkien erilaisten etujen oli päästävä kuuluville, ja kenelläkään – etenkin vahvimilla – ei ollut lupa väittää omia etujaan kokonaisuuden eduiksi. Samalla kukin olisi tietoinen siitä, että erityisetujen oikeista kompromisseista koituisi kokonaisuuden etu (Myrdal 1960, 67–68, 78–86).

Taloustieteilijän uransa alkuvaiheesta lähtien Myrdal oli pitänyt katteettomana usklassisen talousteorian lupausta spontaanista harmoniasta. Tarvittiin yhteiskunnan suunnitelmallista otetta talouteen. Kun suunnittelu syvenisi kolmanteen vaiheeseensa yhä täydellisemmässä ja demokraattisemmassa hyvinvointivaltiossa, tuloksena olisi ”luotu harmonia” (emt. 58–60; Kettunen 1997, 160–168). Vision voi nähdä valistuksen perintöä vaalivana vastauksena jo 1950-luvulla esitettyyn hyvinvointivaltion kritiikkiin, jossa holhous ja byrokratia olivat pääteemoja. Myrdalin sanomana ei kuitenkaan ollut vain luottamus valistuksen voittoon, sillä kehät eivät olleet vain hyviä.

Taloudellisten, sosiaalisten, kulttuuristen ja poliittisten tekijöiden välillä vallitsi ”kehämäinen kasautuva kausaatio” (*circular cumulative causation*), joka oli siihen asti toteutunut ensi sijassa ongelmia tuottavina ja vaikeuttavina noidankehinä. Tämän Myrdal havaitsi tutkiessaan 1940-luvun alussa ”neekerikysymystä” Yhdysvalloissa ja pohtiessaan 1950-luvun puolivälissä alueellisen alikehittyneisyyden mekanismeja

(Myrdal 1944; 1957). Yhteiskuntapolitiikan tehtävänä oli katkaista noidankehät, joissa köyhyys aiheutti köyhyyttä ja työttömyys työttömyyttä.

Politiikka oli erisuuntaisia kehiä vahvistavien toimien ja laiminlyöntien kamppailua. Tämä oli tapa ajatella modernin politiikan ominaispiirrettä, jota Koselleck kuvaa kokemuksen ja odotuksen jännitteeksi ja Frank Ankersmit samoin kuin Albert O. Hirschman toiminnan tarkoitusten ja tarkoittamattomien seurausten ongelmaksi (Koselleck 1979; Ankersmit 2002; Hirschman 1991). Yhteiskuntapolitiittinen suunnittelu tekisi yhteiskunnan läpinäkyväksi samalla, kun se loisi edellytykset sille, että yksilöiden ja ryhmien omien etujen ajaminen ja etujen kompromissit edistäisivät yhteistä hyvää. Tätä näkemystä vastassa olivat Hirschmanin ”reaktion retoriikaksi” kutsumat argumentit. Näiden mukaan uudistukset kääntyisivät tarkoitustaan vastaan, olisivat hyödyttömiä tai vaarantaisivat olemassa olevia arvokkaita asioita.

Näkemys lisääntyvän sosiaalisen tasa-arvon, laajenevan demokration ja talouskasvun kytköksistä sai kuitenkin toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä hegemonisen aseman siten, että poliittinen kamppailu koski suuressa määrin näiden tavoitteiden oikean sisällön ja kytkennän määrittelyä. Kyse oli myös ihmisten arkikokemuksista ja niiden tulkittamisesta. Esimerkiksi suomalaisten, erityisesti työväestön, elämähallintaan rakentui kaksitahoinen suhde ”yhteiskuntaan”. He saattoivat yksilöinä ja ryhminä syyttää yhteiskuntaa elämisensä vaikeuksista sekä vaatia yhteiskuntaa tueksi vaivoja ja alistavia käytäntöjä vastaan. Yhteiskunta oli yhtä aikaa sekä ongelmia tuottavien ja ylläpitävien noidankehien todellisuutta että tukea ja turvaa tuottavien hyvien kehien voima.

Itseään kritisoiva ja ennakoiva yhteiskunta

Hyvän kehän oletukset eivät olleet ensi sijassa vallitsevan asiaintilan kuvauksia. Ne olivat olevien olojen kritiikin mittapuita ja tulevan ennakoiteja; ne olivat muutoksen ja uudistuksen koodeja. Tällaiseen yhteiskunnan käsittämiseen, jota esimerkiksi Myrdal systematisoi, kuului immanentin kritiikin idea. Sen mukaan yhteiskuntaa kritisoitiin sen omiksi katsotuilla normatiivisilla standardeilla (Lohmann 1986; Ketunen 1997). Kun tämä tehtiin yhteiskunnan nimissä, yhteiskunta näytti itse kykenevän kritisoimaan itseään ja suunnittelemaan tulevaisuuttaan.

Ajattelutavassa oli sellaista, mikä kuuluu yleisesti moderniin edistysuskoon. Oli kuitenkin pohjoismaisia erityispiirteitä, jotka lisäsivät immanentin kritiikin poliittista merkitystä. Historiallisilla yleisesityksillä on taipumus ylikorostaa Pohjoismaiden etnistä homogeenisuutta (kritiikkinä ks. Tervonen 2010). ”Luterilaisen talonpoikaisen valistuksen” teesiä myönteillen voidaan kuitenkin sanoa, että näissä maissa oli erityisiä edellytyksiä asettaa samanlaisuus ja yhdenmukaisuus normatiivisiksi standardeiksi (Stenius 1997). Kansallista tietoisuutta opetettiin menestyksellisesti, mutta se ei merkinnyt luokkaristiriitojen vähäisyyttä eikä luokkatietoisuuden heikkoutta, vaan loi edellytyksiä ristiriitoja ilmaisevalle vahvalle työväenliikkeelle. Kansakunta ”kuviteltuna yhteisönä” (Anderson 1983) tarjosi sosiaalisesti alistetuille ryhmille mittapuita tunnistaa yksilöllisiä ja paikallisia alistuksen ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia ja välineitä niiden yleistämiseksi poliittisen luokkatietoisuuden aineksiksi. Vallitsevaa yhteiskuntaa voitiin kritisoida omien standardiensa pettämisestä ja toivo voitiin panna yhteiskunnan tosi olemukseen, joka toteutuisi tulevaisuudessa työväenluokan taistelun tuloksena. Sittemmin 1930-luvulla ajatus yhteiskunnasta, joka pystyi ennakoimaan, arvostelemaan ja uudistamaan itseään, sai uutta sisältöä ja voimaa työläisten, maanviljelijöiden ja porvariston luokkakompromisseista ja – etenkin Ruotsissa – reformistisen sosialismin noususta keskeiseksi agendan asettajaksi.

Yhteiskunnan normatiivisten standardien sisältö oli kiistanalainen, samoin se, kuka niitä edusti ja miten niitä sovellettaisiin yhteiskunnan kritiikissä. Tällainen kamppailu näkyi esimerkiksi ”kansankodin” (*folkhem*) käsitteen omaksumisessa maailmansotien välisen ajan Ruotsissa. Sosiaalidemokraattien puheenjohtaja Per Albin Hansson tarttui vuonna 1928 nationalistisen oikeiston suosimaan koti-metaforaan, kuvaili kelvollisen kodin ominaispiirteitä ja päätteli, ettei ruotsalainen yhteiskunta täyttänyt näitä kriteereitä. Näin hän kaappasi kodin metaforan ja antoi sille uusia poliittisia merkityksiä. ”Kansankodista” ei tullut ruotsalaisille sosiaalidemokraateille niin hallitsevaa keskus käsitettä kuin jälkikäteen on usein esitetty (Edling 2013), mutta immanentin kritiikin ajattelutavan he tähän käsitteeseen latasivat. Poliittiselta asemaltaan ja kannatukseltaan vahvistuneina he määrittivät sen avulla yhteiskunnan normatiivisia standardeja ja ryhtyivät täyttämään niiden ja olevien

olojen välistä kuilua poliittisella toiminnallaan ja tieteeseen luottavalla suunnittelulla. Taistellessaan kansallisten tunnusten tulkinnasta sosiaalidemokratia samalla sitoutui kansallisen integraation keskeiseksi toteuttajaksi (Larsson 1994; Edling 1996; Hirdman 1997; Götz 2001).

Immanentin yhteiskuntakritiikin kriteereitä tarjosivat myös ”pohjoismaisen yhteiskunnan” ja ”pohjoismaisen demokratian” (Kurunmäki & Strang 2010) käsitteet. Moderniudesta tuli 1930-luvulla uudella tavalla läsnä oleva osa pohjoismaisuutta. Erityisesti Ruotsissa uudenaikaisuus nostettiin 1930-luvulla määrätietoisesti ja laajalla rintamalla kansallisen identiteetin ainekseksi, köyhyyden kukistajaksi. Edistyksen kärkeä ei enää tunnistettu vain tarkkaamalla Pohjolan ulkopuolelle, vaan ”pohjoismaisuuteen” kiinnittyi ajatus kuulumisesta tulevaisuuden tekemisen kärkijoukkoon.

Kun Suomessa ammattiyhdistysjohtajat arvostelivat 1930-luvun lopulla työnantajien kielteistä suhtautumista työehtosopimuksiin, he esittivät, että Suomi oli pohjoismainen yhteiskunta, joka työnantajien linjan vuoksi ei kuitenkaan täyttänyt pohjoismaisuuteen kuuluvan kansanvallan mittapuuta. Sodanjälkeisinä vuosikymmeninä vedettiin rajaa itäblokkiin luonnehtimalla Suomea pohjoismaiseksi yhteiskunnaksi, mutta samalla ”pohjoismainen yhteiskunta” oli poliittisessa puhunnassa myös suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuudenkoodi, jota vastaan kommunistienkin oli vaikeata taistella (Majander 2004, 252–321). Koodi tunnistettiin tavallisimmin siinä, mikä oli ”jo” toteutunut Ruotsissa (Karvonen 1981). Ruotsi ei edustanut vain pohjoismaisuuden mittapuuta, vaan myös uudenaikaistumisen ydinjuonetta. Vertaileva mielikuvituskin oli kamppailujen kenttää. Esikuvien lisäksi Ruotsista tunnistettiin myös varoituksen aiheita, kuten sosiaalidemokraattista holhousta tai sukupuolimoraalin liiallista vapautta. Ruotsiin vertaamisesta oli paitsi uudistuksia perusteleva myös niitä jarruttava muunnelma. Sen mukaan Suomessa ei pitänyt kiirehtiä uudistusten toteuttamisessa, vaan ensin oli katsottava, miten ne onnistuisivat Ruotsissa.

Hyvinvointivaltio yhteiskuntajärjestelmien kamppailussa

Luottamus kasvavan talouden, laajenevan demokratian ja lisääntyvän sosiaalisen tasa-arvon hyvään kehään ei ollut pohjoismainen erikoisuus

toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Sodan aikana siitä oli tullut niin sanotun sodanjälkeissuunnittelun julkilausuttu ainesosa läntisen demokratian edustajien keskuudessa, ja siihen nojautui esimerkiksi Kansainvälisen työjärjestön ILO:n Philadelphian julistus vuodelta 1944 (Kettunen 2013). Pohjoismaiseksi erityispiirteeksi hahmottui toisen maailmansodan jälkeen se, että pohjoismaainen kehitys, edustajanaan eritoten Ruotsi, näytti monien ei-pohjoismaalaistenkin mielestä seuraavan ainutlaatuisen johdonmukaisesti tätä yleispäteväksi määriteltyä suuntaa. Kylmän sodan maailmassa oli muitakin yleispäteviksi esitettyjä yhteiskunnan muutoksen visioita. Tätä kamppailua ilmaisivat Ruotsiin ja toisinaan koko Pohjolaan yhdistetyt keskitien tai kolmannen tien metaforat. Niissäkin oli mukana yleispätevyyden ajatus, joka voitiin ilmaista esimerkiksi esittämällä, että Pohjoismaiden tiiviin sosiaalipoliittisen yhteistyön periaatteena oli ”vapaus ja hyvinvointi” (Nelson 1953; Salvesen 1956).

”Kansanvalta, sosiaalinen tasoitus ja taloudellinen kasvu näyttävät nyky-yhteiskunnassa kytkeytyvän onnellisella tavalla toisiinsa”, kirjoitti Pekka Kuusi *60-luvun sosiaalipolitiikassa* (1961, 8). Häntä inspiroi Myrdalin teoria itseään vahvistavista hyvistä ja huonoista kehistä sekä politiikan mahdollisuuksista kääntää kehän suuntaa. Hänen pontimenaan oli myös käsitys elintärkeästä kansallisesta tehtävästä: ”Jos mielimme Ruotsin ja Neuvostoliiton, kahden kasvatietoisen ja -kykyisen kansan, välissä jatkaa omaa elämäämme, me olemme tuomitut kasvamaan.” Ruotsiin Suomi oli jo menettänyt työvoimaansa. Ennen pitkää alkaisi myös joukkomuutto Neuvostoliittoon, mikäli suomalaiset epäonnistuisivat siinä, mitä nämä naapurimaat erityisen voimallisesti todistivat, eli ihmiskunnan yleisessä pyrkimyksessä talouskasvuun. (Kuusi 1961, lainaus s. 34.) Tarvittiin suunnitelmallista yhteiskuntapolitiikkaa ja sen osana sosiaalipolitiikkaa. Se, mikä oli välttämätöntä, oli myös mahdollista, sillä arvokkaimmat tavoitteet kytkeytyivät toisiinsa ”onnellisella tavalla”.

Kuusen arvio maailmanmenosta on altis jälkiviisaalle arvostelulle. Se tuo yhtä kaikki esiin, että hyvinvointivaltion rakentamiseksi kutsuamme muutokset tapahtuivat maailmassa, jossa talous- ja yhteiskuntajärjestelmät kamppailivat. Kyse ei ollut vain sillä hetkellä reaalisesti

olemassa olevista järjestelmistä, vaan laajemmasta tulevaisuudenvision kamppailusta, jossa asetettiin vastakkain sosialismi ja kapitalismi. Tämän vastakkainasettelun sisällä taistelivat vielä sekä sosialismin että kapitalismin erilaiset muodot ja määrittelyt. Tämän kamppailun näkökulmasta hyvinvointivaltiota arvosteltiin kaltevana pintana sosialismiin tai työväenluokan sitomisena kapitalismiin ja kannatettiin sosialistisena reformipolitiikkana tai kommunismin maaperän hävittämisenä. Hyvinvointivaltiota voitiin perustella myös kohottamalla katse konvergenssteoreettisessa hengessä yhteiskuntajärjestelmien ristiriidan yläpuolella avautuviin uudenaikaistuvan yhteiskunnan yhteisiin näkyymiin. Kuusi menetteli näin tarkastellessaan Ruotsia ja Neuvostoliittoa talouskasvuun suuntautuvan ja kykenevän yhteiskunnan erinomaisina edustajina.

Hyvinvointivaltion käsitettä Kuusi ei kuitenkaan käyttänyt. Muualakin kuin Suomessa ”hyvinvointivaltio” esiintyi 1950- ja 1960-luvulla harvakseltaan (Edling, Petersen & Petersen 2014; Kettunen 2014; Petersen & Petersen 2013; Wincott 2014). *Mitä Missä Milloin* -vuosikirja sisällytti ”hyvinvointivaltion” vuoden 1954 suomalaisten uudissanojen luetteloon. Tuona vuonna se myös esiintyi ensimmäisen kerran jonkin suomalaispuolueen ohjelmassa, nimittäin sosiaalidemokraattisen puolueen talouspoliittisessa ohjelmassa. Siinä ”sosiaalisen turvallisuusjärjestelmän” katsottiin kuuluvan ”hyvinvointivaltion peruspiirteisiin” (SDP 1954).

Työväenliikkeen tavoitteiden kuvaukseksi ”hyvinvointivaltio” ei kuitenkaan riittänyt, niin vaihtelevasti kuin sosialistisen yhteiskunnan tavoite ymmärrettiinkin liikkeen eri suunnilla. Valtion tehtäviä tarkoitavana käsitteenä ”hyvinvointivaltiota” käyttivät enimmäkseen näiden tehtävien oikeistolaiset kriitikot, jotka liittivät käsitteen yksilönvapautta, yritteliäisyyttä ja vastuuntuntoa heikentävään valtioon. Esimerkiksi kansallisen kokoomuksen 1950-luvun jälkipuolen ohjelmissa kannatettiin länsisaksalaisilta kristillisdemokraateilta omaksuttua ”sosiaalista markkinataloutta” ja vastustettiin ”hyvinvointivaltiota” (Kokoomus 1957 & 1959; Smolander 2000). Hyvinvointivaltion vaikutuksesta ihmisen henkiseen elämään kantoi huolta piispa Eino Sormunen (1958), joskaan hän ei demonisoinut hyvinvointivaltiota, kuten norjalainen piispa Eivind Berggrav muutamaa vuotta aiemmin (Markkola 2011,

113). Filosofit Urpo Harva (1964) arvosteli Pekka Kuusen tavoitteenasettelua ja varoitti, että ”ihminen hyvinvointivaltiossa” oli vaarassa menettää yksilöllisen kasvun mahdollisuudet.

”Hyvinvointivaltiota” voitiin käyttää myös kuvauksena maassa vallitsevista elämäolosuhteista pikemmin kuin valtion tehtävistä. Niin menetteli sosiaalipoliitikko Jouko Siipi kuvatessaan, miten Suomi oli 50 itsenäisyysvuotensa aikana muuttunut ”ryysyrannasta hyvinvointivaltioksi” (Siipi 1967). Kaikilla ei tosin ollut yhtä valoisaa käsitystä. Hootenanny Trion folk-kappale *Esplanaadi* vuodelta 1965 päättyi synkkään sarkasmiin: ”Siis jos joku suruistansa piittaa, niin silloin ne kaikki merkit kuolemaan jo viittaa, kun tässä elää maailmassa niin ylen ihanassa – hyvinvointivaltiossa.”

Valtion tehtäviin viittaava ”hyvinvointivaltion” käyttötapa laajeni 1970-luvulla, mutta silloinkin siinä oli usein kriittinen lataus. Vasemmistolaisen kritiikin mukaan käsite sisälsi väärän väitteen olevista oloista ja katteettoman lupauksen siitä, mikä kapitalismin vallitessa oli mahdollista. ”Hyvinvointivaltioksi” väitetyt valtion toimet olivat kriitikkojen mielestä myönnytyksiä työväenluokalle ja ennen kaikkea kapitalistisen järjestelmän ylläpitämisen vaatimia välttämättömyyksiä. Ne vastasivat työvoiman uusintamisen ongelmiin sekä taloudellisiin kriisitendensseihin ja luokkaristiriitoihin kapitalismin uusimmassa kehitysvaiheessa. Sitä varsinkin marxilais-leniniläiset teoreetikot kutsuivat valtiomonopolistiseksi kapitalismiksi (Kosonen ym. 1979). Samaan aikaan 1970-luvulla virisi myös kansainvälinen keskustelu ”hyvinvointivaltion kriisistä” osana arvioita 1970-luvun talouskriisin syistä ja seurauksista (Petersen 1998, 257–275).

Hyvinvointivaltio ei tosiaankaan ollut 1970-luvulla yhden ja yhteisen kansallisen kertomuksen osa. Voidaan erottaa kolme pääkertomusta, joiden avulla erilaiset 1970-lukulaiset tulkitsivat sosiaalista sääntelyä. Nämä eivät olleet vain suomalaisia vaan laajemmin länsieurooppalaisia kertomuksia. Ensimmäinen oli reformistinen kertomus työntekijäin turvallisuuden ja vaikutusmahdollisuuksien kasvusta. Vahvistuvien työntekijäjärjestöjen ja demokraattisen valtion voimin asetettiin rajat kapitalistiselle markkinataloudelle. Näin aikaansaatiin demokratisoitumisen, sosiaalipoliittisen edistyksen ja kansantaloudellisen kasvun

kehä. Toinen oli vasemmistoradikaalinen kertomus työläisten vaikutusmahdollisuuksien kutistumisesta, heihin kohdistuvan kontrollin vahvistumisesta ja työn sisältöjen surkastumisesta, valtion, monopolipääoman ja reformististen ammattijärjestöjen liittoutumisesta sekä tieteen alistamisesta tämän liittokunnan palvelukseen. Kolmas oli oikeistolainen, liberalistinen tai konservatiivinen kertomus siitä, miten etujärjestövallan ja etenkin ammattiyhdistysliikkeen vahvistuminen yhdessä valtion taloudellisen intervention kanssa kavensi yksilönvapautta ja demokratiaa, kahlitsi yritteliäisyyttä ja madalsi moraalia.

Voidaan yksinkertaistaa, että 1980-luvulla viimeksi mainittu kertomus vahvistui ensiksi mainitun kustannuksella. Toinen kertomus, kapitalismin fundamentaalikritiikki, jota Suomessa edustivat näkyvimmin mutta eivät yksinomaan taistolaiset, hajaantui puolestaan 1980-luvulla useisiin eri suuntiin. Jotkut siirtyivät hyvinvointivaltion kapitalismikriittisestä arvostelusta sen uusliberalistiseen arvosteluun, mutta monet kääntyivät hyvinvointivaltion puolustajiksi.

Hyvinvointivaltion käsitteen käyttö laajeni, kun aikakauden, eli hyvinvointivaltion laajentumisvaiheen, koettiin päättyneen. Tämä kokemus kietoutui Suomessa 1990-luvun alussa samanaikaisesti kokemuksiin uusliberalismin noususta, Neuvostoliiton ja niin sanotun reaaliosialismin romahduksesta, kapitalismin globalisoitumisesta, Euroopan integraation uudesta vaiheesta ja Suomen syvästä talouslamasta. Poliittisista ristiriidoista purkautui niihin 1800-luvun lopulta lähtien liittynyt lataus, joka oli tullut tulevaisuuden visioina tai sen hetken käytäntöinä vaikuttaneiden talous- ja yhteiskuntajärjestelmien kamppailusta. Hyvinvointivaltion käsitteen käyttötapojen, merkitysisältöjen ja arvottamisten kontekstiksi tulivat keskustelut ja kiistat kapitalismin erilaisista malleista. Käsitteen suosio kasvoi mutta ei ainoastaan myönteisesti arvotettuna. Monet katsoivat hyvinvointivaltion eläneen aikansa ja halusivat sen tilalle hyvinvointiyhteiskunnan.

Hyvinvointivaltio ja hyvinvointiyhteiskunta

”Hyvinvointiyhteiskunnasta” oli voitu aikaisemmin puhua ihmisten elintason ja elämänolojen luonnehdintana samaan tapaan kuin ”hyvinvointivaltiostakin”, mutta uutta oli sen käyttö liian laajaksi nähdyn jul-

kisen sektorin ja holhoavaksi ja byrokraattiseksi arvostellun hyvinvointivaltion kritiikissä. Kansainvälisistä järjestöistä OECD oli aktiivinen ja vaikutusvaltainen hyvinvointiyhteiskunnan käsitteen levittämisessä 1970-luvun lopulta lähtien (Leimgruber 2013).

Valtion ja yhteiskunnan jako liittyi tässä ”kansalaisyhteiskunnan” käsitteen kansainväliseen esiinnousuun 1980-luvulla. Tuolloin ”kansalaisyhteiskunnasta” alettiin puhua vapaaehtoisen yhteenliittymisen, yhdistysten ja liikkeiden tilana Alexis de Tocquevillen demokraatiaerittelyn inspiroimalla tavalla (Keane 1988). Tämä oli aivan muuta kuin hegeliäinen kansalaisyhteiskunta, *bürgerliche Gesellschaft*, joka tarkoitti taloudellisten välttämättömyyksiensä sfääriä erotuksena vapautta edustavasta ja toteuttavasta valtiosta. Kansalaisyhteiskunta valtiosta erillisenä ja sitä vastaan asettuvana toimeliaisuutena oli myös erilainen kuin se laajaan valtioon sisältyvä kansalaisyhteiskunta, jota Antonio Gramsci pohti *Vankilavihkoissaan* 1930-luvun alussa. Hänen mukaansa ”valtiolla ei ole tarkoitettava ainoastaan hallituskoneistoa vaan myös ’yksityistä’ hegemoniakoneistoa eli kansalaisyhteiskuntaa”, joten ”valtio = poliittinen yhteiskunta + kansalaisyhteiskunta eli hegemonia jonka tukena ovat pakkokeinot” (Gramsci 1982, 124–127).

Samalla kun hyvinvointiyhteiskunnan käsite hyvinvointivaltion kritiikin välineenä juontui kansalaisyhteiskunnan ja valtion erottelusta, siihen kuitenkin sisältyivät myös valtio ja kunnat yhdeksi yhteiskunnan ”sektoriksi” ymmärrettyinä. Hyvinvointiyhteiskunnan käsite perusteli ”julkisen sektorin” ja ”yksityisen sektorin” rajan madaltamista, osin niiden väliin ajatellun ”kolmannen sektorin” välityksellä. Näin ”hyvinvointiyhteiskunnan” merkitys kiertyi muistuttamaan Gramscin kuvaamaa laajaa valtiota, jossa kansalaisyhteiskunnalla taloudellisten etujen ilmaisemisen ja organisoimisen alueena oli keskeinen merkitys hegemonian rakentamisessa eli relevanttien ongelmien ja niiden ratkaisutapojen määrittelyvallan tuottamisessa. Hyvinvointiyhteiskunnan käsite, sellaisena kuin esimerkiksi OECD sitä käytti, avasi hyvinvointivaltiollisia politiikkalohkoja markkinaperusteisen toimintatavan hegemonialle. Käsite liittyi laajempaan julkisen, kollektiivisen ja markkinaperusteisen toiminnan suhteiden (vrt. Heiskanen 1977) uudelleenmäärittelyyn. *Public-Private Partnership* ja *New Public Management* toteutuivat

erilaisin muodoin ja vaihein, joissa markkinalogiikan mukainen tuoteistava toimintatapa vahvistui myös ”julkisen sektorin” ja ”kolmannen sektorin” sisällä.

Pohjoismaisille poliittisille kielille ominainen valtion ja yhteiskunnan sekoittaminen oikeutti valtiota tavalla, jota erityisesti ruotsalaiset hyvinvointivaltion kriitikot asettuivat 1980-luvulla vastustamaan kansalaisyhteiskunnan käsitteen avulla (Boréus 1994; Trägårdh 1995). Valtion ja yhteiskunnan synonyymisyys torjuttiin Suomessakin esimerkiksi Suomen keskustan periaateohjelmassa 1996. Kansalaisyhteiskunnan sijasta puolue tosin turvautui vielä lämpöisempään ja hajauttavampaan ilmaisuun ”kansalaisyhteisöt”. Nuorsuomalaisten, lyhytaikaisen uusliberaalin puolueen ohjelmassa vuonna 1994 oli ensimmäisenä tunnukseksi ”kannustava hyvinvointiyhteiskunta” (Nuorsuomalaiset 1994). Tässä hyvinvointiyhteiskunta merkitsi vähemmän valtiota ja enemmän markkinoita.

Kuitenkin niin Suomessa kuin muissa Pohjoismaissa yritykset kehittää poliittista vaihtoehtoa valtion ja yhteiskunnan käsitteiden erottelun avulla kohtaavat suuria vaikeuksia. Tiellä ovat kielellisiksi konventioiksi vakiintuneet yhteiskunnallisen todellisuuden jäsentämistavat. ”Hyvinvointiyhteiskunta” voi kääntyä ”hyvinvointivaltiota” oikeuttavaksi käsitteeksi, kun ”yhteiskunta” näiden konventioiden mukaan edustaa yleistä ja julkista erityisen ja yksityisen yläpuolella sekä toimii lämpimänä synonyymina ”valtiolle”. Esimerkiksi Suomen sosialidemokraattinen puolue puhui vuoden 1999 puolueohjelmassaan pelkästään ”hyvinvointiyhteiskunnasta” (SDP 1999). Käsitteen etuna on sen monimielisyys: sen avulla voidaan sekä kyseenalaistaa että oikeuttaa valtiollista sosiaalista sääntelyä tai vain kuvata ihmisten elämänoloja. Hyvinvointivaltiota koskevia erimielisyyksiä voidaan konsensus-hengessä piilottaa puhumalla hyvinvointiyhteiskunnasta yhteisenä arvona. Määrätietoinen poliittinen operointi ”hyvinvointivaltion” ja ”hyvinvointiyhteiskunnan” erolla on Pohjoismaissa lopultakin harvinaisempaa kuin niiden käyttö suunnilleen samaa merkitsevinä vaihtoehtoisina ilmauksina (Edling & Petersen 2014).

Hyvinvointivaltio tai hyvinvointiyhteiskunta näyttää 2010-luvulla sangen suosituilta. Uusliberalistisen käänteeseen yhteydessä 1980-luvul-

la nousivat vaatimukset, että rahamarkkinoiden deregulaatiosta on edettävä purkaamaan hyvinvointivaltiota ja työelämän neuvottelu- ja sopimusjärjestelmää. Nykyjulkisuudessa nämä vaatimukset esiintyvät kuitenkin lähinnä toisin ajattelevien oikeistonuorten ja yksittäisten finanssitalousjohtajien ”uusina” ajatuksina. Mikään puolue ei voi laskea menestyvänsä vaaleissa vastustamalla hyvinvointivaltiota.

Kansallisen hyvinvointivaltion pelastamisesta on tullut politiikan suosittu perustelu. Siihen vedotaan vaadittaessa työnteon lisäämistä, kilpailukyvyyn parantamista, julkisten menojen leikkaamista, velkaantumisen pysäyttämistä ja kestävyysvajeen kuromista. Samalla kun hyvinvointivaltion pelastaminen on monia erilaisia keinoja pyhittävä tarkoitus, hyvinvointivaltio näyttää olevan myös monia tarkoituksia pyhittävä keino. Laajan kannatuksen ovat saaneet näkemykset, joiden mukaan hyvinvointivaltio ja kollektiivinen sopimusjärjestelmä voivat olla kilpailuetuja. On ollut mahdollista kehitellä vakuuttavia ja vaikuttavia argumentteja, joiden mukaan korkeaan osaamiseen, tietoon, koulutukseen, innovaatioon ja sitoutuneisiin työntekijöihin perustuva kilpailustrategia edellyttää korkeita ja kattavia sosiaalisia normeja. Myös hyvinvointivaltiota aiemmin arvostelleen oikeiston piirissä ja elinkeinoelämän edustajien keskuudessa monet tunnustavat, että ”pohjoismainen malli” on edistänyt yksilöllisiä valintoja: se on purkanut perheen ja työelämän alistus- ja riippuvuussuhteita, lisännyt työmarkkinaosallisuutta ja -liikkuvuutta siirrettävien sosiaaliturvaetuuksien ja naisten työssäkäyntiä tukevien julkispalveluiden ja tulonsiirtojen avulla sekä jakanut ja tasannut riskejä (Andersen ym. 2007; The Nordic Way 2011).

Hyvinvointivaltio ja kilpailukyky-yhteiskunta

”Paitsi hyvinvointiyhteiskunta, Suomi haluaa olla myös kilpailukyky-yhteiskunta sekä turvayhteiskunta”, kirjoitti keskuskauppakamarin toimitusjohtaja Kari Jalas vuonna 2002 (Kettunen 2003, 206). Tuon kirjoitusajankohdan jälkeen näyttää vahvistuneen ajattelu, jossa hyvinvointiyhteiskunta ja kilpailukyky-yhteiskunta eivät vain elä rinnakkain vaan kytkeytyvät tiukasti toisiinsa siinä, mitä ”Suomi haluaa”.

Kilpailukyky ei ole uusi vaatimus. Pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden rakentamisen aikana maailmanmarkkinariippuvuus ja kilpailukyky

olivat vaikuttavia näkökohtia. Kilpailukyvyyn käsite on kuitenkin saanut uusia merkityksiä. ”Meidän” on tuotettava ja markkinoitava kilpailukykyisiä toimintaympäristöjä tilan siteistä suhteellisesti vapautuneille globaalin talouden toimijoille, joiden ratkaisut ohjaavat sijoitusten, tuotannon, työpaikkojen ja niin sanotun luovan luokan liikkuvuutta.

”Toimintaympäristön” käsite saa globaalin talouskilpailun määrittämästä näkökulmasta kaksinaisen merkityksen. Yhtäältä globalisaatio näyttäytyy ulkoisen toimintaympäristön muutoksena, ulkoisina haasteina, joihin ”meidän” on sisäisellä tahdollamme ja voimallamme vastattava. Toisaalta myös vastauksena on toimintaympäristö: kansallisen yhteiskunnan muovaaminen kilpailukykyiseksi toimintaympäristöksi eri suorituspaikkoja vertaileville talouden toimijoille. Näin globalisaatio esitetään luonnonvoimaisina muutoksina ja kansallinen yhteiskunta tuoteistetaan. Toimijan ja toimintaympäristön erotteluissa ilmenee globaalin talouskilpailun nationalismi. Se uusintaa ulkoisen ja sisäisen jakoa, jossa globaali näyttäytyy ulkoisena ja kansallinen sisäisenä (Sassen 2006, 228). Tämä jako peittää sen, että globalisaatio toteutuu paljolti nimenomaan kansallisten yhteiskuntien sisällä ja kansallisvaltioiden toimin.

Kilpailukykyisen toimintaympäristön rakentaminen on ollut keskeistä myös Euroopan integraatiossa ja sitä oikeuttavassa euronationalismissa. Euroopan unionin vuosia 2000–2010 koskeneen Lissabonin strategian tavoitteena oli tehdä Euroopasta maailman kilpailukykyisin talousalue. Strategiasta päätettäessä puhuttiin paljon ”Euroopan sosiaalimallista”. Sosiaalipolitiikka toimisi ”tuottavana tekijänä” ja ”sosiaalisina investointeina” ja siten edistäisi Euroopan kehittämistä tietoon, innovaatioon ja sosiaaliseen vakauteen perustuvana toimintaympäristönä globaalissa talouskilpailussa.

Lissabonin strategian kymmenvuotiskausi päättyi talouskriisiin, mutta ajatus sosiaalipolitiikasta tuottavana tekijänä ja sosiaalisina investointeina jäi elämään (Morel, Palier & Palme 2011). Pohjoismaiden edustajien on ollut helppoa kannattaa sitä. Se sisältää aineksia vanhasta pohjoismaisesta hyvän kehän ideologiasta, mutta ne on sovitettu uuteen kilpailuvaltion (Cerny 1990; Streeck 1998) logiikkaan. Siinä päähuolena on kilpailukykyisen ja luotettavan toimintaympäristön rakentaminen globaalin kapitalismin ja ennen kaikkea globaalien finanssimarkki-

noiden toimijoille. Tästä näyttää seuraavan kaksi uutta jännitettä. Ensimmäinen koskee kilpailukyvyn edellytysten ja sisällön suhdetta, toista voi kuvata 'sosiaalisen' lohkoutumiseksi.

Tasa-arvoajatteluun perustuvilla instituutioilla, kuten koulutusjärjestelmällä, voi olla suuri merkitys niin kansakunnan, yrityksen kuin yksilön kilpailukyvyn *edellytyksinä*, mutta kilpailukyvyn *sisältöinä* ovat sosiaaliselle tasoitukselle vastakkaiset vaatimukset.⁶ Yksilön kilpailukyvyn aiempaa olennaisempaa osana on kyky tarkkailla omaa kilpailukykyään kilpailukykyisen yhteisön jäsenenä ja kyky taistella tuon yhteisön tosi jäsenyydestä.

'Sosiaalisen' lohkoutuminen liittyy tähän kilpailukyvyn edellytysten ja sisältöjen jännitteeseen. Yhtäältä hyvinvointivaltion instituutiot muovautuvat täyttämään kilpailuvaltion tehtäviä, jolloin niistä tulee innovatiivisen kilpailukyky-yhteiskunnan sosiaalista infrastruktuuria ja hyvinvointipolitiikasta sosiaalisia investointeja. Niitä arvostetaan "sosiaalisen pääoman" ja "inhimillisen pääoman" tuottajina. Tätä voimme kutsua *jälkihyvinvointivaltiolliseksi* 'sosiaaliseksi'.

Toisaalta 'sosiaalinen' saa merkityksiä siltä pohjin, että kilpailu tuottaa voittajien lisäksi häviäjiä sekä niitä, jotka eivät edes pysty osallistumaan. Näitä huolenaiheita kuvaavat käsitteet "sosiaalinen syrjäytyminen" ja "sosiaalinen kiinteys", ja niihin vastattaessa sosiaali- ja työllisyyspolitiikka varustetaan määreellä "aktivoiva". 'Sosiaalisen' tässäkin puolessa on tuttua. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion rakentamista ohjanneisiin periaatteisiin kuului, että jokaisella on oltava oikeus täyttää velvollisuutensa tehdä työtä. Periaatetta on mahdollista muuntaa ilman suurta dramatiikkaa siten, että ajankohtaistetaan *esihyvinvointivaltiollisia* "sosiaalisen kysymyksen" määrittely- ja ratkaisutapoja, ennen muuta niitä, jotka liittyvät sosiaalisen järjestyksen ylläpitämiseen ja joutilaisuuden estämiseen. Julkisessa keskustelussa vanha usko työhön sosiaalisen järjestyksen takaajana ja itsekurinalaisen kansalaisen kasvattajana elää vahvana samaan aikaan, kun markkinoidaan uutta käsitystä työstä yksilön innovatiivisen kapasiteetin loppumattomana osoittamisena.

---

6 Tasa-arvon ihanteesta ja erinomaisuuden eetoksesta suomalaisessa koulutuspolitiikassa ks. Kettunen, Jalava, Simola & Varjo 2012.

Luottamus siihen, että kaikki hyvät asiat tukevat toisiaan ja palvelevat myös kilpailukykyä, rajaa näkökenttää. Se voi kääntyä käsitykseksi, että asiat ovat hyviä, mikäli ne palvelevat kilpailukykyä. Tällainen konsensualismi ei tavoita erilaisten ihmisten ja ihmisryhmien erilaisia etuja, tarpeita ja tavoitteita, jotka eivät ole taivutettavissa kansallista kilpailukyky-yhteiskuntaa rakentavan projektin palvelukseen.

Hyvinvointivaltio rakenteistaa ihmisten päivittäistä elämänmenoa. Se jäsentää elämänkulkua ja muovaa tulevaisuuden odotuksia. Hyvinvointivaltion tulevaisuudella on merkitystä sen kannalta, antavatko kansalaiset hyväksyntänsä päätöksentekojärjestelmälle. Tällaisten kansallisten rakenteiden ylläpitäminen edellyttää ylikansallista sääntelyä, joka esimerkiksi estää verokilpailua tuhoamasta julkisen hyvinvointi- ja koulutusjärjestelmän rahoitus pohjaa. Haasteet koskevat kuitenkin vielä syvemmin politiikan kansallisvaltiollisia rajoja.

Voidaan entistä vakuuttavammin väittää, että hyvätkään vastaukset kansallisen kilpailukykyyn kysymyksiin eivät riitä vastauksiksi kysymyksiin demokratiasta, kansalaisuudesta, sosiaalisesta tasa-arvosta ja elämän ekologisista ehdoista. Nämä kysymykset eivät mahdu kansallisvaltion eivätkä edes Euroopan unionin rajoihin. On kyseenalaista, miten pitkälle kansallisen hyvinvointi- ja koulutusjärjestelmän tasa-arvoperiaatteita voidaan puolustaa kilpailuetuina globaalissa kapitalismissa. Finanssikriisi on osoittanut, ettei kansallisen kilpailuvaltion logiikka riitä turvaamaan myöskään talousjärjestelmän toimivuutta. Kun Euroopan unionin ja euroalueen päätöksenteko näyttäytyy globaalina finanssikapitalismin vaatimusten välittämisenä kansallisen politiikan rajoitteiksi, se kärjistää politiikan demokraattisen oikeuttamisen ongelmia sekä EU:n että kansallisvaltion tasolla.

Hyvinvointivaltion yhteiskunnan rajat

Kansakunnan rakentajien nationalismissa 1800-luvulla kansallisen yhteiskunnan käsittämiseen liittyi ihmiskunnallinen ulottuvuus. Kansakunnat olivat maailmanhistorian toimijoita ja sen toisiinsa yhdistämiä. Suomalainen sukupolvi toisensa jälkeen oppi Zachris Topeliuksen vuonna 1875 ensi kerran ilmestyneestä *Maamme kirjasta* globaalina keskinäisriippuvuuden sanoman:

Jumalan tahto on se, että kansat alinomaa oppisivat jotakin toisiltaan. Ja kaikki kansat ovat työntekijöitä ihmissuvun suuressa yhdyskunnassa, joka jakaupi moniin haaroihin. Se on juurikuin vallansuuri vanha koivu; lehti olet sinä ja sinun pieni kotisi; oksa on sinun kansasi; runko on koko ihmiskunta.

Suomalainen yhteiskunta toteutti tällaista elämän järjestystä. Topelius teroitti pienille koululaisille: ”Muistakaamme aina, että *yhteiskunta* on se suuri, hyvää tekevä järjestys, joka yhdistää meidät kaikki, pitää turvissaan meidät kaikki, sitoo ja vapaiksi tekee meidät kaikki.” (Topelius 1876, 14, 473, kurssiivi alkup.)

Voidaan sanoa, että tällainen yhteiskunnan käsittäminen edustaa ”pitkää kestoa” pohjoismaisen hyvinvointivaltion monikerroksisessa historiallisuudessa. Kilpailukyky-yhteiskunnan rakentajatkin joutuvat ottamaan huomioon, että ”meidät kaikki” kattava, yhtä aikaa turvaa ja vapautta tuova hyvinvointivaltio nauttii laajaa kannatusta.

Moderni ”yhteiskunta” on viitannut ”integroituu holistiseen enti-teettiin” (Featherstone 1995, 134) ja ollut sidoksissa kansallisvaltioon (Beck 1997, 49–55). Postmoderniutta ja globalisaatiota käsitelleissa keskusteluissa on päätelty, että tällainen yhteiskunnan idea on liian vahva ja liian rajoittunut kestääkseen. Pohjoismaissa ”yhteiskunta” on ollut hyvin suosittu käsite, ja siihen ovat liittyneet modernin yhteiskuntakäsitteen kestäättömiksi väitetyt piirteet. Se on kytkeytynyt kansallisvaltioon, se on viitannut toimijuudella varustettuun integroituu kokonaisuuteen, ja siihen on sisällyntynyt edistys yhteiskunnan omana tulevaisuuden koodina.

Globaalien ja eurooppalaisten toimintahorisonttien vahvistuessa yhteiskunnan käsite ei kuitenkaan näytä kasvaneen kansallisvaltiota laajemmaksi. Euroopan unionin kansalaisuudesta ja globaaleista finanssimarkkinoista huolimatta harvat antavat yhteiskunnan käsitteelle kansallisvaltion rajat ylittävää sisältöä muuten kuin provosoidakseen tai teoretisoidakseen. Harvoin kuulee puhuttavan Euroopasta yhteiskuntana (vrt. Nieminen 2005). ”Eurooppalainen yhteiskunta” tarkoittaa samaa kuin se tarkoitti Yrjö Koskiselle vuonna 1874: Euroopassa sijaitsevan maan yhteiskuntaa ja Euroopan kansallisten yhteiskuntien samankaltaisia piirteitä.

Nationalismi kehittyi perustelevaan ja oikeuttamaan kansallisvaltiota ja kansallisvaltioista rakentuvaa maailmaa. Nationalismi pohjusti myös pohjoismaisia hyvinvointivaltioita ja sai uutta sisältöä hyvinvointivaltiosta ja siihen liittyneestä sosiaalisestikin tasa-arvoisen kansalaisuuden tavoitteesta. Globalisaatio ja siihen kietoutuva Euroopan integraatio ovat rapauttaneet pohjoismaisen hyvinvointivaltion perustuksia, mutta tämä ei ole johtunut yhteiskunnan idean ylikansallistumisesta vaan pikemminkin siitä, miten globaaliin talouskilpailuun kuuluva nationalismi on kaventanut politiikan alaa ja antanut uutta voimaa yhteiskunnan käsittämiseksi yhdellä tahdolla ja brändillä varustettuna oliona.

Kilpailukyky-yhteiskuntaa rakentava ja tuotteistava nationalismi on heikentänyt pohjoismaisen hyvinvointivaltion demokraattista nationalismia, jossa yhteiskunnan käsitteeseen ovat sisältyneet tasoittamista vaativat rakenteelliset alistussuhteet ja tunnustamista vaativat ristiriitaiset edut. Sitä on heikentänyt toisaalta myös rajoja korottava nationalismi, jonka voimanlähteenä on ylikansallisen liikkuvuuden uhkakuva. Näyttää siltä, että hyvinvointivaltion demokraattinen nationalismi sulautuu joko kilpailukykyä vaalivaan tai rajoja korottavaan nationalismiin tai kääntyy kuviteltua kulta-aikaa kaipaavaksi nostalgiseksi, jolle sen demokraattista poliittista sisältöä pystytään laajentamaan ylikansalliseksi.

Kansallista konsensusta kyseenalaistavassa kritiikissä on näkyvillä kaksi vastakkaista suuntaa. Ensimmäistä edustavat ne, jotka haluavat suojata kansallista ”meitä” ulkoa tulevilta uhilta ja omien vallanpitäjien petokselta. Perussuomalaisen suurnousussa vuoden 2011 eduskuntavaaleissa useiden samanaikaisten muutosten kokemukset sulautuivat ja politisoituivat yhdeksi suureksi uhkakuvaksi. Siinä yhdistyivät maasta muuttavina työpaikkoina ja maahan muuttavina ulkomaalaisina näkyvä globalisaatio ja suomalaisten elämää rajoittava, varojamme nielevä ja kriisejään tartuttava Euroopan unioni. Uhkakuva pohjustavissa muutoksissa kansallisen politiikan tosiasialliset vaikutusmahdollisuudet ovat pienet, ja tämä seikka on kääntynyt monien ihmisten mielisissä todisteeksi poliitikkojen osallisuudesta samaan pahaan muutokseen. Poliitikot ovat pettäneet kansan. Siksi yhteiskunta ei hoida asioita niin kuin sen pitäisi hoitaa.

Toisen suuntainen kritiikki on kuulunut vaimeampana kuin ylikansallisen liikkuvuuden uhkakuvasta voimansa ammentava nationalismi. Punavihreäksi kutsutun vaihtoehdon edustajat ovat kuitenkin koettaneet kehittää kysymyksiä ja vastauksia, jotka olisivat yhtä aikaa paikallisia, kansallisia, eurooppalaisia ja globaaleja. Pyrkimyksenä on irtautua ajattelusta, jossa kansallisvaltiollinen yhteiskunta on solidaarisuuden, ristiriitojen ja poliittisen toimijuuden kehys. Silloin ”me” määrittyy toisin, monikehäisemmin ja monikerroksisemmin, kuin kilpailukykyntationalismin, hyvinvointinationalismin ja muukalaispelkonationalismin eri muunnelmissa ja yhdistelmissä.

Kirjallisuus

- Andersen, Lars, Petersen, Jørn Henrik & Petersen, Klaus (tulossa) German social insurance as a negative foil in Danish policy debates during the formative years of “social legislation”. *Unpublished working paper*. Centre for Welfare State Research, University of Southern Denmark.
- Andersen, Torben M., Holmström, Bengt, Honkapohja, Seppo, Korkman, Sixten, Söderström, Hans Tson & Vartiainen, Juhana (2007) *The Nordic Model – Embracing Globalization and Sharing Risks*. ETLA, Helsinki.
- Anderson, Benedict (1983) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London & New York.
- Andersson, Jenny (2006) *Between Growth and Security. Swedish Social Democracy from a Strong Society to a Third Way*. Manchester University Press, Manchester.
- Ankersmit, F. R. (2002) *Political Representation*. Stanford University Press, Stanford.
- Aronsson, Peter (1995) The possibilities of conceptual history ‘from above’ and ‘from below’: Reflections on samhälle ‘society’ in Sweden, 1700 to 1990. Teoksessa Barros, Carlos (toim.) *Historia a Debate, tomo II, Retorno del Sujeto, Actas del Congreso Internacional “A historia a debate” celebrade el 7–11 de julio de 1993 en Santiago de Compostela*, 237–260.
- Aronsson, Peter (1997) Local Politics – The Invisible Political Culture. Teoksessa Sørensen, Øystein & Stråth, Bo (toim.) *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press, Oslo, 172–205.
- Beck, Ulrich (1997) *Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Béland, Daniel & Petersen, Klaus (toim.) (2014) *Analysing Social Policy Concepts and Language: Comparative and Transnational Perspectives*. Policy Press, Bristol.
- Berger, Sebastian (2008) Circular Cumulative Causation (CCC) à la Myrdal and Kapp – Political Institutionalism for Minimizing Social Costs. *Journal of Economic Issues* XLII:2, 1–9.
- Berggren, Henrik & Trägårdh, Lars (2006) *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Norstedts, Stockholm.

- Bobbio, Norberto (1989) *Democracy and Dictatorship. The Nature and Limits of State Power*. Translated by Peter Kennealy. Polity Press, Cambridge.
- Boréus, Kristina (1994) *Högerväg. Nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969–1989*. Tidens förlag, Stockholm.
- Bowers, John & Iwi, Kate (1993) The discursive construction of society. *Discourse & Society* 4:3 357–393.
- Cerny, Philip G. (1990) *The changing architecture of politics. Structure, agency, and the future of the state*. Sage, London.
- Dean, Mitchell (1994) *Critical and effective histories. Foucault's method and historical sociology*. Routledge, London & New York.
- Edling, Nils (1996) *Det fosterländska hemmet. Egnahemspolitik, småbruk och hemsiddologi kring sekelskiftet 1900*. Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Edling, Nils (2013) The Primacy of Welfare Politics: Notes on the language of the Swedish Social Democrats and their adversaries in the 1930s. Teoksessa Haggrén, Heidi, Rainio-Niemi, Johanna & Vauhkonen, Jussi (toim.) *Multi-layered Historicity of the Present: Approaches to social science history*. University of Helsinki, Helsinki, 125–150.
- Edling, Nils, Petersen, Jørn Henrik & Petersen, Klaus (2014) Social Policy Language in Denmark and Sweden. Teoksessa Béland, Daniel & Petersen, Klaus (toim.) *Analysing Social Policy Concepts and Language: Comparative and Transnational Perspectives*. Policy Press, Bristol, 13–34.
- Featherstone, Mike (1995) *Undoing Culture. Globalization, Postmodernism and Identity*. Sage, London.
- Fewster, Derek (2006) *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of the Early Finnish History*. Finnish Literature Society, Helsinki.
- Foucault, Michel (1975) *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Bibliothèque des histoires, Paris.
- Foucault, Michel (1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Otava, Helsinki.
- Gerschenkron, Alexander (1962) *Economic Backwardness in Historical Perspective. A Book of Essays*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge & Massachusetts.
- Gramsci, Antonio (1982) *Vankilavihkot. Valikoima 2. Mennyt ja nykyistä. Tämän päivän Ruhtinas. Valtio. Amerikanismi ja fordismi*. Toimittanut Mikael Böök. Kansankulttuuri, Helsinki.
- Gustafsson, Bo (1993) Unemployment and fiscal policy in Sweden during the 1930s: myths and reality. Teoksessa Garside, W. R. (toim.) *Capitalism in Crisis. International Responses to the Great Depression*. Pinter Publishers, London & St. Martin Press, New York.
- Götz, Norbert (2001) *Ungleiche Geschwister: Die Konstruktion von nationalsozialistischer Volksgemeinschaft und schwedischem Volksheim. Die kulturelle Konstruktion von Gemeinschaften*. 4. Diss. Nomos, Baden-Baden.
- Hall, Patrick (1998) *The Social Construction of Nationalism. Sweden as an Example*. Lund University Press, Lund.
- Harva, Urpo (1964) *Ihminen hyvinvointivaltiossa*. Kirjayhtymä, Helsinki.

- Heilbron, Johan (1995) *The Rise of Social Theory*. Polity Press, Cambridge.
- Heiskanen, Ilkka (1977) *Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen: suomalaisen yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja julkisen päätöksenteon ja hallinnon kehitys ja kehittäminen 1960- ja 1970-luvuilla*. Suomen Akatemia, Helsinki.
- Hirdman, Yvonne (1997) "Social Planning under Rational Control". Social Engineering in Sweden in the 1930s and 1940s. Teoksessa Kettunen, Pauli & Eskola, Hanna (toim.) *Models, Modernity and the Myrdals*. Renvall Institute Publications 8. The Renvall Institute for Area and Cultural Studies, University of Helsinki, Helsinki, 55–80.
- Hirschman, Albert O. (1991) *The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London.
- Kangas, Risto (2001) *Yhteiskunta. Tutkielmia yhteiskunnasta, yhteiskunnan käsitteestä ja sosiologiasta*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Karvonen, Lauri (1981) *Med vårt västra grannland som förebild. En undersökning av policydiffusion från Sverige till Finland*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo akademi forskningsinstitut 62, Åbo.
- Katzenstein, Peter J. (1985) *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe*. Cornell University Press, Ithaca & New York.
- Keane, John (1988) *Democracy and Civil Society. On the Predicaments of European Socialism, the Prospects of Democracy and the Problem of Controlling Social and Political Power*. Verso, London.
- Keskusta (1996) Keskustan periaatteet. Periaateohjelma. Hyväksytty Keskustan puoluekokouksessa Kouvolassa 1996. *POHTIVA – Poliittisten ohjelmien tietovarasto* (<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/>).
- Kettunen, Pauli (1997) *The Society of Virtuous Circles*. Teoksessa Kettunen, Pauli & Eskola, Hanna (toim.) *Models, Modernity and the Myrdals*. Renvall Institute Publications 8. The Renvall Institute for Area and Cultural Studies, University of Helsinki, Helsinki, 153–173.
- Kettunen, Pauli (2000) *Yhteiskunta – 'Society' in Finnish*. *Finnish Yearbook of Political Thought* 2000, 4. SoPhi, Jyväskylä, 159–197.
- Kettunen, Pauli (2003) *Yhteiskunta*. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Kurunmäki, Jussi, Palonen, Kari, Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Vastapaino, Tampere, 167–212.
- Kettunen, Pauli (2006) *Power of International Comparison – A Perspective on the Making and Challenging of the Nordic Welfare State*. Teoksessa Christiansen, Niels Finn, Petersen, Klaus, Edling, Nils & Haave, Per (toim.) *The Nordic Model of Welfare – a Historical Reappraisal*. Museum Tusulanum Press, Copenhagen, 31–65.
- Kettunen, Pauli (2008) *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Vastapaino, Tampere.
- Kettunen, Pauli (2011) *The Transnational Construction of National Challenges: The Ambiguous Nordic Model of Welfare and Competitiveness*. Teoksessa Kettunen, Pauli & Petersen, Klaus (toim.) *Beyond Welfare State Models. Transnational Historical Perspectives on Social Policy*. Edward Elgar, Cheltenham & Northampton, 16–40.

- Kettunen, Pauli (2012) Hyvän kehän kerrokset ja rajat. Teoksessa Alaja, Antti (toim.) *Kriisikierteestä hyvän kehään*. Kalevi Sorsa -säätiön julkaisuja 4. Kalevi Sorsa -säätiö, Helsinki.
- Kettunen, Pauli (2013) The ILO as a Forum for Developing and Demonstrating a Nordic Model. Teoksessa Kott, Sandrine & Droux, Joëlle (toim.) *Globalizing Social Rights. The International Labour Organization and Beyond*. Palgrave Macmillan, Basingstoke & New York, 210–230.
- Kettunen, Pauli (2014) The language of social politics in Finland. Teoksessa Béland, Daniel & Petersen, Klaus (toim.) *Analysing Social Policy Concepts and Language: Comparative and Transnational Perspectives*. Policy Press, Bristol, 157–176.
- Kettunen, Pauli, Jalava, Marja, Simola, Hannu & Varjo, Janne (2012) Tasa-arvon ihanteesta erinomaisuuden eetokseen. Koulutuspolitiikka hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon. Teoksessa Kettunen, Pauli & Simola, Hannu (toim.) *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 25–62.
- Knudsen, Tim & Rothstein, Bo (1994) State Building in Scandinavia. *Comparative Politics* 1, 203–220.
- Kokoomus (1957) Kansallisen Kokoomuksen yleisohjelma. Vahvistettu puoluekokouksessa Helsingissä 28–29.4.1957. *POHTIVA – Poliittisten ohjelmien tietovarasto* (<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/>).
- Kokoomus (1959) Kansallisen Kokoomuksen kunnallisojelma. Vahvistettu Kansallisen Kokoomuksen valtuuston syyskokouksessa 26.9.1959. *POHTIVA – Poliittisten ohjelmien tietovarasto* (<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/>).
- Koselleck, Reinhart (1979) *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Koskinen, Yrjö (1874) Työväen-seikka I–III. *Kirjallinen Kuukauslehti* 1, 4, 8.
- Kosonen, Pekka ym. (1979) *Suomalainen kapitalismi. Tutkimus yhteiskunnallisesta kehityksestä ja sen ristiriidoista sodanjälkeisessä Suomessa*. Love Kirjat, Helsinki.
- Kulawik, Teresa (2002) The Nordic Model of the Welfare State and the Trouble with a Critical Perspective. *Nyhetsbrev för nordisk välfärdshistoria* 21, 2–8.
- Kurki, Aksel Rafael (1936) *Tekniikka ja kulttuuri sekä työntekijäin sielunelämä*. Wsoy, Porvoo.
- Kurunmäki, Jussi & Strang, Johan (toim.) (2010) *Rhetorics of Nordic Democracy*. Studia Fennica Historica 17. Finnish Literature Society, Helsinki.
- Kuusi, Pekka (1961) *60-luvun sosiaalipolitiikka*. Wsoy, Porvoo.
- Larsson, Jan (1994) *Hemmet vi ärvde. Om folkhemmet, identiteten och den gemensamma framtiden*. Arena, Stockholm.
- Leimgruber, Matthieu (2013) The Embattled Standard-bearer of Social Insurance and its Challenger: the ILO, the OECD, and the Crisis of the Welfare State (1975–1985). Teoksessa Kott, Sandrine & Droux, Joëlle (toim.) *Globalizing social rights. The International Labour Organization and Beyond*. Palgrave Macmillan, Basingstoke & New York, 293–309.
- Lewin, Leif (1967) *Planhushållningsdebatten*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala XLVI. Almqvist & Wicksell, Stockholm.

- Lohmann, Georg (1986) Marx's *Capital* and the Question of Normative Standards. *Praxis International* 6:3, 353–372.
- Majander, Mikko (2004) *Pohjoismaa vai kansademokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51*. Bibliotheca Historica 88. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2011) The Lutheran Nordic Welfare States. Teoksessa Kettunen, Pauli & Petersen, Klaus (toim.) *Beyond Welfare State Models. Transnational Historical Perspectives on Social Policy*. Edward Elgar, Cheltenham & Northampton, 102–118.
- Markkola, Pirjo (2014) The family duties in the history of poor relief and social legislation in Finland. Teoksessa Kettunen, Pauli, Kuhnle, Stein & Ren, Yuan (toim.) *Reshaping welfare institutions in China and the Nordic countries*. NordWel Studies in Historical Welfare State Research 7. NordWel, Helsinki.
- Morel, Natalie, Palier, Bruno & Palme, Joakim (toim.) (2011) *Towards a social investment welfare state? Ideas, policies and challenges*. Policy Press, Bristol.
- Myrdal, Gunnar (1944) *An American Dilemma. The Negro Problem and Modern Democracy*. Harper & Row Publishers, New York.
- Myrdal, Gunnar (1957) *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. Duckworth, London.
- Myrdal, Gunnar (1960) *Beyond the Welfare State. Economic Planning in the Welfare State and Its International Implications*. Duckworth, London.
- Myrdal, Gunnar & Myrdal, Alva (1934) *Kris i befolkningsfrågan*. Bonniers, Stockholm.
- Nelson, George R. (toim.) (1953) *Freedom and Welfare: Social Patterns in the Northern Countries of Europe*. The Ministries of Social Affairs of Denmark, Finland, Iceland, Norway, Sweden, Copenhagen.
- Nieminen, Ari (2005) *Towards a European Society? Integration and Regulation of Capitalism*. University of Helsinki, Helsinki.
- The Nordic Way 2011. *The Nordic Way. Shared norms for the new reality*. World Economic Forum Davos 2011.
- Nuorsuomalaiset (1994) Nuorsuomalainen Puolue r.p. Yleisohjelma hyväksytty Helsingissä 6. joulukuuta 1994. *POHTIVA – Poliittisten ohjelmien tietovarasto* (<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/>).
- Petersen, Jørn Henrik (2010) Debatten om alderdomsforsørgelse frem mod alderdomsforsørgelsesloven af 1891. Baggrund og indhold. Teoksessa Petersen, Jørn Henrik, Petersen, Klaus & Christiansen, Niels Finn (toim.) *Frem mod socialhjælpsstaten. Dansk Velfærdshistorie, bind 1, 1536–1898*. Syddansk Universitetsforlag, Odense, 311–390.
- Petersen, Jørn Henrik & Petersen, Klaus (2013) Confusion and divergence: Origins and meanings of the term ‘welfare state’ in Germany and Britain, 1840–1940. *Journal of European Social Policy* 23:1, 37–51.
- Petersen, Klaus (1998) *Legitimität und Krise. Die politische Geschichte des dänischen Wohlfahrtsstaates 1945–1973*. Berlin Verlag Arno Spitz GmbH, Berlin.
- Petersen, Klaus (2006) Constructing Nordic Welfare? Nordic Social Political Cooperation 1919–1955. Teoksessa Christiansen, Niels Finn, Petersen, Klaus, Edling, Nils & Haave, Per (toim.) *The Nordic Model of Welfare – a Historical Reappraisal*. Museum Tusulanum Press, Copenhagen, 67–98.

- Petrusewicz, Marta (2004) *The Modernisation of the European Periphery; Ireland, Poland, and the Two Sicilies, 1820–1870: Parallel and Connected, Distinct and Comparable*. Teoksessa Cohen, Deborah & O'Connor, Maura (toim.) *Comparison and History, Europe in Cross-national Perspective*. Routledge, New York & London, 145–65.
- Putensen, Dörte (2002) SAI och SAMAK – växlande storlekar i den internationella och den nordiska dimensionen (1914–1945). Teoksessa Kettunen, Pauli (toim.), *Lokalt och internationellt. Dimensioner i den nordiska arbetarrörelsen och arbetarkulturen*. Papers on Labour History VI. Tammerfors: Sällskapet för forskning i arbetarhistoria i Finland, Tammerfors, 129–149.
- Riedel, Manfred (1975) Gesellschaft, bürgerliche. Teoksessa *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Herausgegeben von Otto Brunner, Werner Conze, Reinhart Koselleck. Band 2. E-G. Ernst Klett Verlag, Stuttgart.
- Rose, Nikolas (1999) *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Runeby, Nils (1978) Americanism, Taylorism and Social Integration. Action Programmes for Swedish Industry at the Beginning of the Twentieth Century. *Scandinavian Journal of History* 3:1, 21–46.
- Salvesen, Kaare (1956) Co-operation in Social Affairs between the Northern Countries of Europe. *International Labour Review* LXXIII, 334–357.
- Sassen, Saskia (2006) *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*. Princeton University Press, Princeton & Oxford.
- SDP (1954) Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen talouspoliittinen ohjelma perusteluineen. *POHTIVA – Poliittisten ohjelmien tietovarasto* (<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/>).
- SDP (1999) Sosialidemokratian periaatteet. Hyväksytty XXXVIII puoluekokouksessa Turussa 29.5.1999. *POHTIVA – Poliittisten ohjelmien tietovarasto* (<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/>).
- Senghaas, Dieter (1985) *The European Experience. A Historical Critique of Development Theory*. Berg, Leamington Spa.
- Siipi, Jouko (1967) *Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon. Sosiaalinen kehitys itsenäisessä Suomessa*. Tammi, Helsinki.
- Slagstad, Rune (1998) *De nasjonale strateger*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Sluga, Glenda (2004) The Nation and the Comparative Imagination. Teoksessa Cohen, Deborah & O'Connor, Maura (toim.) *Comparison and History. Europe in Cross-national Perspective*. Routledge, New York and London, 103–114.
- Smolander, Jyrki (2000) *Suomalainen oikeisto ja ”kansankoti”. Kansallisen kokoomuksen suhtautuminen pohjoismaiseen hyvinvointimalliin jälleenrakennuskaudelta konsensusajan alkuun*. Bibliotheca Historica 63. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Sormunen, Eino (1958) *Hyvinvointivaltio ja henkinen elämä: eräitä ajankohtaisia ongelmia*. Suomen Kirkon Sisälähetysseura, Pieksämäki.

- SOU (1935) *Betänkande om folkförsörjning och arbetsfred, Del I. Förslag*. Statens Offentliga Utredningar 1935:65, Stockholm.
- Stenius, Henrik (1997) *The Good Life is a Life of Conformity: The Impact of Lutheran Tradition on Nordic Political Culture*. Teoksessa Sørensen, Øystein & Stråth, Bo (toim.) *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press, Oslo, 161–171.
- Streeck, Wolfgang (1998) *Industrielle Beziehungen in einer internationalisierten Wirtschaft*. Teoksessa Beck, Ulrich (toim.) *Politik der Globalisierung*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 169–202.
- Sørensen, Øystein & Stråth, Bo (1997) Introduction. Teoksessa Sørensen, Øystein & Stråth, Bo (toim.) *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press, Oslo, 1–24.
- Tervonen, Miika (2010) *“Gypsies”, “travellers” and “peasants”: A study on ethnic boundary drawing in Finland and Sweden, c.1860–1925*. EUI PhD Theses, Department of History and Civilization. European University Institute, Florence.
- Thorgildsen, Dag (1997) *Religious Identity and Nordic Identity*. Teoksessa Sørensen, Øystein & Stråth, Bo (toim.) *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press, Oslo, 138–160.
- Topelius, Z. (1876) *Maamme-kirja. Lukukirja alimmaisille oppilaitoksille Suomessa. Toinen jakso*. Suomentanut Joh. Bäckvall. G. W. Edlund, Helsinki.
- Touraine, Alain (1995) *Critique of Modernity*. Blackwell, Cambridge, Massachusetts & Oxford.
- Trägårdh, Lars (toim.) (1995) *Civilt samhälle kontra offentlig sektor*. SNS Förlag, Stockholm.
- Trägårdh, Lars (1997) *Statist Individualism: On the Culturality of the Nordic Welfare State*. Teoksessa Sørensen, Øystein & Stråth, Bo (toim.) *The Cultural Construction of Norden*. Scandinavian University Press, Oslo, 253–285.
- Unga, Nils (1976) *Socialdemokratin och arbetslöshetsfrågan. Framväxten av den ’nya’ arbetslöshetspolitiken*. Arkiv avhandlingsserie 4, Stockholm.
- Wincott, Daniel (2014) *Original and Imitated or Elusive? A Genealogy of the British Welfare State*. Teoksessa Béland, Daniel & Petersen, Klaus (toim.) *Analysing Social Policy Concepts and Language: Comparative and Transnational Perspectives*. Policy Press, Bristol, 127–142.

Pako työmarkkinoilta näkyvyyden kentässä

Johdanto

Karl Marx kuvaa, miten vuonna 1530, Henrik VIII:n aikana, työttömät irtolaiset tuli sitoa kärryihin, piiskata ja pakottaa vannomaan vala, että he palaisivat synnyinpaikkaansa tai paikkaan, jossa olivat asuneet viimeiset kolme vuotta, sekä hankkisivat itselleen työtä. Myöhemmin lakiin lisättiin tiukennuksia: se, joka toisen kerran jäisi kiinni irtolaisuudesta, piiskattaisiin toistamiseen ja puolet hänen korvastaan leikattaisiin. Kolmannella kerralla kiinnijäänyt teloitettaisiin vaarallisena rikollisena ja yhteiskunnan vihollisena. Vuonna 1547 Edvard VI antoi asetuksen, että työstä kieltäytyjä tulisi luovuttaa orjaksi sille, joka oli ilmoittanut hänet irtolaiseksi (Marx 1997, 646–647). Asetus vuodelta 1652 salli englantilaisten tuomareiden pidättää summittaisesti irtolaiset tai kerjäläiset, jotta nämä sitten lähetettäisiin viljelyksille Länsi-Intiaan (Linebaugh & Rediker 2000, 124). Tämänkaltaisia julmuuksia on mahdollisesti tapahtunut myös Suomessa. Täällä on köyhäinhoidon toimesta lähetetty työkykyisiä köyhiä pakkotyöleireille Venäjälle, vieläpä joitain vuosia ennen maan itsenäistymistä 1917 (Nygård 2013). Seuraava lainaus kuvaa niitä toimenpiteitä, jotka Michel Foucault'n mukaan edelsivät pakkotyöhön lähettämistä 1700-luvulle saakka:

It is perfectly obvious that from the end of the Middle Ages up until the eighteenth century, all the laws against beggars, vagabonds and the idle, all the police organizations designed to catch them, forced them – and this was of course their role – to accept, at the particular place where they were, the conditions imposed on them, which were extremely bad. If they rejected these conditions, if they

went away, if they took to begging or ‘to doing nothing’, then it was prison and often forced labour. (Foucault 1980, 14–15.)

Foucault vetää rajan kuvailemalleen toiminnalle 1700-luvulle. Nähdäkseni kuitenkin vielä 1900-luvun Suomessa esiintyi näitä mekanismeja, joilla alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvat ihmiset pakotettiin hyväksymään tietyt ehdot. Artikkelissani tarkastelen joukkoa köyhälistöluokan naisia, jotka vuosien 1920–1921 aikana suljettiin Kruunupyyn vankisiirtolaan määrätyn ajaksi suorittamaan ”yleisiä töitä”. Yleisillä töillä tarkoitettiin eräänlaista hallinnollista vapaudenriistoa, joka juonsi juurensa sääty-yhteiskunnan työlainsäädännöstä ja koski niitä, jotka olivat laiminlyöneet työnhankinnan. Käytännössä tämä tarkoitti pakkotyötä. (Nilsson 2003, 125.)

Artikkelini tarkoitus on kaksijakoinen. Ensinnäkin pyrin nostamaan esiin aikaisemmin piilotettuja ja unohdettuja, toisarvoisia, inhimillisiä kokemuksia, joita ei löydy yleisistä historiankertomuksista. Toisaalta artikkelini tavoitteenani on osoittaa, miten Suomessa hyvinvointivaltion syntyä leimasi aluksi köyhäinhoito, jossa vangitseminen oli äärimmäisin rangaistus. Kiinnitän huomiota erityisesti siihen, miten eri kurinpito- ja tarkkailumenetelmiä käytettiin köyhälistön naisia vastaan 1920-luvun alussa, aikana jolloin sosiaalinen turvaverkosto loisti poissaolollaan.

Voidaan väittää, että Foucault kehitti kurinpitovallan määritelmiä lähinnä tutkiakseen vallankäyttöä vankiloiden, sairaaloiden ja muiden vastaavien laitosten *sisällä*. Katson kuitenkin, että hänen vallankäytön analyysejaan ei tarvitse rajoittaa näiden suljettujen laitosten sisälle. Mikäli huomio kohdistuu ainoastaan vankilan sisäpuolelle, vaarana on, että ulkopuolella oleva maailma muuttuu näkymättömäksi ja sen vaikutus sisäpuolella olevaan maailmaan sivuutetaan. Näin ollen katson, että poliisiviranomaisten antama varoitus tai muu yleinen huomautus myös muurien ulkopuolella olevalle ihmiselle on yhtäläillä osa kurinpitovaltaa kuin laitosten sisäinen logiikka. Kuten Dan Andersson (2009) toteaa:

Vallankäyttöä ei tapahdu vain tietystä pisteestä vaan yhteiskunnan eri paikoista käsin. Se ei palaudu vain yh-

teen vaan useaan alkulähteeseen sekä leviää eri tavoin ja moniin eri suuntiin. Valtaa käytetään sanojen, käsitteiden, kuvien, lehdistön ja mainonnan sekä yksilön muistojen, ideoiden, mieltymysten ja halujen kautta, toisin sanoen sekä diskursiivisen että ei-diskursiivisen kautta. Voidaan siis sanoa, että valta esiintyy ja vaikuttaa kaikkialla yhteiskunnassa. (Andersson 2009, 26.)

Vankisiirtola oli sijoitettu Vaasan lääninvankilan alaisuuteen huhtikuusta 1920 vuoden 1924 loppupuolelle, ja sen tarkoituksena oli toimia varavankilana. Tämän jälkeen se toimi työlaitoksena vuodesta 1926 vuoteen 1970. Sisällissodan jälkeen siirtola toimi Tammisaaren pakko-työlaitoksen alaisuudessa. Viranomaisten määrittelemät syyt naisten vangitsemiseen olivat väitetty irtolaisuus, työttömyys tai prostituutio.

Artikkelini empiirinen aineisto koostuu köyhäinhoidon työläis- ja köyhälistön naisille antamista varoituksista, poliisikuulusteluista, virkatodistuksista ja muista dokumenteista, jotka kuvaavat vankisiirtolaan lähetettyjen valintakäsittelyjä. Kyseisiä asiakirjoja säilytetään Vaasan maakunta-arkiston kansiossa ”Yleiseen työhön tuomittujen täytännönpanoasiakirjat (1920–1921)”. Ensisijaiset teoreettiset lähtökohtani perustuvat Foucault’n teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista* (1975/2003) esittämiin käsityksiin kurinpidollisesta toimivallasta ja tutkinnasta. Sovellan Foucault’n ajatuksia yhteiskunnan kurinpidollisen vallankäytön menetelmistä sen valtahierarkian ymmärtämiseksi, jonka esineellistämismenetelmien perusteella naiset määriteltiin irtolaisiksi ja tuomittiin vankisiirtolaan. Katson Foucault’n teoreettisten näkökulmien sopivan tämän kaltaiseen tarkasteluun, koska hän tuo omissa projekteissaan esiin, miten subjektien näkyväksi tekemistä on käytetty alistamisyrittäksi.

Artikkelin tematiikka ei suoranaisesti liity hyvinvointivaltion rakentamiseen tai siihen, millaisena se nykyisin tunnetaan. Kiinnostukseni kohdistuu aikakauteen useita vuosikymmeniä ennen varsinaista hyvinvointivaltiota sosiaali- ja työttömyysvakuutuksineen. Artikkelini liittyy ensisijaisesti varhaisten sosiaalipoliittikkojen keskusteluissa esiintyneeseen, vallan problematiikkaan kuuluvaan ”irtolaisväestön” ongelmaan. Tämä väestöryhmä edusti eräänlaista suurten joukkojen liikettä, mikä

paitsi Suomessa myös muissa maissa määriteltiin ongelmaksi, joka osittain johtui uudesta elinkeinovapaudesta ja orastavasta teollistumisesta. Suomalaisen puolueen keulahahmo Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen (1830–1903) kirjoittaa *Työväenseikassa* (1874) muun muassa, että irtolaisväestön suuri määrä johti tilanteeseen, jossa juuri kukaan ei ollut kirjoilla missään tai maksanut minkäänlaista manttaalimaksua. (Eräsaari & Rahkonen 2001, 82–83; Jaakkola 1994, 107.)

Artikkelin käsittelemä alue koskee lähinnä hyvinvointivaltion sekä kapitalismin esimodernia syntyhistoriaa Suomessa. Voidaan väittää, että yksi tämän ajanjakson keskeisistä päämääristä oli työvoiman liikkuvuuden rajoittaminen. Toisin sanoen keskeinen yhteiskunnallinen kysymys oli, miten työvoima saataisiin pysymään paikoillaan. Antti Häkkisen ja Jarmo Peltolan (2005) mukaan tämän ajan köyhillä oli perinteisen, perhekeskeisen turvajärjestelmän luhistuessa kaksi eloonjäämisvaihtoehtoa. Yksi vaihtoehto oli jäädä paikoilleen elämään paikallisyhteisön köyhäinavun turvin, toinen vaihtoehto oli muuttaa pois. Ensimmäinen vaihtoehto tarkoitti pitäytymistä niissä sosiaalisissa suhteissa ja tavoissa, jotka järjestelmä oli määritellyt lailliseksi turvaksi. Lähteminen puolestaan edellytti paikallisten psykologisten ja fyysisten rajojen ylittämistä. Lisäksi lähtijät joutuivat hyväksymään uusille ja tuntemattomille tilanteille alistumisen. Samalla he haastoivat muuttamista rajoittavia lakeja ja määräyksiä. Häkkinen ja Peltola (2005, 44) toteavat, että jälkimmäinen seikka sai pidemmällä tähtäimellä aikaan mahdollisuuksia luoda uusia liittoumia, sosiaalisia suhteita sekä toimintatapoja.

Irtolaisuuden tematiikka voidaan myös yhdistää pitkään sosiaalipoliittisen riskin jaon järjestelmään, jonka kautta työttömistä, mielisairaista ja vanhuksista huolehdittiin ja heitä sijoitettiin köyhäinlaitoksiin (Saari 2006, 264–265). En kuitenkaan jaa Juho Saaren (emt.) näkemystä siitä, miten eri ryhmiä ”huolehdittiin”. Sen sijaan katson, että huolenpito on ollut myös välineellistä: se on tapahtunut markkina-yhteiskuntarakenteen yhtenäisyyden turvaamiseksi. Pyrittiin esimerkiksi siihen, että kuuliaista ja tervettä työvoimaa oli työnantajien saatavilla.

Seuraavassa luvussa kuvaan genealogista tutkimusotetta, jonka kiinnostuksen kohteena on muun muassa jäljittää yhteiskunnassa yksilöön kohdistuvaa valtaa käyttävien instituutioiden alkuperä. Tämän

jälkeisessä pakoa ja poisjättäytymistä kuvaavassa luvussa tarkastelen Paulo Virnon, Eetu Virenin ja Jussi Vähämäen ajatuksia paosta ja poisjättäytymisestä historiallisena tapana vastustaa työmarkkinoita. Otan esille myös Max Weberin käsityksen *Arbeiternotista*, eräänlaisesta joukkopaosta pelloilta teollisuuskaupunkeihin, joka kohtasi Preussia 1800-luvulla. Tämän jälkeen esittelen Foucault'n ajatuksia *tutkinnasta* ja siitä, miten tekijän näkyväksi tekemistä käytettiin kurinpidon koneistossa, tässä tapauksessa köyhäinhoidossa.

Tätä seuraavissa kolmessa luvussa esittelen analyysin empiirisiä tuloksia. Ensin kerron kolmesta naisesta, jotka lähetettiin Kruunupyyn vankisiirtolaan. Kerron, mistä he olivat kotoisin sekä heidän työmarkkinataustastaan. Sen jälkeen kuvaan köyhäinhoidon ja siveyspoliisin rangaistusjärjestelmää, joka perustui ilman työtä oleville kohdistettuihin varoituksiin. Tässä kohdin kerron 29-vuotiaasta Sofiasta ja siitä, miten hän esiintyy Turun ja Porin läänissä sijainneessa rangaistushalinnossa. Toiseksi viimeisessä osiossa tuon esiin, miten köyhälistön naiset esitetään irtolaisina viranomaisten esineellistämismenetyksessä. Esimerkkinä käytän 23-vuotiaan, Lahden Hollolasta lähtöisin olleen Annan tapausta. Lopuksi teen yhteenvedon artikkelissa esiin nousseista havainnoista sekä pohdin kurinpitokoneiston luonnetta ja sen suhdetta hyvinvointiin ja nykyaikaiseen yhteiskuntakehitykseen.

Genealogia alkuperäkartoituksena

Genealogiset tutkimukset houkuttelevat historiallisten aikakausien erilaisia sosiaalisia rakenteita koskevien näkökulmien pariin. Yksi näistä näkökulmista keskittyy siihen, miten instituutiot käyttävät voimaa tai määräysvaltaa toimijaryhmiä kohtaan ja miten instituutiot voivat ohjata toimijoita tiettyyn, määrättyyn suuntaan. Näkökulma tarkastelee toimintaa instituutioiden vaikutusten ja niissä käytettyjen strategioiden kautta. Painopiste on vallassa, jota instituutiot käyttävät eri toimijoihin yhden tai useamman aikakauden aikana (Andersson 2009, 23).

Toinen genealoginen näkökulma keskittyy sosiaalisten rakenteiden ja historiallisten tai yhteiskunnallisten aikakausien välisiin suhteisiin. Samankaltaisuutta etsitään vertailemalla instituutioiden vallankäytön tapoja. Anderssonin (2009) mukaan tällä näkökulmalla tarkoitetaan

niitä vallankäyttötapoja, jotka muodostavat yhtenäisen pohjan yhteiskuntarakenteille. Foucault osoitti, että eri yhteiskunnalliset instituutiot, kuten tehtaat, koulu ja vankila, käyttävät valtaa paljolti samoilla tavoilla. Yhteiskuntarakenteet voivat ulkoapäin näyttää erilaisilta, mutta kuitenkin perustua samoihin vallankäytön tapoihin ja olla tällä tavoin samankaltaisia. Tämä näkökulma keskittyy tarkastelemaan, millaiset vallankäyttötavat ovat tavallisia ja tunnusomaisia tietyllä aikakaudella. Modernissa yhteiskunnassa vallankäyttö toimii kurin ja biovallan avulla, joiden kautta yksilöistä ja kokonaisista väestöistä tehdään hyödyllisiä ja tuotteliaita. (Andersson 2009, 23.)

Genealogian kolmas näkökulma keskittyy valtaa käyttävien instituutioiden alkuperään. Alkuperän kartoituksessa kiinnostus kohdistuu ajanjaksoon, jolloin toimielimet ovat syntyneet sekä valtasuhteisiin, jotka ovat vaikuttaneet niiden olemassaoloon. Tutkimus pyrkii selvittämään, miten ja milloin totuudet, näkemykset ja toimintatavat vakiintuvat yksilöihin valtaa käyttäviksi instituutioiksi. Tällaisessa analyysissä tarkastellaan niitä keskenään kamppailevia intressejä, jotka toimivat taustavoimina tiettyjen totuuksien ja näkemysten realisoitumisessa ja jotka käyttävät yhteiskunnallista valtaa. Pyrkimyksenä on tunnistaa ne yksilöt, ryhmät, organisaatiot ja olosuhteet, jotka ovat myötävaikuttaneet totuuksien ja yhteiskunnallisten ilmiöiden toteutumiseen ja leviämiseen. Näiden tutkimusten tavoitteena on syventää tietoa yhteiskunnan rakenteiden alkuperästä (Andersson 2009, 24).

Foucault'n työtapaa sovellettaessa tulee ehdottomasti hakeutua lähteiden pariin ja työskennellä ankaran empiirisesti. Mikään ei voisi olla harhaanjohtavampaa kuin pitää Foucault'ta mietiskelevänä teoreetikkona, joka olisi pysytellyt kaukana työläästä ja aikaa vievästä arkisto- ja kenttätystä. Foucault analysoi ensisijassa suurten ajattelijoiden kirjoituksia mutta korosti, että tuloksellisin analyysimenetelmä oli työskennellä vähemmän tunnettujen toimeenpanevien virkamiesten, byrokraattien ja tiedemiesten kirjoitusten parissa sekä niiden, jotka olivat tunteneet vallan ”omissa luissaan”, toisin sanoen mielipuolten, hylkiöiden, vangittujen ja unohdettujen (Nilsson 2008, 184).

Vaikka artikkelin lähdemateriaali ei ole tämän päivän yhteiskunnasta, katson että sen tematiikkaa, pakoa työmarkkinoilta, voidaan pitää alati

jatkuvana ilmiönä, joka näkyy myös nykyhetkessä. Esimerkkinä tästä voisi toimia pako ”pätkätoista” ja esimerkiksi nuorten syrjäytyminen työmarkkinoilta. Käytän syrjäytymisen käsitettä kuten muun muassa Tuula Helne tutkimuksissaan. Helne (2002, 74) tarkoittaa syrjäytyneillä ryhmää, jota sosiaalipolitiikalla pyritään saattamaan yhteisön jäseneksi, reunoilta kohti keskustaa; tuoda syrjäytyneet sisään ulkopuolelta. Tämän mahdollistamiseksi tulee syrjäytyneet ensin määritellä. Tuon artikkelissani esiin empiirisen aineiston avulla, kuinka tämä määrittelyminen tapahtui 1920-luvun alussa.

Artikkelini perustuu teoreettisesti Foucault’n ajatusten lisäksi Virnon (2011) *eksoduksen* käsitteeseen sekä Virenin ja Vähämäen (2011) tunnetuiksi tekemiin käsitteisiin *poisjättäytyminen* ja *pako* työmarkkinoilta. Nämä yhdessä muodostavat teoreettisen ymmärryksen empiirisen aineiston tulkinnalle. Saatavilla olevan aineiston perusteella voidaan väittää, että naisten lähteminen vaikeista ja epäitsenäisistä asemistaan sen ajan työmarkkinoille oli alkusysäys tapahtumille, jotka johtivat heidän vankisiirtolaan sulkemiseensa. Näkemykseni mukaan köyhäinhoidon käyttämä vankisiirtola voidaan tulkita konkreettisena yrityksenä vangita ihmiset, jotka kieltäytyivät asettumasta työmarkkinoiden saataville.

Keskityn tarkastelussani erityisesti kolmen täytäntöönpanoasiakirjan tulkintaan. Artikkelini empiirinen aineisto koostuu köyhäinhoidon varoituksista työläis- ja köyhälistön naisille, poliisikuulusteluista, virkatodistuksista ja muista dokumenteista, jotka kuvaavat vankisiirtolaan lähetettyjen täytäntöönpanokäsittelyjä. Kaiken kaikkiaan täytäntöönpanoasiakirjat koostuvat noin tuhannesta A4-sivusta. Niitä laativat ja täyttivät erilaiset toimihenkilöt, kuten läänin kuvernöörit, lääkärit sekä poliisi- ja vankilanviranomaiset. Kuten Antti Häkkinen (1995) on todennut Helsingin katuprostituutiota käsittelevässä tutkimuksessaan, viranomaiset kokoavat empiiristä aineistoa omien intressiensä tueksi. Tästä syystä aineistossa pääsevät hyvin harvoin ääneen ne henkilöt, joiden toimintaan ja asemaan asiakirjat kohdistuvat. Tästä huolimatta olen empiiristä aineistoa läpikäydessäni pyrkinyt etsimään siitä näiden ihmisten oman äänen, sillä yksittäisissä tapauksissa se on löydettävissä. Aineisto on puutteellinen myös siltä osin, että se antaa hyvin vähän tietoa naisten elämäntaustoista. Taustoja valotetaan usein vain muu-

tamalla lauseella. Toisaalta viranomaisten intressissä ei ollut tuolloin kirjata naisten elämäntarinaa, vaan heidän tehtävänsä oli vain tuoda esiin riittävästi tietoa yksittäisen naisen lainrikkomuksesta. Tämän jälkeen kyseiset asiakirjat päätyivät maaherran pöydälle, jotta vastaaja voitiin tuomita yleiseen työhön.

Vaikka Nilssonin (2008) mukaan genealogisen lähestymistavan tulisi sisältää tiukan empiirisiä menetelmiä, olen päätenyt yhdistämään empiiristä menetelmäoppia teoriaan saadakseni aikaan laajemman taustakuvan tutkittavasta tematiikasta. Lähdedokumentteihin tutustuessani olen myös hakenut innoitusta Jutta Ahlbeck-Rehnin käyttämästä mikrohistoriallisesta metodista. Tämä tarkoittaa muun muassa tutustumista vallan tuottamiin merkityksellisiin kirjoituksiin. Näiden tekstien tuottamisprosesseissa on luotu sisältöä ja tietoa, joiden avulla valta on voinut toimia. (Ahlbeck-Rehn 2005; 2006, 72–83.)

Eksodus – poisjättäytyminen osallistumisen vuoksi

Pako, *eksodus*, tulee Virnon mukaan ymmärtää kaikkena muuna kuin passiivisena toimintana. Virno toteaa, että pako muuttaa määräyksiä, joista kamppailu on muodostunut. Sen sijaan että eläisi annettujen määräysten mukaan ja omaisi järjestetyn tulevaisuuden sekä kohtaisi ongelmia valitsemalla yhdestä tai useammasta valmiiksi määrätystä vaihtoehdosta, pakenemalla ihminen muuttaa tilannetta, jossa ongelma on syntynyt. Sen vuoksi Virnolle lähtö tarkoittaa pelin sääntöjen muutosta, joka sekoittaa vastustajan suuntavaiston (Virno 2011, 80). Kun aiemmin mainittu Yrjö-Koskinen kritisoi vuoden 1865 palkka-asetusta siitä, ettei se varmistanut riittäviä velvollisuuksia työntekijälle, katson hänen tulkinneen yllä mainittua ilmiötä. Palvelija saattoi nimittäin jättää isäntänsä ilman että häntä voitiin palauttaa sekä ilman minkäänlaista vahingonkorvausta (Eräsaari & Rahkonen 2001, 82–83).

Virno viittaa 1800-luvulla tapahtuneeseen amerikkalaisten työntekijöiden joukkopakoon tehtaista. He asuttivat edullisia maa-alueita ja pyörsivät alkuperäisiä vaatimuksiaan. Hän viittaa myös 1970-luvun loppupuolen Italiaan, jossa nuoret työläiset suosivat epävarmoja työehtoja ja osa-aikatyötä suurtehtaiden vakituisten työsuhteiden sijaan. Vaikka kyseessä oli lyhyt ajanjakso, oli tällä toiminnalla poliittista voi-

maa, joka johti teollisen kurin himmenemiseen ja salli jonkinasteisen itsemääräämisoikeuden (Virno 2011, 81).

Viren ja Vähämäki lähestyvät ilmiötä samantapaisesti kuin Virno teoksessaan *Perinnöttömien perinne* (2011). Heidän mukaansa liikkumavara, pako ja järjestäytymätön liikkuvuus ovat kapitalismille ongelmallisia. Tämän vuoksi kapitalististen tuotantosuhteiden ylläpitämisen tärkeiksi osiksi muodostuvat pakenemisen estäminen, liikkuvuuden sääntely ja vapaiden yhteisk maiden aitaaminen. Vähämäki ja Viren toteavat, että vapaat työvoimaansa myyvät työntekijät, porvarillinen vapaus ja tasa-arvoisuus eivät riitä takaamaan kapitalististen tuotantosuhteiden säilymistä. He viittaavat Karl Marxin näkemykseen, jonka mukaan työntekijät ovat pakotettuja myymään työvoimaansa vapaaehtoisesti. Tavoitteena on luoda määräyksiä, jotka estävät työntekijöitä lopettamasta palvelussuhteitaan ja siten jättämästä työnantajaansa pulaan. Virenin ja Vähämäen mukaan tämä paon estäminen on alun alkaen vaikuttanut kapitalistisen yhteiskunnan työvoimapolitiikkaan (ks. myös Sunesson 2013, 90; Pulma 1992, 173). Samasta syystä käytössä oli ja on edelleenkin useampia tahdosta riippumattomia työmuotoja, pakkotyöstä ja orjuudesta oppisopimukseen. Näitä käytetään, kun työvoimaa ei muuten ole saatavilla tai se on vaarassa käydä kalliiksi (Viren & Vähämäki 2011, 78).

Virenin ja Vähämäen mukaan pako ja poisjättäytyminen edustivat sankarilliselle, sosialistiselle työntekijäliikkeelle vierasta ja parjattua vastustuskeinoa. Ilmiötä on heidän mukaansa verrattu heikkouteen ja selkärangattomuuteen. Pako on nähty ”epämiehekkäänä”, jopa ”naisellisenä” tai feminiinisenä tekona sekä epävarmana ja rajattomana toimintana. Sille on tarjoutunut ”miehekäs” vastakohta päättäväisyydestä, aseman puolustamisesta ja oikeudesta kaatua saappaat jalassa. Viren ja Vähämäki toteavat, että poisjättäytyminen on samanaikaisesti toiminut tehokkaana ja selkeänä keinona kieltäytyä palkkатыöstä, riistosta. He katsovat poisjättäytymisen olleen yksi käytännön tottelemattomuuden muoto suhteessa omaan työmarkkina-asemaan sekä myös suhteessa työmarkkinoihin kokonaisuudessaan. (Viren & Vähämäki 2011, 79.)

Viren ja Vähämäki (2011) selventävät poisjättäytymisen merkitystä nuoren Max Weberin tutkimuksilla, jotka koskivat 1800-luvun lopulla tapahtunutta työmarkkinoilta pakenemista. Weberin mukaan Preussilla

oli pulaa työvoimasta (*arbeiternot*) 1800-luvun lopussa, koska nuoret miehet ja naiset pakenivat maaseudulta kaupunkeihin, pääasiassa Länsi-Saksan teollisuusalueille. Juuri tämä pako leimasi Preussin talous- ja yhteiskuntapolitiikkaa aina ensimmäiseen maailmansotaan asti. Weber toimi tutkijana *Verein für Sozialpolitik* -yhdistyksessä tutkiesaan maaseutukysymyksiä ja syitä kasvussa olleeseen voimakkaaseen muuttoliikkeeseen. Viren ja Vähämäki pitävät silmiinpistäväenä, ettei Weber käsitellyt muuttoliikettä ensisijaisesti puhtaan kvantitatiivisena ilmiönä tai ilmiönä, joka syntyi korkeampien palkkojen tavoittelusta. Weber kiinnitti huomionsa ennen kaikkea muuttajien subjektiivisiin, henkilökohtaisiin syihin. (Viren & Vähämäki 2011, 79.) Weber tutki muuttoliikkeitä yhteiskunnallisena liikkeenä, ei automaattisena reaktiona ulkoisiin taloudellisiin tekijöihin:

Maataloustyöläinen ei elä pelkästä leivästä eikä rakenna olemassaoloaan pelkän materiaalsen intressin pohjalle, vaan hän elää ja rakentaa suuressa määrin illusioiden mukaan, voitaisiin sanoa taloudellis-materiaalisesta näkökulmasta, tai pikemmin hän elää seikoista, joiden psykologinen perusta on meille osin ongelmallinen, mutta kaiken kaikkiaan puhtaan taloudellisen tarkastelun saavuttamattomissa. (Viren & Vähämäki 2011, 80; ks. myös Weber 1984, osa 1/4, 102.)

Kuvitelmiin perustuvat uskomukset tai käsitykset ovat Virenin ja Vähämäen (2011) mukaan kuitenkin materiaalisesti ja taloudellisesti merkityksellisiä, vaikka talous ja materia eivät liity niihin suoranaisesti. Ne muuttavat yhteiskunnallisten suhteiden järjestelmää, minkä Weberin tutkimukset osoittivat. Weber totesi tutkimiansa muuttoliikkeiden sisältävän vaatimuksen muutoksesta paikallishallinnossa ja lainsäädännössä. Virenin ja Vähämäen mukaan tämä vaatimus ei rajoittunut pelkästään kirjoitettuun lakiin, vaan koski myös perinteitä ja tottumuksia. Nuorten miesten ja naisten pako ei ollut vain lähtöä vallitsevista patriarkaalisista olosuhteista ja maanomistajien mielivallasta. Weberin mukaan maaseudun patriarkaalisten suhteiden ja kaupunkien tarjoaman vapaan

elämän välillä ei ollut mahdollisuutta sopuun. (Weber 1984, osa 1/4, 134, viitattu teoksessa Viren & Vähämäki 2011, 80.)

Vaikka kaupunkeihin tehdastöihin muuttaneet huomasivatkin pian elämänsä olevan kaikkea muuta kuin kahleetonta, Weberin mukaan psykologinen vapaus tyhjensi pelot työvoimasta. Tämä oli liikkuvuuden lisäksi kuin piilevän lakon muodossa oleva luokkasodan alkamisen ensimmäinen vaihe (Viren & Vähämäki 2011, 80–81, ks. myös Weber 1984, 1/4, 134–135; Sulkunen 1989, 21.) Tässä Weber osui Virenin ja Vähämäen mukaan ”harvinaisen” oikeaan. He lisäävät, että vaikka maanomistajat valittivat kovaan ääneen työvoimapulaa ja yrittivät rajoittaa työvoiman liikkuvuutta, he eivät kuitenkaan olleet kovin innokkaita palkkaamaan maaseudulta muuttaneita, jotka olivat jääneet kaupungeissa työttömiksi. Maanomistajat pelkäsivät, että juuri muuttaneilla työntekijöillä ei enää olisi maaseudun työntekijöille tyypillistä työmoraalia ja että he voisivat olla aivan liian poliittisesti suuntautuneita. (Viren & Vähämäki 2011, 81; Rahikainen 2006, 236.)

Katson, että naisten eristäminen sekä köyhäinhoidon viralliset ja epäviralliset poliisin kaltaiset verkostot voidaan tulkita yllä olevien teoreettisten havaintojen valossa. Ensin tapahtuu poisjättäytymistä, pakoa työmarkkinoilta. Vastaliikkeenä tähän syntyvät vangitseminen ja äärimmäisenä rangaistuksena käytetty pakkotyö, jotka edustivat työvoimapolitiikan varhaisia muotoja. Näin siksi, että työmarkkinoita ei ollut ennalta olemassa, vaan niitä tuli ja tulee jatkuvasti luoda ja ylläpitää. (Ks. esim. Viren & Vähämäki 2011, 60.)

Näkyväksi tekevä tutkinta

Miten voisi parhaiten ymmärtää ja analysoida arkistoituja vankisiirtolan täytäntöönpanoasiakirjoja? Miksi niiden arkisto alun perin laadittiin? Katson, että johtolanka löytyy Foucault’n määrittelemästä *tutkinnasta* (ranskan kielen merkityksessä opinnäytteestä ja lääkärintutkimuksesta), joka hänen mukaansa tulisi ymmärtää *valvovan hierarkian ja normaalistavan rangaistuksen* yhdisteltynä menetelmänä (Foucault 1975, 178). Foucault’n mukaan kurinpitäjärjestelmän hierarkkisen valvonnan kontekstissa valta ei ole jotain mitä hallitaan, vaan valta toimii siinä kuin koneisto. Mikäli sen rakenne keskittyy korkeimmalle

vastuussa olevalle johtajalle (tässä tapauksessa maaherralle), järjestelmä tai ”koneisto” kokonaisuudessaan synnyttää valtaa ja jakaa yksilöt sen kentällä (Foucault 1975, 178).

Foucault’n mukaan tutkinta sisältää normaalistavaa tarkkailua ja valvontaa, joka mahdollistaa pätevoittämisen, luokittelamisen ja rankaisemisen. Tutkinta luo samanaikaisesti yleiskuvan, jonka avulla yksilöt voidaan erottaa, palkita tai rangaista. Tutkinta oli Foucault’n mukaan yksi ratkaisevista edellytyksistä hänen kutsumalleen lääketieteen epistemologiselle vapautukselle 1700-luvun lopussa. Tuohon aikaan sairaalat järjestäytyivät kiertorituualeineen tutkintakoneistoiksi tutkinnan valloittamassa järjestelmässä (Foucault 1975, 185–186).

Foucault jakaa tutkintajärjestelmän mekanismin kolmeen eri osaan. Mekanismi muodostaa kokonaisuudessaan tietynlaisen vallankäytön yhteenliittymän erityisine tiedon tuottamisen tapoineen. Tutkinnan ensimmäinen osatekijä on sen *käänteiset suhteet* vallankäytössä näkijän ja näkyvän välillä (Foucault 1975, 188).

Perinteisesti valta oli ollut sen hallussa, joka näkyi ja näyttäytyi voidakseen siten saada voimansa. Ne, joita kohtaan valtaa käytettiin, saattoivat Foucault’n mukaan jäädä varjoon, jossa ainut heidät saavuttanut valo oli vallan määrittelemää. Uutta kurinpitovallassa oli sen näkymättömäksi tekeminen ja alistettujen tekeminen sen sijaan näkyviksi. Alamaiset nousivat kurinpitovallan anonymiteetin varjosta ja tulivat näkyviksi, mikä Foucault’n mukaan vahvisti vallan otetta heistä. Tutkinnasta tuli keino, jolla valta vangitsee hallittavansa esineellistämismekanismissa. (Foucault 1975, 188.)

Tutkinnan toinen osatekijä on yksilöllisyyden saattaminen dokumentoituun muotoon. Tutkinta sijoittaa yksilöt valvonnan alle ja määrittelee heille sen perusteella paikan tiukkaan hallintaan perustuvissa, pikkutarakoissa kirjallisissa arkistoissa ja asiakirjoissa, jotka vangitsevat heidät. Toisin sanoen tutkinta toimii sellaista vastaan, joka pysyy liikkeessä, paossa. Foucault’n mukaan ”kirjoitetun mahti” on yksi kurinpitokoneiston tärkeimmistä rattaista (Foucault 1975, 190).

Tutkintajärjestelmän kolmas osatekijä on yksilön muuntuminen tapaukseksi. Tapauksesta tulee kerralla tiedon kohde ja vallan perusta. Tapauksesta tulee yksilö, jota voidaan kuvata, punnita, mitata ja vertailla

muihin. Yksilöä, joka luodaan, voidaan puolestaan kouluttaa, ojentaa, luokitella, normalistaa tai eristää (Foucault 1975, 192).

Foucault (1975) toteaa, että aikaisemmin tarkemmin määrittelemättömää yksilöllisyyttä ei yksinkertaisimmassa muodossaan lähemmin kuvailtu ja että se pysyi määritelmäkynnyksen alla. Näkyvyys, huomioonottaminen ja erottuminen yksilönä olivat etuoikeuksia, jotka suotiin vain ylemmille yhteiskuntaluokille. Ihmisten elämäntarinat tapasivat määritellä heidän valtaansa. Kurinpitokeinot muuttivat valtasuhdetta ylempien ja alempien yhteiskuntaluokkien välillä sekä tekivät yksilöllisyyden määrittelemisestä kontrollikeinon ja alistamismenetelmän. Asiakirjoja ei laadittu enää muistomerkeiksi jälkipolville, vaan pikemminkin jotta niitä voitaisiin myöhemmin hyödyntää valtajärjestelmässä. Foucault'n mukaan ihmisistä tehtyä kirjanpitoa ei tule nähdä sankaroitumisprosessiin kuuluvana yksilön korottamisena, vaan esineellistämisen ja alistamisen välineenä. Tutkinnassa yksilölliset eroavaisuudet määritellään ja jokainen leimataan omaan lajiinsa. Foucault'lle tämä edustaa uutta tapaa käyttää valtaa, jossa jokainen saa yksilöllisyytensä määriteltynä ja jossa yksilö liitetään hänet ”tapaukseksi” tekeviin piirteisiin, mittoihin, eroavaisuuksiin ja arviointeihin. (Foucault 1975, 192–193.)

Foucault (1975, 201) toteaa lisäksi, että näkyvyys on ansa, koska valo ja valvova katse muodostavat tehokkaamman vankilan kuin pimeys: kaikesta huolimatta näkymättömyys loi aikaisemmin turvaa. Näkyvyyttä saattoi lisätä työttömäksi jääminen, päätyminen prostituoiduksi tai oleminen väärässä paikassa väärään aikaan. Helsingissä vuodesta 1891 alkaen toiminut siveyspoliisi valvoi kotia, köyhäntaloa, katuja ja erilaisia kokoontumisia jahdatessaan irtolaisia (Korolainen-Virkajärvi 2012, 56–57).

Naisten eristäminen vankisiirtolaan ei siten ollut ainoa alistamisen ja kontrollin menetelmä. Eristämisen mahdollistamiseksi vaadittiin aluksi kaupungin valvontaa. Tämän jälkeen vaadittiin myös sellaisen tiedon ja taidon hankkimista, joka mahdollistaisi irtolaisten yksilöllisen dokumentoinnin ja määrittelyn. Tarkoituksenani on tuoda esiin, miten kurinpitöjärjestelmä toimi niissä arkistointipuitteissa, joita sen ajan köyhäinhoito hyödynsi.

Lähtö epäitsenäisistä työn muodoista?

Vankisiirtolan täytöntöönpanoasiakirjoista löytyy esimerkiksi tietoa naisten työhistorioista, ammateista sekä synnyin- ja asuinalueista. Ne kertovat muuttoliikkeestä ja kuvaavat tulkintani mukaan paon ensimmäistä vaihetta eli muutttoa maasta kaupunkiin edellä kuvatussa mielessä. Työhistoriassa käy ilmi paon toinen vaihe, poisjättäytyminen työmarkkinoilta. On huomioitava, että täytöntöönpanoasiakirjoista ei juuri ilmene oliko henkilö irtisanottu vai oliko työsuhde päättynyt työntekijän tahdosta. Katson kuitenkin, että elämää prostituoituna tai irtolaisena voidaan pitää poisjättäytymisenä työmarkkinoilta muiden ansiomuotojen hyväksi. Se saattoi tarjota laajemman itsenäisyyden verrattuna työsuhteisiin, jotka vaativat sitoutumista yhteen työnantajaan sekä säännöllistä ja rajoittunutta elämäntapaa, ehkäpä palkalla joka ei riittänyt elämiseen. Esimerkiksi 13. heinäkuuta 1920 Vaasan tutkivan poliisin kuulustelemasta 27-vuotiaasta entisestä palvelijattaresta Lempistä (nimi muutettu) kirjoitetaan seuraavasti:

[Hän] koetti ainoastaan uskotella, ettei hän muka ollut saanut työtä, vaikka kyllä oli etsinyt sekä että, jos työtä olisi saanutkin, palkka oli ollut niin pieni, ettei sillä olisi voinut tulla toimeen. (FKa)

Haluan korostaa, että valinta jäädä työmarkkinoiden ulkopuolelle, prostituoituna toimiminen tai tulonsa hankkiminen harmaasta taloudesta ei välttämättä ollut vapaa valinta sen varsinaisessa merkityksessä. Siihen aikaan ei ollut yhteisöllistä sosiaaliturvaa, kuten työttömyysvakuutuksia, vaan lähinnä yksilöllisiä keinoja selvitä ellei henkilöllä ollut perhettä turvanaan. Prostituutiota tai ”siveetöntä elämää” voidaan pitää esimerkkeinä näistä keinoista. On huomattava, etten romantisoi tai kaunistele prostituutiota tai muita ”pimeitä” töitä, koska kyseiset ihmiset ovat luultavasti turvautuneet niihin epätoivosta tai hyvin vaikeasta elämäntilanteesta johtuen.

Yleiseen työhön tuomituista ja vuosina 1920–1921 Kruunupyyn vankisiirtolaan lähetetyistä 129 naisesta 65 oli aikaisemmin työskennellyt

kotiapulaisena tai palvelijattarena ja 32 henkilöä oli ollut tehdastyössä. Joidenkin työhistoriassa on sekä kotiapulaisen että tehdastyöläisen töitä. Lopuilla oli ollut muunlaisia töitä, kun taas jotkut olivat olleet pidätyksen aikaan työttöminä ja mahdollisesti eläneet ”siveettömästi” tai ”toimettomana”. Joistakin asiakirjoista puuttuvat tiedot ammatista ja joissakin yksittäinen nainen vain luokitellaan ”työläiseksi”. Seuraavaksi kuvaan lähemmin naisia, jotka pidätettiin Helsingissä.

Naiset joiden kotiseutu oli Helsinki, jakautuvat aineistossa kolmen seurakunnan alueille: Helsingin eteläiseen ja pohjoiseen sekä Sörnäisten evankelis-luterilaiseen seurakuntaan. Yhteensä naisia oli 55. Heistä lähes kaikki (48 henkilöä) olivat muuttaneet maaseudulta, mikä sopii yhteen maaseudulta kaupunkiin tapahtuneen muuttoliikkeen kanssa. (Rahikainen 2006, 237; Ahlbeck-Rehn 1998, 79; Waris 1973, 79.)

Naisista seitsemän oli asunut syntymästään saakka pääkaupungissa. Eniten muuttaneita naisia oli rekisteröity edellä mainituista kolmesta seurakunnasta Sörnäisten seurakunnan alueella. Sörnäisissä oli tuohon aikaan maan suurin työläisväestö (Koskela 2002, 27). Maaltamuutto Sörnäisiin voitaneen rinnastaa Weberin tutkimaan muuttoon Saksan teollisuusalueille.

Naisista 27 oli työskennellyt palvelijattarina, ja heistä 26 oli muuttanut Helsinkiin. Tämä merkitsee, että työ palvelijattarena pääkaupungissa oli ainakin näille naisille yksi syy maaltamuuttoon. On kuitenkin oleellista huomioida Weberin tavoin, että muuttojen syyt ovat voineet olla täysin subjektiivisia ja henkilökohtaisia. Virenin ja Vähämäen (2011, 106) tavoin voidaan myös tulkita, että palkkatyöläisten vapaus oli pakotettua vapautta, koska heiltä oli viety omat tuotantomenetelmät ja oikeus nauttia oman työnsä tuloksista. Näin he olivat pakotettuja menemään töihin. Tämän perusteella voidaan väittää, että maaltamuutto perustui eräänlaiseen taloudelliseen pakkoon, vaikkakin kaupungin tarjoama vapaus ja itsenäisyys olivat suurempia kuin maaseudulla.

Kotiapulaisen työsuhde oli hauras ja epävarma. Haluttomuudesta tai kyvyttömyydestä työhön saatettiin rangaista irtisanomisella. Ei-toivottua raskautta, masennusta tai alkoholinkäyttöä ei myöskään katsottu suopein silmin. Naimaton nainen oli täysin riippuvainen työsuhteensa jatkuvuudesta. Muu vaihtoehto saattoi tarkoittaa taloudellista

ja sosiaalista kurjuutta. Työtön nainen saattoi joutua kadulla kunnan viranomaisten, köyhäinhoidon tai kunnanlautakunnan silmätikuksi (Ahlbeck-Rehn 1998, 79–80).

Kaupunkilaispalvelijattaren sosiaalinen asema erosi vapaan tehdastyöläisen yhteiskunnallisesta asemasta. Palvelijattarien sosiaalinen alue ei tarjonnut selkeää ja yhteistä arvopohjaa eikä yhteistä sosiaalista identiteettiä. Työskennellessään perheissä yksin tai pienissä ryhmissä he jäivät ilman yhteistä sanallista kanssakäymistä ja vuorovaikutusta, joka puolestaan oli tavallista tehdastyöläisille. Palvelijattarilta odotettiin yläluokkaisen isäntäperheen maailmankatsomuksen ja elämäntavan omaksumista. Tämän tuli kuitenkin tapahtua nöyrästi sopivan etäältä (Sulkunen 1989, 23).

Helsingissä asuneista 14 tehdastyöläisestä yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat muuttaneet maaseudulta. Jälleen puolet naisista (7) asui Sörnäisten seurakunnan alueella. Syy siihen, että tehdastyöläisten osuus oli pienempi verrattuna kotiapulaisiin, saattoi olla tehdastyön erilaisessa luonteessa. Kuitenkin lähes kolmasosa muuttaneista oli työskennellyt tehtaissa. Näin oli mahdollisesti siksi, että tehdastyössä oli enemmän itsemääräämisoikeutta ja omaa aikaa verrattuna elämään maalla. Pirjo Markkolan (1996) mukaan teollisuus loi naisille uudenlaisen mahdollisuuden avioitumisen lisäksi. Tehdaselämä tarjosi heille taloudellista itsenäisyyttä eri tavalla kuin piian tai palvelijattaren työ, joka edusti enemmänkin elämänvaihetta kuin ammattia (Markkola 1996). Naisten osuus teollisuuden työvoimasta oli 1920-luvun alussa noin 35 prosenttia, kun se ennen toista maailmansotaa nousi noin 50 prosenttiin. Tehdastyö oli ensimmäisiä naisille tarjolla olevia töitä, jotka erosivat kodeissa – joko omassa tai jonkun toisen kodissa – tehtävästä työstä. Aluksi työläisnaiset hakeutuivat tehtaisiin taloudellisesti pakottavista syistä. Siksi he eivät valinneet työpaikkaa omien yksilöllisten mieltymystensä tai henkilökohtaisten toiveidensa mukaan. Jotkut näkivät tehdastyön viimeisenä epätoivoisena ulospääsynä. Koulutuksen puuttuessa saattoi tehdas- tai ulkotyön nähdä tyhjää parempana vaihtoehtona, jos sieti kylmyyttä, oli huolellinen ja pystyi raskaaseen työhön. Tehtaat tarjosivat joko kausiluontoista tai vakituista työtä (Ranta 2012, 48).

Helsinkiläisiä pidätettyjä naisia koskevat täytäntöönpanoasiakirjat eivät sisällä sellaisia siveyspoliisin kuulustelujen merkintöjä, joista ilmenisi naisten yksityiskohtaisia työhistorioita. Sen vuoksi kerron Hämeenlinnan läänin täytäntöönpanoasiakirjoissa olleesta 26-vuotiaasta entisestä palvelijattaresta Idasta (nimi muutettu).

Ida oli teini-ian loppupuolella, vuonna 1913 tai 1914 jättänyt vanhempansa työskennelläkseen kolmen vuoden ajan apteekissa. Sen jälkeen hän oli ollut Riihimäellä Maleniuksen kahvilan palveluksessa vuoden ajan ja sitten kirjekuoritehtaalla puoli vuotta sekä työpaikassa, jota asiakirjoissa kutsutaan nimellä Häti, syksystä aikaiseen kevääseen. Näiden eripituisten työsuhteiden jälkeen Idan väitetään viettäneen ”toimetonta irtolaiselämää”, ilman pysyvää työtä. Kesällä 1918, 22-vuotiaana, hän oli osallistunut ratatyöhön. Vuoden 1920 kesäkuun kahdeksannesta päivästä aina maaliskuun 15. päivään asti Ida oli työskennellyt Fennian tupakkatehtaassa Helsingissä ja huhtikuussa prässäämössä samassa kaupungissa. Näiden töiden jälkeen hänen väitetään kuljeksineen ja käyttäneen useita satoja markkoja vaateostoksiin, vaikka hänellä ei ollut tötuloja. Hän mainitsee saaneensa rahat erältä insinööriltä, joka oli ”tuntematta hänen elintapojaan” luullut häntä ”siveelliseksi naiseksi” ja varjellut häntä joutumasta kadulle. Kuulustelussa Ida kertoo, että on kysellyt Helsingissä työtä, mutta nyt Riihimäellä ”ei aijo kyselläkään”. Toisin sanoen hän aikoo asettua työmarkkinoiden ulkopuolelle ”edes” kyselemättä työtä kaupungista.

Varoitus normaalistavana rangaistuksena

Foucault'n mukaan kaikkien kurinpitäjärjestelmien sisällä on pieni rangaistusjärjestelmänsä, joka sisältää tietynlaisen etuoikeuden jakaa oikeutta. Tämä etu sisältää omat lakinsa, määrätty rikoksensa, rangaistusmuotonsa ja omat oikeustoimielimensä. Ne rankaisevat suhteellisen merkityksettömistä rikkeistä, jotka välttyvät suuremman rangaistusjärjestelmän huomiolta. Esimerkkinä Foucault viittaa 1800-luvun alussa edistyksekkäänä pidettyyn Oppenheimin tehtaan järjestyssääntöön, johon kuului rankaiseminen pienimmästäkin rikkeestä. (Foucault 1975, 179.)

Foucault'n mukaan kurinpitörangaistuksen tarkoitus on vähentää järjestyksestä poikkeamista ensisijaisesti toimimalla kurinpitokoneiston

ehdottamien sääntöjen mukaisesti. Foucault'n mukaan rangaistus ei tähtää koston lainrikkomuksesta vaan harjoitteluun, jonka avulla yksilöstä pyritään saamaan työkelpoisempi. Siten rangaistuksesta muodostuu osa kouluttamismenetelmää (Foucault 1975, 180–181).

Olivatko köyhäinhoidon ja siveyspoliisin muistutukset ja varoitukset eri rikkeistä Foucault'laisessa mielessä eräänlainen rangaistusjärjestelmä? Valaisen tätä kysymystä käyttämällä esimerkkinä Turun ja Porin läänissä luotua rangaistushallintoa. Paikallisen poliisin tutkiva osasto piti siellä rekisteriä omista huomautuksistaan sekä köyhäinhoidon varoituksista niille, jotka olivat syyllistyneet ”rikokseen” jättäytyessään työelämän ulkopuolelle. Kyseinen rekisteri sisälsi päivämääräsarakkeen, päiväkirjanumeron, kuvauksen muistutuksen syystä ja luonteesta sekä sarakkeen suoritetuista toimenpiteistä – tavallisimmin varoituksista, jotka usein annettiin siveettömään elämään liittyvästä työttömyydestä.

29-vuotias Sofia (nimi muutettu) oli syntynyt Raumalla ja muuttanut Turkuun 17-vuotiaana. Hän oli työskennellyt leipurina Raumalla jo 15-vuotiaana. Turkuun muutettuaan hän oli työskennellyt vuoden harjatehtaassa. Sen jälkeen hän oli työskennellyt kuukauden ajan pesijänä. Poliisi varoitti häntä ”työttömän epäsideellisen irtolaiselämän” viettämisestä ensimmäisen kerran 20 vuoden iässä. Vuoden 1913 tammikuun 12. päivästä alkaen poliisi ja köyhäinhoito ehtivät muistuttaa ja varoittaa häntä kahdeksan vuoden aikana kaikkiaan 25 kertaa. Hänelle ei annettu yhtään varoitusta hänen työskennellessään lastenhoitajana kesällä 1919 tai toimiessaan kotiapulaisena yhdelle aviottomista sisaristaan. Elokuun 26. päivänä 1920 häntä varoitettiin mutta päätettiin vapaaksi, koska hän oli viimeisen viikon ajan ollut siivojana eräässä perheessä. Tammikuussa 1921 hänet otettiin pelastusarmeijan turvakotiin. Sofia jätti turvakodin omasta aloitteestaan ja ”kuljeksi” sen jälkeen asunnottomana, koska ei halunnut palata vanhempiansa luo. Maaliskuun ensimmäisenä päivänä samana vuonna hänet tuomittiin yleiseen työhön kuudeksi kuukaudeksi.

Irtolaisten tuottaminen esineellistämismenetelmässä

Köyhäinhoidon valtajärjestelmän toimintaa ”tapausten” näkyväksi tekemiseksi ja yksilöimiseksi voitaneen ymmärtää tutustumalla 23-vuotiaan

naimattoman tehdastyöläisen, Lahden Hollolan pitäjämästä kotoisin olevan Annan (nimi muutettu) täytäntöönpanoasiakirjoihin. Ne koostuvat viidestä eri yksityishenkilön antamasta todistuksesta koskien Annan elintapoja, poliisikuulustelusta, lääkärintodistuksesta, rikosrekisteriotteen jäljennöksistä, köyhäinhuoltolautakunnan kertomuksesta ja poliisin päätöksestä asiassa, kahdesta muusta päätöksestä, yhdestä Hollolan pitäjän nimismiehen ja yhdestä maaherran pöytäkirjasta sekä lopuksi siveyspoliisin kertomuksesta.

Tilaa säästääkseni kuvaan ainoastaan Annan poliisikuulusteluiden sisältöä, hänen tapaustaan koskevaa todistajaneistoa ja köyhäinhuoltolautakunnan kertomusta. Täydellinen, 16-sivuinen täytäntöönpanoasiakirja tulee kuitenkin lukea ja ymmärtää kokonaisuudessaan. On huomattava, että kaikki täytäntöönpanoasiakirjat eivät ole yhtä kattavia kuin tämä. Täytäntöönpanoasiakirjan muodostavien dokumenttien määrä vaihtelee riippuen läänistä sekä sen hallinnollisista käytännöistä. Senaikaisen Turun ja Porin läänin tavallisimmat asiapaperit olivat laaja-alaisempia kuin Uudenmaan läänissä, jossa täytettiin valmiita mallikaavakkeita.

Anna oli pidätetty irtolaisuudesta 14. syyskuuta 1920, kun köyhäinhuoltolautakunta oli ensin varoittanut häntä samana vuonna 23. heinäkuuta pitäjässä, jossa hänen katsottiin viettäneen ”työtöntä ja huonoa elämää”, eikä hän ollut parantanut tapojaan varoituksen jälkeen. Tämä oli kolmas kerta, kun Annaa syytettiin irtolaisuudesta. Hänet oli jo aikaisemmin tuomittu irtolaisuudesta vuosina 1918 ja 1919. Kaiken kaikkiaan hänet oli tuomittu kymmeneksi kuukaudeksi yleiseen työhön.

Annan 16. syyskuuta pidetyn poliisikuulustelun johdannossa tämän väitetään viettäneen työtöntä ja siveetöntä elämää, minkä paikalliset kyläläiset olivat kerrotun mukaan usein huomanneet. Annan vanhemmilla oli ollut seitsemän lasta, joista Anna oli järjestyksessä viides. Anna oli käynyt kansakoulun, osasi lukea ja kirjoittaa ja oli käynyt rippikoulun. Hän oli lähtenyt vanhempiensa luota 18-vuotiaana elättääkseen itse itsensä. Hänen ensimmäinen työpaikkansa oli Lahden naulatehdas. Hän kertoo kuulusteluissa aina elättäneensä itsensä tehdastyöllä. Nyt hän oli ollut kuukauden ajan ilman työtä. Kuulusteluissa Anna kertoo tullessa tuomituksi irtolaisuudesta kaksi kertaa aikaisemmin, että

hänet oli viimeksi vapautettu 23. kesäkuuta 1920 ja että häntä oli sen jälkeen varoitettu kahdesti. Nyt hän kiistää jyrkästi irtolaisuuden, josta hänet on ilmiannettu. Annan kiistäminen on kuulusteluasiakirjoissa alleviivattu, mahdollisesti sen painottamiseksi.

Anna kiistää jälleen 17. syyskuuta syyllistyneensä irtolaisuuteen. Hollolan kunnan köyhäinhuoltolautakunta toivoo seuraavana päivänä lähettämässään kirjeessä, että ”irtolainen” Anna pidettäisiin pidätettynä niin pitkään kuin mahdollista tämän ”paheellisen elämäntavan” vuoksi. Annan kiistäminen käynnistää prosessin, jossa nimismies saa 23. syyskuuta maaherran toimistolta tehtäväkseen aloittaa tutkinnan ja kerätä tietoa Annan ”irstaasta” elämäntavasta. Tuloksena on neljä eri todistajanlausuntoa, joissa yksityishenkilöt valan vannoneena kertovat maaherran toimittamassa kirjeessä huomioistaan Annasta.

Eräs vaimo todistaa Annasta 25. syyskuuta:

[Anna] on päivät pitkät jouten kuljeksien kahviloissa ja puistoissa sekä viettää kaikkien tiettävästi siveetöntä elämää. (FKa)

Seuraavana päivänä neljä naista, heidän joukossaan poliisin rouva ja talollisen vaimo, antavat todistajanlausunnon Annasta, joka heidän silmissään vaikuttaa jonkinlaiselta barbaarilta. Lausunnossa Annasta väitetään seuraavaa:

[Hän] viettää työtöntä ja siveetöntä elämää, kulkien miesten kanssa pitkin metsiä sekä käyttäen miehiä kotonaan. Olen tämän kaiken omin silmin jo kerran nähnyt. Hän on häpeäpilkuna koko paikkakunnalle. Jokainen kunnan nainen saa hävetä myös, että löytyy tuollaisia kunnottomia, jotka eivät kehotuksista, neuvoista välitä vaan uhmailevat ja kehuvat ettei heille kukaan mitään voi eikä saa työtä tekemään ”sillä eletään sitä helpomminkin” kuten Annakin sanoo. Lainakuuliaisten paikkakuntalaisten harras pyyntö on, että Anna tuomittaisiin pakkotyöhön. (FKa.)

Eräs maanviljelijä ja tuomari antaa 28. syyskuuta seuraavan kirjallisen lausunnon:

Valan velvoituksella todistan minä allekirjoittanut, että Anna on paikkakunnalla jo pitemmän aikaa viettänyt haureellista elämää, tuottaen siveelliselle kansalla häiriötä ja olen yllämainitun (Annan sukunimi poistettu) nähnyt useamman kerran kulkevan metsästä eri mieshenkilöiden kanssa. Tämän perusteella suosittelen hänen tuomitsemistaan pakkotyölaitokseen. (FKa.)

Näkemykseni mukaan sillä, olivatko yllä olevat todistajanlausunnot ja niihin kuuluvat asiakirjat paikkansapitäviä Annan olemisen ja tekemisen kanssa, ei ole tässä yhteydessä suurta merkitystä. Käsittääkseni asiakirjat kertovat esineellistämismenetelmästä, jossa todistajanlausunnot ja kertomukset yhdessä muodostavat Annan yksilöllisyyden. Yllä mainitut lausunnot ja kertomukset tukevat viranomaisten kuvausta hänen tapauksestaan ja tekevät hänet näkyväksi työttömänä yksilönä, joka kunniaa ja häpeää uhmaten kieltäytyy tekemästä työtä. Todistajanlausunnoista voi myös lukea rivien välistä, mitä yleinen työ hallinnollisena rangaistuksena oikeastaan sisälsi: kaksi viimeistä todistajaa toivoo, että Anna tuomittaisiin pakkotyöhön ja lähetettäisiin pakkotyölaitokseen.

Maaherranvirasto tuomitsee Annan 29. syyskuuta yleiseen työhön yhdeksäksi kuukaudeksi. Annan ”tapaus” osoittaa, miten kurinpitovaltan koneisto toimi tuottamalla ja hankkimalla tietoa. Epävirallisiin ja virallisiin arvojärjestyksiin tukeutuva tiedontuotanto myötävaikutti samalla Annan tapauksen luomiseen.

Lopuksi

Artikkelissani olen kolmen empiirisen esimerkin kautta osoittanut, miten köyhäinhoidon työvoimapolitiikka sekä epävarmat elinolosuhteet nuorena Suomen tasavallassa asettivat köyhälistön kaupunkilaisnaiset näkyvyyden kentälle ja lähetti heidät sitten Kruunupyyn vankisiirtolaan. Tämän kentän voidaan nähdä koostuneen kolmesta osa-alueesta: varoituksesta, jonka vaikutuksena oli normaalistava rangaistus; irtolaisten määrittämisestä esineellistämismenetelmän kautta; sekä tutkinnasta, joka tekee irtolaisista näkyviä kurinpitokoneistossa. Olen edellä nostanut esiin Idan, Sofian ja Annan yhteydet köyhäinhoidon virallisiin ja epävirallisiin valtajärjestelmiin, jotka loivat heidän ”tapauksensa”. Näiden kolmen naisen voidaan väittää osallistuneen kahteen yhteiskunnalliseen pakovaiheeseen, joista ensimmäinen tapahtui maaltapaon muodossa ja toinen puolestaan lähtönä työmarkkinoilta. Lähteminen, oli se sitten lähtemistä maaseudulta tai epäitsenäisestä työstä, voidaan tulkita protestina ja vapauden etsimisenä. Se ei kuitenkaan ollut välttämättä vapautta omaisuuden hallussapitoon, aseman saavuttamiseen tai tuotteliaisuuteen (Halberstam 2011, 130). Se oli pikemminkin vapautta symbolisen järjestyksen haastamisen muodossa.

Olen käyttänyt irtolaiskysymyksen tulkitsemisessa Foucault’n kirjassaan *Tarkkailla ja rangaista* kuvaamia käsitteitä, mutta myös muiden ajattelijoiden pohdintoja. Menetelmänä olen käyttänyt genealogista alkuperäkartoitusta ja hakenut innoitusta myös mikrohistoriallisesta perinteestä. Mielestäni se on tässä yhteydessä hedelmällinen lähestymistapa. Genealogisen menetelmän avulla olen osoittanut, miten instituutiot käyttävät valtaa tai vaikuttamista ryhmään toimijoita ja miten nämä toimielimet voivat ohjata toimijoita tiettyyn suuntaan. Pyrkimyksenä oli saartaa, hidastaa ja säädellä työvoiman pakoa ja turvata työmarkkinoiden olemassaoloa. Annan tapauksessa tulee esiin, miten köyhäinhoidon valtajärjestelmä Hollolan pitäjässä toimi enemmän tai vähemmän vaikutusvaltaisten asukkaiden ilmiantojen perusteella: epävirallisen valtajärjestelmän muodossa. Artikkelissa on pääosin käytetty eri viranomaisten tekstejä; naiset eivät ole puhuneet puolestaan, vaan

heidän kokemuksensa on yhtä tapausta lukuun ottamatta tuotu esiin muiden ymmärryksen ja etenkin poliisijärjestelmän kautta.

Katson, että esiin nostetut kokemukset viittaavat henkilöihin, jotka korostavat itsenäisyyttään ja itsemääräämiskykyään kieltäytymällä asettumasta työmarkkinoiden käytettäviksi kyseisenä aikana. Siksi voidaan väittää, että henkilöt joita artikkelissa kuvataan, ovat olleet ”paossa” tai lähteneet työmarkkinoilta ja työstä, joka heidän omassa kokemusmaailmassaan on sisältänyt kohtuuttomia ehtoja tai rajoittanut heidän suhteellista itsemääräämisoikeuttaan. On tärkeää huomata, etten ole halunnut romantisoida enkä tuomita naisten elämäntapaa. Artikkelini sisältää aitoja henkilöitä, jotka todennäköisesti ovat eläneet vaikeissa tai epätoivoisissa olosuhteissa ja joilla ei sen vuoksi ole ollut todellisia mahdollisuuksia valita tulonhankkimismuotoaan lähtiessään tavanomaisilta työmarkkinoilta. Voidaan kyseenalaistaa, perustuiko naisten ”valinta” asettua työmarkkinoiden käytettäväksi todelliseen valinnanmahdollisuuteen vai määräytyikö se yhteiskunnallisesta, taloudellisesta pakosta. En ole pystynyt määrittelemään, onko tutkimissani ”tapauksissa” tapahtunut pakotettua työttömyyttä.

Mitä voidaan sitten todeta artikkelissa esiin nousseen avulla nykyaikaisista ilmiöistä, kuten hyvinvointivaltiosta ja nuorten syrjäytymisestä? Hyvinvointivaltio voitaneen nähdä yrityksenä estää yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti eristäytyneitä yksilöitä hankkimasta tulojaan ”pimeitä teitä” ratkaisemalla yksilöllisiä ongelmia yhteisöllisin keinoin. Virallinen, kriisien aikaan palaava keskustelu tarpeesta tehdä vaikeita päätöksiä hyvinvointivaltion ”pelastamiseksi” (ironisesti kyllä sitä leikkaamalla) pitää todennäköisesti sisällään ajatuksen lakkauttaa hyvinvointivaltio vähitellen ja tehdä tilaa yksilöllisille vaihtoehdoille.

Yksi näkökulma nuorten syrjäytymiseen on keskustelu siitä, että yhä useampaa nuorta ei ole löydettävissä viranomaisten työmarkkinoihin liittyvistä tietojärjestelmistä ja rekistereistä. Viittaamalla tässä artikkelissa esiin tulleeeseen voidaan väittää, että poistumalla viranomaisten rekistereistä tavalla tai toisella he myös jättävät näkyvyyden kentän ja astuvat rekistereiden varjoon, josta virallinen valtakoneisto ei saavuta heitä yhtä tehokkaasti. Tässäkään tapauksessa ei tule kaunistella tilannetta, mutta jos Foucault’ta on uskomisen, he eivät ole enää kurinpi-

tokoneiston piirissä samalla tavalla kuin aiemmin, mikä voisi selittää huolen heidän kohtalostaan. Artikkelini loppuksi lainaan sekatyöläinen Johannan (nimi muutettu) Hämeenlinnan läänin maaherralle 13. heinäkuuta 1920 osoittamaa, armahduksen toivossa kirjoittamaa kirjettä. Mielestäni se kuvaa eräänlaista konkreettista vapauskäsitystä suhteessa työmarkkinoihin: vapautta työmarkkinoista. Viranomaisten silmissä tämä on kuitenkin näyttäytynyt vapauden väärinkäyttönä, ja hänet on siksi pidätetty irtolaisena. Johannan sanoin:

vapaus on kaikkein kallein lahja ihmiselle, vaikka sitä tulee välillä väärin käytettyä. (FKa)

Käännös: Marja Palmu ja Elisabeth Hästbacka

Aineistolähteet

Vaasan Maakunta-arkisto (VMA)
Fängkolonin i Kronobys arkiv (FKa)
Yleiseen työhön tuomittujen täytäntöönpanoasiakirjat 1920–1921

Kirjallisuus

- Ahlbeck-Rehn, Jutta (1998) *Omoralens ansikte. En studie av de galna kvinnorna på Själö hospital 1889–1944*. Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, Åbo.
- Ahlbeck-Rehn, Jutta (2005) *Pienouden suuruus – mikrohistorian ja diskurssianalyysin välimaastossa*. Esimerkkinä yksittäinen dokumentti. Teoksessa Andersson, Marja (toim.) *Kahden muusan palveluksessa. Historiallisen sosiologian lähtökohdat ja lähestymistavat*. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku, 255–273.
- Ahlbeck-Rehn, Jutta (2006) *Diagnostisering och disciplinering. Medicinsk diskurs och kvinnligt vainsinne på Själö hospital 1889–1944*. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Andersson, Dan (2009) *Folkbibliotek makt och disciplinering. En genealogisk studie av folkbiblioteksområdet under den organiserade moderniteten*. Stockholms universitet, Stockholm.
- Eräsaari, Risto & Rakkonen, Keijo (2001) *Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan*. Gaudeamus, Helsinki.
- Foucault, Michel (1975 /2003) *Övervakning och straff*. Arkiv förlag, Lund.
- Foucault, Michel (1980) *Power/Knowledge. Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*. Toim. Colin Gordon. Vintage Books, New York.

- Halberstam, Judith (2011) *The Queer Art of Failure*. Duke University Press, Durham & London.
- Helne, Tuula (2002) Syrjäytymisen solut – eli miksi syrjäytymisestä puhuminen on niin hankalaa? Teoksessa Helne, Tuula, *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Stakes, Helsinki, 73–111.
- Häkkinen, Antti (1995) *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki.
- Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo (2005) Suomalaisen ”alaluokan” historiaa: köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860–2000. Teoksessa Häkkinen, Antti & Pulma, Panu (toim.) *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. SKS, Helsinki, 39–94.
- Jaakkola, Jouko (1994) Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu (toim.) *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 71–161.
- Korolainen-Virkajärvi, Katri (2012) *Auktoriteetit ja yhteiskunnan murros – sosiaalinen kontrolli Sörnäisten seurakuntien alueella 1906–1917*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Koskela, Kari (2002) *Huligaanit. Katuelämää Sörkassa suurlakosta sisällissotaan*. SKS, Helsinki.
- Linebaugh, Peter & Rediker, Marcus (2000) *The Many-Headed Hydra. Sailors, Slaves, Commoners, and the Hidden History of the Revolutionary Atlantic*. Beacon Press, Boston.
- Markkola, Pirjo (1996) Oliko teollistuminen uhka työläisperheelle? *Genos* 67, 58–66. http://www.genealogia.fi/genos/67/67_58.htm (Luettu 12.8.2013).
- Marx, Karl (1997) *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin*. Första boken: Kapitalets produktionsprocess. Arkiv Zenit, Lund.
- Nilsson, Roddy (2003) *Kontroll, makt och omsorg. Sociala problem och socialpolitik i Sverige 1780–1940*. Studentlitteratur, Lund.
- Nilsson, Roddy (2008) *Foucault: En introduktion*. Égalité, Malmö.
- Nygård, Bertel (2013) Fattiga korsholmare sändes i tvångsarbete i ryska läger. *Vasa-bladet* 25.5.2013.
- Pulma, Panu (1992) Köyhästäkö kansalainen? – köyhyys poliittisena ongelmana. Teoksessa Haapala, Pertti (toim.) *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Vastapaino, Tampere, 169–173.
- Rahikainen, Marjatta (2006) Kotiapulaisena 1900-luvun kaupunkilaisperheissä. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.) *Työtelias ja uskollinen. Naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. SKS, Helsinki, 224–252.
- Ranta, Sirkka-Liisa (2012) *Naisten työt. Pitkiä päiviä, arkisia askareita*. Karisto, Hämeenlinna.
- Saari, Juho (2006) Sadan vuoden sosiaalipoliittikka – muutoksen jaksottaminen Suomessa. Teoksessa Saari, Juho (toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Gaudeamus, Helsinki, 257–288.
- Sulkunen, Irma (1989) *Naisen kutsumus*. Hanki ja jää, Helsinki.

- Sunesson, Sune (2013) *Fattigdom – ett problem för vem?* Teoksessa Swärd, Hans & Engelmark, Lena (toim.) *Fattigdom utan gränser*. Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Viren, Eetu & Vähimäki, Jussi (2011) *Perinnöttömien perinne*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Virno, Paolo (2011) *Multitudens grammatik*. Tankekraft förlag, Hågersten.
- Waris, Heikki (1973) *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle*. Weilin & Göös, Helsinki.
- Weber, Max (1984) *Max Weber-Gesamtausgabe*, osa I. Mohr-Siebeck, Tübingen.
- Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari (1874) *Työväenseikka I–III*. I Kirjallinen Kuukausilehti 1, 4, 8, 81–113. Teoksessa Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (2001) *Työväenky-symyksestä sosiaalipolitiikkaan*. Gaudeamus, Helsinki.

Hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon?

Johdanto

Talousjärjestelmän ja muun sosiaalisen maailman välillä vallitsee molemminpuolinen ja muuttuva suhde. Sosiaalinen rakenne vaikuttaa talouskehityksen edellytyksiin, mutta toisaalta talous myös muotoilee sosiaalista maailmaa. Tällöin se vaikuttaa sekä yhteiskunnallisiin instituutioihin että tavallisten ihmisten ja perheiden elinehtoihin. Usein tällaiset vaikutussuhteet kehittyvät pitkäjänteisiksi ja kestäviksi yhteiskuntamalleiksi, jotka määrittävät talous- ja yhteiskuntakehityksen ehtoja pitkällä aikavälillä sekä toimivat talouskasvun ja sosiaalisen hyvinvoinnin perustana (esim. Boyer & Hollingsworth 1998). Sodanjälkeinen keynesiläiseen talousoppiin nojaava hyvinvointikapitalismi on yksi hyvä esimerkki tästä (Hay & Winnicott 2012).

Tällaiset yhteiskuntamallit sisältävät poliittisia ja sosiaalisia konstruktioita, jotka perustuvat tiettyihin arvoihin ja periaatteisiin, kuten sosiaaliseen solidaarisuuteen tai tasa-arvoon. Suomalainen hyvinvointivaltio, joka sodan jälkeen kehittyi laajaksi hyvinvointijärjestelmäksi muiden pohjoismaiden mallien rinnalle, toimi kauan tällaisen yhteiskuntamallin representaationa (vrt. Kettunen 2001). Malli ei ainoastaan taannut perusedellytyksiä hyvinvoinnin, sosiaalisen yhteiskuluvuuden ja tasa-arvon kasvuille, vaan se toimi myös talouskasvun ja suomalaisten yritysten vientikyvyn peruspilarina. Hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka nähtiin tärkeinä perusedellytyksinä sekä sosiaalisen rakenteen tasapainottamiselle että talouselämän kansainväliselle menestymiselle.

1980-luvun loppupuoliskon jälkeen tämä yhteiskuntasopimus alkoi vähitellen rappeutua. Sen molemminpuolisuuden tai sosiaalisen sopimuksen, jonka perusteella klassinen hyvinvointivaltio oli rakennettu, ei enää katsottu olevan talouskehityksen perusedellytys, ja kritiikki sekä

valtiota että sosiaalipolitiikkaa kohtaan alkoi asteittain kasvaa (esim. Hautamäki 1993). 1990-luvun lamavuosien aikana tämä kritiikki sai vielä vahvemman jalansijan suomalaisissa poliittisissa diskursseissa, erityisesti oikeisto- ja liberaalipuolueiden piireissä (ks. Nygård 2003). Se levisi myös muihin puolueisiin, kuten Euroopan maiden sosiaalidemokraattisiin puolueisiin, joissa niin sanottu *kolmas tie* oli alkanut kehystää valtion roolia uudella tavalla (Giddens 1999). Kansainvälistyvä taloudellinen ympäristö ja markkinoiden vapautuminen nähtiin haasteena, johon poliitikkojen oli vastattava. Samalla suomalainen yhteiskunta, niin kuin monet muut länsimaat, koki perusteellisen rakennemuutoksen väestön ikääntymisen, muuttuneen kulttuurisen ilmapiirin ja kasvavien hyvinvointikustannusten muodossa. Seurauksena on ollut asteittainen suunnanmuutos suomalaisessa sosiaali- ja talouspolitiikassa klassisesta hyvinvointivaltiosta moderniin kilpailuvaltioon (Nygård 2012; Alasuutari 2006).

Artikkelissani käsitelen tätä kehitystä tarkastelemalla, miten hyvinvointivaltion idea konstruoidaan poliittisen eliitin keskusteluissa Suomessa. Tarkemmin sanoen artikkelin tarkoituksena on tutkia, miten hyvinvointivaltion ja sosiaalipolitiikan rooli konstruoidaan pääministeri Jyrki Kataisen vuonna 2011 valtaan astuneessa hallituksessa sekä miten hyvinvointivaltion sopeutumistarpeet sekä 2000-luvun myllerrykset taloudessa ja rahoitusmarkkinoilla ovat vaikuttaneet näihin näkemyksiin. Tarkastelun keskiössä on kolme kysymystä: millaisen roolin hallitus antaa hyvinvointivaltiolle globalisoituneessa maailmassa, millaisia muutoksia halutaan saada aikaan ja miten tällaiset muutokset on oikeutettu kielellisesti? Yhtenä lähtökohtana ovat siis ne muospaineet, joita kapitalistisen järjestelmän kansainvälistyminen, yhteiskuntarakennemuutos ja nykyinen talouskriisi asettavat hyvinvointijärjestelmälle. Toinen lähtökohta on poliittisen kielen ja retoriikan merkitys tässä yhteydessä. Miten hyvinvointivaltion rooli tai sen muutos legitimoidaan tällaisessa maailmassa?

Poliittinen retoriikka näyttölee suurta roolia hyvinvointivaltion reformeissa (esim. Nygård 2003). Se vaikuttaa siihen, miten kansa ottaa reformit vastaan ja nähdäänkö ne ylipäänsä mahdollisina. Tämä johtuu poliittisen retoriikan todellisuuteen vaikuttavasta funktiosta:

kielenkäyttö ei ole ainoastaan tosiasioiden tai politiikkatavoitteiden kuvaamista vaan myös yhteiskunnan ja sosiaalisen todellisuuden tarkoituksenmukaista muokkaamista. Kielenkäyttö voi toimia *poliittisena tekona*, ja artikkelissani tarkastelen, miten tämä näkyy hyvinvointivaltion rakenneuudistuksia koskevissa diskursseissa. Metodologisesti artikkelini nojaa Michel Foucault'n diskursianalyysin (Foucault 1972) ja Chaim Perelmanin (1996) retoriikka-analyysin yhdistelmään. Tällä yhdistelmällä on mahdollista tarkastella, miten itse hyvinvointivaltion idea ymmärretään suhteessa talousjärjestelmään ja muuhun yhteiskuntaan sekä miten erilaiset hyvinvointivaltioon liittyvät muutokset oikeutetaan retorisesti.

Artikkelini keskiössä on poliittisen eliitin hyvinvointivaltiota ja sosiaalipoliitikkaa koskevassa virallisessa kielenkäytössä tapahtunut muutos, jota voidaan luonnehtia muutoksena kansallispoliittisesta hyvinvointivaltiosta jälkikansalliseen kilpailuvaltioon. Kyseessä on siis vakiintuneiden termien ja käsitteiden, kuten hyvinvointivaltion, sosiaalipoliitikan tai tasa-arvon, merkitysten uudelleenmuotoutuminen tai muokkaaminen siten, että ne sopivat yhteen tämän uuden jälkikansallisen rakenteen kanssa ja oikeuttavat hyvinvointivaltion uudistumisen. Luonteenomaista tälle legitimoivalle kielenkäytölle on ollut, että sosiaalipoliitikan rooli oikeutetaan nykyisin lähinnä sen merkityksellä talouskasvulle sekä kansainväliselle kilpailukyvyille.

Artikkeli jakaantuu kolmeen osaan. Ensiksi tarkastelen laajasti hyvinvointivaltion muutosta 1980-luvulta nykyaikaan. Kiinnitän huomiota erityisesti talousjärjestelmän sekä poliittisten ja sosiaalisten vaikutusten merkitykseen. Tämä katsaus taustoittaa hyvinvointivaltion haasteita koskevaa keskustelua ja toimii teoreettisena kehiksenä sen empiiriselle analyysille. Toisessa osassa keskityn kielen ja erityisesti poliittisen retoriikan merkitykseen. Esitän erilaisia teoreettisia näkökulmia kielellisen oikeuttamisen kysymykseen, mutta keskipisteessä ovat Foucault'n ajatukset diskursiivisista muodostumista sekä Perelmanin retoriikka-analyysi. Kolmannessa osassa annan foucault'laista diskurssi-analyysia ja Perelmanin inspiroimaa retoriikka-analyysia soveltaen esimerkkejä siitä, miten hyvinvointivaltion muutos on ymmärretty ja oikeutettu suomalaisessa poliittisessä keskustelussa. Lopuksi esitän artikkelini johtopäätökset.

Hyvinvointivaltion muutokset

Mikä on hyvinvointivaltio? Tätä käsitettä on usein käsitelty varsin epätarkasti, mikä tekee siitä hankalan työvälineen analyttisessä mielessä. Erityisenä ongelmana on käsitteen liukuva merkityskenttä ja sen suhde muihin käsitteisiin, esimerkiksi hyvinvointiyhteiskuntaan taikka hyvinvointimalliin. Hyvinvointivaltiota on useimmiten käytetty normatiivisena käsitteenä, joka pitää sisällään itsestään selvyytensä pidetyn lähtökohdan, että valtiolla on keskeinen rooli kansalaisten sosiaalisessa hyvinvoinnissa. Toisaalta sille on annettu myös kielteinen merkitys erityisesti tahoilta, jotka ovat kuvanneet valtion keskeisen roolin taloudellisen kasvun hidasteena tai esteenä (esim. Hautamäki 1993). Tämä sisäänrakennettu käsitteellinen ristiriitaisuus on ehkä paras selitys sille, että hyvinvointiyhteiskunnan käsite on tullut yhä suositummaksi suomalaisissa poliittisissa keskusteluissa viime vuosikymmeninä (ks. Pauli Kettusen artikkeli tässä teoksessa). Käsite avaa sosiaalisen hyvinvoinnin kollektiivisuudesta toisenlaisen ymmärryksen, joka korostaa valtion sijasta yhteisöllisyyden ja ihmisten oman vastuun merkitystä hyvinvoinnin tuottamisessa. Seuraavassa käytän kuitenkin hyvinvointivaltiota analyttisena käsitteenä, koska se on vakiintunut sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa.

Yksi klassinen hyvinvointivaltion määrittely tehtiin jo 1960-luvulla, jolloin Asa Briggs (1961) kuvasi sitä valtioksi, jossa organisoitua valtaa käytetään tarkoituksellisesti markkinavoimien hallitsemisessa vähintään kolmella eri tavalla. Ensinnäkin se takaa kansalaisille minimitulon heidän markkina-arvostaan riippumatta. Toiseksi se pitää yllä sosiaalista riskinhallintajärjestelmää niin sanotun sosiaalivakuutusjärjestelmän tai muun tulonsiirron muodossa. Tällaiset järjestelmät suojaavat ihmisiä ja perheitä sosiaalisissa riskitilanteissa. Kolmanneksi hyvinvointivaltio oikeuttaa kaikki kansalaiset samanarvoisiin sosiaalipalveluihin, kuten terveydenhoitoon tai koulutukseen. (Briggs 1961.)

Tämä määritelmä voi tuntua vanhentuneelta nykypäivän yksilöllistyneessä maailmassa, mutta se kertoo kuitenkin jotakin olennaista klassisen hyvinvointivaltion perusideasta. Kansallisen hyvinvointivaltion ideaan kuuluu, että julkinen valta takaa kansalaisten sosiaalisen

perusturvan sekä edesauttaa sosiaalisen ja taloudellisen tasa-arvon toteutumista. Kaiken tämän katsotaan samalla hyödyntävän taloudellista kasvua ja elinkeinoelämän tuottavuutta. Hyvinvointivaltion vakiintuminen Euroopan teollistuneissa maissa oli siinä mielessä työn ja pääoman välinen kompromissi tai sopimus, jota kannatettiin laajasti eri puolueiden sisällä (Ruggie 1982).

Klassinen hyvinvointijärjestelmä sai kuitenkin erilaisia muotoja eri Euroopan maissa. Pohjoismaissa valtio sai suuremman vastuun markkinavoimien hallinnasta ja kansallisen sosiaalisen hyvinvoinnin takaamisesta kuin esimerkiksi mannermaiden, Ison-Britannian tai Yhdysvaltojen hyvinvointivaltioprojekteissa. Eri maiden poliittiset voima-suhteet, ideologiset perinteet, kulttuuriset erityispiirteet ja historialliset kehityskulut selittävät, miksi syntyi erilaisia hyvinvointivaltiomalleja, joiden poliittis-institutionaaliset rakenteet sekä toimintaperiaatteet erottuivat toisistaan (vrt. Esping-Andersen 1990).

Mitkä olivat ne tekijät, jotka mahdollistivat länsimaisen hyvinvointivaltion syntymisen ja laajenemisen toisen maailmansodan jälkeisenä aikana? Ensinnäkin niin sanottu keynesiläinen talousoppi, joka syntyi 1930-luvun taantumavuosina, antoi tärkeän pohjan hyvinvointikapitalistiselle rakenteelle, koska sosiaalipolitiikalla uskottiin olevan hyödyllisiä vaikutuksia talouskasvulle. Takaamalla kansalle, myös työmarkkinoiden ulkopuolella oleville ryhmille, kulutusmahdollisuuksia, sosiaalipolitiikan uskottiin tasapainottavan kokonaiskysyntää. Kokonaiskysynnän tasapainottaminen puolestaan oli edellytys talouskasvulle. Näin keynesiläinen talousparadigma ja sosiaalipolitiikka muodostivat sodanjälkeisenä aikana menestyksellisen kokonaisuuden, joka nähtiin yhteisten hyveiden tuottajana (vrt. Kettunen 1997). Tällaisia hyveitä olivat muun muassa tasa-arvo, solidaarisuus ja luottamus eri ryhmien välillä sekä vakaat ja ennustettavat talous- ja työmarkkinat.

Toiseksi hyvinvointivaltion kasvua edesauttoivat korkea työllisyysaste ja vakaat työmarkkinat. Korkea työllisyysaste antoi perustan sekä hyvinvoinnin kasvulle että hyvinvointivaltion rahoittamiselle, mutta se oli samalla perusedellytys suomalaisen vientiteollisuuden ja elinkeinoelämän kansainväliselle kilpailukyvyille (Kosonen 1998). Tämän lisäksi työyhteiskunta toimi normina yhteiskunnan sosiaalisessa

järjestyksessä; se oli sosiaalinen rakenne, joka antoi puitteet tavallisen henkilön elämänhallinnalle ja jonka perustalle koko hyvinvointivaltion idea rakennettiin (ks. myös Kettusen artikkeli tässä kirjassa).

Kolmas hyvinvointivaltion edellytys oli sen tärkeyttä koskeva laaja poliittinen konsensus, joka vallitsi erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Vertailevassa hyvinvointivaltiokirjallisuudessa pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli on usein leimattu sosiaalidemokraattiseksi hyvinvointivaltiojärjestelmäksi (esim. Esping-Andersen 1990). Suomalainen hyvinvointivaltio voidaan kuitenkin tulkita paitsi sosiaalidemokraattisen liikkeen saavutukseksi, myös poliittisen yhteistyön ja lukuisten kompromissien tulokseksi. Yhteistyöstä ja kompromisseista tulevat mieleen erityisesti suomalainen punamultayhteistyö ja kansanrintamahallitukset, joiden aikana tehtiin monta hyvinvointivaltion muotoutumiseen liittyvää poliittista kompromissia, kuten työeläkejärjestelmän synty 1960-luvun alussa tai sairausvakuutuksen syntyminen vuonna 1963 (Häggman 1997).

Neljäs ja viimeinen edellytys oli sodan jälkeisenä aikana vallinnut sosiaalinen rakenne ja kulttuurinen ilmapiiri. Perheet olivat vielä enimmäkseen ydinperheitä ja avioerojen lukumäärä oli suhteellisen pieni. Väestörakenne oli erilainen ja arvioitu elinaika paljon lyhyempi kuin nykyisin. Länsi-Euroopassa eläkkeelle siirtyneellä henkilöllä oli 1950-luvulla noin 10–15 vuotta arvioitua elinaikaa jäljellä, kun nykyään sitä on noin 25–35 vuotta sukupuolesta ja luokka- asemasta riippuen (esim. Véron, Pennec & Légaré 2007). Kulttuurisesti Suomi oli 1960-luvulla yhtenäisempi maa kuin nykyisin. ”Talvisodan henki” eli vielä vahvana, ja hyvinvointivaltion rakentamista auttoivat solidaarisuus ja yhteisöllisyyden tunne laajojen kansanryhmien keskuudessa. Hyvinvointivaltio koettiin hyvänä asiana; periaatteessa kaikki kokivat saavansa jotain hyvää vastineeksi verojen maksamisesta. Myös luokka- ja tuloeroja vähennettiin sosiaalisen ja taloudellisen solidaarisuuden nimissä.

Kaikki tämä alkoi 1970-luvulla vähitellen muuttua. Kritiikki hyvinvointivaltiota kohtaan alkoi kasvaa samalla kun öljykriisit ja Yhdysvallan velkaantumiskierre antoivat kuolemanlaukauksen niin sanotulle *Bretton Woods* -sopimukselle ja kiinteiden valuuttakurssien järjestelmälle. Tästä seurasi laaja taloudellinen suunnanmuutos, jonka pääpiirteinä

pidetään hintavakauden ja rahamäärän tarjonnan hallinnoimisen korostumista (Best 2008). 1970-luvun loppupuolella ja 1980-luvulla monissa maissa, kuten Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa, keynesiläisen talousparadigman syrjäytti chicagolaisperäinen talousoppi, jota kutsuttiin monetarismiksi. Tämän uuden paradigman päätaivoitteena oli vakaa rahapolitiikka, mutta myös tiukempi finanssipolitiikka (Hall 1993; Campbell 1998). Sosiaalipolitiikka alettiin nähdä talouselämälle haitallisena ilmiönä, koska sen arvioitiin johtavan valtion velkaantumiseen sekä korkeaan verotasoon ja siten myös korkeampaan inflaatioon (esim. Hall 1993; Hautamäki 1993). Suomessa nämä ideat ja diskurssit alkoivat näkyä erityisesti 1980-luvun lopussa ja 1990-luvulla, jolloin suomalaisen talouselämän ja politiikan eliitti, kuten Suomen Pankki ja valtionvarainministeriö, alkoivat vapauttaa markkinoita ja valmistautua tulevaan EU-jäsenyyteen (Julkunen 2001).

Samaan aikaan voimistuivat myös markkinamyönteiset ajattelutavat, joiden mukaan talouselämä voisi paremmin jos valtio ei puuttuisi markkinavoimien kulkuun ja jos kauppa- ja pääomaesteitä poistettaisiin entistä enemmän. Nämä intressit, joita on usein kutsuttu uusliberalistisiksi (esim. Harvey 2005), vaativat ihmisten ja yritysten vapauden lisäämistä, talouden ja markkinoiden sääntelyn vähenemistä sekä valtion hyvinvointikustannusten alentamista. Erityisesti Yhdysvalloissa tehtiin 1980-luvulla rajuja leikkauksia hyvinvointijärjestelmään, esimerkiksi työttömyysturvaan, samalla kun veroja laskettiin. Presidentti Ronald Reaganin neuvonantajan, ekonomisti Arthur Lafferin mukaan verojen alentaminen elvyttäisi taloutta ja aiheuttaisi valtion verotulojen lisäystä (esim. Connor 2004, 113–116). Eräät tutkijat, kuten David Harvey ja Colin Crouch, ovat väittäneet, että amerikkalaisen talouden sääntelyn purkaminen 1970- ja 1980-luvuilla oli laajalti poliittinen myönnytys elinkeinoelämän ja pääoman voimistuville intresseille (Harvey 2005; Crouch 2011). Toiset, kuten esimerkiksi amerikkalainen taloustieteilijä Robert Reich, ovat kuitenkin selittäneet tämän prosessin lähinnä Yhdysvaltojen kansainvälisen kilpailukyvyyn menettämisen sekä teknologisen kehityksen seurauksena (Reich 2007).

Syntyi vähitellen uusi talousjärjestelmä, joka oli paljon vapaampi ja kansainvälisempi kuin klassinen keynesiläistalous. Hyvinvointikapita-

lismin tilalle tuli ”superkapitalismi” (Reich 2007) tai ”hyperkapitalismi” (Rodrik 2011). Luonteenomaista tälle kapitalistiselle järjestelmälle oli ulkomaankaupan, pääomaliikkeiden ja monikansallisten yhtiöiden kasvava vapaus ja liikkuvuus maiden välillä, kun taas valtiot ja kansalliset hyvinvointivaltiojärjestelmät pysyivät nimenomaan kansallisina. Ensimmäiset valtiot, jotka alkoivat purkaa talouselämän ja ulkomaankaupan sääntelyä, olivat Yhdysvallat, Iso-Britannia ja Kiina. Pian perässä seurasivat myös useimmat muut maailman maat. Kansainvälisinä vauhdittajina toimivat muun muassa GATT-sopimus (vuodesta 1995 *World Trade Organization*, WTO), kansainvälinen ideapaja OECD (*Organization for Economic Co-operation and Development*) sekä kansainvälinen valuuttarahasto IMF. Suomessa otettiin 1980-luvun lopussa ensimmäiset tärkeät askeleet tähän uuteen, globalisoituneeseen maailmaan, kun luotto- ja rahoitusmarkkinat vapautettiin Suomen Pankin ja valtiovarainministeriön johdolla (Julkunen 2001). Vuonna 1995 tapahtui toinen ratkaiseva käänne, kun Suomen talous, mutta myös poliittinen päätöksenteko, kytkettiin tiiviimmin Eurooppaan EU-jäsenyyden myötä.

On tärkeää muistaa, että hyvinvointivaltion muutoksen takana on ollut muitakin kuin taloudellisia ja poliittisia syitä. Toinen merkittävä selitys löytyy siitä, että niin sanotut sosiaaliset tarpeet ovat muuttuneet 1950- ja 1960-lukujen jälkeisenä aikana (esim. Taylor-Gooby 2004) ja Suomi on muuttunut useimpien länsimaiden tapaan myös kulttuurisesti (esim. Karisto, Takala & Haapola 1998). Muuttuvista sosiaalisista tarpeista kertovat muun muassa korkeammat työttömyysluvut sekä epävakaammat työsuhteet. Tästä on kertynyt valtiolle lisätehtäviä esimerkiksi työttömyyden hoitamisessa. Toinen esimerkki sosiaalisten tarpeiden muuttumisesta on perheiden monimuotoisuuden lisääntyminen ja uusien perhetyyppien, kuten yksinhuoltajaperheiden, yleistyminen. Uusien perhetyyppien joukossa on lisääntyvässä määrin myös sellaisia kotitalouksia, joiden taloudellinen tilanne on heikko ja joista valtion täytyy huolehtia perhepolitiikan keinoin. Kolmas esimerkki muuttuneista sosiaalisista tarpeista on aikaisemmin mainittu pidentyvä elinaika. Kun ihmiset elävät yhä kauemmin, syntyy paine elatussuhdetta kohtaan. Tämä tarkoittaa, että yhä pienemmän määrän työikäisiä ihmisiä täytyy

elättää yhä suurempaa määrää eläkeläisiä, perheitä tai muita sosiaalista tukea tarvitsevia ihmisiä.

Hyvinvointivaltion edellytykset ovat siis muuttuneet varsin rajusti 1970- ja 1980-lukujen jälkeen. Tämän lisäksi viime vuosikymmeninä finanssimarkkinoiden epävarmuus on rasittanut hyvinvointivaltion rahoitusperustaa toistuvilla kriiseillä. Tämä on johtanut siihen, että useimmissa länsimaissa on ryhdytty tekemään reformeja hyvinvointijärjestelmiin tai ainakin yritetty käynnistää sellaisia. Useat tutkimukset (esim. Clasen 2011; 2005; Taylor-Gooby 2001; Pierson 2001) kertovat, että vaikka monet hallitukset länsimaissa ovat 1980-luvulta lähtien yrittäneet reformoida hyvinvointivaltiojärjestelmiään, erityisesti eläke- ja työttömyyskorvausjärjestelmiä, lopputulokset ovat yleensä jääneet melko vaatimattomiksi hyvinvointivaltion institutionaalisen sitkeyden ja reformien kohtaaman vastarinnan takia (esim. Pierson, 2001; 1994).

Millaisia vaikutuksia suomalaisen talouden siirtymisellä edellä kuvattuun jälkikansalliseen malliin on ollut suomalaisen hyvinvointivaltioon? Raija Julkusen (2001) ja Virpi Timosen (2003) mukaan vaikutukset sosiaalipolitiikkaan saivat lisävoimaa 1990-luvun talouskriisistä, jonka seurauksena oli laaja sosiaalietujen reformitulva. Muun muassa eläke- ja työttömyyskorvausjärjestelmät ja perhepolitiikka otettiin reformin kohteeksi (Kosonen 1997). 1990-luvulla tehtiin yhteensä noin 60 miljardin markan suuruiset leikkaukset, pääasiassa kuntien valtionosuuksista (Karisto, Takala & Haapola 1998, 318). Samalla väestön ikääntyminen on johtanut julkisen sektorin kustannusten kasvuun. Tämä tarkoittaa, että sosiaalimenojen kasvu on jatkunut 2000-luvulla samalla kun valtion ja kuntien verovarot ovat vähentyneet heikentyvän talouskehityksen vuoksi. Vuosien 2007 ja 2008 finanssikriisi, joka sai alkunsa Yhdysvaltojen asuntolainamarkkinoilta ja joka myöhemmin levisi muihin maihin, voimisti tätä kehitystä (vrt. Reinhard & Rogoff 2011). Suomessa vienti ja taloudellinen kasvu alkoivat hiipua vuosina 2010 ja 2011 samalla kun yritysten kilpailukyky heikentyi. Globalisoituneella taloudella on siis ollut suuri merkitys Suomen yritysten vientikapasiteetille sekä julkistalouden vakaudelle. Lisäksi valtion mahdollisuudet käyttää veropolitiikkaa julkisten menojen rahoittamiseksi ovat vähentyneet talouselämän kansainvälistymisen ja superkapitalismin myötä. Verojen

korottamisen on kansainvälisessä talouskilpailussa katsottu aiheuttavan vahinkoa kotimaisten yritysten kilpailukyvyille sekä näin ollen myös kotimaiselle vientiteollisuudelle ja talouskasvulle (Nygård 2012).

Sosiaalipoliittikan liikkumavaran kutistumiseen ovat vaikuttaneet muutkin tekijät. Yksi niistä on Euroopan Unioni. Vuonna 1993 tehty *Maastrichtin* sopimus, joka sisälsi yleispiirustuksen Euroopan tulevista sisämarkkinoista ja rahapolitiikasta (Emusta), kielsi jäsenmaita rahoittamasta julkista politiikkaansa lainavaroilla. Maastrichtin sopimuksen niin sanottujen konvergenssikriteereiden yhteydessä päätettiin myös, etteivät jäsenmaat saaneet kasvattaa valtionvelkaansa 60 prosenttia bruttokansantuotetta suuremmaksi ja etteivät maiden korkotasot saisi nousta kolmea prosenttia korkeammalle (vrt. Kari & Saari 2005, 83–84). Toinen liikkumavaraa kutistanut tekijä on ylivaltiolliset organisaatiot, kuten OECD tai IMF, jotka ovat jo noin 20 vuoden ajan kehottaneet länsimaiden hallituksia laskemaan verotasojaan ja tehostamaan hyvinvointijärjestelmiään (esim. Julkunen 2006, 77–78; Kosonen 1998, 275–281). Talouselämän kansainvälistyminen ja jälkikansallinen superkapitalismi ovat täten kutistaneet valtion sosiaalipoliittista liikkumavaraa sekä taloudellisesti että poliittisesti (vrt. Nygård 2012).

Miten tällaiset muutostarpeet ovat vaikuttaneet hyvinvointivaltiota koskeviin poliittisiin keskusteluihin ja millaisia reformeja ne ovat saaneet aikaan? Aikaisemmissa tutkimuksissa on kuvattu lähinnä 1990-luvun reformeja (esim. Timonen 2003), mutta myös 2000-luvulla on tehty monia rakenteellisia uudistuksia, kuten valtion tuottavuusohjelma, julkissektorin niin sanotut NPM-reformit (*New Public Management*) ja seutuhallinnon uudelleen muotoilu (esim. Julkunen 2006). Tässä yhteydessä voidaan myös mainita tuore kuntauudistus sekä sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmän reformi (ns. SOTE-reformi). Näyttää siltä, että viime vuosien talouslama sekä edellä mainitut yhteiskunnalliset muutokset ovat aiheuttaneet aikaisempaa kovemman muutospaineen suomalaiselle hyvinvointivaltiolle.

Samanaikaisesti voidaan olettaa, että tällaiset uudistukset herättävät erimielisyyttä ja että äänestäjät voivat rangaista sellaisia poliitikkoja, jotka heikentävät kansalaisten toimeentuloturvaa tai muulla tavalla kaventavat heidän sosiaalisia oikeuksiaan. Hyvinvointivaltiokirjallisuus-

nessa on puhuttu paljon syyllisyyden välttämisestä (*blame avoidance*) (vrt. Pierson 2001; 1996). Poliitikon, joka on joutunut tekemään leikkauksia kansalaisten sosiaalisissa eduissa, pitää pystyä oikeuttamaan leikkaukset tavalla, jonka kansalaiset ymmärtävät ja hyväksyvät, jos hän haluaa jatkaa poliitikkona. Toinen strategia on jakaa vastuu leikkauksista muiden kanssa, jolloin ”syyllisen” löytäminen tulee äänestäjille vaikeaksi. Tässä poliittisen retoriikan merkitys korostuu. Välttääkseen äänestäjien rangaistuksen seuraavissa vaaleissa, poliitikkojen täytyy pystyä argumentoimaan tehokkaasti ja luomaan sellaisia käsityksiä todellisuudesta, jotka tekevät uudistukset mahdollisiksi.

Poliittisen retoriikan ja diskurssien voimasta

Usein sanotaan, että kynällä voi muuttaa maailmaa, ja metaforaa ”kielillisestä taistelutantereesta” käytetään usein kuvattaessa, miten tietyt tulkinnat saavat hallitsevan jalansijan sosiaalisessa maailmassamme samalla kun toiset tulkinnat jäävät huomiotta. Kielen vaikutus todellisuuteen eli sen performatiivinen voima on siis siinä, miten ymmärrämme yhteiskunnan ja hyvinvointivaltion.

Kirjassaan *Pelkkää retoriikkaa* (1998) Kari Palonen ja Hilikka Summa toteavat, että poliittisen retoriikan käsite, niin kuin sen tutkiminenkin, on niin sanotun retorisen käänteän kautta saanut toisen merkityksen kuin antiikissa. Retorisella käänteellä kirjoittajat tarkoittavat lähinnä konstruktionismiin ja antiessentialismiin nojautuvien ajatusten nousua länsimaisessa kielitieteessä ja filosofiassa. Lyhyesti sanottuna retorinen käänne on Palosen ja Summan mukaan ”ilmaus siitä, että tieteen ja filosofian auktoriteetit ovat suhteellistumassa ja että näilläkin alueilla käytetään yleisöön vetoavaa argumentointia” (Palonen & Summa 1998, 7). Kirjoittajien mukaan politiikkaa on vaikeaa kuvitella ilman retoriikkaa. Retoriikalla on tärkeä merkitys siihen, miten politiikkaa tehdään. Siksi sitä ei pidä ajatella vain pelkkänä puheena vaan myös tekona, jonka välityksellä politiikkaa tehdään ja maailmaa muokataan (vrt. Palonen & Summa 1998). Tämä on tärkeä lähtökohta, kun keskustelemme siitä, miten talousjärjestelmän muutos ja sen vaikutukset suomalaisen hyvinvointivaltioon on ymmärretty ja oikeutettu suomalaisten poliitikkojen joukossa.

Hyvinvointivaltion reformit, kuten toimeentuloturvan leikkaukset, voidaan kuvata kielenkäyttöön sidotuksi toiminnaksi, poliittiseksi retoriikaksi. Tämä kielellinen toiminta ei ole erillään fyysisestä maailmasta (kuten talousjärjestelmästä) ja sen muutoksista, vaan kieli vaikuttaa myös siihen, miten ymmärrämme ja arvotamme jonkin erityisen ilmiön tai todellisuuden. Samalla se toimii välineenä, jonka avulla tähän ymmärrykseen voidaan vaikuttaa. Tämä on *se retorinen paikka*, pelikenttä, jossa kielen ja todellisuuden vuorovaikutus materialisoituu ja jossa kieli saa todellisuuteemme vaikuttavia seurauksia (vrt. Summa 1989, 69–71).

Jälkistrukturalistisessa kulttuurisosiologiassa on pitkään kyseenalaistettu kielestä ja sen ympärivästä kontekstista riippumattoman tiedon olemassaolo. Esimerkiksi Foucault on tutkinut, miten niin sanotut diskursiiviset muodostumat toimivat ja miten ne mahdollistavat tai rajoittavat kielenkäyttöämme (Foucault 1972). Hän on kiinnittänyt huomiota siihen, miten historiassa on syntynyt erilaisia kollektiivisia tietoisuuskokonaisuuksia, diskursiivisia muodostumia, jotka ovat ylläpitäneet tiettyä käsitteistöä kaikkine liitännäisineen ja jotka ovat rajoittaneet sekä ilmaisua että ihmisten kielellistä toimintaa sen sisällä. Foucault'n mukaan tällaisia muodostumia ovat esimerkiksi mielisairaala ja vankila. Diskursiiviset muodostumat luovat järjestystä ja säännönmukaisuutta tietoisuudessamme, mutta samalla ne säätävät, millaiset ilmaisut ovat ylipäättänsä mahdollisia. Diskurssi voidaan siten määritellä joukoksi lausumia, jotka noudattavat tiettyä muotoutumisen järjestelmää (Summa 1989, 71). Summan mukaan diskurssianalytiikko ei siis ole kiinnostunut maailman kuvaamisesta sellaisenaan, vaan diskursiivisten käytäntöjen analysoimisesta.

Foucault'n ajatusmaailmassa kielen ja todellisuuden välistä suhdetta käsitellään kuitenkin varsin staattisella tavalla. Retorisen kääntein ja poststrukturalismin mukaisesti voidaan myös ajatella, että kieli ei ainoastaan heijasta objektiivista todellisuutta vaan pikemminkin luo sitä organisoimalla monimutkaisesta ja hämmentävästä maailmasta abstrahoituja havaintoja (Summa 1989). Kielen vaikutusta todellisuuteen on tarkasteltu erilaisissa lähestymistavoissa, esimerkiksi semiotiikassa (Greimas 1979), puheaktiteoriassa (Austin 1975; Searle 1969; 1979) ja

(poliittisessa) retoriikassa (van Eemeren & Grootendorst 1986; Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971; 1996; Skinner 1970; 1988).

James Austinin (1975) mukaan kieli ei ainoastaan kuvaa tai väitä jotakin. Se on myös väline, jolla voidaan suorittaa tekoja, niin sanottuja kielitekoja. Kun toimija lähettää kielellisen viestin, sen voi käsittää kolmella eri tasolla: lokutiivisellä, illokutiivisellä ja perlokutiivisellä tasolla. Näistä ensimmäinen eli lokutiivinen taso tarkoittaa itse viestin sanomaa, kun taas toinen eli illokutiivinen taso liittyy sanoman voimakkuuteen tai sen arvolataukseen. Kolmas taso eli perlokutiivinen taso puolestaan tarkoittaa sanoman vaikutusta vastaanottajaan. Kielellisellä ilmaisulla lähettäjä voi muuttaa vastaanottajan ymmärrystä tai käsitystä jostain ilmiöstä, ja jos näin tapahtuu, kieltä on käytetty välineenä. Kyseessä on siis *kielellinen teko*.

John Searle (1969; 1979) on kehittänyt Austinin ajatuksia ja yhdistänyt ne muun muassa Ludwig Wittgensteinin ajatuksiin niin sanotusta kielipelistä (Wittgenstein 1992). Wittgensteinin mukaan kielipeli tarkoittaa erään puhettavan organisoivaa funktiota. Se muodostaa tavallaan sääntöjä sille, miten maailmasta tai sen osasta voidaan puhua. Tässä Wittgensteinin ajatukset lähestyvät Foucault'n käsityksiä diskursiivisesta muodostumasta, koska sekä idea kielipelistä että diskursiiviset muodostumat kertovat siitä, miten kielellinen kanssakäyminen tulee mahdolliseksi ja millaisia vaikutuksia kielellä on osanottajien käsityksiin todellisuudesta (vrt. esim. Searle 1979).

Brittiläinen käsittehistorioitsija Quentin Skinner (esim. 1988) on toinen teoreetikko, joka on kehittänyt Austinin puheaktiteoriaa poliittisessa kontekstissa. Skinner yhdistää Austinin ajatuksia Max Weberin teoriaan sosiaalisista teoista ja legitimitetistä. Hänen kiinnostuksensa liittyy lähinnä illokutiivisiin puhetekoihin eli siihen, miten eri toimijat kautta aikojen ovat yrittäneet kielen avulla saada aikaan muutoksia yhteiskunnan ja politiikan ymmärtämisessä. Skinnerin mukaan kielellisiä termejä voidaan tarkoituksella manipuloida niin kauan kuin tällaiset kieliteot pysyvät vallitsevien kielikonventioiden sisällä. Yleensä nämä puheteot tähtäävät tietyn asian, toimijan tai tilanteen legitimointiin tai hallitsevien tulkintojen muuttamiseen (Skinner 1999). Skinner (1999; 1988) kuvaa tällaisten tekojen toimintaa innovatiivisen ideologin käsitteellä.

Innovatiivinen ideologi – toimija, joka haluaa legitimoida tiettyä tilannetta tai muuttaa ihmisten todellisuuskäsityksiä tietyllä tavalla – voi käyttää erilaisia tekniikoita manipuloidakseen kieltä ja sen vaikutuksia vastaanottajien keskuudessa.

Kielen todellisuusvaikutuksellinen funktio ei ole kuitenkaan kytketty ainoastaan erillisiin syntaktisiin yksikköihin eli siihen, miten erillisten termien merkityksiä manipuloidaan. Se liittyy myös itse kielenkäyttöön tietyissä sosiokulttuurisessa yhteydessä. Argumentointianalyyseissa on kauan tutkittu, miten kielenkäyttö vaikuttaa osanottajien taipumuksiin hyväksyä jokin tietty tilanne hyvänä tai oikeana. Samalla on kyse siitä, miten kielellisen ilmaisun lähettäjä ja sen vastaanottaja yhdessä muokkaavat tietojaan maailmasta ja miten heidän käsityksensä todellisuudesta muuttuvat kommunikoinnin aikana. On usein puhuttu toisen maailmansodan jälkeisestä argumentaatioanalyysin tai retoriikan kunnianpalautuksesta (Palonen & Summa 1998). Kyse on retoriikan ”puhdistamisesta” ja sen uudelleenkunnioittamisesta inhimillisen kommunikaation analyysivälineenä toisen maailmansodan jälkeen (Summa 1996). Edmund Burken, Chaïm Perelmanin ja Stephen Toulminin retoriikkateoriat ovat hyviä esimerkkejä tämän uuden retoriikan kunnianpalautuksesta.

Perelmanin (1996; 1971) uusi retoriikka on teoria siitä, miten ihmiset käyttävät kieltä vakuuttaakseen muut tietyn asiantilan oikeudenmukaisuudesta. Samalla se on tiedonsosiologinen tutkielma filosofian ja retoriikan välisestä yhteydestä sekä normatiivisen kielenkäytön mahdollisuuksista ja rajauksista maailmassamme. Perelman haluaa tutkia normatiivisen kielenkäytön mahdollisuutta, sitä miten rationaalisen ja järkevän kielenkäytön perusteella voidaan kehittää kieltä, joka ei johda väärinkäsityksiin tai dominoivien valtarakenteiden legitimointiin. Toisaalta hänen teoriansa on analyysiväline, jonka avulla argumentointia voi analysoida.

Perelmanin teoreettinen lähtökohta on itse argumentointiprosessi, joka perustuu neljään komponenttiin: puhuja/lähettäjä, yleisö, teesi sekä argumentit (Perelman & Olbrechts-Tythesca 1971). Hänen mukaansa argumentointi on läsnä melkein kaikessa inhimillisessä kommunikaatiossa. Argumentoinnin käytännöllinen lähtökohta on sen eri premissit: ne

tiedot tai tosiasiat (lat. *loci/topoi*), jotka puhuja (ja yleisö) jakavat ja joita voidaan käyttää lähtökohtina argumentointistrategioita rakennettaessa. Nämä premissit voidaan jakaa kahteen pääryhmään: kvantitatiivisiin ja kvalitatiivisiin premisseihin. Ensiksi mainittuun ryhmään kuuluvat sellaiset premissit, jotka käyttävät esimerkiksi määrällisiä vertauksia legitimoivina lähtökohtina. Tällaisiin lähtökohtiin vedotaan esimerkiksi puhuttaessa ”enemmistön mielipiteestä”, ja samalla määritellään, mikä on vallitseva valtahierarkia tai mikä on ”normaalia”. Sen vuoksi tällaisia premissejä käytetään usein, kun halutaan puolustautua jotakin uudistusta vastaan. Sen sijaan kvalitatiivinen premissiryhmä lähtee ainutlaatuisuudesta tai aitoudesta. Tällaisia premissejä käytetään, kun puhuja haluaa vaihtaa jonkin vakiintuneen johonkin uuteen tai aitoon, esimerkiksi kun hän haluaa uudistaa yhteiskuntaa tai vaikkapa hyvinvointivaltiota.

Perelman jakaa myös argumentoinnin strategiat kahteen pääryhmään: *assosiatiivisiin* ja *dissosiatiivisiin* strategioihin (Perelman & Olbrechts-Tythea 1971). Ensiksi mainittu strategia tarkoittaa lyhyesti sanottuna, että puhuja yhdistää tietyt premissit loppupäätelmiin siten, että premissien voima siirtyy päätelmiin. Jälkimmäinen strategia taas lähtee siitä, että puhuja haluaa osoittaa konflikteja tai vastakkainasetteluja tietyssä vakiintuneessa tavassa ymmärtää todellisuus muodostaakseen uusia merkityksiä tai kategorioita.

Assosiatiivisiin tekniikoihin kuuluu kolme alaryhmää: kvasiloogiset argumentointitekniikat, todellisuuden rakenteisiin perustuvat tekniikat ja todellisuutta uudelleenorganisoivat tekniikat. Kvasiloogisia tekniikoita sovellettaessa käytetään useimmiten luonnontieteiden kaltaisia perustelutapoja, kun taas toinen ryhmä lähtee jostain yleisesti hyväksytystä asiantilasta ja yrittää liittää teesin tähän ymmärrykseen. Kolmas ryhmä tuottaa esimerkkien, mallien tai analogioiden avulla uusia, esitetyn teesin kanssa sopusoinnussa olevia tapoja ymmärtää todellisuutta.

Dissosiatiivinen tekniikka tähtää todellisuuden uudelleenmuotoutumiseen käyttämällä erotteluja ja vastakkainasetteluja. Niiden avulla vakiintuneita käsityksiä muokataan tavalla, joka on sopusoinnussa teesin kanssa. Perelman puhuu tässä yhteydessä ”filosofisista pareista”: erilaisista tavoista esittää tietoja ja ymmärryksiä maailmasta siten,

että todellisuuden uudelleenmuotoutuminen mahdollistuu (Perelman 1996). Perelman käyttää lähtökohtana filosofisessa ajattelussa vakiintunutta vastakkainasettelua ”todellisuuden” ja sen ”esittelymuodon” välillä. Länsimaisessa ajattelussa on yleensä lähdetty siitä, että todellisuus on yhtenäinen ja ristiriidaton, kun taas sen eri esittelymuodot voivat olla vääristeltyjä tai erheellisiä. Luonteenomaista ajattelutavalle on, että esittelymuotoja voidaan ymmärtää ainoastaan todellisuuden heijastuksina. Todellisuudella on siis absoluuttinen merkitys ja selitettävä funktio suhteessa sen eri esitysmuotoihin. Tällaista ajattelutapaa todellisuuden ja sen esittelymuodon vastakkainasettelusta voidaan käyttää myös muiden tilanteiden tai ilmiöiden ymmärtämisessä. Puhuja voi vastakkainasetteluja manipuloimalla luoda uusia merkitysrakenteita, jotka auttavat teesin hyväksymisessä.

Edellä olen käsitellyt sitä, miten kieli ja erityisesti poliittinen retoriikka voi muuttaa ymmärrystämme todellisuudesta ja miten sitä voidaan käyttää yhteiskunnan muutosten ja hyvinvointireformien legitimoimisessa. Ajatus kielen todellisuusvaikutuksesta nojaa siihen, ettei diskursseilla välttämättä ole suoraa yhteyttä mihinkään ulkoiseen reaali maailman objektiin, vaan niiden referentteinä toimii useimmiten jokin diskursiivinen muodostuma tai muu diskursiivisesti konstruoitu lähtökohta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei fyysisellä todellisuudella olisi merkitystä diskursseille tai todellisuuden konstruoimiselle; fyysinen todellisuus toimii rakenteena, joka tukee ja luo edellytyksiä diskurssimuodostuman syntymiselle ja säilymiselle. Olennaista on, että kieli, erityisesti poliittinen retoriikka, muodostaa välineen, joka on erilaisten toimijoiden käytettävissä. Sitä voidaan käyttää sekä vallitsevien tilanteiden puolustamiseksi että kumoamiseksi.

Jälkikansallisen hyvinvointivaltion oikeuttaminen

Miten suomalaisen hyvinvointivaltion rooli on ymmärretty nykyisessä jälkikansallisessa maailmassa Suomen hallituksen politiikkadokumenttien valossa? Mitkä asiat määrittellään hyvinvointivaltion tärkeimmiksi tehtäviksi sekä miten sen olemassaoloa ja muutosta legitimoidaan kielellisesti? Näihin kysymyksiin vastaamiseksi olen etsinyt poliittisia asiakirjoja (esim. puheita, pääministerin kolumneja ja vastaavia

tekstiaineistoja) valtioneuvoston kotisivulta (www.vn.fi) käyttämällä hakusanaa ”hyvinvointiyhteiskunta” (haku tehtiin 4. lokakuuta 2013). Haku tuotti yhteensä 179 osumaa, joista analysoin ainoastaan vuonna 2013 julkaistut asiakirjat (yhteensä 11 asiakirjaa). Vaikka tämä strategia on varsin karkea ja antaa vain rajallisen kuvan Suomen hallituksen sosiaalipoliittisista linjauksista, se tarjoaa kuitenkin poikkileikkauksen ja yleiskuvauksen siitä, miten hallituksen riveissä puhutaan hyvinvointivaltiosta ja sosiaalipoliitikasta.

Jälkikansallisen hyvinvointivaltion tehtävät

Onko sosiaalipoliitiikalla enää merkitystä, ja jos on, mitkä ovat sen tärkeimmät yhteiskunnalliset tehtävät? Vai katsotaanko se kansainvälisten markkinoiden hallinnoimassa maailmassa tarpeettomaksi muinaisesineeksi?

Analysoidessani hallituksen vuonna 2013 julkaisemia hyvinvointivaltion roolia koskevia tekstejä, kävi nopeasti ilmi, että koko hyvinvointivaltion idea näyttää olevan suuren muutospaineen alla. Tämä ei ole ollenkaan yllättävää jos ajattelee edellä mainittua muuttuvaa kontekstia ja yhteiskunnallista rakennemuutosta. Hyvinvointivaltion asema on hyvin esillä hallituksen poliittisissa keskusteluissa, mutta tässä tapauksessa ei puhuta niinkään hyvinvointivaltion merkityksestä sinänsä, vaan pikemminkin sen uudistamistarpeista. Asiakirjoissa uudistusten tarkoituksena todetaan olevan hyvinvointiyhteiskunnan, tai lähinnä sen rahoitusperustan pelastaminen. Niissä ei kuitenkaan perustella tarkemmin, miksi se olisi tärkeää:

Rakenteellisten uudistusten tekeminen ei ole itsetarkoitus, vaan niillä pyritään vahvistamaan talouden kantokykyä ja tehostamaan julkisia palveluita siten, että hyvinvointiyhteiskunnan rahoitus saatetaan kestäväälle pohjalle. (Pääministerin ilmoitus hallituksen rakennepoliittisesta ohjelmasta 4.9.2013.)

Tätä uudistamisdiskurssia ei pidä tulkita pohjoismaisen hyvinvointijärjestelmän idean torjumisena. Idea tasa-arvoisesta ja ihmisiin

investoivasta hyvinvointiyhteyskunnasta, jossa on korkeasti koulutettu työvoima, toimivat instituutiot sekä suuri sosiaalinen luottamus, näyttää olevan edelleen tärkeä suomalaisessa sosiaalipolitiikassa (vrt. Valtioneuvoston kanslia 2011). Asiakirjojen kielenkäyttöä lähemmin tarkastellessa käy kuitenkin ilmi, että tätä ideaa käytetään valikoivalla tavalla. Ainoastaan ne osat, joiden arvioidaan edesauttavan taloudellista kasvua ja kansainvälistä kilpailukykyä, poimitaan ”hyvinä esimerkkeinä” tästä mallista, kun taas toiset piirteet jäävät huomion ulkopuolelle. Yksi tällainen esimerkki on tasa-arvon klassisen merkityksen muuttuminen. Kun 1980-luvulla puhuttiin yhteiskunnallisesta tasa-arvosta pienten tuloerojen merkityksessä, tämän päivän hallitusdokumenteissa puhutaan pikemminkin tasa-arvosta tasavertaisten mahdollisuuksien merkityksessä (vrt. Nygård 2012).

”Pohjoismaista” hyvinvointimallia pidetään hyvänä konseptina maailmassa, jossa globalisaatio on lisännyt avoimuutta sekä kansainvälistä kilpailua. Toisaalta hyvinvointivaltion perinteisiä tehtäviä, kuten sosiaalisen turvallisuuden lisäämistä ja tuloerojen vähentämistä, ei enää katsota niin keskeisiksi. Sen sijaan ”uusi” tasa-arvo eli yhtäläisten (muodollisten) mahdollisuuksien takaaminen, korkea koulutustaso sekä yhteiskunnallinen vakaus nähdään valtteina globalisoituneessa maailmassa. Erityisesti korostetaan koulutuksen ja tutkimustoiminnan merkitystä.

Kolmas osa koskee Suomen kilpailukyyn parantamista. Kilpailua taloudessa on avattava, verotusta on muutettava kannustavampaan suuntaan ja yritysten kasvua kuristavaa sääntelyä on karsittava. Pitkällä aikavälillä olennaista on vahvistaa koulutusta ja tutkimustoimintaa, sillä Suomen menestys voi perustua vain korkeaan osaamiseen. (Pääministeri Jyrki Kataisen kolumni *Savon Sanomissa* 11.8.2013.)

Kuten edellinen lainaus osoittaa, koulutuksen ja tutkimuksen uskotaan edesauttavan suomalaista taloutta globalisoituneessa maailmassa. Se on hyvä esimerkki siitä, miten perinteinen sosiaalipolitiikka on globalisoi-

tumisen myötä muuttunut niin sanotuksi investoitavaksi politiikaksi. Tämän ajattelun mukaan valtion tulee panostaa ensisijaisesti sellaisiin politiikan alueisiin, jotka toimivat tulevaisuuteen tähtäävinä sosiaalisina investointeina, kuten varhaiskasvatus, koulutus, tutkimus sekä perhepolitiikka (ks. Morel, Palier & Palme 2012).

Voidaan kuitenkin kysyä, miten verojen jatkuva alentaminen ja sosiaaliturvan kannustavuuden lisääminen tulevat vaikuttamaan tähän menestyskonseptiin tulevaisuudessa. Vaikka nämä muutokset eivät välttämättä ole ristiriidassa klassisen pohjoismaisen hyvinvointiajatuksen kanssa (esim. Kettunen 2011; Kosonen 1998), on olemassa uhka, että ne nakertavat pohjoismaisen hyvinvointimallin perustaa. Jos verotaso täytyy koko ajan laskea, miten hyvinvointijärjestelmän rahoitus saadaan turvattua? Oikeisto- ja liberaalipuolueiden vakiovastaus tähän kysymykseen on, että verojen alentaminen laajentaa rahoituspohjaa ja lisää työntekoa sekä yritysten työllistämistä. Tämä tuodaan esiin myös analysoimissani asiakirjoissa. Ongelmallista tässä on se, kuten huomattiin myös Yhdysvalloissa 1980-luvulla (Krugman 2013), että alemmat verotaset eivät sinänsä takaa korkeampaa työllisyyttä eivätkä myöskään laajempaa rahoituspohjaa. Sen sijaan on olemassa riski, että hyvinvointipalveluja joudutaan karsimaan murenevan rahoituksen takia ja että tuloerot ja sosiaaliset ongelmat lisääntyvät yhteiskunnassa.

Hallituksella näyttää myös olevan voimakas usko siihen, että työn tarjonnan lisäämisellä on myönteinen vaikutus talouskasvuun ja työllistämiseen. Pääministeri Jyrki Katainen on esimerkiksi todennut, että kaikista viimeaikaisista irtisanomisista huolimatta rakenteellisia uudistuksia tarvitaan, jotta työurat pitenisivät. Näistä tärkeimpänä hän pitää eläkejärjestelmän uudistusta. Sen työllisyysvaikutus olisi valtiovarainministeriön mukaan noin 90 000 uutta työpaikkaa, jos järjestelmä kannustaa tekemään lisää työtä (Luukka 2013).

Puhe työvoiman tarjonnan lisäämisestä muistuttaa 1980- ja 1990-luvuilla esitettyjä uusliberaaleja ja uuskonservatiivisia kansantaloustieteellisiä diskursseja. Esimerkiksi Yhdysvalloissa uskottiin presidentti Clintonin aikana, että työttömyysongelma ratkeaisi lisäämällä työvoiman tarjontaa, mikä käytännössä tarkoitti työttömyyskorvausjärjestelmän tekemistä kannustavammaksi suhteessa töiden hakemiseen ja vastaan-

ottamiseen. Tällä tavalla ”vapautettiin” työkykyisiä ihmisiä työmarkkinoiden käytettäväksi ja lisättiin työn tarjontaa (esim. O’Connor 2004). Voidaan tietysti kysyä, miten työn tarjonnan lisääminen edesauttaisi työllistämistä, kun työpaikat samalla vähenevät, erityisesti ikääntyvien työntekijöiden osalta. Vuoden 2013 irtisanomiset näyttävät kertovan karumpaa tarinaa kuin se todellisuuskuva, jonka hallitus haluaa maalata.

Myös kannustavuuskysymys on läsnä hallituksen keskustelussa hyvinvointivaltion uudistuksista. *Helsingin Sanomien* mukaan hallitus esitti 22. elokuuta 2013 hyväksymässään rakennepoliittisessa ohjelmassa, että työttömien velvollisuutta ottaa vastaan työtä laajennetaan kohtuulliseksi katsotun työmatkan rajoja muuttamalla (Nieminen 2013). Pari päivää aikaisemmin sama lehti kertoi sosiaali- ja terveysministeri Paula Risikon esittäneen sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan budjettikeskustelussa, että sosiaaliturvan tulisi olla vastikkeellisempaa. Osallistavan sosiaaliturvan tarkoituksena oli Risikon mukaan patistaa työkykyiset työttömät osaksi päivää töihin, tai muuten työttömyyskorvaus pieneni (Pohjanpalo 2013). Tässä on kyse niin sanotusta *workfare*-ajattelusta (Nygård 2007), jonka mukaan työttömien sosiaaliset oikeudet työttömyyskorvauksiin on kehystetty uudella, vuorovaikutuksellisella tavalla. Saadakseen työttömyysrahaa työttömällä henkilöllä on myös velvollisuuksia, esimerkiksi etsiä aktiivisesti uutta työtä.

Suomalaisen hyvinvointivaltion muutospaineet näyttävät olevan varsin samanlaisia kuin 1990-luvun kriisivuosina, jolloin hyvinvointijärjestelmässä piti myös tehdä merkittäviä leikkauksia (vrt. Julkunen 2001; Nygård 2003). Hallituksen keskusteluissa verrataankin tämänhetkistä kriisiä 1990-luvun lamaan:

Suomi on noin kahdenkymmenen vuoden välein kokenut suuren yhteiskunnallisen murroksen. Esimerkiksi 1990-luvun alun lama oli koko kansakunnalle raju koettelemus. Suomi täytyi tuolloin rakentaa uudestaan, luoda uudet menestymisen edellytykset, vaikka miten kipeää teki. Tässä ajassa on paljon samaa. Irtisanomiset ja julkisen talouden ongelmat kertovat siitä, että vuosien saatossa suomalainen työ on menettänyt kilpailukykyään,

kunta- ja palvelurakenteitamme ei ole uudistettu vastaamaan ikääntyvän Suomen tarpeisiin ja osa yrityksistämme ei ole investoinut riittävästi tuotekehitykseen pärjätäkseen maailmankaupassa kilpailijoilleen. Taas kerran olemme syvän rakennemuutoksen kourissa ja tarvitsemme perinpohjaista uudistamista. Syitä Suomen vaikeuksiin löytyy maailman muutoksesta, mutta myös omista tekemisistämme ja tekemättä jättämisistä. Jos Suomessa olisi varauduttu näihin haasteisiin ajoissa, muutos ei olisi nyt näin raju. Silmien ummistaminen tosiasioilta on ollut aika yleinen tauti Euroopassa. (Pääministeri Kataisen kolumni *Savon Sanomissa* 15.9.2013.)

Tarpeen hyvinvointivaltion uudistamiselle katsotaan syntyneen talouden ja yhteiskunnan rakennemuutoksista. Samalla käy ilmi, että ongelma liittyykin menneisyydessä tehtyihin poliittisiin ratkaisuihin tai niiden laiminlyömiseen. Tämä voidaan ehkä tulkita osoitukseksi uudesta, tiukemmasta finanssipoliittisesta paradigmasta Suomen hallituksen linjauksessa. Käännös voidaan siten nähdä myös talouspoliittisesti välttämättömänä pyrkimyksenä hillitä menojen kasvua ja velkaantumista, jotka ovat kiihtyneet Euroopan ja Yhdysvaltojen viime vuosien rahoitus- ja talouskriisien vuoksi. Vai voidaanko se kenties tulkita myös finanssikriisien aiheuttamaksi mutta ideologisesti motivoituksi avaukseksi suomalaisessa (sosiaali)politiikassa?

Harva kiistää sitä, että Suomen taloudella on vuoden 2010 jälkeen mennyt varsin huonosti. Sen lisäksi väestön ja yhteiskunnan muutokset ovat aiheuttaneet viime vuosikymmenten aikana hyvinvointivaltiolle merkittäviä muospaineita. On poliittinen kysymys, miten näihin haasteisiin vastataan ja millä välineillä taloutta halutaan elvyttää. Esimerkiksi amerikkalaisen, Nobel-palkitun ekonomisti Paul Krugmanin (2013) mukaan valtioiden kannattaisi elvyttää taloutta matalasuhdanteissakin, vaikka valtionvelka tämän seurauksena kasvaisi lyhyellä aikavälillä. Tämä auttaa hänen mukaansa taloutta takaisin jaloilleen, ja kun talouskasvu lähtee liikkeelle, valtio voi leikata menojaan ja siten vähentää velkatasoaan. Valtion menojen leikkaaminen kriisin keskellä

syö kokonaiskysyntää ja pitkittää taantumaa. Tällaista uuskeynesiläistä politiikkaa on rahoituskriisin huipentumisen jälkeen tehty Yhdysvalloissa. Tämä on Krugmanin mukaan selitys sille, miksi Yhdysvaltojen taloudellinen toipuminen on ollut paljon ripeämpää verrattuna Euro-alueen maihin.

Jälkikansallisen hyvinvointivaltion kielellinen oikeutus

Tähän asti olen tarkastellut, miten hyvinvointivaltion ja sosiaalipolitiikan rooli konstruoidaan tämän päivän hallituspolitiikassa Suomessa. Voidaan todeta, että suomalainen malli näyttää olevan kovan muutospaineen alla. Seuraavaksi analysoin, miten tämä muutospainee on legitimoitu kielellisesti ja millaisia retorisia välineitä on käytetty asiantilan oikeuttamiseksi. Hyvinvointivaltion uudistamisen retorista legitimointia tarkasteltaessa sovellan Perelmanin (1971) argumentointiteoriaa. Teorian mukaan toimija, joka haluaa puolustaa vakiintunutta asiantilaa, käyttää usein niin sanottuja assosiatiivisia argumentointistrategioita ja kvantitatiivisia premissejä vakuuttaakseen vastustajaansa.

Hallituksen asiakirjoista löytyy useita esimerkkejä näiden strategioiden ja premissien soveltamisesta. Ensinnäkin asiakirjoissa käytetään usein niin sanottuja todellisuuden rakenteisiin perustuvia argumentointitekniikoita, jotka lähtevät liikkeelle jostain tutusta. Yksi esimerkki tällaisesta on edellä mainittu vertaus 1990-luvun kriisivuosiin. Vertauksen viesti on, että jos 1990-luvulla onnistuttiin selviytymään lamasta, se on mahdollista nytkin, jos vain löytyy ”poliittista tahtoa”. Toinen esimerkki on *rakenteellinen uudistus* -termi, jota käytetään lähes kaikissa analysoiduissa asiakirjoissa ja joka perustuu laajalti EU:n vuonna 1997 hyväksytyyn vakaus- ja kasvusopimukseen. Asiakirjoissa ei puhuta leikkauksista eikä sosiaalisten oikeuksien heikentämisestä vaan rakenteellisista uudistuksista. Tässä tapauksessa käytetään toistakin assosiatiivista argumentointitekniikkaa eli niin sanottua todellisuutta uudelleenorganisoivaa tekniikkaa. Siinä kielteisen sävyisten verbien ja substantiivien tilalle vaihdetaan positiivisesti ladattuja termejä. Uudistus on jotain positiivista, kun taas leikkaus on kielteinen asia. Käyttämällä ”leikkausten” sijaan myönteisiä mielikuvia, kuten metaforia tai vertauksia, luodaan neutraalimpi käsitys itse ilmiöstä. Tämä taas tarkoittaa

todellisuutemme uudelleenorganisoitumista toimijan, siis hallituksen, ehtojen mukaisesti. Tällainen retorinen uudelleenahmottaminen tulee esille seuraavassa aineistolainauksessa, jossa todetaan, etteivät poliitikot halua puhua leikkauksista vaan rakenteellisista uudistuksista:

Kestävyysvajeemme suuruudeksi arvioidaan noin 4,7 prosenttia bruttokansantuotteesta, eli noin 9 miljardia euroa. Vajetta ei ole fiksua kuroa umpeen vain budjettileikkauksilla tai veronkorotuksilla, sillä niillä olisi kohtuuttomia kielteisiä seurauksia. Järkevämpää on tehdä rakenteellisia uudistuksia, joilla vahvistetaan Suomen kilpailukykyä, lisätään työvoiman tarjontaa, alennetaan rakenteellista työttömyyttä, parannetaan yksityisen sektorin tuottavuutta sekä lisätään luovuutta julkisella sektorilla tuottavuuden ja tuloksellisuuden vahvistamiseksi. Suomalainen hyvinvointi on tienhaarassa: onko meistä tekemään ne rakenteelliset uudistukset, joilla hyvinvointiyhteiskunta saatetaan kestäväälle pohjalle? (Pääministerin ilmoitus hallituksen rakennepoliittisesta ohjelmasta 4.9.2013.)

Tällä tavalla nostetaan esille rakenteellinen uudistus ”fiksumpana” tapana hoitaa valtiontalouden ongelmaa, vaikka se periaatteessa tarkoittaa samaa asiaa kuin leikkaus. Niillä on kuitenkin iso ero. Leikkauksen ja veronkorotuksen termeillä on kielteinen konnotaatio. Uudistuksella puolestaan on aivan toisenlainen ja positiivisempi sävy, mikä tarkoittaa, että se on kansalaisten helpommin nieltävissä.

Kolmas esimerkki assosiativisesta argumentointitavasta on kestävyys-käsitteen käyttö hallituksen kriisidiskurssissa. Tässä argumentointitavassa käytetään yleisesti tunnettua ja ekologisesta diskurssista lainattua ajatusta tasapainotilasta. Kyseessä on retorisesti katsoen tehokas tapa kuvata valtion velkaongelmaa ja saada ihmiset ymmärtämään, minkä takia menoleikkauksia tarvitaan. Tässäkin on kyse todellisuutta uudelleenorganisoivasta tai kvasiiloogisesta tekniikasta, jossa kestävyys-termi saa meidät rinnastamaan julkisen talouden herkkään ekosysteemiin.

Hallituksen dokumenteista löytyy myös dissosiativisia argumentointi-

tapoja. Perelmanin (1971) mukaan niitä käytetään usein, kun halutaan vaihtaa jokin vanha uuteen. Siinä mielessä se on ”vallankumouksellinen” tapa argumentoida (Perelman 1996). Yksi tällainen vallankumouksellinen liike on yllä mainittu pohjoismaisen hyvinvointimallin uudelleenarvointi. Hallituksen teksteissä puolustetaan itse mallin ideaa, mutta samalla mallin erityisenä oikeutuksena näyttää toimivan se, miten se palvelee talouskasvua ja kansainvälistä kilpailukykyä.

Kiinnostavaa on, ettei keskusteluissa puhuta enempää hyvinvointiyhteiskunnan vaikutuksesta sosiaaliseen rakenteeseen, viihtyvyyteen tai luottamukseen. Niihin viitataan aikaisemmissa asiakirjoissa, kuten hallitusohjelmassa (esim. Valtioneuvoston kanslia 2011), mutta ne eivät tule esiin analysoimissani asiakirjoissa. Dissosiativinen elementti toteutuu tässä siten, ettei yhteiskuntaa legitimoida lähinnä sen myönteisellä vaikutuksella väestön terveyteen ja hyvinvointiin vaan sillä, että se on tärkeä edellytys maan kansainväliselle kilpailukykyille.

Toinen esimerkki dissosiativisesta liikkeestä on *hyvinvointiyhteiskunta*-käsitteen käyttö. Tässä ei sinänsä ole mitään uutta tai yllättävää, koska poliittiset eliitit, kuten puolueet ja elinkeinoelämän toimijat, alkoivat jo 1990-luvulla käyttää sitä hyvinvointivaltion sijaan (Kantola 2006; 2002; Nygård 2003; ks. myös Kettusen artikkeli tässä teoksessa). Kiinnostavaa on sen sijaan tapa, jolla käsitteellä saadaan aikaan perlokutiivinen vaikutus liittyen hyvinvointijärjestelmän vastuunkantajaan. Se vie nimittäin huomion pois valtion keskeisestä roolista sosiaalisen hyvinvoinnin tuottajana ja takaajana sekä kiinnittää tämän roolin yhteiskuntaan, siis vaikkapa tavallisiin ihmisiin, kansalaisjärjestöihin ja markkinatoimijoihin.

Kolmas esimerkki dissosiativisesta retoriikkaliikkeestä on edellä mainittu tapa puhua sosiaaliturvan, erityisesti työttömyysturvan, kannustavuudesta eli aktivoivasta sosiaalipolitiikasta. Tämäkään ei ole uutta suomalaisessa sosiaalipolitiikassa; se sai alkunsa jo 1990-luvulla, kun korkea työttömyys pakotti poliitikoita reformoimaan työttömyysturvaa ja kiinnittämään huomiota niin sanottuihin kannustinloukkuihin (Nygård 2003). Ajatuksen takana on sosiaalisten oikeuksien ja kansalaisten velvollisuuksien välisen suhteen uudelleenorganisointi. Perinteinen hyvinvointivaltio nojasi ajatukseen, että työttömyys on

lähinnä rakenteellinen ongelma ja että valtion oli maksettava työttömyysrahaa niille, joita se ei pystynyt työllistämään (vrt. Nygård 2007). Vallitsevan ajattelun mukaan työttömyysrahan maksamisessa on sen sijaan kyse pikemminkin oikeuksien ja velvollisuuksien tarkentamisesta yksilötasolla: raha maksetaan ainoastaan, jos työnhakija on halukas ottamaan vastaan työtä ja jos hän etsii sitä aktiivisesti. Kyseessä on siis valtion pienempi työllistämisvastuu ja sen sijaan kansalaisen suurempi velvollisuus olla aktiivinen.

Lopuksi

Tässä artikkelissa olen tarkastellut hyvinvointivaltion muutosta ja erityisesti sen roolia nykypoliitikassa käyttämällä apunani foucault’laista diskurssianalyysia ja retoriikka-analyysia. Tarkastelun perusteella voidaan tehdä ainakin kolme johtopäätöstä. Ensinnäkin voidaan todeta, että perinteinen hyvinvointivaltion idea on muuttunut Suomessa merkittävästi viime vuosikymmeninä. Muutokselle löytyy monta selitystä. Sosiaalipoliittinen liikkumavara on kutistunut talousjärjestelmän kansainvälistymisen takia, ja samanaikaisesti valtion sosiaalipoliittiset sitoutumiset ovat jatkaneet kasvuaan. Myös viime vuosien taloudelliset myllerrykset ovat asettaneet Suomen haastavaan tilanteeseen.

Toinen johtopäätös on, että suomalainen malli, jonka katsotaan edustavan myös ”pohjoismaista” hyvinvointivaltiomallia, on voimakaiden muutospaineiden edessä, ja hallituksen tavoitteena näyttäisi olevan mallin uudelleenmuokkaaminen verovähennyksillä, rakenteellisilla uudistuksilla (jotka käytännössä tarkoittavat leikkauksia) ja kannustavammalla sosiaaliturvalla. Haaveena näyttäisi olevan hoikempi, liberaalimpi ja erityisesti kannustavampi hyvinvointijärjestelmä, jonka avulla ihmisille palautetaan osa siitä sosiaalista hyvinvointia koskevasta vastuusta, joka valtiolle on vuosien mittaan kertynyt, ja jolla yritysten kansainvälistä kilpailukykyä parannetaan. Tämä näyttää olevan keskeinen diskursiivinen muodostuma, jolla hyvinvointivaltion muokkaaminen legitimoidaan. Hyvinvointivaltiota koskeva ajattelu on muuttunut tavalla, jota voidaan luonnehtia diskursiivisena muutoksena kansallispoliittisesta hyvinvointivaltiosta jälkikansalliseen kilpailuvaltioon. Luonteenomaista tälle diskursiiviselle muutokselle on sosiaali-

politiikan alistaminen taloudellisille intresseille. Tämä tarkoittaa, että sosiaalipolitiikka oikeutetaan lähinnä sen kannustavalla roolilla sekä sen tärkeydellä talouskasvulle ja kansainväliselle kilpailukyvyille.

Kolmantena voidaan todeta, että poliittisella retoriikalla on keskeinen rooli muutosprosessissa. Luomalla tiettyä käsitystä todellisuudesta tai rekonstruoimalla vakiintunutta todellisuuskuvaa yleisö voidaan saada ymmärtämään ja hyväksymään uudistukset välttämättöminä. Poliittista kieltä voidaan pitää aseena, jonka avulla aikaansaadaan muutoksia politiikassa.

Edellä esiin tulleet havainnot tukevat aikaisempien tutkimusten (esim. Alasuutari 2006; Kantola 2002) kuvauksia siitä, miten hyvinvointivaltion rooli on muuttunut kohti globaalissa, jälkikansallisessa maailmassa toimivaa kilpailuvaltiota. Havainnot osoittavat myös, miten tällaiset käsitteelliset tai diskursiiviset muutokset tulevat mahdollisiksi poliittisen kielen avulla.

Tarkasteluni lähtökohtana on ollut, että suomalainen hyvinvointivaltio on joutunut monien haasteiden eteen. Kuten olen todennut, tämä tilanne johtuu laajalti kansainvälisen talousjärjestelmän muutoksesta, mutta myös erilaisista kansallisista sosioekonomisista muospaineista, kuten väestön ikääntymisestä. Hyvinvointivaltion muutosta voidaan kuvata prosessiksi, jota poliitikot eivät ole pystyneet juurikaan jarruttamaan eivätkä ohjaamaan. On myös muistettava, että kansallisten hyvinvointivaltioiden kohtalo on ollut suuressa määrin kytketty Euroopan unionissa tehtyihin poliittisiin ratkaisuihin. Voidaan siis puhua kansallisen politiikan ja sosiaalipolitiikan kutistuneesta liikkumavarasta uudessa globalisoituneessa, jälkikansallisessa maailmassa. Samalla voidaan kuitenkin puhua myös diskursiivisesta muodostumasta, jossa tämä muutos konstruoidaan välttämättömänä ja väistämättömänä prosessina ja jossa poliitikkojen on esitettävä uudenlainen tulkinta sosiaalipolitiikan roolista.

Mikä on sitten anti, jonka diskurssianalyttinen ja retorinen metodiyhdistelmä pystyy tarjoamaan hyvinvointivaltiotutkimukselle? Ensinnäkin se täydentää perinteistä hyvinvointivaltiotutkimusta (esim. Clasen 2005; Esping-Andersen 1990) nostamalla esille poliittisen kielen tärkeyttä hyvinvointivaltion muutoksissa. Perinteisellä hyvinvointi-

valtiotutkimuksella on ollut taipumus lähinnä kuvata ja selittää muutoksia faktuaalisten olosuhteiden valossa. Diskurssianalyttinen ja retorinen tarkastelutapa auttaa ymmärtämään hyvinvointivaltion muutoksia monipuolisemmin. Toisaalta se keskittyy juuri kielen funktioihin, joilla on suuri merkitys sekä poliittisessa retoriikassa laajasti katsoen että hyvinvointivaltion reformien oikeuttamisessa. Hyvinvointivaltion muutosta 1980-luvun jälkeisessä Suomessa ei kuitenkaan pidä ajatella ainoastaan tietyn toimijaryhmän orkestroimana retorisenä manööverinä, vaan pikemminkin seurauksena sekä fyysisen maailman muutoksesta että poliittisten toimijoiden määrätietoisesta toiminnasta. Kansainvälisen talousjärjestelmän perin pohjainen muutos 1980- ja 1990-luvuilla loi suotuisan pelinavauksen kotimaisille taloudellisille ja poliittisille toimijoille, mitä ne voivat hyödyntää retorisin keinoin tapahtuvassa hyvinvointivaltion muokkaamisessa (vrt. Alasuutari 2006).

Hyvinvointivaltion muutos ei ollut mahdollinen vain siksi, että se oikeutettiin tavalla, joka teki sen välttämättömäksi kansalaisten silmissä. Sen lisäksi retoriset avaukset muuttivat diskurssiivisia muodostumia, jotka olivat pitäneet yllä perinteisiä hyvinvointivaltion diskursseja. Tällä tavalla syntyi hiljalleen uusia diskurssiivisia muodostumia ja diskursseja, jotka tekivät kansallisesta hyvinvointivaltiosta jälkikansallisen kilpailuvaltion.

Aineisto

Valtioneuvoston kanslia. Peruspalveluministeri Susanna Huovisen välikysymysvastaus, 25.9.2013. [Http://valtioneuvosto.fi/toiminta/valikysymykset/valikysymysvastaukset/fi.jsp?oid=395082](http://valtioneuvosto.fi/toiminta/valikysymykset/valikysymysvastaukset/fi.jsp?oid=395082) (Luettu 5.11.2013).

Valtioneuvoston kanslia. Pääministeri Jyrki Kataisen kolumni Savon Sanomissa 15.9.2013. [Http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=394577](http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=394577) (Luettu 29.10.2013).

Valtioneuvoston kanslia. Pääministerin ilmoitus hallituksen rakennepoliittisesta ohjelmasta, 4.9.2013. [Http://valtioneuvosto.fi/toiminta/selonteot/selonteot/fi.jsp?oid=393247](http://valtioneuvosto.fi/toiminta/selonteot/selonteot/fi.jsp?oid=393247) (Luettu 25.10.2013).

Valtioneuvoston kanslia. Pääministeri Jyrki Kataisen kolumni Turun Sanomissa 7.5.2013. [Http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=384811](http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=384811) (Luettu 25.10.2013).

Valtioneuvoston kanslia. Pääministeri Jyrki Kataisen kolumni Savon Sanomissa

- 11.8.2013. [Http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=391836NK](http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=391836NK) (Luettu 14.10.2013).
- Sosiaali- ja terveysministeriö. Työryhmä: Pitkäikäisyyden yleistymisen vaatii muutoksia hyvinvointiyhteiskunnassa, 18.6.2013. [Http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=388999](http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=388999) (Luettu 15.10.2013).
- Valtiovarainministeriö. Valtiovarainministeri Urpilainen: Lisää työtä - oikeudenmukaisempaa työnjakoa, 6.3.2013. [Http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=378724](http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/tiedotteet/tiedote/fi.jsp?oid=378724) (Luettu 12.10.2013).
- Valtioneuvoston kanslia. Pääministeri Jyrki Kataisen kolumni Savon Sanomissa 17.2.2013. [Http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=377833](http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=377833) (Luettu 25.10.2013).
- Valtioneuvoston kanslia. Pääministerin ilmoitus eduskunnalle hallituksen politiikasta vuonna 2013, 12.2.2013. [Http://valtioneuvosto.fi/toiminta/selonteot/selonteot/fi.jsp?oid=377335](http://valtioneuvosto.fi/toiminta/selonteot/selonteot/fi.jsp?oid=377335) (Luettu 25.10.2013).
- Valtioneuvoston kanslia. Pääministeri Jyrki Kataisen kolumni Turun Sanomissa 5.2.2013. [Http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=376907](http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=376907) (Luettu 27.10.2013).
- Valtioneuvoston kanslia. Pääministeri Jyrki Kataisen kolumni Savon Sanomissa 13.1.2013. [Http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=375096](http://valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/kolumnit/kolumni/index143527.jsp?oid=375096) (Luettu 25.10.2013).

Kirjallisuus

- Alasuutari, Pertti (2006) Suunnitteluloudesta kilpailulouuteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus, Helsinki, 43–64.
- Austin, James L. (1975) *How to do things with words. The William James lecture delivered at Harvard University in 1955*. Second Edition. Oxford University Press, Oxford.
- Best, Jacqueline (2008) Hollowing out Keynesian norms: how the search for a technical mix undermined the Bretton Woods regime. Teoksessa Ruggie, John G. (toim.) *Embedding global markets: an enduring challenge*. Ashgate, Aldershot, 47–71.
- Boyer, Robert & Hollingsworth, Roger J. (toim.) (1998) *Contemporary Capitalism: The Embeddedness of Institutions*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Briggs, Asa (1961) The welfare state in historical perspective. *European Journal of Sociology* 2:2, 221–258.
- Campbell, John L. (1998) Institutional analysis and the role of ideas in political economy. *Theory and Society* 27:3, 377–409.
- Crouch, Colin (2011) *The Strange Non-Death of Neo-liberalism*. Polity Press, Cambridge.
- Clasen, Jochen (toim.) (2011) *Converging Worlds of Welfare? British and German Social Policy in the 21st Century*. Oxford University Press, Oxford.
- Clasen, Jochen (2005) *Reforming European Welfare States. Germany and the United Kingdom Compared*. Oxford University Press, Oxford.

- Van Eemeren, Frans H. & Grootendorst, Rob (1986) *Speech Acts in Argumentative Discussions*. Foris Publications, Dordrecht.
- Esping-Andersen, Gosta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press, Cambridge.
- Foucault, Michel (1972) *The Archeology of Knowledge*. Tavistock Publications, London.
- Giddens, Anthony (1999) *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Polity Press, Cambridge.
- Greimas, Algirdas Julien (1979) *Strukturaalista semantiikkaa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Hall, Peter (1993) Policy paradigms, social learning and the state: the case of economic policy-making in Britain. *Comparative Politics* 25:3, 275–296.
- Hautamäki, Antti (1993) Spontaaniin yhteiskuntaan – hyvinvointia ilman valtiota. Teoksessa Andersson, Jan-Otto, Hautamäki, Antti, Jallinoja, Riitta, Niiniluoto, Ilkka & Uusitalo, Hannu (toim.) *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa*. Wsoy, Juva, 134–246.
- Harvey, David (2005) *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press, Oxford.
- Hay, Colin & Winncott, Daniel (2012) *The Political Economy of European Welfare Capitalism*. Palgrave, Basingstoke.
- Häggman, Kai (1997) *I de stora förändringarnas Finland. Folkpensionsanstalten 1937–1997*. Folkpensionsanstalten, Helsingfors.
- Julkunen, Raija (2006) *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Stakes, Helsinki.
- Julkunen, Raija (2001) *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Kantola, Anu (2002) *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Loki-kirjat, Helsinki.
- Kantola, Anu (2006) Suomea trimmaamassa: suomalainen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus, Helsinki, 156–178.
- Kari, Matti & Saari, Juho (2005) *Det sociala Europa. Europeiska unionens socialpolitik*. Europainformationens broschyrer 189b. Utrikesministeriet, Helsingfors.
- Karisto, Antti, Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1998) *Finland i förvandling. Levnadsstandardens, livsföringens och socialpolitikens utveckling i Finland*. Wsoy, Juva.
- Kettunen, Pauli (2001) The Nordic Welfare State in Finland. *Scandinavian Journal of History* 26:3, 225–247.
- Kettunen, Pauli (1997) The society of virtuous circles. Teoksessa Kettunen, Pauli & Eskola, Hanna (toim.) *Models, Modernity and the Myrdals*. Renvall Institute Publications, Helsinki, 153 – 173.
- Kosonen, Pekka (1998) *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Vastapaino, Tampere.
- Kosunen, Virpi (1997) Lama ja sosiaaliturvan muutokset 1990-luvulla. Teoksessa Heikkilä, Matti & Uusitalo, Hannu (toim.) *Leikkausten hinta*. Stakes raportteja 208. Stakes, Helsinki, 45–101.
- Krugman, Paul (2013) *End this depression now*. W. W. Norton & Company, New York & London.
- Luukka, Teemu (2013) Katainen: Rakenneuudistukset uskonasia. *Helsingin Sanomat*, 13.10.2013.

- Morel, Natalie, Palier, Bruno & Palme, Joakim (2012) Beyond the welfare state as we knew it. Teoksessa Morel, Natalie, Palier, Bruno & Palme, Joakim (toim.) *Towards a social investment state*. Bristol: Policy Press, 1–30.
- Nieminen, Martta (2013) Töihin on mentävä kauaskin. *Helsingin Sanomat*, 22.9.2013.
- Nygård, Mikael (2003) *Välfärdsstaten, partierna och marknaden. Den välfärdsideologiska förändringen inom fyra finländska partier under 1990-talet*. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Nygård, Mikael (2007) From welfare to workfare? Partisan re/constructions of Finnish unemployment security in the era of retrenchment. *Journal of Language and Politics* 6:1, 29–50.
- Nygård, Mikael (2012) Från välfärdsstat till tävlingsstat – om statens och socialpolitikens roll i den globala kapitalismens tid. Teoksessa Rappe, Axel & Nygård, Mikael (toim.) *Politikens villkor i den globaliserade världen. En antologi om politikern och de politiska partiernas förändrade ramvillkor*. Daidalos, Göteborg, 113–152.
- O'Connor, Brendon (2004) *A Political History of the American Welfare System. When Ideas have Consequences*. Rowman & Littlefields Publishers, Lanham.
- Palonen, Kari & Summa, Hilikka (1998) Johdanto: retorinen käänne? Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkää retoriikkaa*. Vastapaino, Tampere, 7–19.
- Perelman, Chaim (1996) *Retoriikan valtakunta*. Vastapaino, Tampere.
- Perelman, Chaim & Olbrechts-Tyteca, Lucie (1971) *The new rhetoric. A treatise on argumentation*. University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.
- Pierson, Paul (2001) Post-industrial pressures on the mature welfare states. Teoksessa Pierson, Paul (toim.) *The New Politics of the Welfare State*. Oxford University Press, New York, 80–104.
- Pierson, Paul (1994) *Dismantling the Welfare State? Reagan, Thatcher, and the Politics of Retrenchment*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Pierson, Paul (1996) The new politics of welfare state. *World Politics* 48:2, 143–179.
- Pohjanpalo, Olli (2013) Sosiaaliturva kiinnosti eduskuntaa. *Helsingin Sanomat*, 20.9.2013.
- Reinhard, Carmen M. & Rogoff, Kenneth (2011) *This Time is Different. Eight centuries of Financial Folly*. Princeton University Press, Princeton.
- Ruggie, John G. (1982) International regimes, transactions, and change: embedded liberalism in the postwar economic order. *International Organization* 36:2, 379–415.
- Searle, John R. (1969) *Speech acts. An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Searle, John R. (1979) *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin (1970) Conventions and the understanding of speech acts. *Philosophical Quarterly* 20, 118–138.
- Skinner, Quentin (1988) Language and social change. Teoksessa Tully, James (toim.) *Meaning and Context. Quentin Skinner and his Critics*. Princeton University Press, Princeton, 119–132.
- Skinner, Quentin (1999) Rhetoric and conceptual change. Teoksessa Jaikala, Sisko, Kotkavirta, Jussi & Palonen, Kari (toim.) *Finnish yearbook of political thought*. University of Jyväskylä, SoPhi, Jyväskylä, 60–73.

- Summa, Hilikka (1989) *Hyvinvointipolitiikkaa ja suunnitteluretoriikkaa: tapaus asuntopolitiikka*. Teknillinen korkeakoulu, yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskus, Espoo.
- Summa, Hilikka (1996) Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa*. Vastapaino, Tampere, 51–83.
- Taylor-Gooby, Peter (toim.) (2001) *Welfare States Under Pressure*. Sage, London.
- Taylor-Gooby, Peter (2004) New Risks and Social Change. Teoksessa Taylor-Gooby, Peter (toim.) *New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State*. Oxford University Press, Oxford, 1–28.
- Timonen, Virpi (2003) *Restructuring the Welfare State. Globalization and social policy reform in Finland and Sweden*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Valtioneuvoston kanslia (2011) *Avoim, oikeudenmukainen ja rohkea Suomi. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma*. Valtioneuvosto, Helsinki.
- Wittgenstein, Ludwig (1992) *Filosofiska undersökningar*. Thales, Stockholm.

Hyvältä kehältä autonomiseen elämään

Johdanto

Suomalaisen hyvinvointijärjestelmän on katsottu muuttuneen perustavanlaatuisesti viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana. Muutoksen merkkeinä on pidetty muun muassa julkisen sektorin kustannuspaineiden kasvua, julkisten palveluiden tarjonnan vähentymistä sekä palveluiden ja etuuksien ansiosidonnaisuuden ja tarveharkintaisuuden lisääntymistä. Lisäksi on esitetty, että terveystaloutta on muutoksen myötä alettu johtaa ensisijaisesti talouspolitiikan näkökulmasta. Kritiikin mukaan talouspolitiikan näkökulman vahvistumisen myötä terveyden ja terveydenhuoltoon liittyvät eriarvoisuudet on jätetty huomiotta. Hyvinvointijärjestelmän muutosta tarkastelevissa analyyseissä on myös usein esitetty, että niiden seurauksena vastuu selviytymisestä on siirtynyt yhä enemmän kansalaisille itselleen. (Esim. Julkunen 2001; 2006, sosiaalityössä esim. Metteri 2012, terveydenhuollossa esim. Helén & Jauho 2003, Hänninen 2009, Ollila & Koivusalo 2009).

Tässä artikkelissa tarkastelen hyvinvointivaltion muutosta ja sitä edeltänyttä aikakautta mielenterveyden hoidon kannalta. Mielenterveyden hoidon ja mielenterveyspolitiikan yhteydessä viime vuosikymmenten suurin muutos on ollut siirtymä laitosvaltaisesta hoidosta avohoitovaltaiseen hoitoon, mitä kutsutaan dehospitalisaatioksi tai deinstitutionalisaatioksi. Ilmiöstä on aikaisemmassa niin kansainvälisessä kuin kotimaisessakin tutkimuskeskustelussa yleensä käytetty nimitystä deinstitutionalisaatio, mutta käytän tässä Helénin ynnä muiden (ks. Helén 2011a) tavoin nimitystä dehospitalisaatio. Dehospitaalisatiion käsite viittaa siihen, että psykiatriset sairaalapaikat ovat vähentyneet mielenterveyden hoidosta mutta prosessi ei välttämättä ole johtanut vapautumiseen muista instituutioista.

Dehospitalisaatiota ei voida pitää pelkästään hyvinvointivaltion muutokseen tai varsinkaan sen supistamiseen liittyvänä, sillä avohoidon painottaminen on hyvinvointivaltion uudistamista vanhempi tavoite. Kuitenkin on esitetty väitteitä ja laskelmia, joiden mukaan viime vuosikymmenten hyvinvointivaltion muutoksen aikana juuri mielenterveyspalveluista on säästetty poikkeuksellisen paljon resursseja (Eskola 2007; Hyvönen 2008; Öhman 2003; ks. myös Taipale 1996). On myös esitetty, että mielenterveyttä koskevan problematisoinnin leviäminen yhä laajemman ja terveemmäksi katsotun väestön keskuuteen on johtanut siihen, että palveluista on jatkuva pula, vaikka niihin käytetään yhä enemmän resursseja (Helén, Hämäläinen & Metteri 2011.) Myös viimeaikaisen mielenterveyspolitiikan on katsottu painottaneen potilaan omaa vastuuta selviytymisestään (Helén 2011b; Öhman 2003; ks. myös Alanko & Marklund 2013, Ruotsissa ks. Piuva 2005; 2013).

Tässä artikkelissa palaan 1980-luvun puoliväliin, ajankohtaan ennen suomalaisen hyvinvointivaltion muutosta. Tätä aikaa on usein nimitetty hyvinvointivaltion ”kultakaudeksi” (”kultakauden” käsitteestä pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa esim. Markkola & Christiansen 2005). Tarkastelen kahdeksankymmentäluvun puolivälin mielenterveyspolitiikkaa ja -hoidon suunnittelua Suomessa tavoitteenani tarkentaa havaintoja nykyisestä mielenterveyspolitiikasta maassamme. Artikkelissani kysyn, onko potilaan vastuullistaminen omasta selviytymisestään hyvinvointivaltion murroksen jälkeinen ilmiö, vai esiintyikö sitä jo niin sanotulla hyvinvointivaltion kultakaudella. Vastaan tähän kysymykseen analysoimalla vuosina 1981–1987 toteutettua ”Skitsofrenian tutkimuksen, hoidon ja kuntoutuksen valtakunnallista kehittämisohjelmaa” (tästä lähin ”skitsofreniaohjelma”).

Teoreettisessa mielessä lähestymistapani on saanut vaikutteita kahdesta keskustelusta, jotka tarjoavat mahdollisuuden tarkastella julkista valtaa, toimintaa ja pyrkimyksiä autonomiaan. Kumpikin niistä myös edustaa tämän kirjan johdannon mukaisesti ”kulttuurinäkökulmaa”. Ensiksikin olen ammentanut Michel Foucault’n työstä versoneesta hallinnan analytiikan tutkimuskeskustelusta, jossa on tarkasteltu valtion tai muun julkisen vallan tahon harjoittamaa hallintaa ja sen subjektiivuuksia (Foucault 1991; Miller & Rose 2010; Rose 1999; psykologian asemasta

tässä keskustelussa Rose 1989/1999; 1996; Suomessa ks. Helén 2010; Kaisto & Pyykkönen 2010; metodologiasta ks. Bacchi 2009; mielen-terveyden osalta Helén 2011; pakkolaitosten kritiikistä Niemelä 2003; ks. myös tämän teoksen johdanto). Toisaalta tarkasteluani on inspiroinut sosiologi Pekka Sulkusen näkemys, jonka mukaan autonomia on paitsi hyvinvointivaltion tärkeimpiä tavoitteita myös seurauksiltaan ristiriitainen: ”saturoitumiseksi” nimitetyn prosessin myötä modernissa hyvinvointivaltiossa yksityisyyden alue (jota Sulkunen nimittää ”intimiteetiksi”) muuttuu niin laajaksi ja läpitunkemattomaksi, ettei se anna mahdollisuutta kansalaisten autonomian tukemiseen. Saturoitumisen jälkeinen hyvinvointivaltio on Sulkusen mukaan tuomittu epäonnistumaan pyrkiessään suojelemaan kansalaisia omalta käyttäytymiseltään, koska sillä ei ole valtuuksia puuttua heidän yksityisasioihinsa. (Sulkunen 2009; 2011.)

Analyysini lähtee liikkeelle ajatuksesta, jonka mukaan skitsofreniaa sairastavan henkilön hoidon suunnittelu rakentuu skitsofreniaa sairastavan subjektin autonomiaa koskevista käsityksistä. Yhtäältä skitsofreniaa sairastavan subjektin autonomia on epävakaa, koska voi olla tarpeellista suojella häntä omalta käyttäytymiseltään. Toisin kuin valtaosassa muita sairauksia (Laki potilaan asemasta ja oikeuksista 1992), mielisairauksista kärsiviä on niin skitsofreniaohjelman aikakaudella kuin nykyisinkin ollut mahdollista hoitaa tahdonvastaisesti, mikäli heidän katsotaan olevan vaaraksi itselleen tai muille (Mielenterveyslaki 1990; Mielisairaslaki 1952; Laki mielisairaslain muuttamisesta 1977). Toisaalta sairaalahoidon vähentämisen on katsottu lisäävän potilaiden autonomian mahdollisuuksia. Suomalaisen dehospitalisaation voi katsoa saaneen alkunsa käsityksestä, jonka mukaan suuri osa psykiatrisista sairaalapotilaista voi oikeanlaisessa avohoidossa saavuttaa autonomian (Niemelä 2003; Alanko & Marklund 2013).

Tässä artikkelissa tarkastelemani aineisto sijoittuu hyvinvointivaltion muutosta edeltäneelle ajanjaksolle, josta toisinaan puhutaan ”hyvinvointivaltion kultakautena”. Tarkastelen skitsofreniaohjelman avulla edellä esiteltyjen teoreettisten viitekehysten valossa ensiksikin sitä, miten tällä kaudella suunniteltu ja toteutettu skitsofreniaohjelma heijastaa sairastuneiden kansalaisten tarpeita toisaalta huolenpitoon

ja toisaalta autonomian tavoitteluun. Toiseksi tutkin, miten autonomia ja itse pärjääminen hahmottuvat skitsofreniaohjelmassa: merkitseekö autonomia vastuuta omasta selviytymisestä?

Artikkeli etenee seuraavasti: Esittelen ensin viime vuosikymmenten mielenterveyspolitiikkaa ja erityisesti dehospitalisaatiota ja näihin kohdistuneita aikaisempia tutkimuksia. Seuraavissa jaksoissa esittelen skitsofrenian hoitoa nykyisin ja tässä artikkelissa käyttämiäni aineistoa ja menetelmiä. Luvussa ”Skitsofrenian ennaltaehkäisy, hoito ja kuntoutus hyvän kehän ylläpitämisenä” esittelen analyysitulokset, jotka olen ryhmitellyt kolmeen osaan sen mukaan, ketkä ovat olleet kohderyhmänä: ne, joiden sairastumista pyrittiin kokonaan ehkäisemään, vastikään sairastuneet, joiden sairaalaan jäämistä pyrittiin ehkäisemään ja pitkään sairastaneet, joita pyrittiin poistamaan sairaaloista. Lopussa vedän yhteen tulokset ja keskustelen niiden merkityksestä.

Mielenterveyspolitiikka ja hyvinvointivaltion muutokset

Mielenterveyteen kohdistuva toimintapolitiikka on niin Suomessa kuin kansainvälisestikin muuttunut merkittävästi viime vuosikymmenten aikana. Osa muutoksesta on samansuuntaista kuin muillakin hyvinvointivaltion sektoreilla. Mielenterveyden häiriöiden hoidossa kuten myös muilla aloilla, esimerkiksi vammaisten- ja vanhustenhuollossa, on vältelty laitoshoidoa. Lisäksi mielenterveyspalveluiden kuten myös muiden hyvinvointipalveluiden tuottajiksi on julkisen sektorin rinnalle ilmaantunut laajahko joukko muita tahoja. Suomalainen erityispiirre, joka sekun on liittynyt hyvinvointivaltion muutokseen, on ollut palveluiden järjestämistä vastaavaan hajaantumiseen valtiolta kunnille. (Esim. Salo 1996; Hyvönen 2008; Helén ym. 2011.)

Suurimpana muutoksena voidaan pitää siirtymistä sairaalakeskeisestä avohoitopainotteiseen hoitomalliin eli dehospitalisaatiota. Dehospitalisaatio muistuttaa tavoitteiltaan hyvinvointivaltion muutosta siltä osin, että siinä vähennetään julkisen tahon tarjoamaa (laitos-) hoitoa. Dehospitalisaatio on hyvinvointivaltion supistamista vanhempi terveyspoliittinen tavoite, jonka keskeisenä pyrkimyksenä oli vähentää laitoshoidon negatiivisia vaikutuksia, kuten ”laitostumista”. Esimerkiksi tässä artikkelissa tarkasteltu skitsofreniaohjelma pyrki varsin selvästi

deinstitutionalisaatioon ja potilaiden ”laitostumisen” välttämiseen mutta ei hyvinvointivaltion supistamiseen tai kustannusten karsimiseen.

Pyrkimys pois psykiatrisesta laitoshoidosta alkoi anglosaksisessa maailmassa aikaisemmin, määrittelystä riippuen viimeistään toisen maailmansodan jälkeen (ks. esim. Grob 1991). Suomessa ensimmäinen näkyvä laitoksia ja laitoshoidoa kritisoinut taho oli psykiatristen sairaalapotilaiden, vankien ja koulukodeissa asuvien autonomiaa lisäämään pyrkinyt Marraskuun liike, joka toimi vuosina 1967–1972 (Niemelä 2003). Ensimmäiset virallisen tahon suunnitelmat dehospitalisaatiosta esitettiin 1970-luvun lopulla Lääkintöhallituksen (tästä lähtien LH) vuonna 1977 julkaisemassa suunnitelmassa *Psykiatrisen hoidon kehittämisohjelma* (LH 1977). Kyseisessä ohjelmassa painotettiin, että Suomen psykiatrisissa sairaaloissa oli runsaasti potilaita, joiden ei katsottu vaativan sairaalahoitoa. Psykiatrisen sairaanhoidon kehittämisen nimissä ehdotettiin näiden potilaiden poistamista sairaaloista. Lääkintöhallituksen ehdotusta seurasi ehdotuksiltaan samansuuntainen *Mielenterveystyön komitean mietintö* (KOM 1984). Siinä kehittämisen kohde laajeni koskemaan psykiatrisen erikoissairaanhoidon sijaan ”mielenterveystyötä”, jonka katsottiin koskevan kaikkia kansalaisia. Kumpikin suunnitelma sisälsi tarkkoja suunnitelmia siitä, kuinka paljon ja millä keinoin psykiatrista sairaalahoitoa oli tarkoitus vähentää lähivuosikymmenien aikana. Skitsofreniaohjelman tavoitteista ja keinoista monet, kuten laitoshoidon välttäminen, ennaltaehkäisy, laaja-alainen työskentely yhteiskunnassa, pyrkimykset asenteiden muuttamiseen ja kuntoutus muistuttivat sekä Marraskuun liikkeen tavoitteita että näitä kahta mielenterveyden alan kehittämissuunnitelmaa, ja skitsofreniaohjelman materiaaleissa myös viitattiin aiempiin kehittämissuunnitelmiin eksplisiittisesti.

1970-luvun jälkeisinä vuosikymmeninä psykiatrisen sairaalahoito on Suomessa merkittävästi vähentynyt, mutta ei sillä tavoin kuin edellä mainituissa suunnitelmissa esitettiin. Suomen 1990-luvun lama ja samaan aikaan toteutetut hallinnonuudistukset osuivat samalle ajankaksolle psykiatrisen sairaalahoidon vähentämispyrkimysten kanssa (esim. Hyvönen 2008). Laman aikaisista ja sen jälkeisistä psykiatrisen sairaanhoidon muutoksista on vaikea muodostaa tarkkaa kokonais-

kuvaa muun muassa siksi, että tilastointiperusteet ovat muuttuneet. Yhtäältä on väitetty, että psykiatrisia sairaalapaikkoja on 1990-luvun laman aikana vähennetty nopeasti, paljon ja hallitsemattomasti lisäämättä avohoidon tarjontaa (esim. Taipale 1996). Toisaalta on huomautettu, että kysynnän laajenemisesta johtuen mielenterveyden avohoitoon käytetään nyky-Suomessa hyvin paljon resursseja (Helén ym. 2011). Yhtä mieltä tutkijat ovat olleet siitä, että mielenterveyspalveluiden tilaan on 1990-luvun laman jälkeisessä Suomessa kohdistunut paljon tyytymättömyyttä (Eskola 2007; Helén ym. 2011; Hyvönen 2008; Karlsson & Wahlbeck 2011; Öhman 2003).

Tarkastelemani skitsofreniaohjelman lähtökohtana oli, että skitsofrenian katsottiin olevan suuri ongelma Suomen terveysjärjestelmälle. Toisaalta siinä haluttiin levittää taudista saatua tutkimustietoa hoidon käytäntöihin. Skitsofrenian nähtiin aiheuttavan potilaiden kertymistä psykiatrisiin sairaaloihin, ja tätä katsottiin tapahtuvan erityisen paljon juuri Suomessa. (LH 1981.) Sairaalahoitoon vähentämisyrittämisen vuoksi skitsofreniaohjelmalla on selkeät yhtymäkohdat nykyiseen suomalaisen mielenterveyspolitiikkaan. Eroja nykyaikaan olivat ensiksikin, että ohjelma pyrki sairaalahoitoon vähentämiseen nimenomaan tarkasti määritellyn potilasryhmän kohdalla eikä kaikkien potilaiden kohdalla yleisesti. Toinen merkittävä eroavaisuus nykyaikaan on, että 1980-luvun Suomessa ohjausjärjestelmä antoi mahdollisuuden niin sanottuun normiohjaukseen, jota terveydenhuollon alalla harjoitti Lääkintöhallitus. 1990-luvun alussa tapahtuneen Lääkintöhallituksen alasajon jälkeen terveydenhuollon hankkeet ovat olleet huomattavan erilaisia, koska niiden valtuudet ovat supistuneet kunnille annettavaksi niin sanotuksi informaatio-ohjaukseksi (vrt. Sulkunen 2006). Skitsofreniaohjelmaan liittyi siis merkittävästi laajemmat hallinnolliset valtuudet kuin nykyisiin mielenterveyspolitiikan hankkeisiin.

Skitsofrenian hoito nykyisin

Ennen skitsofreniaohjelman esittelyä on syytä käydä läpi, miten skitsofrenia ja sen suositeltava hoito ymmärretään nykyisin. Suomessa tällä hetkellä käytössä olevan ICD-10-tautiluokituksen mukaan skitsofrenia on ”vakava psykiatrinen sairaus”, jonka tyypillisiä oireita ovat harha-

luulot, aistiharhat ja ”tunneilmaisujen poikkeavuus tai latistuminen” (Huttunen 2013). Skitsofreniasta puhutaan nykyisessä mielenterveyspolitiikassa melko vähän, eikä siihen tai sitä sairastaville kohdistettuihin palveluihin ole skitsofreniaohjelman jälkeen kohdistettu erityisiä hankkeita. Esimerkiksi edelleen käynnissä olevassa valtionhallinnon mielenterveyteen kohdistuvassa hankkeessa, Mieli 2009 -suunnitelmasa, skitsofrenia mainitaan vain ohimennen (STM 2009).

Skitsofreniaan keskittynyt mielenterveyspolitiikan hanke on jo sinänsä nykynäkökulmasta erityinen, sillä suomalaisessa mielenterveyspolitiikassa käsitellään nykyisin yleensä koko väestön mielenterveyttä ja sen kohentamista, ei yksittäistä erityisen sairaana pidettyä ryhmää (Helén ym. 2011; Alanko & Marklund 2013; Taipale 1996; STM 2009). Nykyinen koko väestön mielenterveyden kohentamisyrittäminen nivoutuu lievien mielenterveyden häiriöiden, kuten masennuksen, huomattavaan painoarvon lisääntymiseen. Erityisesti masennus ja masennuslääkitys ovat viime vuosikymmeninä moninkertaistuneet (ks. esim. Hautamäki, Helén & Kanula 2011; Helén 2007; Rose 2006; Vilhelmsson, Svensson & Meeuwisse 2011). On jopa väitetty, että terveydenhuoltoon on 1950-luvun jälkeen vähitellen ilmaantunut uusi ryhmä palveluiden käyttäjiä, joiden palvelunkysyntä liittyy nimenomaan lieviin mielenterveyden häiriöihin (esim. Helén ym. 2011).

Skitsofreniasta keskustellaan nykyisessä mielenterveyspolitiikassa melko vähän, mutta sitä pidetään yhä vakavana mielisairautena (esim. Duodecim 2013). Myös sen aiheuttamat ongelmat näyttävät yhä huomattavilta: skitsofrenia on edelleen Suomessa suurin psykiatrisen sairaalahoidon syy (SVT 2013, 5), ja on arvioitu, että valtaosa skitsofreniadiagnoosin saaneista on työkyvyttömyyseläkkeellä (Jääskeläinen ym. 2010).

Suomalaisessa terveydenhuollossa käytettävän, tutkimukseen perustuvan valtakunnallisen hoitosuosituksen eli niin sanotun Käypä hoito -suosituksen (Duodecim 2013) mukaan skitsofrenian esiintyvyys on noin prosentti koko väestöstä. Skitsofreniaohjelmassa esiintyvyys on arvioitu samaksi (LH 1981, 1; LH 1985, 31). Esiintyvyyden ei siis arvioida viime vuosikymmeninä muuttuneen.

Vuoden 2013 Käypä hoito -suositus toteaa tällä hetkellä olemassa olevan tutkimustiedon perusteella, että skitsofrenian ennaltaehkäisy ei ole mahdollista, vaikka sairastumiselle altistavia riskejä tunnetaan. Tässä se eroaa skitsofreniaohjelmasta, joka esitti useita keinoja skitsofrenian ennaltaehkäisemiseksi (ks. jäljempänä). Sekä skitsofreniaohjelma että nykyinen Käypä hoito -suositus painottavat mahdollisimman aikaista puuttumista, mutta Käypä hoito -suositus korostaa ensisijaisena hoitomuotona lääkehoitoa. Skitsofrenian hoidossa käytetyt psykoosilääkkeet ovat viime vuosikymmeninä kehittyneet, ja Käypä hoito -suositus luokittelee kymmeniä eri vaikuttavia aineita. Suositus nostaa silti esiin, että lääkkeillä on edelleen sivuvaikutuksia, eivätkä ne tehoa kaikille potilaille. Kumpanakin aikakautena on suositeltu skitsofreniapotilaan perheen ottamista mukaan sairauden hoitoon. Käypä hoito -suositus nostaa esiin myös psykososiaaliset hoidot sekä potilaiden somaattisen terveyden ja tarpeen ehkäistä lääkkeitä sivuvaikutuksia kuten painon nousua. (Duodecim 2013.)

Myös Käypä hoito -suositusta voi tarkastella toimijuuden ja autonomian näkökulmasta. Skitsofreniapotilas itse näyttäytyy suosituksessa paikoitellen jopa hoidon esteenä. Hoitosuositus mainitsee monenlaisia ongelmia, jotka liittyvät potilaiden sairautentunnon puutteeseen, hoitoon sitoutumattomuuteen sekä hoidosta kieltäytymiseen. Myös potilaiden itsetuhoisuus mainitaan merkittäväksi ongelmaksi, ja heidän itsemurhakuolleisuutensa todetaan muuhun väestöön nähden kolme-toistakertaiseksi. Skitsofrenian hoidossa käytettävä lääkitys määritellään lääkärin päätettäväksi asiaksi, joskin päätös ”tulee pyrkiä tekemään yhteistyössä potilaan ja hänen lähipiirinsä kanssa” (mt.). Potilaan autonomia näyttäytyy näissä kohdin ristiriitaisena ja kyseenalaisena.

Dehospitalisaatiopolitiikan valossa ei liene yllättävää, että skitsofreniaa suositellaan nykyisin hoidettavaksi ensisijaisesti avohoidossa ja sairaalahoidon suositellaan vain poikkeustilanteissa ja lyhytkestoisesti. Potilaiden hoidon tarpeen katsotaan pysyneen suurena, mutta sairaalahoidon tarpeen katsotaan olennaisesti pienentyneen. Sairaalahoidon välttelyperuste liittyy käsitykseen autonomiasta ja toimintakyvystä, jotka tässä tapauksessa katsotaan henkilön lähtökohtaisiksi ominaisuuksiksi, joita sairaalahoido on kuitenkin saattanut häiritä: ”pitkä sairaalahoido

voi hidastaa toimintakyvyn palaamista” (Duodecim 2013). Vertailun kannalta on mielenkiintoista, että skitsofrenian psykososiaalisen ennusteen mainitaan parantuneen 1900-luvulla, mutta ei enää viime vuosikymmeninä. Nykyinen Käypä hoito -suositus ei siis katso skitsofrenian psykososiaalisen ennusteen muuttuneen skitsofreniaohjelman ja nykyajan välillä.

Aineisto ja menetelmät

Analyysissä tarkastelen skitsofreniaohjelman tärkeimpiä asiakirjoja: sen käynnistänyttä ”esitystä työsuunnitelmaksi” (LH 1981), ohjelman väliraporttia (LH 1985), sekä ohjelman loppuraporttia (LH 1988, ks. tarkemmin kohta ”lähteet”). Analyysin varsinaista aineistoa on yhteensä 604 sivua. Lisäksi tausta-aineistona olen käyttänyt kirjoitushetkellä uusinta skitsofrenian Käypä hoito -suositusta (Duodecim 2013, ks. yllä) sekä muita suomalaisen mielenterveyspolitiikan asiakirjoja (ks. Alanko & Marklund 2013). Analysoitujen dokumenttien lisäksi hankkeen piirissä tuotettiin myös muuta aineistoa, kuten alueellisia raportteja ohjelman tuloksista ja raportteja, jotka keskittyivät johonkin spesifiin skitsofrenian hoitoon liittyvään kysymykseen. Lisäksi ohjelmasta on myöhemmin julkaistu kahdenlaista seuranta-aineistoa (”Sairaalasta kotiutetut skitsofreniapotilaat” -hanke sekä hankkeesta kymmenen vuotta myöhemmin tehty seurantatutkimus). Analysoimissani hankkeen päädokumenteissa esiteltiin sekä alueellisia että erityiskysymyksiin paneutuneita raportteja niin, että niistä sai riittävän tarkan kuvan tutkimuskysymykseen vastaamiseksi. Tästä johtuen olen rajannut aineiston hankkeen päädokumentteihin.

Aloitin analyysin tarkastelemalla skitsofreniaohjelman tavoitteita. Skitsofreniaohjelman tavoitteena oli skitsofrenian hoidon kehittäminen sellaiseksi, että sairaalahoitoa tarvittaisiin yhä vähemmän ja yhä lyhyempikestoisesti. Ohjelman tavoitteen selvittämisen jälkeen analyysini tarkentui skitsofreniaohjelman kohderyhmään ja jatkui edellä esiteltujen teoreettisten lähtökohtien valossa. Analyysissä syvennyin suojelun tarpeen ja autonomian vuorovaikutukseen skitsofreniaohjelman kohderyhmässä eli skitsofreniaan sairastuneiden kohdalla. Olen toteuttanut analyysin aineiston lähiluvulla, tarkastelemalla skitsofreniaan sairastu-

neen tai sairastumisuhan alaisen kansalaisen sekä hyvinvointivaltion ja sen terveydenhuoltojärjestelmän toimijuutta ohjelman teksteissä. Analyysissa olen ottanut vaikutteita sekä hallinnan analytiikasta sovelletusta metodista, jossa analysoidaan toimintapolitiikkojen ongelmanasettelua (Bacchi 2009) että sosiosemiotiikan menetelmistä, joissa tutkitaan toimijoita ja toimijuutta (ks. Sulkunen ja Törrönen 1997).

Skitsofrenian ennaltaehkäisy, hoito ja kuntoutus hyvän kehän ylläpitämisenä

Kuten artikkelin johdannossa esitin, hyvinvointivaltion muutoksen jälkeisenä aikana on havaittu erilaisten sosiaali- ja terveystalitiikkojen, mielenterveyspolitiikka mukaan luettuna, korostavan kansalaisen, palvelunkäyttäjän ja potilaan omaa vastuuta selviytymisestä. Analyysissa tarkastelen sitä, vahvistaako niin sanotulle hyvinvointivaltion kulta-ajalle keskittyvä tuen tarpeen ja autonomian tarkastelu tätä eroa.

Skitsofreniaohjelman teksteissä sairastuneen tai sairastumisuhan alaisen kansalaisen ja hyvinvointivaltion välille rakentui kehämäinen¹ dynamiikka: skitsofreniaan sairastumisessa sairautta ja sen oireita ei pidetty suurimpana uhkana, vaan sairauden, huonojen olosuhteiden sekä vääränlaisen hoidon ja sen aiheuttaman laitostumisen katsottiin muodostavan negatiivisen kehän tai noidankehän. Ohjelman tehtävänä oli ehkäistä sairastunutta tai sairastumisuhan alaista kansalaista joutumasta sairastuttavaan kehään, jonka konkreettisiksi merkeiksi nähtiin joutuminen pois asumisen ja työn piiristä, pitkäaikainen laitoshoido ja edelleen henkilön toimintakyvyn menetys ja laitostuminen. Toisaalta sairauden tai sen uhan katsottiin vaikuttavan vähemmän haavoittavasti henkilöihin, joiden hyvinvointi ja laajempi elämäntilanne olivat muuten kunnossa. Hyvän kehän tulos oli kansalaisen autonomia skitsofreniaan

---

1 ”Hyvästä kehästä” hyvinvointivaltion perusteena esim. Kettunen 2011 ja Kettusen artikkeli tässä kirjassa; terveystalitiikassa Hänninen 2009. Nämä tarkastelut ovat herkästäneet kehän ajatukselle, mutta tämän artikkelin aineistossa hahmottuva kehä poikkeaa aiemmin esitetyistä siinä, että kyse on yksittäisen ihmisen mielen-terveyden kohentumisesta oikeanlaisen tuen avulla. Aineistossa käytettiin kehän käsitettä myös eksplisiittisesti.

sairastumisesta riippumatta. Terveydenhuoltojärjestelmän tuli tarjota hoitoa ja kuntoutusta, jotka tukivat hyvän kehän ylläpitämistä ja siten kansalaisten autonomiaa.

Skitsofreniaohjelmassa tutkimus- ja kehittämishankkeet jakautuivat kohderyhmän mukaan. Alusta saakka ohjelmassa toteutui jako ”uusiin” ja ”pitkäaikaisiin” potilaisiin, ja matkan varrella mukaan lisättiin skitsofrenian ennaltaehkäisy. Eri kohderyhmille sopivaksi katsotuilla skitsofreniaan tai sen uhkaan puuttumisen keinoilla oli merkittäviä eroja. Yhteistä niille oli, että terveydenhuollon tavoitteet hahmottuivat pyrkimyksinä hyvälle kehälle riippumatta siitä, oliko sairaus puhjennut vai ei, tai kuinka pitkään sitä oli hoidettu.

Noidankehälle joutumisen ehkäisy skitsofrenian ennaltaehkäisynä

Skitsofreniaohjelma pyrki ensiksikin ennaltaehkäisemään skitsofreniaa koko väestössä. Tätä tavoitetta ohjelmalla ei ollut ensimmäisessä vaiheessa, vaan se tuli mukaan vasta kahden vuoden kuluttua aloittamisesta (1983). Ohjelman väliraportissa (LH 1985) ennaltaehkäisystä keskustellaan jo pitkästi.

Ohjelman materiaaleissa ilmaistiin epävarmuutta siitä, mistä tauti johtuu. Epävarmuuden ei kuitenkaan nähty estävän ennaltaehkäisyä, vaan juuri epävarmuuden takia ehkäisy kohdistettiin monelle taholle.

Skitsofrenian syytä ei vielä tunneta riittävästi. Silti tiedetään suhteellisen paljon tekijöistä, joilla on vaikutusta skitsofreniaan alttiin persoonallisuuden kehittymiseen ja sairastumiseen [...] Skitsofrenian ehkäisyn lähtökohtana on kaikki, mitä tiedetään tämän sairauden kehittymisestä. Periaatteessa tärkeää voi olla kaikki, mitä lapselle tai nuorelle tapahtuu ennen nuoruusikää, jolloin skitsofrenia useissa tapauksissa puhkeaa. (LH 1985, 176.)

Skitsofreniaa katsottiin voitavan ennaltaehkäistä erityisesti muissa kuin psykiatrisissa palveluissa, esimerkiksi kaikille suunnatuissa lastenneuvoloissa ja kouluissa, mutta myös lastenpsykiatriassa. Ennaltaehkäisy

koski erityisesti lapsia ja heidän kasvuolosuhteitaan: hankkeen materiaaleissa eriteltiin muun muassa, että kotiäitien tuen tarvetta pidettiin erityisen suurena, että päivähoitolla oli mahdollisuus tukea erityisesti ”häiriintyneitä” lapsia ja että toverisuhteet kouluissa olivat ennaltaehkäisyn kannalta tärkeitä.

Ohjelman teksteissä nuoruutta pidettiin kaikille haastavana elämänvaiheena, mutta erityisen vaikeaa aikaa se oli sairastumiseen alttiille nuorille, joiden katsottiin tarvitsevan erityistä tukea. Ohjelma pyrki takaamaan nuorille mahdollisuuden kasvuun ja kehitykseen ”skitsofreniaan taantumisen sijasta”, minkä voi tulkita myös autonomian tavoitteluksi:

Nuoruusiän kehitysvaiheella on skitsofrenian kannalta avainasema. Tässä vaiheessa voidaan usein tukea nuoren edellytyksiä rakentavien ratkaisujen sekä kasvun ja kehityksen edistymiseen skitsofreniaan taantumisen sijasta. (LH 1988, 215–216.)

Vastaavasti skitsofrenialle alttiin nuoren katsottiin tuen puuttuessa joutuvan noidankehälle. Skitsofreniaan sairastuminen nähtiin myös kasvun ja aikuistumisen epäonnistumisena, minkä voi tulkita autonomian tavoittelun epäonnistumiseksi.

Myös kodeissa ja perheissä katsottiin tarvittavan palveluita ennaltaehkäisevän työn muodossa. Työryhmä pohti skitsofrenian ennaltaehkäisyä erityisesti perheiden vuorovaikutushäiriöiden yhteydessä. Se neuvoi kiinnittämään huomiota myös ”kehitysvaiheisiin, joissa oli eroelämyksiä”, jollaisiksi katsottiin esimerkiksi varsin arkisia ja potentiaalisesti ketä tahansa koskevia kokemuksia, kuten lapsen syntymä tai päiväkotiin meno (LH 1985, 178). Skitsofreniaan sairastumisen riskissä olevat perheet oli tarkoitus ohjata avun piiriin, ja perheitä neuvottiin tukemaan myös tilanteissa, joissa vanhemmilla oli jo havaittu mielen-terveyden häiriöitä. Perheen vaikutusta skitsofrenian puhkeamiseen käsiteltiin yksityiskohtaisesti erittelemällä skitsofreniaan sairastuneiden perheissä usein tavattuja piirteitä: näitä perheitä ”ovat vaurioittaneet vaikea-asteiset turhaumat, ahdistuneisuus, sairaat ajatustavat ja perhei-

den välisen vuorovaikutuksen häiriöt”. Lisäksi perheissä saattoi esiintyä ”perhe-elämän häiriöitä”, vanhempien lasta kohtaan osoittamia ”omistavia asenteita” tai esimerkiksi ”ajatus- ja viestintätapojen häiriö[itä], jotka vaikeuttavat lapsen todellisuudentajun kehittymistä”(LH 1985, 178). Työryhmä painotti kuitenkin, että häiriintyneiden vanhempien syyllistämisen sijaan oli syytä korostaa heidän tuen tarvettaan ja että tuen lähteenä olivat hyvinvointipalvelut.

Ennaltaehkäisyistä keskusteltaessa raporteissa korostettiin lapsuutta ja erityisesti kolmea ensimmäistä ikävuotta. Skitsofrenian uhka nähtiin vaikeasti näkyviin tulevana mutta merkittävänä ongelmana lapsen kehitykselle. Myös seuraavasta lainauksesta voi hahmottaa käsitystä huonojen olosuhteiden ja heikentyvän mielenterveyden noidankehästä: varhaislapsuudessa koettujen ongelmien katsottiin murentavan alustaa, jolle myöhemmät kehitysvaiheet rakentuisivat ja haittaavan siten lapsen myöhempää kehitystä niin motoriikan, älyn kuin tunne-elämänkin alueella. Myös tämä järkeily muistuttaa noidankehän ajatusta.

Varhaisten ongelmien vuoksi skitsofrenialle altis lapsi joutuu kohtaamaan myöhemmät persoonallisuutensa kehitysvaiheet psyykkisesti huonosti varustautuneena. Tämä ilmenee lapsen persoonallisuudessa usein joko ylimääräisenä arkuutena tai ”kiltteytenä” tai epämääräisenä levottomuutena, tunneilmaisujen tasapainottomuutena ja tällä tavoin toisia häiritsevänä käyttäytymisenä. Lapsella on tällöin kysymys nimettömästä hädästä, äärimmäisestä sosiaalisesta suojautumisesta, joka estää toisinaan myös lapsen normaalia motorista, älyllistä ja tunne-elämän kehitystä. (LH 1985, 182–183.)

Edelleen lapsen hädän nähtiin herättävän vanhemmissa ja perheessä taipumuksen huolehtia liikaa, mikä puolestaan näytti estävän lapsen kehitystä. Lasten kehityksessä otettiin kuitenkin huomioon vielä tätäkin varhaisempi kehitys. Yksi moneen kertaan mainittu skitsofrenian ehkäisyn muoto oli skitsofrenialle alttiiden äitien synnytysten tarkkailu ja synnytysvaurioiden riskin pienentäminen. Myös perintötekijöistä

keskusteltiin, mutta niiden suhteen ei katsottu tarpeelliseksi ryhtyä toimenpiteisiin. Tiedettiin, että sairastuneet vanhemmat lisäsivät sairastumisen todennäköisyyttä, mutta perintötekijöiden ei katsottu suoranaisesti sanelevan sairastumista. Skitsofrenian periytyminen hahmottui ”ei kohtalonomaisena eikä tiettyihin tarkkarajaisiin geneettisiin tekijöihin perustuvana” (LH 1985, 177).

Samasta käsityksestä vedettiin johtopäätös myös siitä, mitkä skitsofrenian ennaltaehkäisykeinoista ovat toimimattomia: ”perintötekijöiden merkitys on suhteellinen, eikä skitsofreniaa voida pitää perinnöllisenä sanan varsinaisessa merkityksessä. Avioliittokieltua, pakkosterilisaatiota yms. ei ole syytä käyttää skitsofrenian ehkäisyssä” (LH 1988, 214). Vaikka näitä keinoja ei päädytty suosittelemaan, on yllättävää, että ajatus avioliittokiellosta tai pakkosterilisaatiosta edes nousi esiin. Mahdollisuus vammaisten ja mielenterveysongelmaisten pakkosterilisaatioon oli poistettu Suomen lainsäädännöstä 1970-luvun alussa (Mattila 2003). Skitsofreniaohjelman teksteissä avioliittokieltua ja pakkosterilisaatio eivät näyttäytyneet lähtökohtaisesti poissuljettuina keinoina, vaan ne suljettiin pois siksi, ettei niiden katsottu olevan hyödyllisiä juuri skitsofrenian tapauksessa.

Pitämällä ketä tahansa kansalaista jossain määrin sairastumisuhan alaisena, skitsofreniaohjelma nosti esille monenlaista toimintaa synnytyslaitoksissa, päiväkodeissa, kouluissa ja työpaikoilla. Nykynäkökulmasta tämä keskustelu osuu intimiteetin alueelle ja tuntuu siten valtionhallinnolle sopimattomalta (Sulkunen 2009; 2011). Ohjelmassa tämän intimiteetin alueelle soluttautumisen perusteena näyttää olevan halu turvata kaikkien kansalaisten selviytyminen ja autonomia ja sairastuttavalle noidankehälle joutumisen estäminen.

Äskettäin sairastuneen ote hyvästä kehästä

Skitsofreniaan jo sairastuneiden hoidon suunnittelun suhteen skitsofreniaohjelma jakautui kahtia. Tavoitteena oli ehkäistä vastikään (”alle kaksi vuotta sitten”) sairastuneiden, niin sanottujen uusien skitsofreniapotilaiden jäämistä sairaalaan sekä poistaa sairaaloista ne pidempään sairastaneet, niin sanotut pitkäaikaiset skitsofreniapotilaat (”yli kaksi vuotta sairastaneet”), joiden terveydentila oli riittävän hyvä. Sairastu-

neita koskevat tavoitteet olivat dehospitalisaation mukaisia, ja ne myös pohjautuivat kansainvälisiin esimerkkeihin. Ohjelmassa katsottiin, että koska muualla maailmassa sairaaloihin ei kasautunut skitsofreniapotilaita, kasautuminen ei ollut Suomessakaan vääjäämätöntä.

Uusien skitsofreniapotilaiden sairaaloihin jäämistä pyrittiin ohjelmassa välttämään kehittämällä skitsofrenian hoitoa ”kokonaisvaltaiseen, erityisesti psykoterapeuttisia ja perhekeskeisiä hoitomuotoja edistävään suuntaan” (LH 1985, 80). Psykoterapeuttista hoitoa ja sen kehittämistarvetta painotettiin lääkehoitoa enemmän. Työryhmässä katsottiin, että ”[l]ääkehoitoon verraten on näiden hoitomuotojen järjestelmällinen soveltaminen yhteiskunnan omistaman terveydenhuoltojärjestelmän toimintoihin ollut toistaiseksi vähäistä” (mt.). Ohjelma etsi parasta mahdollista sairaalan ulkopuolista hoitokeinoa potilasryhmäkohtaisesti. Väkiraportissa esitettiin muun muassa viisi erilaista terapiamuotoa sekä arvioitiin niiden soveltuvuutta erilaisille ja eriasteisesti sairaille skitsofreniapotilaille (LH 1985, 105–112).

Ohjelman loppuraportissa seurantatutkimuksen yhteydessä käytetty ”otteen” tai ”elämänotteen” käsite on erityisen huomionarvoinen. Uusista skitsofreniapotilaista toteutetussa tutkimuksessa heidän tulevaisuudesta tehtiin ennusteita psykososiaalisen tilanteen ja ”elämänotteen” säilymisen perusteella.

Erityisen merkittävä ennusteen mittari on elämänote, siis se, missä määrin potilas hoitoon tullessa on säilyttänyt pyrkimyksensä tavallisiksi katsottaviin sosiaaliin ja ihmissuhteisiin liittyviin elämän päämääriin. Tämä taustamuuttuja ennakoi voimakkaimmin sekä psykoottisten oireiden väistymistä että työkykyisyyttä ja hyvää toimintakykyä. (LH 1988, 98.)

Ote siis viittasi autonomiseen toimijaan, joka käytti toimintakykyään mahdollisimman tavanomaisiin päämääriin pyrkimiseksi. Otteen oli tutkimuksissa havaittu säilyneen hiukan alle puolella uusista potilaista. Otteen säilymisen nähtiin riippuvan muun muassa aiemmin sivutuista asioista, kuten riittävän vähäisenä pysyneestä psykoosilääkityksen

määrästä, riittävän suuresta terapian määrästä, työ- ja toimintakyvyn säilymisestä sekä sairaalahoidon vähäisyydestä. Myös tahdosta riippumattoman hoidon vähentämisen katsottiin lisäävän otetta. Nykynäkökulmasta oli yllättävää, että ”ote” liittyi myös potilaiden sukupuolisuhteisiin, joiden katsottiin ylläpitävän otteen säilymistä. Sukupuolisuhteet oletettiin itsestään selvästi heteroseksuaalisiksi. Paras ennuste oli niillä äskettäin sairastuneilla, joilla oli ollut ”säännöllinen heteroseksuaalinen parisuhde” (LH 1988, 78). Toisaalta henkilöhistoria, joka määriteltiin ”huonoksi heteroseksuaaliseksi kehitykseksi”, ennusti pitkää sairaalahoitoa (LH 1988, 102).

Hankkeen raporteissa jaettiin monenlaisia vastuita julkiselle hoitojärjestelmälle, minkä tarkoituksena oli mahdollistaa uusien skitsofreniapotilaiden itsenäisiä selviytymismahdollisuuksia sairaaloiden ulkopuolella. Näitä olivat ensisijaisesti sopivan terapian tarjoaminen ja alhaisimman tehokkaan lääkitysmäärän kartoittaminen. Ensisijaisena hoitomuotona hankkeessa painotettiin persoonaa ja autonomiaa vahvistavaa terapiaa.

Suhtautuminen skitsofrenian lääkehoitoon oli ohjelmassa monin paikoin varauksellista. Erityisesti injektiona annettavia lääkkeitä pyrittiin välttämään, sillä niiden katsottiin uhkaavan hankkeen tavoitteita, esimerkiksi potilaan omatoimisuutta, ja aiheuttavan sivuvaikutuksia: ”turtumusta” ja ”passiivisuutta [jolla] on ajan mittaan sosiaalista ennustetta huonontava vaikutus” (LH 1985, 113–114).

Lääkkeiden nähtiin myös auttavan sopivassa vaiheessa kehää, ja hankkeessa oltiin varovaisen myönteisiä terapia- ja lääkehoitojen yhdistämiselle. Sopivissa määrissä ja hyvin ajoitettuina lääkkeiden katsottiin jopa hyödyttävän terapiaprosessia:

Kokemukset osoittavat, ettei suurempikaan neuroleptimäärä [...] ole esteenä psykoterapeuttisen hoitoyhteyden muodostumiselle. Se päinvastoin parantaa yhteyteen pääsyä vaikeammin psykoottisten ja ahdistuneiden potilaiden kanssa. Edellytyksenä on kuitenkin, että suuria annoksia ei anneta pitkään ja että hoitoyhteyteen pyritään jo tässä alkuvaiheessa. (LH 1985, 112.)

Jonkinlaista hoitoa pidettiin välttämättömänä uusille skitsofreniapotilaille. Hankkeen selvityksissä oli kuitenkin löytynyt muutama poikkeustapaus, joissa potilaat selvisivät ilman hoitoa:

Vain hyvin harvat skitsofreniapotilaat voidaan jättää harkitusti hoidon ulkopuolelle. Turun hoitotutkimuksen seurannassa löydettiin kaksi tällaista potilasta. Molemmat suhtautuivat hoitoon alun alkaen erittäin kielteisesti ja säilyttivät tämän asenteen, mutta olivat siitä huolimatta selviytyneet suhteellisen hyvin. (LH 1985, 112–113.)

Esiin nousi myös, että kaikki potilaat eivät itse olleet mielestään hoidon tarpeessa. Tällöinkin hanke piti tärkeänä heidän oman tahtonsa huomioimista, mutta katsoi tarpeelliseksi pitää useimmat jollain tavalla hoitojärjestelmän piirissä:

[O]n pyrittävä löytämään keinoja, jotka estävät selvästi hoitoa tarvitsevia ja siitä hyötyviä potilaita putoamasta kokonaan hoitojärjestelmän ulkopuolelle. Joskus on syytä asettaa tukemaan potilaan halua selviytyä omin päin, mutta sopia samalla siitä, että yhteyttä häneen otetaan myöhemmin. Perhekeskeinen hoitosuuntaus auttaa usein huonon sairaudentunnon omaavien potilaiden hoitamista. (LH 1985, 120.)

Ohjelmassa lausuttiin myös joitakin odotuksia uusien skitsofreniapotilaita kohtaan. Uudelta skitsofreniapotilaalta toivottiin erityisesti varhaista hoitoon hakeutumista ja sairaudentuntoa. Näiden puute lisäsi noidankehälle joutumisen mahdollisuuksia.

Huomattava osa (n. 1/4) skitsofreniapotilaista tullessaan ensi kertaa hoitoon on kärsinyt psykoottisista oireista jo yli vuoden ajan. Tänä aikana potilaiden sosiaaliset suhteet, työkyky ja toiminnallinen tila yleensä ovat ehtineet jo merkittävästi alentua. (LH 1985, 115.)

Uusien skitsofreniapotilaiden suurimmaksi ongelmaksi määrittyivät noidankehälle joutumisesta seuranneet sosiaaliset haasteet, kuten ”irralisuus” yhteiskunnasta, eivätkä niinkään suoraan sairauteen liittyvät kysymykset.

Työelämän ulkopuolella [skitsofreniaepäilyn takia hoitoon hakeutuvista] on kolmasosa ja vailla mitään ammatillista koulutusta lähes puolet. Vaikka tämä onkin sinänsä tunnettua, on aihetta epäillä, että yhteiskuntamme viime vuosien kiivastahtiset muutokset ovat olleet vielä lisäämässä tätä skitsofreniaan sinänsä kuuluvaa irrallistumista ja toimeentulemattomuustaipumusta. Tähän vaikuttavat mm. lisääntyneet ammatillisen osaamisen vaatimukset ja työttömyys. Toisaalta tiedämme ennusteen huononevan ja hoidollisten ongelmien monimutkaistuvan ja vaikeutuvan irrallistumisen myötä. Esimerkiksi monien hyväksi tiedettyjen psykoterapeuttisten toimenpiteiden toteutus ei onnistu ja teho heikkenee, jollei sosiaalinen irrallisuus ole autettavissa. (LH 1985, 87–88.)

Ratkaisuksi tarjottiin monipuolista kuntoutusta. Kuntoutuksen tavoitteena näyttää olleen sairastuneen tavallisen kansalaisuuden tukeminen ja palauttaminen hyvälle kehälle, joka antaisi mahdollisuuden autonomiaan pärjäämiseen.

Pitkään sairastaneiden portaat hyvälle kehälle

Pitkään sairastaneiden skitsofreniapotilaiden kohdalla ohjelman tavoitteena oli poistaa sairaaloista ne, joiden sairaalahoidon ei uusien tuulten mukaan katsottu olevan välttämätöntä. Tavoitteen saavuttamisen kannalta ensisijaiseksi katsottiin hoitojärjestelmän parantaminen siten, että se kykenisi tarjoamaan potilaille ”riittävästi” haasteita, kannustamaan heitä ja luomaan autonomian mahdollisuuksia.

Hoito-ohjelmien tavoitteena on lisätä omaehtoisuutta ja vastuuta sekä torjua potilaan itsensä ja hänen kanssaan työtä tekevien pessimistisiä asenteita. (LH 1985, 150.)

Tärkein keino tässä oli niin sanottu porrasteinen järjestelmä, josta hankkeen piirissä myös tehtiin tutkimusta. Porrastetun järjestelmän oli määrä tarjota toimintakyvyltään erilaisille potilaille heidän toimintakykynsä mukaisia eriasteisesti suojelevia tai omia aloitteita mahdollistavia ja kuntouttavia hoitomuotoja sairaalahoidosta vuokra-asumiseen ja suoja-työhön. Terveystuon tehtäväksi tuli siis tarjota keinoja hoidon aiheuttaman laitostumisen purkamiseen.

Projekti tähtää siihen, että pitkäaikaispotilaan kuntoutus ja eteneminen porrasteisen järjestelmän askelmilla lujittaisi potilaan itsetuntoa ja rohkaisisi häntä ottamaan vastuuta omista asioistaan (LH 1985, 127).

Portaat ulottuivat sairaalan kuntoutusosastoista, neljänlaisten asteittain vastuullisemmaksi muuttuvien tuettujen asumismuotojen kautta vuokra-asuntojen välitykseen. Lisäksi niihin kuului opiskelu tai suoja-työ, jonka taso oli sopeutettu potilaan kunnon mukaan. Vastuun lisääntymisestä huolimatta potilaille tuli taata riittävästi tukea ja hoitoa:

Asuntoloiden asemasta tarvitaan nimenomaan asuntoja ja koteja, sillä suurehkojen asuntolayksikköjen ongelmat ovat jo selvästi nähtävissä, kuten edellä todettiin. Suoja-työtä tulee arvioida uudelleen ja pyrkiä siinäkin porrasteisuuteen ja joustavuuteen. Erityistä huomiota on kiinnitettävä opiskelupaikkojen järjestämiseen psykiatrisille potilaille. Onnistuminen tälläkin alueella edellyttää riittäviä tukitoimenpiteitä. Koulutukseen tai sosiaalitoimen piiriin siirtyville potilaille on taattava hoidollisten suhteiden jatkuvuus. (LH 1985, 132.)

Samoin kuin uusien skitsofreniapotilaiden tapauksessa, skitsofrenian oireita ei pidetty pitkään sairastaneiden potilaiden hankalimpana ongelmana. Vakavina ongelmina pidettiin heidänkin kohdallaan noidankehän myötä syntyneitä puutteita sosiaalisissa taidoissa sekä yleistä laitostumista:

[V]irikkeettömissä, laitostavissa olosuhteissa kehittyi usein ns. toissijaisia piirteitä, jotka sairauden jatkuessa ovat merkittävämmiin kuntoutusta estäviä kuin ensisijaiset primaariset oireet. Näitä sekundaarisia ongelmia ovat erityisesti passiivisuus ja avuttomuus, arkielämän taitojen puutteet sekä kielteiset asenteet ja heikko itsetunto. (LH 1985, 126.)

Porrasteisuuden periaatteisiin kuului eksplisiittiestikin autonomian tavoittelu:

[J]uuri autonomia, omaehtoisuus on asetettava ensisijaiseksi tavoitteeksi, kun yksilön terveyttä tai hyvinvointia pyritään edistämään. Liiallinen auttaminen, tukeminen, valvominen ja hoitaminen ovat yksilön kehitykselle haitaksi silloin, kun niitä ei enää tarvita. (LH 1985, 128.)

Hoitojärjestelmää ohjeistettiin tarjoamaan pitkäaikaisille skitsofreniapotilaille hoidon lisäksi mahdollisuuksia sosiaalisten taitojen edistämiseen ja ”toimintaan”. Nämä nähtiin skitsofrenian oireita lievittäviksi:

Pitkäänkin kestäneen hoidon jälkeen oireissa on voinut tapahtua vain vähäisiä muutoksia. Oireisiin voidaan vaikuttaa juuri edistämällä sosiaalisia taitoja. Tätä hoidollisesta näkökulmasta yllättävääkin tosiasiaa voidaan perustella kahdella tavalla. Toiminnallisuus ja mielekäs puuhaaminen näyttävät vähentävän oireita, kun taas toimettomuus ja virikkeettömyys lisäävät oireita. (LH 1985, 152.)

Hankkeessa pidettiin erityisen tärkeänä, että pitkäaikaisille potilaille suunniteltava toiminta hyödyttäisi heitä erityisesti arjessa ja johtaisi pikemminkin kohti ”tavallista” elämää kuin esimerkiksi mahdollisimman suurta luovuutta:

Epärealistisuutta voi ilmetä, jos hoitoyksikön toiminnot ovat elämälle vieraita. Henkilökunta innostaa sellaiseen, joita ei ole helppo harrastaa tai tehdä kuntoutuksen seuraavilla portailla. Esim. luovat toiminnot ovat sinänsä virikkeitä antavia ja voivat joillekin tarjota ilmaisun ja avautumisen välineen, mutta sopeutuminen yhteiskuntaan edellyttää konkreettisia taitoja. Pitkäaikaispotilaille ovat tärkeitä erilaiset välttämättömät taidot, kuten ruoanlaitto, omasta hygieniasta huolehtiminen, liikennevälineiden käyttö, asioiden hoitaminen, kontaktin otto. Jokaisella kuntoutuksen portaalla on päästävä lähemmäksi normaalia elämistä. (LH 1985, 156.)

Porrasteisuuden ajatus otti huomioon myös potilaista riippumattomat avohoitoon siirtymisen haasteet ja puuttui niihin. Sekä hoitohenkilökunnan että laajemman yhteiskunnan asenteet koettiin ongelmallisiksi, ja siksi ohjelmassa pyrittiin levittämään suvaitsevaisuutta avohoidossa olevien ajoittaista poikkeavuutta kohtaan. Voidaan katsoa, että ohjelma ulotti näin valtuutensa puuttua myös hoitohenkilökunnan ja koko yhteiskunnan ajatteluun opastaessaan näitä lisäämään suvaitsevaisuutta. Se pyysi sekä perusterveydenhuollon ja sosiaalitoimen työntekijöitä sekä ”väestöä yleensäkin” suvaitsemaan avohoidossa olevien potilaiden kunnan vaihtelua ilman että potilaan katsottaisiin tarvitsevan sairaalahoitoa (LH 1985, 130). Toisessa dokumentissa pohdittiin sairaalassa olevien potilaiden käytöksen suvaitsemista:

Vielä on syytä muistaa, että psyykkisesti sairaat, erityisesti laitostuneet pitkäaikaispotilaat, ovat usein vuorovaikutustilanteissa yllättäviä ja hankalia. He eivät käyttäydy so-

siaalisten normien mukaisella tavalla. Juuri sen vuoksihan he ovat sairaalahoidossa. (LH 1988, 154.)

Potilailta odotettiin sopeutumista portaittaisiin haasteisiin, mutta järjestelmän velvoite oli huolehtia, ettei heiltä vaadittaisi liikaa. Potilaiden mahdolliseen vastahankaisuuteen porrasteisuutta kohtaan ei suhtauduttu mielipiteenä vaan laitostumisen oireena:

Kun siteet omaisiin ja yhteiskuntaan pitkän hoitoajan jälkeen vähitellen harvenevat ja jopa katkeavat, kotiutuu potilas sairaalaan ja suhtautuu torjuvasti lähtemisen ajatukseen. Lähtemisen ja muutoksen pelko on luonnollista, sillä sairaalan ulkopuolinen maailma koetaan outona, turvottomana ja ahdistavana. Oma vaatimustaso on siinä määrin alentunut, että vähänkin suuremmat haasteet ja muutokset tuntuvat ylittävän mahdollisuudet. (LH 1985, 126–127.)

Portaittaisen hoidon vastakohtana laitostavan hoidon katsottiin konkreettisesti aiheuttavan jopa yhtä skitsofrenian varsinaisista oireista, paranoidisia piirteitä. Epäasianmukaisen hoidon ja oireiden puhkeamisen yhteyttä kuvattiin ohjelmateksteissä eksplisiittisesti noidankehinä:

Kyseessä ovat ns. noidankehämekanismit [...], jolloin jo hoitoon tulevien potilaiden lähtökohdat usein ovat heikot. He ovat kokeneet itsensä torjutuiksi, eivätkä ole saaneet otetta elämästä. Heidän avuttomuutensa näyttää edellyttävän huolehtimista ja puolesta tekemistä, minkä vuoksi vähitellen passiivisuus ja avuttomuus lisääntyvät ja sen mukana myös itsetunto heikkenee. [...] Ihmissuhteissa koetut epäonnistumiset aiheuttavat eristäytymistä ja turtumista. Samalla potilaat ovat kuitenkin hyvin haavoittuvia ja arkoja loukkauksille, jota lisää heihin ulkoapäin kohdistuva kontrolli. Haavoittuvuus ja epävarmuus näkyy korostuvina paranoidisina piirteinä, johon ulkoapäin tuleva kontrolli antaa aihettakin. (LH 1985, 126.)

Paranoiaa ei siis ymmärretty suoranaisesti skitsofrenian vaan noidankehän aiheuttamaksi. Noidankehässä osallisina olivat sairauden lisäksi huonot lähtökohdat, ikävät sosiaaliset kokemukset, elämänotteen puuttuminen, passiivisuuden ja avuttomuuden syveneminen sekä huonot kokemukset ihmissuhteista. Paranoiaa pidettiin jopa luontevana reaktiona niihin.

Skitsofreniaohjelma noidankehien ehkäisijänä ja hyvien kehien rakentajana

Edellä olen tuonut esiin, että 1980-luvun puoliväliin sijoittunut skitsofreniaohjelma tavoitteli skitsofreniaan sairastuneille kansalaisille autonomiaa hyvinvointivaltion ja sen palveluiden tukemana ja puuttui välillä myös nykyisin intymiteetiksi eli yksityisalueeksi ymmärretyille elämänalueille. Skitsofreniaohjelman dokumentit korostivat kauttaaltaan skitsofreniaan sairastuneiden tai sairastumisuhan alaisten potilaiden tuen tarvetta ja hyvinvointijärjestelmän velvollisuutta tarjota tukea. Siitä huolimatta ohjelman raporteissa ilmaistaan eksplisiittisestikin tavoitteeksi potilaiden autonomian lisääminen. Olen tulkinnut tuen ja autonomian yhteyden hyvän kehän tavoitteluksi ja sairastuttavan noidankehän välttelemiseksi. Seuraavaksi tarkastelen skitsofreniaohjelman autonomiatavoitteen sekä nykyisin esiintyvän potilaan vastuullistamisen eroja.

Autonomiaa voidaan pitää keskeisenä tavoitteena mielenterveyden hoidon suunnitteluun liittyvissä dokumenteissa myös nykyisin. Skitsofreniaohjelman ja nykyisen autonomian tavoittelun erona on, että nykydokumenteissa sairastuneen tukeminen autonomiapyrkimyksen ohella tuntuu saavan vähemmän painoarvoa ja autonomia oletetaan henkilön lähtökohtaiseksi ominaisuudeksi mielenterveyden ongelmista riippumatta (vrt. Alanko & Marklund 2013; Helén 2011b). Nykyisistä mielenterveyden hoidon suunnitelmista hyviä kehii ei siis hahmotu. Niistä erottuu tavoite tarjota palveluita pirstaloituneessa järjestelmässä, työmarkkina-aseman mukaisesti jakautunutta perusterveydenhuoltoa painottaen ja kiinnittäen huomiota erityisesti niiden mielenterveyteen, joiden työkyvyn katsotaan olevan suojeltavissa ja joilla on kohtalaisen vähän ongelmia (STM 2009a; 2009b; Helén ym. 2011; Helén 2011b).

Skitsofreniaohjelman asiakirjoista sen sijaan heijastuu käsitys, jonka mukaan lääkintöhallituksen asettaman skitsofreniaohjelmatyöryhmän

valtuuksiin kuuluu parhaan mahdollisen hoidon ja kohtelun suunnittelu sekä sairastumisuhan alaisille että jo sairastuneille. Skitsofreniaohjelman piirissä määriteltiin sekä vasta sairastuneiden että pitkään sairastaneiden tapauksessa, että hoidon tulee mahdollistaa potilaan toimintakyky ja auttaa autonomian saavuttamisessa. Skitsofreniaan sairastuneiden suurimpana haasteena ei pidetty itse sairautta, vaan sen aiheuttamaa noidankehää: ulkopuolisuutta, passiivisuutta, pessimismiiä ja laitostumista.

Skitsofreniaohjelman tuottamia materiaaleja tarkastelemalla voidaan erottaa sekä hyvinvointivaltioon että sairastuneeseen kohdistuva kehoitus pyrkiä kohti vuorovaikutteista hyvää kehää. Ihanteena oli, että potilaan ja yhteiskunnan toiminta tukisivat toisiaan, ja skitsofreniaan sairastunut voisi elää autonomista, melko tavallisen kansalaisen elämää hyvinvointivaltion tuella. Analyysini alkuvaiheessa potilaan suojeleminen ja ohjelman valtiolle ja terveydenhuollolle asettamat velvoitteet näyttivät korostuvan. Skitsofreniaohjelman julkaisuissa potilaan suojeleminen olikin näkyvämpää kuin nykyisissä mielenterveyspoliittisissa asiakirjoissa. Tästä havainnosta huolimatta lopulta skitsofreniaohjelman materiaaleissa painottui enemmän se, että potilasta ei pitänyt tukea ”liikaa” ja että tavoitteena oli potilaan autonomia, vaikkakin hyvinvointivaltiota edustavien toimijoiden aloitteesta (vrt. Niemelä 2003).

Ohjelmalla näytti olleen taipumusta normatiivisuuteen ja intimitettiin alueelle astumiseen ja intiimin alueen kommentoimiseen. Tämä tuli esille muun muassa ”normaalin” elämän tavoittelussa, keskusteluissa avioliittokielloista ja pakkosterilisaatiosta perinnöllisten sairauksien ehkäisyssä sekä heteroseksuaalisuuden ja äskettäin sairastuneen skitsofreniapotilaan hyvän ennusteen yhteydestä. Ohjelma ei kuitenkaan painottanut kansalaisen palkkatyö- tai veronmaksukykyä hoidon saamisen edellytyksenä. Tätä tulkintaa vahvistaa sekin, että suuren hankkeen kohderyhmäksi on valittu mahdollisimman vakavaksi katsottu mielenterveysongelma, eikä esimerkiksi ryhmää, jonka työkyvyn ylläpitäminen katsotaan mahdolliseksi melko pienellä panostuksella, kuten esimerkiksi hiljattain päättyneessä masennusperusteisen työkyvyttömyyden ehkäisyohjelmassa (STM 2011).

Skitsofreniaohjelma pyrki määrittelemään, millaisesta sairaudesta oli kysymys, ja kuinka yleinen tämä sairaus oli. Myös tämä on nykyaikaan

nähdessä poikkeuksellista, koska juuri masennusta lukuun ottamatta hyvinvointivaltion jälkeisissä suomalaisissa mielenterveyden kehittämishankkeissa ei ole puhuttu yksittäisistä mielenterveyden ongelmista ja niistä kärsivien määristä, vaan on painotettu kaikkien kansalaisten mielenterveyttä. Skitsofreniaohjelman aikainen määrittelytarve on voinut liittyä huoleen vakavasti sairaiksi nähtyjien kansalaisten selviytymisestä sekä ”laitostavassa” sairaalahoidossa että sen ulkopuolella. Toisaalta skitsofreniaohjelmalla oli syytäkin sen selvittämiseen, keille kehittämistä, palveluita ja tukea luvataan. Toisin kuin kaikkia kansalaisia koskevat valtionhallinnon mielenterveyshankkeet nykyisin (esim. STM 2009; 2011; Immonen, Kiikkala & Ahonen 2003), ohjelma lupasi panostaa kohderyhmäänsä hyvin paljon.

Voidaan kysyä, mitä annettavaa edellä esitetyn kaltaisella analyysillä on hyvinvointivaltiolle tai terveydenhuollolle. Vaikka kulttuurintutkimuksellisesta näkökulmasta tehtyjä analyyseja ei yleensä ole pidetty niin sanotusti politiikkarelevantteina, niillä voisi olla annettavaa erityisesti moniulotteisten käytännönpoliittisten ongelmien ratkaisemisessa. Mielenterveyden alalla tällaisia moniulotteisia kysymyksiä on aikaisemmin käsitelty kulttuurintutkimuksellisesti muun muassa pohdittaessa sitä, miksi Suomessa vallitsee alituinen tyytymättömyys mielenterveyspalveluiden tilaan ja mitä muita syitä tyytymättömyyteen liittyy kuin resurssien niukkuus (Helén ym. 2011; Alanko & Marklund 2013).

Skitsofreniaohjelman suhteen tällainen moniulotteinen ongelma voisi olla se, miksi onnistuneena pidetystä ohjelmasta huolimatta (ks. esim. Tuori 1994) nykyiset skitsofreniapotilaat ovat edelleen verraten huono-osaisia. Esimerkiksi työkyvyttömyys on skitsofreniaan sairastuneiden keskuudessa edelleen yleistä (Jääskeläinen ym. 2010), vaikka siihen pyrittiin puuttumaan jo skitsofreniaohjelmassa portaittaisen järjestelmän avulla. Ellei kulttuurintutkimuksellisia tutkimustuloksia voida suoraan soveltaa politiikan muovaamisessa, niiden myötä voidaan ainakin esittää uusia kysymyksiä: Onko skitsofreniaan sairastuneiden ongelmien taustalla luopuminen hyvälle kehälle saattamisesta? Tai voiko skitsofreniaan sairastuneiden tilannetta selittää noidankehillä, joihin hyvinvointijärjestelmä ei tällä hetkellä pysty puuttumaan?

Aineisto

- Lääkintöhallitus (1981) *Skitsofrenian tutkimus- hoito- ja kuntoutustyön valtakunnallisen kehittämissuunnitelma. Esitys työsuunnitelmaksi*. Lääkintöhallituksen työryhmänmietintö 7. Lääkintöhallitus, Helsinki.
- Lääkintöhallitus (1985) *Skitsofrenian hoidon valtakunnallinen kehittäminen – Väliportaatti*. Lääkintöhallituksen julkaisuja 69. Lääkintöhallitus, Helsinki.
- Lääkintöhallitus (1988). *Skitsofreniaprojekti 1981–1987. Skitsofrenian tutkimuksen, hoidon ja kuntoutuksen valtakunnallisen kehittämissuunnitelman loppuraportti*. Lääkintöhallituksen opassarja nro 4. Lääkintöhallitus, Helsinki.

Kirjallisuus

- Alanko, Anna & Marklund, Carl (2013) Who needs mental health services? Mental health care planning and the image of the service user in Finland. Teoksessa Marklund, Carl (toim.) *All well in the welfare state? Happiness and the politics of mental wellbeing*. Nordwel studies of historical welfare research. NordWel, Helsinki, 82–102.
- Bacchi, Carol Lee (2009) *Analysing Policy: What's the Problem Represented to Be?* Pearson, Frenchs Forest.
- Duodecim (2013) *Skitsofrenia. Käypä hoito -suositus*. Päivitetty 14.2.2013.
- Eskola, Jarkko (2007) Mielenterveystyö ja yhteiskunnan muutos. Teoksessa Eskola, Jarkko & Karila, Antti (toim.) *Mielekäs Suomi. Näkökulmia mielenterveystyöhön*. Edita, Helsinki, 14–44.
- Foucault, Michel (1991) Governmentality. Teoksessa Burchell, Graham, Gordon, Colin & Miller, Peter (toim.) *The Foucault Effect*. University of Chicago Press, Chicago, 87–104.
- Grob, Gerald (1991) *From asylum to community. Mental health policy in Modern America*. Princeton University Press, Princeton.
- Hautamäki, Lotta, Helén, Ilpo & Kanula, Saara (2011) Mielenterveyden hoidon lääkkeellistyminen Suomessa. Teoksessa Helén, Ilpo (toim.) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen*. Vastapaino, Tampere, 70–110.
- Helén, Ilpo (2007) Multiple depression. Making mood manageable. *Journal of Medical Humanities* 28:3, 149–172.
- Helén, Ilpo (2010) Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: Foucault'lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Helén, Ilpo (toim.) (2011a) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen*. Vastapaino, Tampere.
- Helén, Ilpo (2011b) Asiakaslähtöisyys: eli miten mielenterveystyön ajatus epäpolitiisoitui. Teoksessa Helén, Ilpo (toim.) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen*. Vastapaino, Tampere, 153–181.
- Helén, Ilpo, Hämäläinen, Pertti & Metteri, Anna (2011) Komplekseja ja katkoksia – psykiatrian hajaantuminen suomalaisen sosiaalivointivaltioon. Teoksessa Helén,

- Ilpo (toim.) *Reformin pirstaleet. Mielenterveyspolitiikka hyvinvointivaltion jälkeen*. Vastapaino, Tampere, 11–69.
- Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (2003) Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus, Helsinki, 13–32.
- Huttunen, Matti (2013). Skitsofrenia (F 20). *Lääkärikirja Duodecim*. http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00148 (Luettu 16.10.2014)
- Hyvönen, Juha (2008) *Suomen psykiatrinen hoitojärjestelmä 1990-luvulla historian jatkumon näkökulmasta*. Kuopion yliopisto, Kuopio.
- Hänninen, Sakari (2009) Johan on markkinat – eriarvoisuus Suomen terveyspolitiikassa. Teoksessa Koivusalo, Meri, Alanko, Anna & Ollila, Eeva (toim.) *Kansalaisesta kuluttajaksi. Markkinat ja muutos terveydenhuollossa*. Gaudeamus, Helsinki, 48–78.
- Immonen, Tuula, Kiikkala, Irma & Ahonen, Juha (toim.) (2003) *Mielekäs elämä! -ohjelman loppuraportti*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki.
- Julkunen, Raija (2001) *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Julkunen, Raija (2006) *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Stakes, Helsinki.
- Jääskeläinen, Erika, Karhu, Mia, Alaräisänen, Antti, Isohanni, Matti & Miettunen, Jouko (2010) Skitsofrenian ennuste Suomessa. *Suomen Lääkärilehti* 65:20, 1807–1814.
- Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (2010) (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Karlsson, Nina & Wahlbeck, Kristian (2011) Finland. Från reformintention till praxis. Mentalvårdens utveckling i Finland efter år 1990. Teoksessa Lindqvist, Rafael, Bengtsson, Steen, Fredén, Lars, Larsen, Frode, Rosenberg, David, Ruud, Torleif & Wahlbeck, Kristian (2011) *Från Reformintention till Praxis. Hur reformer inom psykiatri och socialtjänst översatts till konkret stöd i Norden*. The Nordic School of Public Health, Göteborg, 65–100.
- Kettunen, Pauli (2011) The transnational construction of national challenges: the ambiguous Nordic model of welfare and competitiveness. Teoksessa Kettunen, Pauli & Petersen, Klaus (toim.) *Beyond welfare state models: transnational historical perspectives on social policy*. Edward Elgar, Cheltenham.
- KOM (1984) *Mielenterveystyön komitean mietintö, osat I–II*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki.
- Lääkintöhallitus (1977) *Psykiatrisen terveydenhuollon kehittäminen. Psykiatrisen terveydenhuollon kehittämissuunnitelma 1977–1986*. Lääkintöhallituksen työryhmän mietintö. Lääkintöhallitus, Helsinki.
- Markkola, Pirjo & Christiansen, Niels Finn (2005) Introduction. Teoksessa Christiansen, Niels Finn, Petersen, Klaus, Edling, Nils, Haave, Per (toim.) *The Nordic Model of Welfare. A historical reappraisal*. Museum Tusulanum Press, Copenhagen, 9–30.
- Metteri, Anna (2012) *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö*. Tampereen yliopistopaino, Tampere.
- Mattila, Markku (2003) Rotuhygieniä ja kansalaisuus. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.) *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Gaudeamus, Helsinki, 110–127.

- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010) *Miten meitä hallitaan*. Vastapaino, Tampere.
- Niemelä, Anna (2003) *Laitoksista hallittuun vapauteen: Marraskuun liikkeen poikkeava, sosiaalinen kansalaisuus ja hallintaratonaalisuus*. Julkaisematon pro gradu -työ. Sosiologian laitos, Helsingin yliopisto.
- Ollila, Eeva & Koivusalo, Meri (2009) Hyvinvointipalvelusta liiketoiminnaksi – terveydenhuollon parantamisen tärkeät valinnat. Teoksessa Koivusalo, Meri, Alanko, Anna & Ollila, Eeva (toim.) *Kansalaisesta kuluttajaksi. Markkinat ja muutos terveydenhuollossa*. Gaudeamus, Helsinki, 21–47.
- Piiva, Katarina (2005) *Normalitetens gränser. En studie av 1900-talets mentalhygieniska diskurser*. Stockholms universitet, Stockholm.
- Piiva, Katarina (2013) Happy without reason? Mental illness and the 'right' to happiness in Sweden. Teoksessa Marklund, Carl (toim.) *All well in the welfare state? Happiness and the politics of mental wellbeing*. Nordwel studies of historical welfare research. NordWel, Helsinki, 55–81.
- Rose, Nikolas (1989/1999) *Governing the Soul. The Shaping of the Private Self*. Free association books, London & New York.
- Rose (1996) *Inventing Our Selves. Psychology, Power and Personhood*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rose, Nikolas (1999) *Powers of Freedom. Reframing political thought*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Rose, Nikolas (2006) Disorders without borders? The expanding scope of psychiatric practice. *BioSocieties* 1:4, 465–484.
- Salo, Markku (1996) *Sietämisestä solidaarisuuteen. Mielisairaalareformit Suomessa ja Italiassa*. Vastapaino, Tampere.
- STM (2009) *Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma. Mieli 2009 -työryhmän ehdotuksen mielenterveys- ja päihdetyön kehittämiseksi vuoteen 2015*. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- STM (2011) *MASTO-hankkeen loppuraportti. Masennusperäisen työkyvyttömyyden vähentämiseen tähtäävän hankkeen toiminta ja ehdotukset*. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- Sulkunen, Pekka (2006) Projektityhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (toim.) *Projektityhteiskunnan kääntöpuolia*. Gaudeamus, Helsinki, 17–32.
- Sulkunen, Pekka (2009) *The Saturated Society: Governing Risk and Lifestyles in Consumer Culture*. Sage, London.
- Sulkunen, Pekka (2011) Autonomy Against Intimacy: On the Problem of Governing Lifestyle-Related Risks. *Telos* 156, 99–112.
- Sulkunen, Pekka & Törrönen, Jukka (toim.) (1997) *Semioottisen sosiologian näkökulmia: Sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Gaudeamus, Helsinki.
- SVT (Suomen virallinen tilasto) (2013) *Psykiatrian erikoisalan laitoshoido 2011*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Taipale, Vappu (1996) *Mielekäs elämä*. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuitioita. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

- Tuori, Timo (1994) *Skitsofrenian hoito kannattaa. Raportti skitsofrenian tutkimuksen, hoidon ja kuntoutuksen valtakunnallisen kehittämissohjelman 10-vuotisarviointista*. Raportteja 143. Stakes, Helsinki.
- Vilhelmsson, Andreas, Svensson, Tommy & Meeuwisse, Anna (2011) Mental Ill Health, Public Health and Medicalization. *Public Health Ethics* 4:3, 207–217.
- Öhman, Kaisa (2003) *Mielenterveystyön reformi ja mielenterveyspotilaan sosiaalinen kansalaisuus*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Kansalaisten asema ja muutos suomalaisen sosiaali- ja terveystalouden aktivointidiskursseissa

Johdanto

Kansalaisten aktivointi tai vastuullistaminen omasta hyvinvoinnistaan huolehtimisessa on noussut keskeiseksi osaksi läntisten hyvinvointivaltioiden hyvinvointipolitiikkaa viimeisten 40 vuoden aikana. Yleisemmällä tasolla ilmiö palautuu näissä valtioissa kansalaisten hallinnassa tapahtuneisiin muutoksiin. Artikkelissani tarkastelen, miten nämä muutokset ilmenevät suomalaisessa sosiaali- ja terveystaloudessa vuosina 2004 ja 2011.

Oma näkökulmani kansalaisten hallintaan nousee sosiologisesta ja sosiaalipoliittisesta tutkimuksesta sekä poliittisesta filosofiasta. Kansalaisten hallinnalla viitataan Michel Foucault'n ajatteluun perustuvaan käsitykseen poliittisesta hallinnasta, jota erityisesti hallinnan (*governmentality*) koulukunta edustaa (mm. Nikolas Rose, Mitchell Dean ja Peter Miller). Tarkastelen kansalaisuuden hallintaa kunnallisen sosiaali- ja terveystalouden kontekstissa diskursiivisesti. Tällä tarkoitan sen kiinnittämistä sekä konkreettisen kuntatalouden reuna-ehtoihin että hyvinvointipolitiikassa esiintyviin merkityksiin, joilla ylläpidetään ja muotoillaan kansalaisten identiteettejä ja subjektiasemia. Tarkastelen kansalaisuuden hallintaa empiirisesti kunnallisen sosiaali- ja terveystalouden johtajien mielipiteiden kautta, jotka on kerätty kyselylomakkeilla.

Artikkelin alussa kuvaan kansalaisuutta teoreettisena käsitteenä. Tämän jälkeen esittelen niitä muutoksia, joita uusliberalismin nousu on kansalaisuudessa aiheuttanut. Sitä seuraavassa osassa tarkastelen suomalaisen hyvinvointivaltion kehitystä kunnallisen hyvinvointipoli-

tiikan näkökulmasta, josta siirryn esittelemään artikkelin metodologisia ratkaisuja. Tämän jälkeen keskityn aineistotuloksiin. Lopuksi esittelen analyysin johtopäätökset.

Hyvinvointipolitiikan tarkastelu kansalaisuuden näkökulmasta

Tarkastelen kansalaisuutta poliittisena hallintana, jota ylläpidetään ja muovataan erilaisissa hyvinvointipolitiikan diskursiivisissa käytännöissä (ks. Selkälä 2013, 39). Nämä käytännöt rakentuvat suhteessa kunnallisen hyvinvointipolitiikan konkreettisiin reunaehtoihin, kuten kuntatalouteen, ja toisaalta erilaisiin kansalaisuuden merkityksiin. Nämä merkitykset puolestaan liittyvät kansalaisten identiteettien ja subjektiasemien rakentamiseen tai muuttamiseen.

Diskurssin käsite esiintyy sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa usein diskurssianalyysin yhteydessä, jolloin sillä viitataan tietäntyyppiseen metodologiaan analysoida empiiristä aineistoa. Toisaalta sillä viitataan myös ontologisesti sosiaalisen todellisuuden rakenteeseen. Kun diskurssi ymmärretään sosiaalisen rakenteen kuvauksena, sen juuret paikannetaan strukturalistiseen kielitieteeseen ja toisaalta konstruktionistiseen merkityksen teoriaan (esim. Jørgensen & Phillips 2002, 29; Hall 2001, 73; Kress 2001, 32–33; Suoninen 2002, 21).

Foucault'n diskurssin teoriaan sisältyy Valentin Volosinovin (1990) ja Ludwig Wittgensteinin (1999) korostama kielen kontekstisidonnaisuuden idea sekä ajatus jatkuvan muutoksen mahdollisuudesta kielijärjestelmässä, jota Anthony Giddens (1984, 43) kutsuu kielen rekursiivisuudeksi. Toisaalta Foucault'n ajattelua voidaan pitää holistisena hieman samaan tapaan kuin strukturalismin ajatusta kielellisten merkitysten ja kielijärjestelmän välisestä suhteesta (Olssen 2003, 192; Sawyer 2002, 440). Strukturalismissa merkki saa merkityksensä vain osana kielijärjestelmää, kun taas Foucault'lla kielelliset merkitykset toteutuvat vain osana diskurssia (Foucault 2011/1966, 316).

Diskurssi on Foucault'lle (2005) merkityksistä muodostuvaa kielenkäyttöä, joka ei kuitenkaan palaudu merkityksenantajien intencioihin, vaan sillä on syvempi luonne yhteiskunnallisena käytäntönä (Alasuutari 2007, 103; Dant 1991, 130–131; Foucault 2005, 65, 68–69; Hook 2001, 531). Käytännöt esiintyvät sosiaalisessa todellisuudessa

erilaisten tapojen ja rutiinien toistuvina muotoina, jotka ylläpitävät diskursiivista todellisuutta (Alasuutari 2006, 87–88; 2007, 31–32). Tämä rutiininomainen toiminta on sosiaalisen ydin, koska se on toimijoiden yhteisesti jakaman merkityksenannon mahdollistamaa, ja vain tämän merkityksenannon kautta sitä voidaan myös muuttaa. (Harre 1998, 40; Heritage 1996, 119–120.)

Foucault’lainen näkökulma antaa mahdollisuuden lähestyä hyvinvointipolitiikan sisällöllisiä muutoksia toisaalta kielellisten merkitysten alaan kuuluvina ilmiöinä ja toisaalta materiaalisina käytäntöinä. Foucault’n valtakäsityksessä oleellista on, että hallinta nostaa ja houkuttelee esiin tiettyjä ominaisuuksia ja kapasiteetteja vallan kohteena olevissa toimijoissa (Kantola 2002, 28, 32; 2010, 115). Hallinta on tehokasta vain, kun se saa toimijat näkemään itsensä näiden ominaisuuksien kautta. Valta ymmärretäänkin Foucault’n ajattelussa keskeisesti subjektiviteetteja ja identiteettejä tuottavana voimana. Kun Foucault’n käsitystä vallan toiminnasta sovelletaan käytännön tutkimukseen, joudutaan kysymään, mihin huomio empiirisesti pitäisi kohdistaa jos halutaan nostaa näkyväksi identiteettien kautta toimiva valta.

Mitchell Dean (1999, 27) esittää hallinnan tutkimuksen lähtevän liikkeelle niiden erityisten tilanteiden tai kontekstien kartoittamisesta, joissa hallinnoinnista on tullut ongelma tai joissa se on tullut kyseenalaistetuksi. Deanin problematisoinniksi nimittämä lähtökohta johdattaa kysymään, miten hallinnan kohteet tulevat hallituiksi, miten he toimeenpanevat oman hallintansa. Problematisoinneilla on perustansa erityisissä hallinnollisten käytäntöjen regiimeissä, jotka Dean (1999, 30–33) jakaa viiteen vastavuoroisessa riippuvuussuhteessa olevaan tasoon: 1) hallinnan näkyvyyden muodot; 2) hallinnan tekninen ulottuvuus; 3) hallinnan rationaalinen ja ajatuksellinen aktiivisuus; 4) identiteettien muodostuminen; ja 5) hallinnan päämäärällinen ulottuvuus.

Ilpo Helénin (2005, 103) tulkinnan mukaan nämä ulottuvuudet toimivat toistensa ehtoina. Tästä seuraa, että käytäntöjen regiimien määrittämisen jälkeen on vuorossa näiden ulottuvuuksien välisten suhteiden määrittäminen. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna on merkittävää myös se, missä määrin erilaiset ajattelun ja havaitsemisen tavat voidaan kääntää eri asiayhteyksistä toisiinsa (Helén 2005, 104).

Deanin esittämistä ulottuvuuksista neljäs, identiteettien muodostuminen, on tarkasteluni kannalta keskeinen näkökulma kansalaisuuden hallintaan. Deanin (1999, 32) mukaan tällä hallinnan tasolla on oleellista kysyä, millaisia ominaisuuksia hallinnan kohteilla oletetaan olevan. Mitä käyttäytymisen muotoja heiltä vaaditaan? Mitä oikeuksia ja velvollisuuksia heillä on? Kuinka nämä oikeudet taataan ja kuinka velvollisuudet pannaan täytäntöön? Kuinka joitakin ominaisuuksia kyseenalaistetaan ja kuinka ne sitten uudelleen muotoillaan? Dean (1999, 32) korostaa, etteivät regiimit sinällään määrää subjektiviteetin muotoja. Ne saavat aikaan, suosivat, edistävät ja määrittelevät ongelmaksi vaihtelevia ominaisuuksien ja statuksien muotoja joillekin toimijoille.

Kansalaisuuden uusliberaalit muutokset

Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana keynesiläisen talouspolitiikan onnistuminen johti Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa käytännössä täystyöllisyyden toteutumiseen ja tasaisesti kasvavaan vaurauteen. Koska talouden liikettä vauhditti korkea kansallinen kokonaiskysyntä ja laajenevat kansainväliset markkinat, mahdollisti tämä yrityksille uusien investointien tekemisen (Cornwall & Cornwall 2001). Uudet investoinnit puolestaan vaativat lisää työvoimaa, ja näin talous oli jatkuvassa laajentumisen kehässä. Korkeana pysyttelevä inflaatio alkoi vaikuttaa kokonaiskysynnän pienenemiseen ja tuotannon kasvun hidastumiseen 1960-luvun alkupuolelta lähtien (Cornwall & Cornwall 2001; Desai 2008). Kansalliset hallitukset alkoivat keynesiläisin opein lisätä julkista kulutusta stimuloidakseen taloudellista aktiivisuutta. Julkiselle sektorille luotiin työpaikkoja, joiden tuottaman kysyntävaikutuksen vuoksi inflaatio kiihtyi edelleen. Kriisi huipentui kansainvälisen Bretton–Woods-taloushallintajärjestelmän kaatumiseen keväällä 1973. Keynesiläinen talouspolitiikka ajautui vastatuuleen, koska alkoi näyttää siltä, että se oli luonut enemmän ongelmia kuin pystynyt niitä ratkaisemaan (Gylfason ym. 2010). 1980-luvulle tultaessa normaalitieteeksi vakiintunut keynesiläisyys joutui väistymään uusliberalismin tieltä.

Foucault'n (2008) mukaan uusliberalistinen taloustieteellinen ajattelu muutti työvoiman asemaa taloustieteellisessä teoriassa. Aiemmin työvoimaa oli käsitelty klassisessa poliittisessa taloustieteessä mekaanisesti, jol-

loin työvoima itsessään ei ollut tärkeä, vaan ainoastaan työvoiman myymä työpanos markkinoilla. (Foucault 2008, 222.) Uusliberalistit Friedrich Hayek ja Milton Friedman korostivat sen sijaan yksilönvapauden merkitystä sekä vastustivat kaikkia valtion interventioon perustuvia teorioita, kuten keynesiläisyyttä (Harvey 2008, 28–30). Lisäksi uusliberalistit korostivat mieluummin kilpailun kuin vaihdon ensisijaisuutta markkinoiden toimivuuden kannalta ja kykenivät siten perustelemaan, miksi kansalaisten suojeleminen markkinoiden haittatekijöiltä keynesiläisyyden tavoin ei ollut enää tarpeen (Donzelot 2008, 122–123). Uusliberalistien mukaan taloustieteen piti kohdistaa huomio taloudellisten prosessien historiallisen logiikan sijasta yksilöllisen aktiivisuuden strategiseen ohjelmointiin (Foucault 2008, 223). Markkinamekanismin tuli laajentua koskemaan kaikkia elämänalueita (Olssen 2003, 198). Tässä mielessä uusliberalismi taloudellisena teoriana muutti sen, miten työntekijän ja kansalaisen asema nähtiin suhteessa tuotantoon ja vaihtoon (Foucault 2008).

Uusliberalismin taloudellinen ihminen on yrittäjä, joka itsessään sisältää oman pääomansa, on oma tuottajansa ja oman ansaintansa lähde (Donzelot 2008, 124; Foucault 2008, 226; Rose 1999, 142). Tämä käsitys kiteytyi inhimillisen pääoman käsitteessä, joka mahdollisti taloudellisen analyysin kohdentamisen uudella tavalla. Rosen (1999, 141) mukaan uusliberalismi muutti sosiaalisen käyttäytymisen muotojen käsitteellistämistapaa taloudelliseksi. Kaikki sosiaalisen käyttäytymisen muodot – terveys, hyvinvointi, koulutus ja vakuutus – konstruointiin nyt siitä näkökulmasta, kuinka paljon ne kasvattivat inhimillistä pääomaa (Rose 1999, 142). Tällaisesta ajattelusta muodostui keskeinen osa useimpien kehittyneiden maiden talous-, sosiaali-, kulttuuri- ja koulutuspolitiikkaa (Foucault 2008, 232). Uusliberalismi korostaa myös sosiaalisen vastuun siirtymistä julkiselta sektorilta yksityiselle sektorille yksilön, perheen tai kotitalouden harteille (Clarke 2004, 33). Uusliberalistinen politiikka pyrkii tuottamaan dynaamiseen kapitalismiin sopeutuvia subjekteja korostamalla terveellisen elämäntavan merkitystä ja odottamalla kansalaisilta vastuullisuutta omaa itseään ja lähiyhteisöään kohtaan (Clarke 2004, 33; Kershaw 2005, 47; Raco 2009, 436). Anglosaksisten maiden uusi kansalaisuusideologia odottaa kansalaisten kehittävän itseään ja olevan vastuullisia koulutus-, terveys- ja hyvinvointivalinnoissaan sekä

välttävän muiden kansalaisten kuormittamista ylimääräisillä verorasituksilla (Dwyer 2000, 69; Jordan 2005, 145). Tämä kansalaisvastuuta korostava ajattelutapa nimetään usein aktivointipolitiikaksi. Gøsta Esping-Andersen (2002, 4) paikantaa sen juuret 1980-luvun alun libertanistiseen ja uusliberalistiseen ajatteluun, josta sittemmin siirtyi joitakin ideoita brittiläiseen kolmannen tien politiikkaan (ks. Dwyer 2000; Jones ym. 2011; Raco 2009).

Suomalaisen hyvinvointivaltion kehitys kunnallisen hyvinvointipolitiikan näkökulmasta

1980-luvun lopun kansainvälinen talouskriisi muutti dramaattisesti myös Suomen tilanteen. Suomalaisia rahoitusmarkkinoita oli 1980-luvun kuluessa uudistettu sallimalla vapaat pääomaliikkeet ja vapauttamalla kotimainen pankkilainaus säätelystä (Kiander 2001, 12). Luottamus Suomen talouteen mahdollisti velkaantumisen, joka vähitellen johti talouden ylikuumenemiseen eli ulkomaisen velan kasvuun, varallisuushintojen nousuun ja inflaation kiihtymiseen (Kiander 2001, 15; Stephens 2005, 68). Kehitys osui yhteen Neuvostoliiton romahtamisesta seuranneen idänkaupan lähes täydellisen pysähtymisen kanssa. Syksystä 1990 lähtien kokonaistuotanto ja vienti supistuivat jyrkästi ja työttömyys kohosi. Suomi oli lamassa. (Kiander 2001, 15–24.)

Laman jälkeen työllisyyttä katsottiin parhaiten parannettavan vahvan kilpailukyvyn, yleisen talouspolitiikan ja julkisen talouden tasapainottamisen avulla (Kautto & Uusitalo 2004, 87). Palkkatyön merkitys hyvinvoinnin turvaajana korostui entisestään (Timonen 1999, 254). Laman seurauksista merkittävimpiä oli koko 1990-luvun kestänyt suurtyöttömyys, jonka myötä aiemmin Suomessa tuntematon pitkäaikaistyöttömyys kehittyi mittavaksi ongelmaksi (Kiander 2001, 5). Pitkäaikaistyöttömyyden seurauksena köyhyydestä ja syrjäytymisestä tuli entistä vakavampia ja laajempia haasteita hyvinvointivaltiolle (Kiander 2001, 5). Laman seurauksena toteutettiin merkittäviä sosiaaliturvan supistuksia, jotka kohdistuivat sairauspäivärahan ja työttömyysturvan ansiosidonnaisiin osiin, eläkkeisiin, lapsilisiin, kotihoidon tukeen ja opintotukeen (Kosonen 1998, 348). Työttömyysturvaa muutettiin aktivoivampaan suuntaan.

Suomen ongelmaksi on työttömyysturvaan tehdyistä muutoksista huolimatta muodostunut korkea rakenteellinen työttömyys (Soininvaara 2010, 11). Tuottavuuden näkökulmasta Suomessa on nykyään poikkeuksellisen tuottava julkinen sektori, mutta hyvinvoinnin jakamisen näkökulmasta meillä ei investoida sosiaali- ja terveystalouteen samalla tavoin kuin muissa Pohjoismaissa (Kananen & Kantola 2009, 140). Markkinakehityksen mukaiset politiikkaratkaisut ovat Suomessa lisänneet työllisyyttä ja kasvattaneet taloutta, mutta silti taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoisuus ovat merkittävästi lisääntyneet (Björklund & Airio 2009, 179).

1990-luvun lamasta alkanut kehitys on muuttanut myös kunnallisen hyvinvointipolitiikan toteuttamisen edellytyksiä. Sosiaali- ja terveyspalvelut jäivät laman jälkeen taloudeltaan kriisiytyneiden kuntien harteille valtion vetäytyessä kuntien kontrollista ja rahoituksesta. Vuonna 1993 uudistettiin kuntien valtionosuusjärjestelmää, mikä lisäsi merkittävästi kuntien mahdollisuuksia tehdä valintoja hyvinvointipalvelujen toteuttamisessa (Laamanen ym. 2002, 19–20; Vuorento & Kiander 2010, 132–135). Useat laman aikaan käyttöön otetut kunnallistalouden säästöohjelmat jäivät pysyviksi. Tämä viittaa siihen, että säästöohjelmien tavoitteena on muuttaa kuntien keskeisten toimialojen kehityssuuntaa pysyvästi (Blomberg & Kroll 2003, 223; Heikkilä & Rastas 2000, 235). Kaiken kaikkiaan palvelujärjestelmän eriytyminen erilaisten muutosten seurauksena on kasvanut, ja muutostrendi näyttää vahvistuvan (Anttonen & Sipilä 2009, 172).

Toteutuneen kansainvälisen ja kansallisen talouskehityksen seurauksena joudutaan harjoittamaan toisenlaista kansallista sosiaali- ja terveystaloutta kuin keskitetyn talouden oloissa. Toinen muutoksen taso liittyy aatteellisiin tai diskursiivisiin muutoksiin, jotka kulkeutuvat kansalliseen politiikkaan ideoina tai erilaisten kansainvälisestä kehityksestä omaksuttujen toimintatapojen kautta, joita sovitetaan kansallisen hyvinvointipolitiikan käytäntöihin. Tällöin voidaan puhua politiikan leviämisestä tai oppimisesta (Björklund 2008; Keskitalo 2008, 78; Nedergaard 2009). Uusliberalismia voidaan pitää kansainvälisessä hyvinvointipoliittisessa keskustelussa ehkä keskeisimpänä käsitteenä kuvattaessa hyvinvointipolitiikassa toteutuneita diskursiivisia muutoksia.

Aineisto ja tutkimusmenetelmät

Tarkastelen kansalaisuuden hallintaa suomalaisessa sosiaali- ja terveyspolitiikassa jatkossa kansalaisten aktivoinnin näkökulmasta. Tarkasteluni perustuu entisen Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton (STKL, nykyinen SOSTE) vuoden 2004 sosiaalibarometrikyselyyn sekä vuonna 2011 toteuttamaani verkkokyselyyn Suomen kuntien, kuntayhtymien, kuntien yhteistoiminta-alueiden ja sairaanhoitopiirien sosiaali- ja terveyspalveluista vastaaville johtajille. Aiemmin (Selkälä 2013) olen tarkastellut myös vuosien 1997, 2005 ja 2007 sosiaalibarometriaineistoja, joiden avulla luotu yleiskuva toimii tämän tarkastelun pohjana. Kyselyiden avulla tarkastelen kansalaisten subjektiasemien muodostumista sosiaali- ja terveyspalveluista vastaavien johtajien näkökulmasta. Tarkastelun kohteena on siten kansalaisuuden subjektiasemien rakentuminen niissä diskursseissa, joissa sosiaali- ja terveysjohtajat ovat osallisina.

Lomakevastaaminen edustaa tietynlaista tapaa tuottaa merkityksiä, missä yksittäiset vastaukset voidaan nähdä vastaajien puhetekoina esitettyihin kysymyksiin. Toisaalta lomakeaineistoa voidaan tarkastella siitä näkökulmasta, millaista kokonaisuutta vastaukset yhdessä rakentavat. Koska pyrin lomakeaineiston tulkinnalla konstruoimaan esiin yksittäisten vastausten taustalla vallitsevia diskursseja, on yksittäisillä vastauksilla tässä tehtävässä välittäjän rooli. Tällaisessa metodologisessa lähestymistavassa kyselylomake nähdään vastaajalle puheteon tarjoavana kanavana, jossa yksittäisten kysymysten merkitys saa tulkinnallisen sisältönsä vain suhteessa taustalla vaikuttaviin diskursseihin.

Vastaajien tuottamat merkitykset vastaustilanteessa rakentuvat psykologisesti niiden tulkintojen välityksellä, joita vastaajat lomakekysymyksistä tekevät. Lomakeaineiston diskurssiivisessa tulkinnassa onkin kiinnitettävä huomiota myös vastausten rakentumisen psykologisiin reunaehtoihin. Voidaan sanoa, että lomakeaineiston diskurssiivisessa tulkinnassa yksittäiset vastaukset edustavat diskursseja, joissa vastaajat ovat osallisina, mutta jotka muodostuvat silti psykologisesti vastaajien tuottamien tulkintojen välityksellä vastaustilanteessa. Lomakeaineiston diskurssiiviselle tulkinnalle muodostuu siis kaksi suuntaa: vastausten kokonaisdiskurssiivinen

tulkinta, jota ohjaa suhde tutkimusteoriaan, sekä lomakevastaaminen psykologisena merkityksen muodostumisen prosessina.

Psykologinen näkökulma lomakevastaamiseen nousee lomaketutkimuksen vastaajapsykologiasta (*survey psychology*), jota ei vallitsevassa lomaketutkimuskäytännössä riittävästi huomioida (ks. Selkälä 2008; 2013). William Foddyn (1999, 40) mukaan vastaajat suhtautuvat kyselylomakkeeseen luonnostaan tulkinnanvaraisesti (ks. myös Todorov 2000, 65). Tämä tarkoittaa sitä, että vastaaja on vastaustilanteessa taipuvainen etsimään vihjeitä kyselyn muista kysymyksistä ja vastaamaan johdonmukaisesti edeltäviin vastauksiinsa nähden. Jos yksittäisen kysymyksen tarkoitus jää vastaajalle epäselväksi, hän joutuu sen ymmärtääkseen etsimään tulkintavihjeitä kyselyn tai tiedonkeruutilanteen muista piirteistä (Ahola 2002, 78; Tourangeau ym. 2005, 43). Käytännössä tämä johtaa siihen, että samalta näyttävät vastaukset voivat perustua eri vastaajilla erilaisiin näkökulmiin (Ahola 2002, 75–76). Tutkimuksen aineistot perustuvat kyselyihin, jotka on toteutettu kokonaistutkimuksena. Keskiarvovertailuja täsmennetään riippuvuuksia täsmentämällä eli elaboroimalla, joka tarkoittaa kahden muuttujan välisen riippuvuuden tarkastelua kolmannen muuttujan luokissa.

Aulikki Kananoja, Vuokko Niiranen ja Harri Jokiranta (2008, 106–107) tarkastelevat sosiaalipalveluita kuntalaisten ja viranomaisien kohtaamisen rajapintana. Tämä avaa mahdollisuuden kiinnittää kansalaisuuden hallinnan tarkastelu empiirisesti kunnan ja muiden palveluntuottajien tarjoamiin sosiaali- ja terveyspalveluihin. Sosiaali- ja terveyspalvelut voidaan ajatella rajapintana, jossa kuntalaiset kohtaavat kunnan hyvinvointipoliitikassa rakentuneet kansalaisuusdiskurssit. Voidaan myös ajatella, että kansalaisen mahdollisuus tulla refleksiivisesti tietoiseksi poliittisesta hallinnasta toteutuu hyvinvointipalveluihin kytkeytyvissä diskursiivisissa käytännöissä. Tähän näkemykseen pohjautuen tarkastelen kansalaisuuden hallintaa sen kautta, miten sosiaali- ja terveyspalveluita eri väestöryhmille kohdennetaan. Vertaamalla väestöryhmiä niille kohdennetun tuen määrän suhteen voidaan arvioida, miten tukea priorisoidaan väestöryhmien välillä ja millaisena väestöryhmien oma vastuu nähdään suhteessa tukimahdollisuuksiin.

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton (STKL) vuoden 2004 kyselyssä

on tiedusteltu sosiaalipalveluiden määrällisiä muutoksia. Lisäksi tiedusteltiin väestöryhmien tilannetta ja kunnan sosiaalitoimen mahdollisuuksia tukea väestöryhmien hyvinvoinnin toteutumista seuraavasti:

Millainen on tällä hetkellä erilaisissa elämäntilanteissa olevien väestöryhmien hyvinvoinnin tilanne kunnassanne ja millaiset ovat kuntanne sosiaalitoimen mahdollisuudet tukea näiden väestöryhmien hyvinvoinnin toteutumista?

Johdantokysymyksen viittaamat kaksi kysymyspatteristoa on esitetty samalla sivulla rinnakkain. Väestöryhmien hyvinvoinnin tukemiskysymyksen voidaan katsoa viittaavan tukimahdollisuuksien lisäksi implisiittisesti väestöryhmien sosiaalipalveluiden tasoon. Koska kysymys kuitenkin korostaa tukimahdollisuuksia eikä palvelujen tilannetta, se edustaa myös kansalaisten subjektiasemien ja identiteettien tuottamista. Tällainen kysymisen tapa jättää enemmän tilaa vastaajien diskursiiviselle asennoitumiselle väestöryhmiä kohtaan kuin palvelujen konkreettista tilannetta kartoittavat kysymykset. Näin väestöryhmien hyvinvoinnin tukemiskysymykset toimivat paremmin kansalaisten subjektiasemien kartoittamisessa kuin sosiaalipalveluiden määrällisiä muutoksia selvittävät kysymykset. Lähestymistapani muistuttaa tässä suhteessa empiirisesti kansainvälistä hyvinvointivaltion legitimizeettiin liittyvää tutkimusta, jossa hyvinvoinnin kannatusta on usein kysytty vastaajilta väestöryhmittäin eriteltynä (esim. van Oorschot 2006; 2008; van Oorschot ym. 2012). Näin on saatu selville muun muassa, että kansalaiset ovat eniten huolissaan vanhusten, sairaiden ja vammaisten elinoloista. Selvästi vähemmän huolissaan he ovat työttömien ja maahanmuuttajien elinoloista (van Oorschot 2006, 30; 2008, 268, 278).

Vuoden 2004 sosiaalibarometriaineistossa kansalaisten subjektiasemien tuottamista voidaan tutkia lisäksi seuraavan kysymyspatteriston avulla:

Millaiseksi arvioitte seuraavien tahojen nykyisen merkityksen kansalaisten hyvinvoinnin toteuttamisessa ja millaiseksi arvioitte sen muodostuvan tulevaisuudessa vuoteen 2015 mennessä?

Kysymyspatteristo sisältää eri tahoja alkaen kansalaisten omatoimisuudesta ja itseavusta päätyen kuntien ja järjestöjen yhteispalveluihin. Ne on kysytty, samoin kuin väestöryhmien tilannetta ja tukimahdollisuuksia käsittelevät kysymykset, kahtena erillisenä kysymyspatteristona, nykyiset merkitykset sivun vasemmalla ja tulevat merkitykset sivun oikealla puolella.

Rinnakkain samalle sivulle asetettujen kysymyspatteristojen esitystavassa käsitteellinen kontekstointi toteutuu kysymyspatteristot yhteen liittävässä johdantokysymyksessä. Visuaalinen kontekstointi puolestaan tapahtuu rinnakkaisessa esitystavassa. Nykyisen ja tulevan merkityksen asettaminen rinnakkain korostaa vastaajalle, että nykyinen on jo taakse jäämässä olevaa aikaa ja tulevaisuus näyttäytyy enemmän vallitsevana todellisuutena. Näiden kahden kysymyspatteriston yhteinen painopiste tiivistyy siten vastaajan kannalta enemmän tulevaisuuteen liittyviin kysymyksiin. Tämän takia tarkastelen artikkelissa ainoastaan tulevan merkityksen kysymyksiä. Itse laatimassani kyselyssä (2011) ei tällaista nykyisen ja tulevan merkityksen välistä rinnastusta ollut, koska olen pyytänyt vastaajia arvioimaan eri tahojen merkitystä vallitsevana ajanhetkenä.

Eri tahojen nykyisen ja tulevan merkityksen kysymysryhmien ensimmäisen kysymyksen ”Omatoimisuus/itseapu” voidaan teoreettisella tasolla katsoa edustavan uusliberalistista yksilön vastuun korostumisen teemaa. Tästä syystä se on tarkasteluni kannalta keskeinen lomakekysymys. Vuoden 2004 sosiaalibarometrikyselyssä esitettiin lisäksi kysymys: ”Kuinka kunnassanne voidaan arvionne mukaan turvata kuntalaisten tarvitsemat palvelut kunnan nykyisillä voimavaroilla? (Arvioitava kohta 1: Sosiaalipalvelut)”. Vastaukset tähän kysymykseen edustavat sosiaali- ja terveystoimen resurssien riittävyttä palveluiden järjestämiseen, koska sosiaali- ja terveysjohtajat itse toimivat palveluiden resurssien riittävyden parhaimpina asiantuntijoina kunnassa. Tässä artikkelissa tehtävän tarkastelun kannalta on oleellisempaa saada tietää kunnan kyky sosiaali- ja terveystoimen palveluiden turvaamiseen kuin arvioida kunnan yleistä taloudellista tilannetta, vaikka sitäkin kyselyssä tiedusteltiin. Tämä johtuu siitä, että taloudellisesta tilanteesta riippumatta kunnat ovat onnistuneet järjestämään sosiaali- ja terveystoimen palveluita vaihtelevalla menestyksellä, vaikka toisaalta kunnan yleisellä taloudellisella

tilanteella on vahva yhteys kunnan kykyyn järjestää palveluita. Katson, että vastaukset sosiaalipalveluiden turvaamiskysymykseen heijastavat paremmin kunnan kykyä sosiaalipalveluiden turvaamiseen kuin vastaukset kunnan taloudellisesta tilannetta kartoittavaan kysymykseen.

Rahan puutteeseen vetoaminen on yksi keskeinen mahdollisuus selittää kansalaisaktiivisuuden merkityksen kasvua kuntien sosiaali- ja terveyspolitiikassa. Kansalaisten vastuuta hyvinvoinnistaan korostetaan, koska kunnilla ei ole rahaa järjestää sosiaali- ja terveyspalveluja niiden tarvetta vastaavalla tavalla. Toinen pääasiallinen selitys kansalaisaktiivisuuden merkityksen kasvulle palautuu moraalidiskursiiviseen tulkintaan. Tällainen diskurssi painottaa kansalaisaktiivisuuden moraalista luonnetta riippumatta palvelujen järjestämisen taloudellisesta reaali-perustasta. Nämä kaksi selitystapaa edustavat erilaisia diskursseja. Havaittuja empiriisiä riippuvuuksia täsmentämällä voidaan tutkia, kumpaa tulkintaa olisi pidettävä todennäköisempänä selityksenä muutujien havaituille yhteisvaihteluille. Täsmennyksen välineenä käytän keskiarvovertailuja. Vuoden 2004 aineistossa tutkin omatoimisuuden ja itseavun nykyisen ja tulevan merkityksen yhteyttä väestöryhmien tukimahdollisuuksiin sekä täsmennän niiden välistä riippuvuutta kunnan käytettävissä olevilla voimavaroilla.

Vuoden 2004 sosiaalibarometriaineiston aineistotulokset

Tässä luvussa keskitytään vuoden 2004 sosiaalibarometriaineistotuloksiin. Aiemmin (Selkälä 2013) olen tarkastellut kansalaisaktiivisuuden merkitystä myös vuosina 1997, 2004, 2005 ja 2007. Vuonna 1997 kunnan sosiaalitoimen ja terveystoimen merkitys hyvinvointipalvelujen tuottamisessa nähtiin yhtä suurena kansalaisten itseavun ja omaishoidon kanssa (Selkälä 2013, 144). Vuoteen 2007 tultaessa kansalaisten omatoimisuuden ja itseavun merkitys oli ylittänyt julkisten palveluntuottajien merkityksen kansalaisten hyvinvoinnin toteuttamisessa (Selkälä 2013, 146). Tulos kertoo kansalaisaktiivisuuden merkityksen kasvusta suomalaisessa kunnallisessa sosiaali- ja terveyspolitiikassa. Vuoden 2004 tarkasteluiden avulla pyritään syventämään näitä havaintoja.

Tarkastelen seuraavaksi vuoden 2004 sosiaalibarometriaineistossa eri väestöryhmien tukimahdollisuuksia suhteessa kansalaisten oma-

toimisuuden ja itseavun tulevaan merkitykseen. Lisäksi täsmennän (elaboraatio) näiden muuttujien välisen yhteisvaihtelun tarkastelua sosiaalipalvelujen turvaamiskysymyksellä. Vuoden 2004 keskiarvovertailutaulukossa (taulukko 1) olen merkinnyt ne väestöryhmät harmaalla, joiden omatoimisuuden ja itseavun korostaminen laskee tukimahdollisuuksia vähintään kaksi kymmenesosaa. Kaikkien muiden väestöryhmien osalta riippuvuus on positiivista, sitä ei esiinny lainkaan tai negatiivinen riippuvuus jää alle kahteen kymmenesosaan. Useimpien väestöryhmien kohdalla riippuvuus on positiivista. Näiden väestöryhmien tukimahdollisuudet kasvavat itseavun korostuessa.

Vuoden 2004 keskiarvovertailussa (taulukko 1) kansalaisten omatoimisuuden ja itseavun tulevan merkityksen korostaminen heikensi tukimahdollisuuksia pitkittyneesti työttömänä olevilta ja työkyvyttömiltä. Kaikkien muiden väestöryhmien tukimahdollisuudet pysyivät ennallaan tai nousivat omatoimisuuden ja itseavun merkityksen kasvaessa.

Vuoden 2004 tulokset osoittavat kansalaisvastuun merkityksen kasvun olevan yhteydessä tuen ja palveluiden heikkenemiseen pitkittyneesti työttöminä olevilta ja työkyvyttömiltä. Tarkastelen seuraavaksi kansalaisaktiivisuuden (omatoimisuus ja itseapu) ja eri väestöryhmien tukimahdollisuuksien välistä suhdetta sosiaalipalvelunsa eri tavoin turvaamaan kykenevissä kunnissa vuoden 2004 aineistossa. Tarkasteltavat muuttujat ovat sosiaalipalveluiden turvaaminen kunnan nykyisillä voimavaroilla, omatoimisuuden tai itseavun tuleva merkitys kansalaisten hyvinvoinnin toteuttamisessa sekä sosiaalitoimen mahdollisuus tukea väestöryhmien hyvinvoinnin toteutumista.

Vuonna 2004 tukimahdollisuudet heikkenivät kansalaisvastuun merkityksen kohotessa huonosti palvelunsa turvaamaan kykenevissä kunnissa opiskelijoilla (taulukko 2). Keskimäärin palvelunsa turvaamaan kykenevissä kunnissa väestöryhmien tukimahdollisuuksien heikentyminen sen sijaan laajeni koskemaan useita tuen tarpeessa olevia väestöryhmiä (taulukko 2). Hyvin palvelunsa turvaamaan kykenevissä kunnissa tukimahdollisuudet heikkenivät alkoholi- ja huumeongelmaisilta (taulukko 2). Kaikkien muiden kuin edellä mainittujen väestöryhmien tukimahdollisuudet pysyivät käytännössä ennallaan tai kasvoivat kansalaisvastuun merkityksen kohotessa.

Taulukko 1. Väestöryhmien tukimahdollisuudet eri tavoin kansalaisvastuun merkitystä korostavilla vastaajilla 2004.

	Omatoimisuuden / itseavun tuleva merkitys 2004			
	Pienestä keskitasolle (n = 19)	Melko suuri (n = 98)	Suuri (n = 123)	Kaikki (n = 240)
Lapset (alle 6-vuotiaat)	4,0	4,0	4,3	4,1
Lapset (6–12-vuotiaat)	3,6	3,7	3,9	3,8
Nuoret (13–17-vuotiaat)	3,0	3,3	3,3	3,3
Nuoret aikuiset (18–29-vuotiaat)	3,1	3,1	3,2	3,1
Keski-ikäiset (30–49-vuotiaat)	3,1	3,2	3,3	3,2
Keski-ikäiset (50–64-vuotiaat)	3,1	3,2	3,4	3,3
Ikääntyvät (65–74-vuotiaat)	3,9	3,7	3,9	3,8
Vanhukset (yli 74-vuotiaat)	3,9	3,8	4,0	3,9
Vakaalla työuralla olevat	2,9	3,3	3,5	3,3
Epävakaalla työuralla olevat	3,1	3,1	3,1	3,1
Pitkittyneesti työttömänä olevat	3,2	2,8	2,8	2,9
Työkyvyttömät	3,1	2,9	2,9	2,9
Opiskelijat	2,8	2,9	3,0	3,0
Kotimaassa muuttaneet	3,2	3,5	3,5	3,5
Pakolaiset	3,2	3,1	3,2	3,1
Muut maahan muuttaneet	3,3	3,1	3,2	3,1
Yhden henkilön taloudet	3,2	3,3	3,4	3,3
Lapseton pariskunta	3,1	3,2	3,3	3,3
Yhden huoltajan perheet	3,6	3,5	3,7	3,6
Ydinperheet	3,3	3,6	3,6	3,6
Uusperheet	3,3	3,5	3,5	3,5
Alkoholiongelmaiset	2,7	2,9	2,8	2,8
Huumeongelmaiset	2,3	2,5	2,3	2,4
Pitkäaikaissairaat	3,2	3,3	3,3	3,3
Lievästi vammaiset	3,5	3,4	3,6	3,5
Vaikeavammaiset	3,8	3,6	3,8	3,7
Mielenterveysongelmaiset	3,0	2,9	2,9	2,9
Lastensuojelun avohuollossa olevat	3,3	3,5	3,6	3,5
Lastensuojelun huostaanotetut	3,6	3,7	3,9	3,8
Kotona omaistaan hoitavat	3,1	3,3	3,5	3,4
Asunnottomat	2,2	2,7	2,6	2,6
Ylivelkaantuneet	2,3	2,4	2,5	2,4
Prostituoidut	2,1	2,3	2,3	2,3
Vankilasta vapautuneet	2,2	2,6	2,5	2,6
Elämäntilanteessa useita ongelmia	2,5	2,6	2,6	2,5

Taulukko 2. Väestöryhmien tukimahdollisuuksien keskiarvot kansalaisvastuuta eri tavoin korostavissa ja sosiaalipalvelunsa eri tavoin turvaamaan kykenevissä kunnissa 2004. (1 = huono; 5 = hyvä).

	A1 (n=20)	A2 (n=24)	B1 n=37	B2 n=32	C1 (n=57)	C2 (n=67)
Lapset (alle 7-vuotiaat)	3,8	3,8	3,9	4,3	4,1	4,4
Lapset (7–12-vuotiaat)	3,6	3,7	3,6	3,8	3,8	4,0
Nuoret (13–17-vuotiaat)	2,9	3,1	3,1	3,2	3,4	3,4
Nuoret aikuiset (18–29-vuotiaat)	2,9	2,9	2,9	3,0	3,3	3,4
Keski-ikäiset (30–49-vuotiaat)	2,8	3,1	3,0	3,1	3,3	3,5
Keski-ikäiset (50–64-vuotiaat)	2,9	3,0	3,1	3,2	3,3	3,7
Ikääntyvät (65–74-vuotiaat)	3,4	3,6	3,6	3,8	3,9	4,1
Vanhukset (yli 74-vuotiaat)	3,3	3,5	3,7	3,8	4,1	4,2
Vakaalla työuralla olevat	2,9	3,3	3,1	3,0	3,3	3,7
Epävakaalla työuralla olevat	2,7	3,0	2,9	2,8	3,3	3,3
Pitkittyneesti työttömänä olevat	2,4	2,7	2,8	2,5	3,1	3,1
Työkyvyttömät	2,7	2,7	2,8	2,6	3,1	3,0
Opiskelijat	2,9	2,6	2,8	2,7	3,0	3,2
Kotimaassa muuttaneet	3,0	3,2	3,3	3,4	3,7	3,7
Pakolaiset	2,9	2,8	3,0	2,8	3,2	3,5
Muut maahan muuttaneet	2,8	2,8	3,0	2,9	3,3	3,5
Yhden henkilön taloudet	3,1	3,1	3,1	3,2	3,5	3,7
Lapseton pariskunta	2,9	3,3	3,0	3,1	3,4	3,5
Yhden huoltajan perheet	3,1	3,5	3,5	3,5	3,7	3,8
Ydinperheet	3,3	3,4	3,4	3,5	3,7	3,8
Uusperheet	3,3	3,3	3,3	3,3	3,6	3,8
Alkoholiongelmaiset	2,2	2,5	2,7	2,6	3,2	3,0
Huumeongelmaiset	2,0	2,0	2,3	2,1	2,7	2,5
Pitkäaikaissairaat	3,0	2,9	3,2	3,1	3,4	3,6
Lievästi vammaiset	3,2	3,2	3,3	3,4	3,6	3,8
Vaikeavammaisat	3,3	3,5	3,6	3,6	3,8	4,1
Mielenterveysongelmaiset	2,3	2,7	3,0	2,5	3,1	3,2
Lastensuojelun avohuollossa olevat	3,0	3,2	3,3	3,5	3,7	3,8
Lastensuojelun huostaanotetut	3,3	3,5	3,6	3,9	3,9	4,0
Kotona omaistaan hoitavat	2,7	3,1	3,2	3,5	3,4	3,6
Asunnottomat	2,2	2,8	2,7	2,2	2,8	2,8
Ylivelkaantuneet	2,2	2,4	2,2	2,1	2,5	2,6
Prostituoidut	2,3	2,3	2,2	2,0	2,3	2,4
Vankilasta vapautuneet	2,0	2,4	2,5	2,3	2,8	2,7
Elämäntilanteessa useita ongelmia	1,9	2,3	2,3	2,2	2,9	2,8

A1 = Sosiaalipalveluiden turvaaminen huonosti,
Omatoimisuuden / itseavun merkitys pienestä melko suureen.

A2 = Sosiaalipalveluiden turvaaminen huonosti,
Omatoimisuuden / itseavun merkitys suuri.

B1 = Sosiaalipalveluiden turvaaminen keskimäärin,
Omatoimisuuden / itseavun merkitys pienestä melko suureen.

B2 = Sosiaalipalveluiden turvaaminen keskimäärin,
Omatoimisuuden / itseavun merkitys suuri.

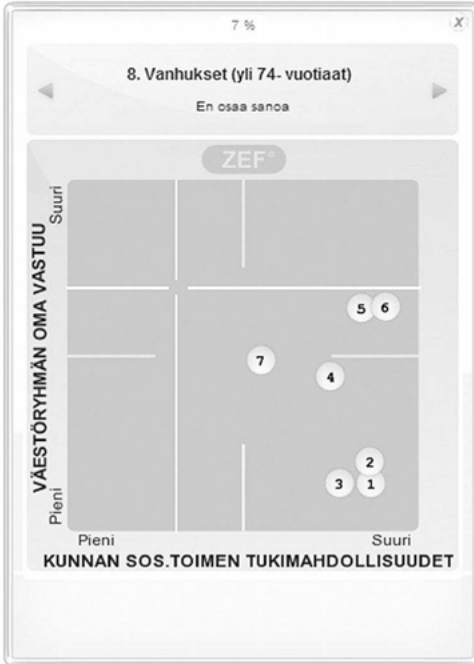
C1 = Sosiaalipalveluiden turvaaminen hyvin,
Omatoimisuuden / itseavun merkitys pienestä melko suureen.

C2 = Sosiaalipalveluiden turvaaminen hyvin,
Omatoimisuuden / itseavun merkitys suuri.

Syventävä keskiarvovertailu vahvistaa erityistä tukea tarvitsevien väestöryhmien kärsivän kansalaisaktiivisuuden korostumisesta eniten. Näitä ryhmiä ovat alkoholi- ja huumeongelmaiset, mielenterveysongelmaiset, pitkittyneesti työttömänä olevat, työkyvyttömät, pakolaiset, asunnottomat, prostituoidut ja vankilasta vapautuneet. Näiden erityistä tukea tarvitsevien väestöryhmien tukimahdollisuudet heikkenevät kansalaisvastuun korostuessa ainoastaan keskimäärin ja hyvin sosiaalipalvelunsa turvaamaan kykenevissä kunnissa. Kansalaisuuden hallinnan tarkastelun kannalta tämä on erityisen mielenkiintoinen havainto. Se osoittaa, että kansalaisaktiivisuuden korostamisen yhteys erityistä tukea tarvitsevien väestöryhmien tuen heikkenemiseen ei voi palautua kuntien heikkoon taloustilanteeseen. Ilmiötä voidaankin selittää hyvinvointipolitiikan muutosten avulla, koska keskimäärin ja hyvin sosiaalipalvelunsa turvaamaan kykenevissä kunnissa vallitsee laajempi liikkumavara sosiaali- ja terveystalouden järjestämisessä. Tästä syystä huonosti sosiaalipalvelunsa turvaamaan kykenevissä kunnissa esiintyvät riippuvuudet eivät saa yhtä merkityksellistä roolia kuin paremmin toimeentulevissa kunnissa esiintyvät riippuvuudet. Voidaan ajatella, että kansalaisvastuun korostuessa tapahtuva tukimahdollisuuksien heikentyminen viittaa poliittisen hallintatavan diskurssiiviseen muutokseen todennäköisemmin silloin, kun se tapahtuu riippumatta pakosta karsia palveluita taloudellisiin realiteetteihin perustuen.

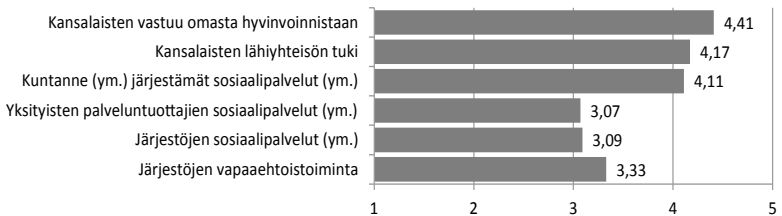
Vuoden 2011 kyselyn tulokset

Vuoden 2011 kysely toteutettiin ZEF Solutions Oy:n verkkokyselyllä kaikille Suomen kuntien, kuntayhtymien, kuntien yhteistoiminta-alueiden ja sairaanhoitopiirien sosiaali- ja terveyspalveluista vastaaville johtajille. ZEF:in verkkokysely mahdollistaa toisistaan erillisten kysymyspatteristojen esittämisen graafisesti koordinaatiston akseleina. Vastaaaja etenee vastaamisessaan kysymys kerrallaan, jolloin vastaukset kertyvät näkyviin kysymysluettelon oikealle puolelle avautuvaan koordinaatistoon, jossa visuaalinen etäisyys muihin vastauksiin kuvastaa vastausten välistä eroa (kuvio 1). Vastaus annetaan samanaikaisesti kummankin ulottuvuuden suhteen, ja omia vastauksiaan voi halutessaan muuttaa. Kaksiulotteinen kysymys muodostaa arviointitehtävän, joka tavallaan kehystää henkilön ajattelua ja ohjaa sitä (Ronkainen, Mertala & Karjalainen 2008, 25).

Kuvio 1. Vuoden 2011 kyselyn kaksiulotteinen kysymys väestöryhmän oman vastuun ja kunnan tukimahdollisuuksien välisestä suhteesta (kysymykset liite 1).

Vuoden 2011 kyselyssä tiedusteltiin aluksi tavanomaisella kysymyksellä sosiaali- ja terveysjohtajien näkemystä eri tahojen tärkeydestä kunnan (ym.) asukkaiden hyvinvoinnin toteuttamisessa (ks. liite 1). Vastaajat näkivät kansalaisten vastuun omasta hyvinvoinnistaan kaikkein merkittävimpänä tekijänä (kuvio 2). Kansalaisten lähiyhteisön tuki ja kunnan järjestämät sosiaali- ja terveyspalvelut koettiin myös merkittäviksi tekijöiksi.

Kuvio 2. Eri tahojen merkitys kunnan (ym.) asukkaiden hyvinvoinnin toteuttamisessa 2011 (keskiarvo) (kysymykset liite 1).

Tarkasteltaessa kaksikulotteisen kysymyksen avulla väestöryhmien oman vastuun yhteyttä kunnan (ym.) tukimahdollisuuksiin samoille väestöryhmille vuonna 2011 (taulukko 3), havaitaan vastuun korostamisen olevan yhteydessä tuen heikkenemiseen lapsilla, nuorilla, lastensuojelun kohteena olevilta lapsilla, aikuisilla, vanhuksilla, ydinperheillä, yhden huoltajan perheillä, ansiotyössä olevilla ja lievästi vammaisilla. Kun tarkastelua täsmennetään ja tehdään samat vertailut erikseen kunnan (ym.) taloudellisten resurssien luokissa (taulukko 4), havaitaan tällaisen vastuun ja tukimahdollisuuksien välisen suhteen esiintyvän sekä heikkojen että hyvien taloudellisten resurssien kunnissa (ym.). Tämän lisäksi hyvien taloudellisten resurssien kunnissa (ym.) vastuun korostaminen heikentää työkyvyttömiä ja päihdeongelmaisten tukimahdollisuuksia.

1 Kunnan lisäksi kyselyn kohderyhminä oli muita julkisten sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottajia: kuntayhtymät, kuntien yhteistoiminta-alueet ja sairaanhoitopiirit.

Taulukko 3. Väestöryhmien tukimahdollisuudet väestöryhmien oman vastuun luokissa 2011 (keskiarvot).

Väestöryhmä	VASTUU Pieni	VASTUU Ei pieni, ei suuri	VASTUU Suuri
Lapset (0–11-vuotiaat)	3,8	3,6	3,4
Nuoret (12–17-vuotiaat)	3,7	3,5	3,3
Lastensuojelun koht. olevat lapset	4,2	3,7	3,7
Aikuiset (18–73-vuotiaat)	3,5	3,3	3,1
Vanhukset (yli 74-vuotiaat)	3,9	3,9	3,7
Ydinperheet	3,2	3,1	2,9
Yhden huoltajan perheet	3,3	3,2	3,1
Ansiotyössä olevat	2,8	3,2	2,4
Pitkittyneesti työttömänä olevat	3,2	3,3	3,3
Työkyvyttömät	3,2	3,3	3,2
Päihdeongelmaiset	3,1	3,3	3,2
Mielenterveysongelmaiset	3,5	3,4	3,6
Pitkäaikaissairaat	3,5	3,4	3,7
Lievästi vammaiset	3,5	3,4	3,0
Vaikeavammaiset	3,9	3,8	3,8
Maahanmuuttajat	3,1	3,2	3,1

Vuoden 2011 kyselyn tulokset tukevat vuoden 2004 tarkastelun tuloksia. Kansalaisuuden hallinnan näkökulmasta merkittävin havainto liittyy edelleen siihen, että hyvien taloudellisten resurssien kunnissa (ym.) vastuun korostaminen heikentää työkyvyttömiä ja päihdeongelmaisten tukimahdollisuuksia, kuten tapahtui myös vuonna 2004 keskimäärin ja hyvin sosiaalipalvelunsa turvaamaan kykenevissä kunnissa (ym.) Tämän lisäksi vastuun korostamisen tukimahdollisuuksia heikentävä vaikutus laajeni koskemaan useampia väestöryhmiä kuin vuonna 2004. Tähän joukkoon kuuluu myös hyvinvoivia väestöryhmiä, kuten ansiotyössä olevia, mutta myös lapsia, nuoria ja lastensuojelulapsia. Voidaan kysyä, miksi tulokset tässä suhteessa tarkasteltuna poikkeavat niin paljon vuoden 2004 tuloksista.

Taulukko 4. Väestöryhmien tukimahdollisuuksien keskiarvot oman vastuun luokissa sosiaalipalvelunsa (ym.) eri tavoin turvaamaan kykenevissä kunnissa (ym.) 2011 (N).

Väestöryhmä	A1	A2	B1	B2	C1	C2
Lapset (0–11-vuotiaat)	3,6	3,2	3,6	3,3	4,2	3,7
Nuoret (12–17-vuotiaat)	3,4	3,1	3,4	3,4	3,8	3,5
Lastensuojelulapset	3,8	3,5	3,8	3,9	4,4	3,9
Aikuiset (18–73-vuotiaat)	3,2	2,9	3,3	3,1	3,5	3,3
Vanhukset (yli 74-vuotiaat)	3,7	3,7	3,8	3,7	4,1	3,7
Ydinperheet	3,4	2,6	3,0	2,9	3,1	3,1
Yhden huoltajan perheet	3,2	2,9	3,1	3,1	3,6	3,3
Ansiotyössä olevat	3,0	2,4	3,2	2,4	3,0	2,4
Pitkittyneesti työttömänä olevat	3,1	3,1	3,2	3,2	3,7	3,6
Työkyvyttömät	3,0	3,1	3,2	3,3	3,6	3,1
Päihdeongelmaiset	2,9	3,1	3,2	3,2	3,4	3,1
Mielenterveysongelmaiset	3,2	3,4	3,5	3,8	3,7	3,6
Pitkäaikaissairaat	3,2	3,4	3,5	3,8	3,7	3,8
Lievästi vammaiset	3,4	3,0	3,4	3,0	3,7	3,1
Vaikeavammaiset	3,8	3,7	3,8	3,8	4,0	
Maahanmuuttajat	3,1	2,9	3,2	3,1	3,2	3,3

A1 = Taloudelliset resurssit huonosta melko huonoon, väestöryhmän vastuu pienestä melko suureen.

A2 = Taloudelliset resurssit huonosta melko huonoon, väestöryhmän vastuu suuri.

B1 = Taloudelliset resurssit melko hyvä, väestöryhmän vastuu pienestä melko suureen.

B2 = Taloudelliset resurssit melko hyvä, väestöryhmän vastuu suuri

C1 = Taloudelliset resurssit hyvä, väestöryhmän vastuu pienestä melko suureen.

C2 = Taloudelliset resurssit hyvä, väestöryhmän vastuu suuri.

Todennäköisesti suurin syy vuoden 2011 kyselyn tulosten eroamiseen vuoden 2004 tuloksista liittyy uudenlaiseen kysymystapaan. Vuoden 2004 kyselyssä kansalaisten oman vastuun yleistä merkitystä (itseapu) kartoittava kysymys ja väestöryhmien tukimahdollisuuksia kartoittavat kysymykset oli kysytty kyselylomakkeen eri kohdissa. Vuoden 2011 lomakkeessa väestöryhmien omaa vastuuta kartoittavat kysymykset

kysyttiin tarkoituksella samassa kaksikulotteisessa kysymysryhmässä kuin väestöryhmien tukimahdollisuuksia kartoittavat kysymykset. Näin vastaaja tehtiin tietoiseksi vastuun ja tuen ulottuvuuksien välisestä yhteydestä, mikä on todennäköisesti vaikuttanut vastaamiseen.

Johtopäätökset

Edellä olen tarkastellut hyvinvointipolitiikan kansalaisuusdiskursseissa tapahtunutta muutosta kyselytutkimuksen ja tilastollisen analyysin keinoin. Tarkasteluni edustaa hieman harvinaisempaa yhteiskuntapolitiikan tai sosiaalipolitiikan tutkimusta, koska yleensä hyvinvointipolitiikkaa tutkitaan sekä teoreettisesti että empiirisesti huomattavasti rajautuneemmasta näkökulmasta. On kuitenkin paikallaan kysyä, voidaanko kyselylomakkeilla tavoittaa näin laaja diskurssiivinen muutos. Mielestäni voidaan, jos kysymykset onnistutaan suunnittelemaan sellaisiksi, että voidaan keskittyä tuon muutoksen olennaisiin piirteisiin, ja jos vastaajat tunnistavat käytetyt kysymykset ja kykenevät vastaamaan niihin omasta näkökulmastaan.

Artikkelin sisällöllisen luotettavuuden (validiteetti) kannalta tarkasteltuna tutkimuksen pääkäsitteeksi nostamani kansalaisvastuun korostamisen tulisi heijastaa hyvinvointipolitiikan diskursseissa tapahtunutta muutosta. Tämän lisäksi vastaajien näkökulmasta kansalaisvastuun korostamisen tulisi olla tunnistettavissa käytännön hyvinvointipolitiikkaan kuuluvaksi käsitteeksi. Jos tutkimuksen luotettavuutta tarkastellaan poliittisen hallinnan näkökulmasta, pitäisi kyselylomakkeella kerättyjen vastausten edustaa poliittista hallintaa.

Artikkelissa on pelkistetty diskurssiivisen tarkastelun rakennetta keskittymällä taloudellisiin olosuhteisiin konkreettisena diskurssiivisen todellisuuden reunaehtona. Diskurssiivisten merkitysten tasolla huomio on kohdennettu muutoksiin, jotka ovat tapahtuneet kansalaisten asemassa hyvinvointipolitiikan subjektina. Diskurssin jakaminen tällä tavoin toisaalta konkreettisiin tekijöihin ja toisaalta merkityksiin perustuu Foucault'n diskurssin teoriaan. Toisaalta Foucault'n ajatuksiin perustuu myös diskurssiivisen muutoksen ymmärtäminen poliittisena hallintana. Voidaan kysyä missä määrin perusturvajohtajien (ym.) näkemykset kansalaisaktiivisuuden suhteesta muihin hyvinvointipolitiikan

osatekijöihin, kuten julkisten palveluntuottajien palveluihin, heijastavat diskursiivista poliittista hallintaa. Tällainen suhde tulisi tutkimuksen empiirisen ja teoreettisen tason väliltä löytää, mikäli tutkimuksen sisällöllisen luotettavuuden väitetään olevan korkea.

Kyselylomake on pyritty suunnittelemaan niin, että se sisältäisi sellaiset keskeiset poliittisen hallinnan ulottuvuudet, jotka ovat olleet esillä kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa. Vastaajien on haluttu vastatessaan kiinnittyvän niihin merkityksiin, jotka he kokevat tärkeäksi. Koska kansalaisaktiivisuuden merkitystä on kysytty suhteessa muihin hyvinvointia tuottaviin tahoihin, vastaajille on luotu tilanne, jossa kaikki keskeiset tunnistettavat hyvinvointipolitiikan toimijatahot on esitetty vastaajille samanaikaisesti. Voidaan arvioida, että tutkimuksen kohteena oleva poliittinen hallinta on realisoitunut vastaajien kokemuksessa, kun he ovat vastaushetkellä suhteuttaneet kysytyjen hyvinvointipolitiikan tahojen merkityksiä toisiinsa.

Artikkelissa vastaajien käsityksiä eri väestöryhmien vastuusta hyvinvoinnistaan sekä kuntien (ym.) tukimahdollisuuksista samoille väestöryhmille on tulkittu siten, että ne heijastavat myös nykyhetkessä tai tulevaisuudessa näille väestöryhmille suunnattuja palveluiden tason tarkistuksia. Koska vastaajat ovat arvioineet järjestelmän kehitystrendejä ja niiden seurauksia ottamatta eksplisiittisesti kantaa siihen miten he itse toimivat, on syytä korostaa artikkelissa valittua tulkintatapaa, jonka mukaan vastaukset heijastavat myös konkreettista hyvinvointipalveluiden suuntaa.

Sisällöllisenä johtopäätöksenä voidaan todeta, että mikäli kansalaisvastuun korostamisen tukea heikentävä vaikutus palautuisi kuntien (ym.) heikkoihin taloudellisiin resursseihin, ei vastuun korostaminen heikentäisi lainkaan tukimahdollisuuksia hyvien taloudellisten resurssien kunnissa (ym.). Näin kuitenkin tapahtuu erityisesti päihdeongelmaisten osalta. Päihdeongelmaiset ja pitkäaikaistyöttömät, joiden tukimahdollisuudet heikkenivät vastuun kohotessa myös muiden vuosien tarkasteluissa (ks. Selkälä 2013), esiintyvät usein kansainvälisessä alaluokkakeskustelussa, jossa korostetaan syrjäytyneiden toimeentulo-riippuvuutta ja moraalikatoa (Levitas 1998; Murray 1984). Tällaisessa ajattelussa hyvinvointivaltiollisten etuuksien ei katsota ehkäisevän

syrjäytymistä, vaan pikemminkin edistävän sitä passiivisuuden ja järjestelmäriippuvuuden kautta (Juhila 2002b, 15; Järvinen & Jahnukainen 2001, 128; Levitas 1998, 15; Pyykkönen 2010, 120).

Toinen näitä väestöryhmiä yhdistävä havainto nousee hyvinvointivaltion legitimitettiin käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta. Wim van Oorschotin (2008, 268) mukaan Euroopan eri maissa kansalaiset ovat eniten huolissaan vanhusten, sairaiden ja vammaisten elinoloista. He ovat selvästi vähemmän huolissaan työttömien elinoloista, ja kaikkein vähiten huolta aiheuttavat maahanmuuttajien elinolot (Van Oorschot 2006, 30; 2008, 268, 278). Solidaarisuus myös eriytyy kahteen ryhmään, joista ensimmäisen muodostavat vanhukset, sairaat ja vammaiset, toisen työttömät ja maahanmuuttajat (van Oorschot 2006, 31; 2008, 277). Van Oorschotin tulokset tukevat omia havaintojani, jos hänen tutkimuksessaan käytetyn huolenpidon käsitteen tulkitaan tarkoittavan tukihalukkuutta.

Päihdeongelmaisten, pitkäaikaistyöttömien ja maahanmuuttajien tuen heikentyminen vastuun kohotessa palautuu moraalidiskursiiviseen asennoitumiseen, koska se on riippumatonta kuntien (ym.) taloudellisesta tilanteesta. Toinen moraalidiskursiivista tulkintaa tukeva argumentti liittyy siihen, että nämä väestöryhmät ovat keskeisesti esillä kansainvälisessä yksilön vastuun merkitystä korostavassa alaluokkakeskustelussa. Kolmas moraalidiskursiivista tulkintaa vahvistava seikka on, että näiden väestöryhmien tuen legitimitetti on alhainen myös eurooppalaisissa kansalaiskyselyissä.

Kuntien talousongelmien aiheuttama sosiaali- ja terveystalouden kurjistuminen on ollut jo pitkään tiedossa. Myös se on sosiaalipolitiikan tutkimuksesta tuttu asia, että viime laman jäljiltä kunnissa suoritettut leikkaukset ovat heikentäneet erityisesti päihdeongelmaisten ja mielenterveysongelmaisten palveluita. Tässä artikkelissa esille tulleet havainnot antavat näille havainnoille lisäulottuvuuden osoittamalla, miten kansalaisten omaa vastuuta korostava diskurssi vaikuttaa palveluiden priorisoinnin taustalla. Heikoilla taloudellisilla resursseilla ei voida selittää kaikkea palveluiden karsimista, jota Suomen kunnissa, kuntayhtymissä, sairaanhoitopiireissä ja kuntien yhteistoiminta-alueilla tehdään. Moraalinen asennoituminen on vakiintunut myös suo-

malaiseen sosiaali- ja terveyspolitiikkaan. Se voi johtaa selektivismin lisääntymiseen palvelujärjestelmässä.

Sosiaali- ja terveysjohtajien asennoituminen on yhteydessä palveluiden suuntaamiseen eri väestöryhmille. Johtajien asenteet heijastuvat diskursiivisesti ajan kuluessa myös siihen, miten sosiaalitoimessa eri asiakasryhmät kohdataan ja mitä heiltä implisiittisesti tai eksplisiittisesti edellytetään. Sosiaali- ja terveyspolitiikan hallinnan diskurssit ovat siten luomassa edellytyksiä kansalaisten identiteettien rakentumiselle näissä diskursseissa muodostuvien subjektiasemien kautta.

Kirjallisuus

- Ahola, Anja (2002) Surveytiedon kontekstuaalisuus surveylaboratorion haasteena. Teoksessa Ahola, Anja, Godenhjelm, Petri & Lehtinen, Marjaana (toim.) *Kysymisen taito. Surveylaboratorio lomaketutkimusten kehittämisessä*. Tilastokeskuksen katsauksia 2002:2. Tilastokeskus, Helsinki.
- Alasuutari, Pertti (2006) Merkitys, toiminta ja rakenne sosiologiassa: Kulttuurinen näkökulma. *Sosiologia* 43:2, 79–92.
- Alasuutari, Pertti (2007) *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus*. Gaudeamus, Helsinki.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2009) Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Vastapaino, Tampere.
- Björklund, Liisa (2008) Ideat politiikan muutoksessa. Instituutioista ja intresseistä ideoihin. *Janus* 16:1, 4–18.
- Björklund, Liisa & Airio, Ilpo (2009) Moraali ja kannustinrakenteen muutos. Miten kannustamisesta tuli suomalaisen hyvinvointipolitiikan valtavirtaa? Teoksessa Kananen, Johannes & Saari, Juho (toim.) *Ajatuksen voima. Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa*. Minerva Kustannus Oy, Helsinki/Jyväskylä, 153–184.
- Blomberg, Helena & Kroll, Christian (2003) Kuntalaiset, paikalliset päättäjät ja hyvinvointipalvelut 1990- luvulla. Teoksessa Kangas, Olli (toim.) *Laman varjo ja nousun huuma*. KELA, Helsinki, 221–243.
- Clarke, John (2004) Dissolving the public realm? The logics and limits of Neo-liberalism. *Journal of Social Policy* 33:1, 27–48.
- Cornwall, John & Cornwall, Wendy (2001) *Capitalist development in the twentieth century. An evolutionary-keynesian analysis*. Cambridge university press, Cambridge.
- Dant, Tim (1991) *Knowledge, ideology & discourse. A sociological perspective*. Routledge, London.
- Dean, Mitchell (1999) *Governmentality. Power and rule in modern society*. Sage publications, London.
- Desai, Meghnad (2008) *Marxin kosto. Kapitalismin uusi nousu ja valtiokeskeisen sosialismin kuolema*. Gaudeamus, Helsinki.

- Donzelot, Jacques (2008) Michel Foucault and liberal intelligence. *Economy and Society* 37:1, 115–134.
- Dwyer, Peter (2000) *Welfare rights and responsibilities. Contesting social citizenship*. The Policy Press, Bristol.
- Esping-Andersen, Gøsta (2002) Towards the good society, once again? Teoksessa Esping-Andersen, Gøsta, Gallie, Duncan, Hemerijck, Anton & Myles, John, *Why We Need a New Welfare State*. Oxford University Press, Oxford, 1–25.
- Foddy, William (1999) *Constructing questions for interviews and questionnaires. Theory and practice in social research*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Foucault, Michel (2005) *Tiedon arkeologia*. Vastapaino, Tampere.
- Foucault, Michel (2008) American neo-liberalism 1. Teoksessa Senellart, Michel (toim.) *Michel Foucault. The birth of biopolitics. Lectures at the college de France, 1978–79*. Palgrave Macmillan, London, 215–238.
- Foucault, Michel (2011) *Sanat ja asiat. Eräs ihmistieteiden arkeologia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Giddens, Anthony (1984) *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä*. Otava, Keuruu.
- Gylfason, Thorvaldur, Holmström, Bengt, Korkman, Sixten, Söderström, Hans Tson & Vihriälä, Vesa (2010) *Nordics in global crisis. Vulnerability and resilience*. ETLA, Helsinki.
- Hall, Stuart (2001) *Foucault: Power, Knowledge and Discourse*. Teoksessa Wetherell, Margaret & Taylor, Stephanie & Yates, Simeon J. (toim.) *Discourse theory and practice. A reader*. Sage publications. London, Thousand Oaks, New Delhi. 72–81.
- Harre, Rom (1998) When the knower is also the known. Teoksessa May, Tim & Williams, Malcolm (toim.) *Knowing the social world*. Open University Press, Buckingham.
- Harvey, David (2008) *Uusliberalismin lyhyt historia*. Vastapaino, Tampere.
- Heikkilä, Matti & Rastas, Merja (2000) Lamastrategioiden yhteys sosiaalitoimen resursseihin. Kuuden kunnan tapaustutkimus. *Yhteiskuntapolitiikka* 65:3, 225–236.
- Helen, Ilpo (2005) *Genealogia kritiikkinä*. Sosiologia 42:2, 93–109.
- Heritage, John (1996) *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Gummerus, Jyväskylä.
- Hook, Derek (2001) Discourse, knowledge, materiality, history. Foucault and discourse analysis. *Theory & Psychology* 11:4, 521–547.
- Jones, Rhys, Pykett, Jessica & Whitehead, Mark (2011) Governing temptation: Changing behaviour in an age of libertarian paternalism. *Progress in Human Geography* 35:4, 483–501.
- Jordan, Bill (2005) Public services and the service economy: Individualism and the choice agenda. *Journal of Social Policy* 35:1, 143–162.
- Jørgensen, Marianne, W. & Phillips, Louise (2002) *Discourse analysis as Theory and Method*. Sage, London.
- Juhila, Kirsi (2002b) Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Juhila, Kirsi, Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Sophi, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 11–19.
- Järvinen, Tero & Jahnukainen, Markku (2001) Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Suutari,

- Minna (toim.) *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Yliopistopaino, Helsinki.
- Kananen, Johannes & Kantola, Anu (2009) Kilpailukyky ja tuottavuus. Kuinka uudet käsitteet saavuttivat hallitsevan aseman hyvinvointivaltion muutoksessa? Teoksessa Kananen, Johannes & Saari, Juho (toim.) *Ajatuksen voima. Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa*. Minerva Kustannus, Helsinki & Jyväskylä, 119–151.
- Kananoja, Aulikki, Niiranen, Vuokko & Jokiranta, Harri (2008) *Kunnallinen sosiaalipolitiikka. Osallisuutta ja yhteistä vastuuta*. PS-Kustannus, Jyväskylä.
- Kantola, Anu (2002) *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Pallas-sarja, Helsinki.
- Kantola, Anu (2010) Kilpailukyky politiikan valtastrategiana. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki, 97–118.
- Kautto, Mikko & Uusitalo, Hannu (2004) Welfare policy and income distribution: the Finnish experience in the 1990s. Teoksessa Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.) *Welfare in Finland*. Stakes, Helsinki, 83–102.
- Kershaw, Paul (2005) *Carefair: Rethinking the responsibilities and rights of citizenship*. UBC Press, Vancouver.
- Keskitalo, Elsa (2008) *Balancing social citizenship and new paternalism. Finnish activation policy and street-level practice in a comparative perspective*. Stakes, Helsinki.
- Kiander, Jaakko (2001) *Laman opetukset. Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset*. VATT julkaisuja 27:5. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Kosonen, Pekka (1998) *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Vastapaino, Tampere.
- Kress, Gunther (2001) From Saussure to critical sociolinguistics: The turn towards a social view of language. Teoksessa Wetherell, Margaret, Taylor, Stephanie & Yates, Simeon J. (toim.) *Discourse theory and practice. A reader*. Sage, London, 29–38.
- Laamanen, Elina, Ala-Kauhaluoma, Mika & Nouko-Juvonen, Susanna (2002) *Kuntien ja kolmannen sektorin projektiyhteistyö sosiaali- ja terveydenhuollossa. Kokemuksia ja kehittämisajatuksia*. Suomen Kuntaliitto, Helsinki.
- Levitas, Ruth (1998) *The inclusive society? Social exclusion and New Labour*. MacMillan Press, Hampshire & London.
- Murray, Charles (1984) *Losing Ground: American Social Policy 1950–1980*. Basic Books, New York.
- Nedergaard, Peter (2009) Policy learning processes in international committees. The case of the civil servant committees of the Nordic Council of Ministers. *Public Management Review* 11:1, 23–37.
- Olssen, Mark (2003) Structuralism, post-structuralism, neo-liberalism: assessing Foucault's legacy. *Journal of Education Policy* 18:2, 189–202.
- Oorschot, Wim van (2006) Making the difference in social Europe: deservingness perceptions among citizens of European welfare states. *Journal of European Social Policy* 16:1, 23–42.
- Oorschot, Wim van (2008) Popular deservingness perceptions and conditionality of solidarity in Europe. Teoksessa Oorschot, Wim van, Opielka, Michael &

- Pfau-Effinger, Birgit (toim.) *Culture and Welfare State. Values and Social Policy in Comparative Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, 268–288.
- Oorschot, Wim van, Reeskens, Tim & Meuleman, Bart (2012) Popular perceptions of welfare state consequences: A multilevel, cross-national analysis of 25 European countries. *Journal of European Social Policy* 22:2, 181–197.
- Pyykkönen, Miikka (2010) Yhteisöistä yrityksiksi? Sosiaalinen yritys ja muuttuva kolmas sektori. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki, 119–142.
- Raco, Mike (2009) From expectations to aspirations: State modernisation, urban policy, and the existential politics of welfare in the UK. *Political Geography* 28, 436–444.
- Ronkainen, Suvi & Mertala, Sirpa & Karjalainen, Anne (2008) *Kvalitatiivisuus, kvantitatiivisuus ja sähköinen kyselytutkimus*. Teoksessa Ronkainen, Suvi & Karjalainen, Anne (toim.) (2008) *Sähköä kyselyyn! Web- kysely tutkimuksessa ja tiedonkeruussa*. Lapin yliopiston menetelmätieteiden laitoksen tutkimuksia 1. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi, 17–30.
- Rose, Nikolas (1999) *Powers of freedom. Reframing political thought*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sawyer, R. Keith (2002) A discourse on discourse: An archeological history of an intellectual concept. *Cultural Studies* 16:3, 433–456.
- Selkälä, Arto (2008) Lomaketutkimuksen haasteet ja verkkolomakkeiden mahdollisuudet niihin vastaamisessa. *Sociologia* 45: 2, 119–134.
- Selkälä, Arto (2013) *Kansalaisuuden hallinta suomalaisessa sosiaali- ja terveystaloudessa*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Soinivaara, Osmo (2010) SATA-komitea. Miksi asioista päättäminen on niin vaikeaa. Teos, Helsinki.
- Stephens, John, D. (2005) Economic Internationalization and Domestic Compensation: Northwestern Europe in Comparative Perspective. Teoksessa Glatzer, Miguel & Rueschemeyer, Dietrich (toim.) *Globalization and the future of the welfare state*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 49–74.
- Suoninen, Eero (2002) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero, *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere, 17–36.
- Timonen, Virpi (1999) A threat to social security? The impact of EU membership on the Finnish welfare state. *Journal of European Social Policy* 9:3, 253–261.
- Todorov, Alexander (2000) Context effects in national health surveys. Effects of preceding questions on reporting serious difficulty seeing and legal blindness. *Public Opinion Quarterly* 64, 65–76.
- Tourangeau, Roger, Rips, Lance J. & Rasinski, Kenneth (2005) *The psychology of survey response*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Wittgenstein, Ludwig (1999) *Filosofia tutkimuksia*. Wsoy, Juva.
- Volosinov, Valentin (1990) *Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia*. Vastapaino, Tampere.
- Vuorento, Reijo & Kiander, Jaakko (2010) Kuntatalous ja hyvinvointipalvelut. Teoksessa Taimio, Heikki (toim.) *Hyvinvointivaltion suunta – nousu vai lasku? Työväen Sivistysliitto*, Helsinki, 132–153.

Liite 1. Kansalaisten asema suomalaisessa hyvinvointipolitiikassa – kyselylomake 2011.

1. Miten tärkeänä pidätte seuraavia tekijöitä kuntanne (ym.) asukkaiden hyvinvoinnin toteuttamisessa? (1-ulot. janakysymys: 1 = ei tärkeää, 5 = tärkeää)

1. Kansalaisten vastuu omasta hyvinvoinnistaan
2. Kansalaisten lähiyhteisön tuki
3. Kuntanne (ym.) järjestämät sosiaalipalvelut (ym.)
4. Yksityisten palveluntuottajien sosiaalipalvelut (ym.)
5. Järjestöjen sosiaalipalvelut (ym.)
6. Järjestöjen vapaaehtoistoiminta

2. Arvioikaa kuntanne (ym.) sosiaalitoimen (ym.) mahdollisuutta tukea eri väestöryhmien hyvinvointia ja väestöryhmien omaa vastuuta hyvinvoinnistaan (2-ulot.).

1. Lapset (0–11-vuotiaat)
2. Nuoret (12–17-vuotiaat)
3. Lastensuojelun kohteena olevat lapset
4. Aikuiset (18–73-vuotiaat)
5. Vanhukset (yli 74-vuotiaat)
6. Ydinperheet
7. Yhden huoltajan perheet
8. Ansiotyössä olevat
9. Pitkittyneesti työttömänä olevat
10. Työkyvyttömät
11. Päihdeongelmaiset
12. Mielenterveysongelmaiset
13. Pitkäaikaissairaat
14. Lievästi vammaiset
15. Vaikeavammaiset
16. Maahanmuuttajat

Valta, vastarinta ja voimaantuminen huumehoidossa

Johdanto

Naisten lumipallon¹ toinen päivä. Koulutukseen on ilmoittautunut kuulemma kaksikymmentä ihmistä, mutta eilen vain kahdeksan ilmaantui paikalle. ”Oltiin jo vähän huolissaan, kun viis yli viis kukaan ei ollut vielä ilmaantunut paikalle”, Suski (työntekijä) naurahtaa. Nytkin aloitus näyttää myöhästyvän. Viideltä paikalla on vasta yksi osallistuja. Hieman myöhemmin tulee neljä. Puoli kuudelta paikalla on kahdeksan osallistujaa ja Krisse pääsee aloittamaan alustuksensa seksuaaliterveydestä. (...) Teija tulee paikalle kuuden maissa. ”Nyt teki kello kyllä tepposet”, hän toteaa selvästi päihtyneenä ja istuu tuoliin hieman kolistellen. Työntekijät vaihtavat katseita, mutta eivät sano mitään. Krisse jatkaa, mutta Teija keskeyttää hänet vähän väliä. Ilmapiiri muodostuu rauhattomammaksi. ”Minnille” tulee paha olo, eikä hän enää keskity koulutukseen. Yksi nuokkuu. Koulutus päättyy levottomissa tunnelmissa. Työntekijät toteavat keskenään takahuoneessa, että ”se hajos vähän käsiin tossa lopussa”.

---

1 ”Lumipallokoulutukset” ovat huumeita suonensisäisesti käyttäville ihmisille suunnattuja terveysneuvontakoulutuksia, joiden tarkoituksena on opastaa heitä vähäriskisempiin huumeidenkäyttötapoihin ja tätä kautta ehkäisemään erityisesti suonensisäiseen huumeidenkäyttöön liittyvien haittojen, kuten veriteitse leviävien tartuntatautiin (HIV:n ja C-hepatiitin), ilmaantumista. Tämän lisäksi koulutuksessa opastetaan käyttäjiä huolehtimaan terveydestään myös laajemmin.

Seuraavana päivänä työntekijät ovat hieman tuohuneita. ”Nuoret” olivat kuulemma vetäneet jotain pillereitä. (Kenttäpäiväkirja, tammikuu 2004.)

Tarkastelen artikkelissa foucault’laisen, tai tarkemmin sanottuna jälkifoucault’laisen, hallinnan analyttisen tutkimuksen merkitystä sosiaali- ja terveystalitiikan sekä sosiaali- ja terveystalitiikan tutkimuksessa ja kehittämisessä. Käytän esimerkkinä huumeainepolitiikasta ja huumeidosta tehtyjä tutkimuksia, joissa on käsitelty muun muassa huumeongelman hallinnassa sovelletun erilaisen asiantuntijatiedon merkitystä kulloinkin vallassa oleville huumeongelman käsitystavoille (esim. Campbell 2007; Suomessa Selin 2011). Aikaisempi tutkimus (esim. Allen 2009; Hofmeyr 2006; Thompson 2003; O’Malley, Weir & Shearing 1997) on kritisoinut hallinnan analytiikkaa liian pessimistisestä suhtautumisesta yksilöiden terveyden ja hyvinvoinnin hallinnan ympärille nyky-yhteiskunnissa muodostuneisiin sosiaali- ja terveystalitiittisiin ohjelmiin sekä haluttomuudesta tuottaa vaihtoehtoja kritisoiduilleen poliitikoille ja käytännöille. Tämän lisäksi hallinnan analytiikkaa on kritisoitu kyvyttömyydestä kuvata hallinnan dynaamista ja muuttuvaa luonnetta sekä siihen kohdistuvaa yksilöllisen ”toimijuuden” ja vastarinnan mahdollisuutta: ongelma, jonka on nähty palautuvan usein analyyseissa käytettyihin liian suppeisiin aineistoihin (Brady 2014; Helén 2010; McKee 2009; Stenson 1998). Tässä artikkelissa pohdin etenkin etnografisen tutkimusotteen mahdollisuuksia tuottaa aikaisempaa dynaamisempia ja myös hallinnan kehittämistä paremmin palvelevia analyyseja. Toinen keskeinen tavoite on hahmotella aikaisempaa optimistisempia tapoja ymmärtää yksilöiden terveyden hallintaan liittyviä yksilöllisen ja yhteiskunnallisen muutoksen mahdollisuuksia, jotka ovat jääneet jälkifoucault’laisissa tutkimuksissa usein melko läpitukenkien valta-analyysien ja -tulkintojen varjoon.

Foucault’lainen näkökulma nousi huumeidenkäytön terveydellisten ja kansanterveydellisten haittojen ehkäisyä korostavan haittojen vähentämisen politiikan ja sen sovellutusten (korvaushoito, ruiskujen ja neulojen vaihto sekä pistoshuoneet, muutamia mainitakseni) nopean leviämisen myötä. Tutkimus on kohdistunut politiikassa sovellettuihin hallinnan

rationaliteetteihin ja tekniikoihin, ja sen kohteena ovat olleet muun muassa alun aineisto-otteessa kuvatus kaltainen huumeidenkäyttäjille suunnattu terveysneuvontatoiminta ja toimintaa taustoittavat erilaiset hallinnan diskurssit ja strategiat (ks. esim. Campbell & Shaw 2008; Quirion 2003; Fischer ym. 2004; Miller 2001). Tämän lisäksi tarkastelun kohteena ovat olleet yleisemmällä tasolla huumeongelman ja huumeriippuvuuden historiallisesti muuttuvat käsitykset ja käsitteilytavat (Campbell 2007; Selin 2011). Tässä artikkelissa nostan esille etenkin foucault’laiseen huume tutkimukseen liittyviä ongelmia, jotka tulevat ilmeisiksi tarkasteltaessa huumeidenkäyttäjien asemaa heihin kohdistetuissa huumeainepolitiikan ja huumehoidon käytännöissä. Kenttätyökokemukseni perusteella esimerkiksi aikaisemmat haittojen vähentämistä koskevat tutkimukset ovat tarjonneet usein liian yksipuolisen kuvan politiikan piirissä toteutetun hallinnan ja toiminnan arkipäivästä ja seurauksista, jättäen muun muassa huomioimatta politiikassa vallitsevan potentiaalinen tukea huumeidenkäyttäjää.

Vallitsevaa tutkimusta on leimannut esimerkiksi lähes ortodoksisen kriittinen näkemys haittojen vähentämisestä uusliberaalina riskin aikakauden hallintatapana, joka on siirtänyt huumeidenkäyttäjät kuria korostavasta viitekehyksestä uudenlaisen, jopa aiempaa läpitunkevamman ”biomedikaalisen” hallinnan tai ”katseen” alle (esim. Campbell & Shaw 2008; Miller 2001). Kriittinen näkökulma on ollut perusteltu muun muassa haittojen vähentämisen politiikan parissa ajoittain esitettyjen suurisuuntaisten periaatteiden ja lupausten kyseenalaistajana (Tammi & Hurme 2006). Monesti seurauksena ovat kuitenkin olleet melko yksisilmäiset valta- ja medikalisaatiotulkinnat, joista ovat jääneet puuttumaan esimerkiksi huumeidenkäyttäjien itsensä esittämät tulkinnat politiikan merkityksestä ja ylipäätään politiikkaan sen arkipäivän soveltamisen tasolla kuuluva dynaaminen ulottuvuus (kriittistä esim. Friedman ym. 2007; Keane 2003). Tässä artikkelissa tarkoitukseni on monipuolistaa tätä kuvaa oman etnografisen haastattelu- ja havaintotutkimusaineistoni avulla, joka on kerätty huumeita suonensisäisesti käyttäville suunnatusta terveysneuvontapisteestä vuosina 2003–2007. Hallinnan kohteena olevat subjektit (toisin sanoen ne huumeidenkäyttäjät, joiden toimimisen mahdollisuuksia haittojen vähentämisen

ohjelmien odotetaan muuttavan ja muokkaavan) eivät myöskään välttämättä asetu hallinnan ”kuuliaisiksi” kohteiksi, kuten artikkelin alussa oleva aineisto-ote huumeidenkäyttäjien terveysneuvontakoulutuksesta tuo esille. He voivat esimerkiksi vastustaa hallintaa ja viedä sitä omalla toiminnallaan aikaisemmin suunnitellusta poikkeavaan suuntaan. Haittojen vähentämisen ohjelmat voivat myös aidosti auttaa niiden piiriin tulevia huumeidenkäyttäjiä ja tarjota heille uusia tapoja ajatella itseään ja terveyttään, kuten tuon tutkimusaineistoni avulla myöhemmin esille.

Huumausainepolitiikan lisäksi artikkeli laajenee käsittelemään myös yleisemmällä tasolla foucault’laista terveyden ja hyvinvointipolitiikan tutkimusta ja siihen liittyviä ongelmia. Pahimmillaan liian yksipuolisella terveyspolitiikan ja terveystieteiden ohjelmien kritiikillä voi olla jopa haitallisia seurauksia yksilöiden hyvinvoinnin ja siihen kohdistuvien yhteiskunnallisten interventioiden kehittämisen kannalta, jos tutkimus ei esimerkiksi kykene kritiikin lisäksi tarjoamaan vaihtoehtoja käytäntöjen muuttamisen tueksi. Muun muassa amerikkalainen antropologi Philippe Bourgois (esim. Bourgois & Schonberg 2009, 297–302) on kiinnittänyt tähän huomiota omissa huumausainepolitiikkaa käsittelevissä tutkimuksissaan. Hän on myös kritisoinut varsinkin kriittistä yhteiskuntatiedettä vetäytymisestä abstraktien teorioiden maailmaan ja ”halvautumisesta” yhteiskunnan kannalta ajankohtaisia aiheita koskevan käytännöllisesti relevantin tiedon tuottamisessa.

Artikkeli rakentuu seuraavasti. Käyn ensiksi lävitse foucault’laista huumeitutkimusta ja siinä esitettyjä käsityksiä huumeidenkäyttäjiin kohdistuvasta yhteiskunnallisesta hallinnasta. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan hallinnan analytiikkaan aikaisemmissa tutkimuksissa kohdistettua kritiikkiä, ja pohdin etenkin etnografian mahdollisuuksia tuottaa nykyistä moniulotteisempia ja moniäänisempiä hallinta- tai valta-analyyseja. Artikkelin kahdessa empiirisessä luvussa havainnollistan tätä näkemystä oman aineistoni avulla tarkastelemalla ensin hallintaan kohdistuvaa vastarintaa ja sen jälkeen hallinnan luonnetta emansipoi-vana käytäntönä, joka avaa sekä huumeidenkäyttäjille että heidän kanssaan työskenteleville ammattiryhmille uusia mahdollisuuksia käsitellä huumeidenkäyttöön liittyviä, monesti hyvinkin vaikeita yksilöllisiä ja yhteiskunnallisia kysymyksiä.

Artikkelin johtopäätöksissä pohdin Foucault'laisen etnografian mahdollisuuksia osallistua erilaisten yhteiskunnallisten hallinnan ohjelmien suunnitteluun tuomalla esille, minkälainen hallinta aidosti tukee ihmisiä heidän pyrkimyksissään ja vastaa heidän tarpeisiinsa. Keskeinen johtopäätökseni on, että nämä kysymykset eivät ratkea jäljittämällä hallintaa taustoittavia rationaleetteja, vaan tarkastelemalla hallinnan teknistä ulottuvuutta, kuten hallintaa arjessa taustoittavia institutionaalisia tekijöitä. Foucault nosti niiden merkityksen esille etenkin myöhemmässä tuotannossaan puhumalla esimerkiksi aikaisempaa autonomisempien hallinnan projektien mahdollistamista positiivisista ja kokeilevista valtasuhteista ja institutionaalisista tiloista (esim. Thompson 2003 & 2011; Milchman & Rosenberg 2011; ks. myös Foucault 1988).

Foucault ja haittojen vähentäminen

Foucault'laiseen haittojen vähentämisen politiikkaan kohdistuvan tutkimuksen taustalla vaikuttavat Foucault'n käsitykset terveyden ja sairauden konstruktionistisesta luonteesta, niiden hallinnan ja määrittelyn taustalla vaikuttavista tieto/valta-suhteista sekä nykyajasta biovallan tai biopolitiikan aikakautena, jossa yksilön terveyden hallinnasta ja vaalimisesta on tullut keskeinen yhteiskunnallisen järjestyksenpidon väline. Yhdessä ensimmäisistä tätä tutkimusnäkökulmaa edustavista teksteistä Peter G. Miller (2001) esittää Foucault'hon (1979) nojaavan näkemyksensä haittojen vähentämisestä ”*valvontalääketieteenä*”, joka on ottanut tehtäväkseen huumeidenkäyttäjien terveyden valvonnan ja ”monitoroinnin” erilaisen lääketieteellisen asiantuntijatiedon keinoin. Samassa artikkelissa Miller sitoutuu lisäksi ajatukseen huumeongelmas- ta sosiaalisesti rakennettuna ja ”löydettyinä” ongelmana, jolla oli alun perin hyvin vähän tekemistä siihen myöhemmin liitettyjen terveydel- listen ja sosiaalisten huolien kanssa.

Esimerkiksi haittojen vähentäminen edustaa Millerin (2001, 170–171, 174) mukaan tietyyntyyppistä huumeidenkäyttöön kohdistuvaa ”katseta” (*gaze*), joka määrittää aktiivisesti sitä, miten ja mistä lähtökohdista huumeongelmaa tulisi lähestyä. Toisin kuin kriminaalipoliittisissa interventioissa, jotka korostavat huumeongelmien kontrollipoliittisia ja rikosseuraamuksellisia hallintakeinoja, katse kääntyy huumeidenkäy-

töstä johtuviin terveydellisiin haittoihin, joiden hallitsemiseksi haittojen vähentämisen politiikka ottaa keinoikseen erilaisia lääketieteelliseen asiantuntemukseen perustuvia käytäntöjä. Tästä näkökulmasta käsin Miller haluaa kyseenalaistaa etenkin haittojen vähentämisen politiikkaan liitettyjä ”itsestäänselvyyksiä” aikaisempaa liberaalimmasta ja käyttäjälähtöisemmästä hallinnasta. Millerin mukaan kyse on pikemminkin uudenlaisesta hallinnan tavasta, joka on kohdistanut huumeidenkäyttäjiin muun muassa lisääntyviä vaatimuksia huolehtia itsestään ja terveydestään (ks. myös Campbell 2007; Quirion 2003; Fischer ym. 2004).

Toinen foucault’laista lähestymistapaa hyvin edustava teksti on amerikkalaisen antropologi Philippe Bourgoisin (2000) yhdysvaltalaisen metadonihoidon biopolitiikkaa tarkasteleva artikkeli, jossa Bourgois tarkastelee metadonihoidon taustalla vaikuttavia erilaisia ristiriitaisia, moraalisia, rikosoikeudellisia ja lääketieteellisiä diskursseja. Bourgoisin mukaan ristiriidasta seuraa käytännön työn tasolla usein vihamielisiä hoitokäytäntöjä, joissa kurittomaksi katsottuja huumeidenkäyttäjiä pyritään hallitsemaan (ei niinkään hoitamaan) metadonihoidon keinoin. Esimerkiksi artikkelin empiirisissä aineisto-otteissa esiintyvä newyorkilainen, metadonihoidossa oleva ja erilaisia hanttihommia tekevä ”Primo” on Bourgoisin mukaan hyvä esimerkki Foucault’n (1979) hahmottelemasta *kuuliaisesta ruumiista (docile body)*, joka on muuttunut metadonihoidon avulla vaarallisesta heroiniiriippuvaisesta ”narkkarista” lääketieteen kontrollissa olevaksi ”asiakkaaksi”: ehkä edelleen riippuvaiseksi, mutta nyt yhteiskunnan hyväksymällä tavalla (heroiinin sijasta metadonista) (Bourgois 2000, 182; ks. myös Fraser & Valentine 2005). Metadonihoito itsessään edustaa foucault’laista *biovaltaa*: yhteiskunnallista hallinnan tapaa, joka pyrkii hallitsemaan yksilöitä muun muassa lääketieteellisen asiantuntemuksen ja interventioiden keinoin. Tavoitteena on usein pikemminkin yhteiskunnallinen järjestys kuin huumeita käyttävien ihmisten etu, jonka Bourgois tuo artikkelissa esille Primon arkipäivää ja hoitokontakteja kuvaavien etnografisten muistiinpanojensa kautta. Metadoni ei esimerkiksi tunnu lisäävän Primon toimintakykyä, vaan vievän sen pikemminkin pois lähes kokonaan, ja Primo julistaakin Bourgoisille vihaavansa sitä (Bourgois 2000, 171).

Eräs keskeinen foucault’laisen tutkimusperinteen juonne onkin ollut tutkimus, joka on kohdistunut haittojen vähentämisen politiikan subjekteja luovaan ulottuvuuteen. Primo muuttuu Bourgoisin artikkelissa uhkaavasta ”narkkarista” metadonihoidon kuuliaiseksi ”asiakkaaksi”, joka on yleinen tapa kutsua haittojen vähentämisen piiriin tulevia huumeidenkäyttäjiä. Ditte Andersenin ja Margaretha Järvisen mukaan (2009) politiikka tarjoaa huumeidenkäyttäjille taas lähinnä ”kroonisen huumeidenkäyttäjän” identiteetin, johon käyttäjien on tyydyttävä, koska käytöstä irtautumista ei pidetä realistisena tavoitteena. Tämä on Järvisen ja Andersenin mukaan kuitenkin ongelma, sillä moni käyttäjä toivoisi käyttönsä loppuvan kokonaan (emt.). Nancy D. Campbellin ja Susan Shaw’n (2008) mukaan haittojen vähentäminen on tuottanut täysin uuden huumeidenkäyttäjäsujektin, IDU:n (*injecting drug user*). Tässä subjektuudessa korostuu huumeidenkäyttäjien eettinen velvollisuus huolehtia itsestään ja terveydestään sitoutumalla esimerkiksi puhtaiden ruiskujen ja neulojen käyttöön. Heillekin haittojen vähentäminen edustaa niin sanottua biomedikaalista hallintatapaa puhtaimmillaan.

Viime vuosina tutkimuksissa on korostunut haittojen vähentämisen luonne uusliberaalina hallinnan muotona, joka suuntaa toimintansa erilaisiin huumeidenkäytön riskiryhmiin pyrkimyksenä vaikuttaa heihin esimerkiksi terveysneuvonnan keinoin. Samalla huumeongelman, kuten myös vastuun sen hallinnasta, katsotaan yksilöllistyneen ja ongelman taustalla vaikuttavien rakenteellisten ongelmien jääneen vähemmälle huomiolle (esim. McLean 2011; Quirion 2003). Pahimmillaan politiikan on katsottu ylläpitävän yli-individualisoituneita käytäntöjä ja näkemiksi, joissa uhri, marginaalissa elävä huumeidenkäyttäjä, muuttuu syylliseksi: kykenemättömäksi esimerkiksi huolehtimaan itsestään ja terveydestään, vaikka siihen olisi annettu haittojen vähentämisen käytäntöjen avulla tilaisuus (McLean 2011; Bourgois & Schonberg 2009).

Kohti dynaamisempaa hallinnan ja vallan analyysia

Foucault’laista näkökulmaa haittojen vähentämiseen on myös kritisoitu. Bourgois (2002; Bourgois & Schonberg 2009) on kritisoinut omaa alaansa, kriittistä antropologiaa, liiallisesta pessimismistä: se ei ole kyennyt näkemään erilaisissa terveyspoliittisissa ohjelmissa usein

lähes mitään muuta kuin valtaa ja alistamista, nykyisin etenkin Bourgoisin itsekin analysoimaa biovaltaa, ja johtanut yhteiskuntatieteiden poissaoloon politiikkaa kehitettäessä. Bourgois itse on ajanut takaa yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, joka ei vain hahmottelisi teorioita haittojen vähentämisestä tai terveystalitiikasta yleisemmin, vaan myös osallistuisi niiden kehittämiseen (emt.; ks. myös Bourgois 2000).

Helen Keanen (2003, 232) kritiikki on kohdistunut foucault'laisessa tutkimuksessa hänen mielestään vallitsevaan ylenpalttiseen epäluuloon, jossa yritykset huolehtia itsestä ja muista nähdään turhan usein vain ”paternalismina, valvontana ja kurivallan voittokulkuna”. Samalla jäävät huomioimatta politiikan mahdollisuudet auttaa huumeidenkäyttäjiä. Vastaavaa kritiikkiä foucault'laisia tutkimuksia kohtaan on esitetty yleisemmän yhteiskuntatieteellisen keskustelun tasolla. Tutkimuksia on kritisoitu muun muassa haluttomuudesta tuottaa vaihtoehtoja kritisoimilleen valtakäytännöille ja osallistua yhteiskunnan kehittämiseen akateemisen keskustelun ulkopuolella (esim. O'Malley, Weir & Shearing 1997; ks. myös Rose, O'Malley & Valverde 2006).

Erääksi ongelmaksi on nähty analyysien yksipuolisuus. Vaikka yhteiskunnallisen hallinnan nähdään foucault'laisessa lähestymistavassa kumpuavan monesta eri lähteestä ja sisältävän paljon ristiriitoja, nämä ristiriidat ovat usein jääneet puuttumaan analyyseista. Seurauksena ovat olleet ”rautahäkkimäiset” (Kaisto 2010) kuvaukset, joissa sinänsä ansiokkaat yhteiskunnallisen hallinnan ja järjen analyysit ovat jättäneet varjoonsa Foucault'n itsekin tuotannossaan käymän keskustelun yksilöiden vapauden ja vastarinnan mahdollisuuksista (Helén 2010; McKee 2009; Thompson 2003). Sukupuolentutkimuksen piirissä on kiinnitetty huomiota foucault'laisessa hallinnan analytiikassa hahmottuvaan, melko negatiiviseen valtakäsitykseen, jossa sivuutetaan vallan positiivinen kyky tuottaa jotain uutta tai niin sanotusti voimaannuttaa ihmisiä (Allen 2009; Deveaux 1994). Samalla jäävät huomioimatta erilaisten hallinnan sommitelmien tuottamat mahdollisuudet yksilöllisiin elämänvalintoihin ja -projekteihin. Amy Allenin (2009) mukaan esimerkiksi nais- ja queer-liikkeet ovat kyenneet tuottamaan vallitsevien nais- ja sukupuoli-käsitysten rinnalle uusia ja vaihtoehtoisia käsityksiä, mikä kertoo hänen mukaansa myös yhteiskunnalliseen hallintaan liittyvän vastarinnan ja

hallinnan teknologioiden muuttamisen mahdollisuuksista (ks. myös Hofmeyr 2006; Thompson 2003).

Erääksi ongelmaksi foucault'laisissa analyyseissa on nähty se, että niissä näkökulma on lähes aina ”hallitsijan”, eikä niinkään ”hallittujen”. Esimerkiksi Douglas B. Kivett ja Carol A. B. Warren (2002) toteavat etnografisessa koulukotitutkimuksessaan, että koulukoti voi tähdätä hallintaan ja kontrolliin, mutta ”muurien sisällä” vallasta tulee usein kaksisuuntaista koulukotipoikien ja henkilökunnan välistä neuvottelua. Michelle Bradyn (2014, 27) mukaan yksi syy näkökulman yksipuolisuuteen on hallinnan analytiikassa lähes standardinomaisesti käytetyt dokumenttiaineistot, joista tulee usein esille vain yksi yhteiskunnallisen hallinnan järjeilytapa, eikä todellisuudessa – Bradyn sanoin ”in the real” – vallitseva hallinnan moninaisuus ja ristiriitaisuus. Bradyn mukaan monet hallinnan analyysit päätyvät esimerkiksi esittämään alkuperäisistä tavoitteistaan huolimatta erilaisia yhteiskunnallisen hallinnan vaiheteorioita, joissa yhteiskunnallisen hallinnan muutos kuvataan lineaarisena siirtymänä vaiheesta toiseen, kuten siirtymänä suvereenista vallasta kurivaltaan. Kuitenkin myös Foucault'n mukaan yhteiskunnassa vallitsee samanaikaisesti monia erilaisia hallinnan rationaliteetteja, jotka kietoutuvat toisiinsa eri tavoilla, muodostaen uusia rationaliteetteja (emt., 24–25; rationaliteettien yhteenkietoutumista ja rinnakkaisuutta koskevasta keskustelusta ks. myös Leppo 2008).

Ian Hacking (2004) ja Kim McKee (2009) ovat omilla tahoillaan kuvanneet vallalla olevaa foucault'laista tutkimusorientaatiota ylhäältä-alaspäin tulevaksi, joka tekee mahdottomaksi muun muassa yksilöiden toiminnan tutkimisen suhteessa yhteiskunnalliseen hallintaan sekä, etenkin McKeen mukaan, yksilöiden hallintaan kohdistaman vastarinnan tutkimuksen. Molemmat tutkijat ovat nostaneet esille varsinkin etnografisen tutkimusmetodologian roolin aikaisempaa monipuolisempien hallinnan analyysien tuottamisessa. Tarkastelen seuraavaksi lyhyesti tätä keskustelua. Sen jälkeen siirryn esittelemään omia tulkintojani etnografisesta hallinnan tutkimuksesta ja sen mahdollisuuksista osallistua sosiaali- ja terveystieteiden ja hyvinvointivaltion kehittämiseen laajemminkin.

Moniulotteinen ja moniääninen hallinta

McKee (2009) on nostanut esille etnografisen tutkimusotteen merkitystä Foucault'hon nojaavia sosiaalipoliittisia tutkimuksia käsittelevässä artikkelissaan. McKeen lähtökohtana on Kevin Stensonin (2005) ”realistisen” hallinnantutkimuksen ohjelma, jossa tutkimuskohteeksi otetaan hallinnan rationaliteettien ja diskurssin tutkimuksen sijasta hallinnan ”sotkuinen” arkipäivä ja se, miten hallintaa käytännössä tehdään. McKeen tutkimus on kohdistunut Iso-Britanniassa toteutettujen vuokra-asunto-ohjelmien implementaatioon, joiden tavoitteet eivät ole monissa tapauksissa toteutuneet muun muassa asukkaiden vastarinnasta johtuen. Tämä kertoo McKeen mielestä yhteiskunnallisten hallinnan projektien rajallisuudesta ja niihin sisältyvästä vastarinnan mahdollisuudesta, olivatpa hallinnan projektien tavoitteet kuinka kaikenkattavia hyvänsä. Tämän lisäksi ohjelmaa toteuttaneet työntekijät ovat suhtautuneet asukkaiden vastarintaan ymmärtäväisesti, mikä McKeen mukaan kertoo erilaisten hallinnan projektien moniäänisestä luonteesta.

McKeen mukaan myös Foucault näki hallinnan kamppailuna, joka on riippuvainen hallinnassa käytettävissä olevista resursseista, taktiikoista ja strategioista (McKee 2009; ks. myös O'Malley, Weir & Shearing 1997, 510). Tämä hallinnan käytännön tason tutkimus on jäänyt McKeen mukaan usein hallinnan diskursiivisen tason tutkimuksen varjoon, vaikka se oli yksi Foucault'n keskeisiä tutkimuskohteita hänen viimeisinä vuosinaan (keskustelusta ks. myös Brady 2014; Helén 2010). Hacking (2004) on ehdottanut ranskalaisen filosofian ja amerikkalaisen sosiologian, toisin sanoen Michel Foucault'n ja Erving Goffmanin yhdistämistä aikaisempaa kattavampien analyysien tekemiseksi. Ensimmäinen näkökulma tarjoaisi mahdollisuuden tarkastella sitä, miten tietyistä ajattelun ja toiminnan tavoista tulee luonnollisia ja institutionalisoituneita. Jälkimmäinen näkökulma puolestaan mahdollistaisi sen tarkastelemisen, miten ihmiset käytännössä soveltavat eri diskursseja toiminnassaan tai miten diskursseista tulee niin sanotusti osa ihmistä ja hänen olemistaan.

Bourgeois (2000) on korostanut etnografian merkitystä erityisesti yhteiskunnallisen hallinnan ”mikrotason” tutkimuksessa (ks. myös Fairbanks 2009). Toiseksi etnografian avulla on hänen mukaansa mah-

dollista tuottaa tietoa erilaisten lääketieteellisten ja terveystieteellisten interventioiden sosiaalisesta kontekstista näiden ohjelmien suunnittelun ja implementoinnin tueksi. Bourgoisin mukaan esimerkiksi haittojen vähentämisen politiikka ohittaa usein huumeidenkäyttöä taustoittavat valtasuhteet sekä yhteiskunnalliset ja yksilölliset realiteetit. Lisäksi haittojen vähentämisen politiikka esittää ongelmien ratkaisuksi huumeidenkäyttäjien arkitodellisuutta ja siellä esiintyviä toiminnan ja valinnan mahdollisuuksia ohittavia ratkaisuja. Tämän vuoksi nämä ohjelmat usein epäonnistuvat tavoitteissaan. (Bourgois 2000; 2002.)

Omassa haittojen vähentämisen arkipäivää kuvaavassa etnografisessa havainto- ja haastatteluaineistossani edellä esitetyt näkemykset yhteiskunnalliseen hallintaan kohdistuvista vastarinnan ja uudelleen tulkinnan mahdollisuuksista tulivat esille muun muassa haittojen vähentämisen politiikan sisältöihin arjen toiminnan tasolla kohdistuvina jatkuvina neuvotteluina ja kamppailuina. Haittojen vähentäminen ei näyttäytynyt sellaisena huumeidenkäyttäjiä ”ylhäältä–alaspäin” kontrolloivana käytäntönä, joksi se oli kuvattu monissa aikaisemmissa analyyseissa, vaan politiikka myös jousti ja muuttui huumeidenkäyttäjien esille tuomien tarpeiden ja vaatimusten mukaan. Politiikkaa soveltavat työntekijät pyrkivät toiminnallaan myös vilpittömästi auttamaan toiminnan pariin tulevia huumeidenkäyttäjiä, jolloin toiminta näyttäytyi pikemminkin työntekijöiden ja huumeidenkäyttäjien keskinäisenä yhteistyönä ja kumppanuutena kuin valtana tai siitä käytävinä strategisina kamppailuina.

Nämä havainnot ohjasivat minut pohtimaan vallitsevien foucault’laisten analyysien puutteita ja tutustumaan varsinkin Foucault’n 1970-luvun jälkipuolella esittämiin ajatuksiin valtaan olennaisesti liittyvästä vastarinnasta (esim. Foucault 1979, 92) sekä yhteiskunnallisista rakenteista ja hallinnan tekniikoista, jotka antaisivat paremman mahdollisuuden yksilöiden itsestään huolehtimiselle (*care of the self*) (Foucault’n omat ajatukset tästä esiintyvät usein hyvin fragmentaarisessa muodossa, keskustelusta ks. esim. Milchman & Rosenberg 2011; Thompson 2003; 2011; Hacking 1986). Seuraavaksi esittelen tarkemmin tästä lähtökohdasta tekemääni etnografisen hallinnan analyysia muutaman omasta aineistostani poimimani tutkimusesimerkin avulla. Aineisto on kerätty

etnografista tutkimusmenetelmää käyttäen huumeita suonensisäisesti käyttäville ihmisille suunnatusta, haittojen vähentämisen politiikkaa toteuttavasta sosiaali- ja terveysneuvontapisteestä vuosina 2003–2007. Aineiston pääosan muodostavat toiminnasta tehdyt havainnointimuistiinpanot (200 sivua) sekä pisteen työntekijöille ja asiakkaille tehdyt, toiminnan tavoitteita ja yksilöllistä ja yhteiskunnallista merkitystä käsittelevät teemahaastattelut (N=19 ja N=20) (aineistosta ja tutkimuksen kulusta tarkemmin myös Perälä 2012). Tarkastelun kohteena oleva haastattelu- ja havainnointiaineisto kuvaa pisteissä toteutetun toiminnan arkipäivää ja siellä tapahtuvaa ”perustyötä” (ruiskujen ja neulojen vaihtotoimintaa, käyttäjille pisteissä suunnattua erilaista sosiaali- ja terveysneuvontaa) sekä työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisia näiden toimintojen piirissä. Olen käyttänyt osaa aineisto-otteista aikaisemmissa artikkeleissani (Perälä 2009; Leppo & Perälä 2009). Tässä artikkelissa analysoin otteita näistä artikkeleista hieman poikkeavasta näkökulmasta käsin, ja keskityn tarkemmin etenkin terveysneuvontapisteissä toteutetun toiminnan vastarintaa ja voimaantumista esille tuoviin ulottuvuuksiin. Kaikkien analyysissa esiintyvien henkilöiden nimet on muutettu. He ovat olleet myös tietoisia osallistumisestaan tutkimukseen.

Hallintaan kohdistuva vastarinta

Ensimmäinen seikka, johon kiinnitin huomiota aloittaessani ensimmäisen kenttätöjaksoni pisteessä, oli sinne tulevien huumeidenkäyttäjien monenlaiset tavat käyttää pistettä. Ennen kenttätöitäni lukemani foucault’laiset haittojen vähentämistä koskevat analyysit olivat esittäneet huumeidenkäyttäjät usein haittojen vähentämisen politiikan kohteina, jotka olivat ikään kuin heidän tahdostaan riippumatta tai tietämättä ”asetettu” (*positioned*) politiikkaa edustavien erilaisten käytäntöjen alle (esim. Fischler ym. 2004). Kenttätöön aloitettuani huomasin pian, että havainnoimassani pisteessä tällainen ”asettaminen” oli hyvin vaikeaa muun muassa pisteeseen tulevien asiakkaiden aktiivisuudesta ja oma-aloitteisuudesta johtuen. Eräs asiakas tuli pisteeseen esimerkiksi usein rullaluistimilla ja haki sieltä paljolti vain mitä halusi: ruokaa, juttuseuraa, tyttöystäviä – joskus myös ruiskuja ja neuloja tai terveysneuvontaa. Työntekijät pystyivät ja myös pyrkivät vaikuttamaan hänen

käytökseensä varsin vähän. Myös muut asiakkaat saivat käyttäjä pistettä hyvin vapaasti ja määritellä itse, mitä sieltä hakivat ja millä ehdoilla. Alla olevassa aineisto-otteesta pisteen vakioasiakkaat ”Make” ja ”Jossu” jopa neuvovat pisteen työntekijää ruiskujen ja neulojen vaihtotilanteessa, minkä totesimme Anna Lepon kanssa kirjoittamassamme artikkelissa (Leppo & Perälä 2009) olevan merkki pisteessä vallitsevasta erittäin asiakaslähtöisestä ilmapiiristä:

Tiskille (ruiskujen ja neulojen vaihto) tulee nuori pariskunta, jotka kertovat nimimerkkeikseen Make ja Jossu (nimimerkit muutettu). ”Toises on neljätkymmenet ja toises toiset neljäkymmentä”, Make sanoo ja laittaa tiskille kaksi täysinäistä pönttöä ruiskuja ja neuloja. Kaisa (työntekijä) kiittää ja ryhtyy välittömästi pakkaamaan pariskunnalle uutta satsia ruiskuja ja neuloja. Jossu neuvoa häntä kovalla äänellä. ”Laita ne samaa pussiin, me ollaan pariskunta, vähän enemmän puhdistuslappuja (käytetään pistämisessä), enemmän klikkikuppeja (käytetään aineen sulattamiseen liuokseksi!)” ”Kai sä pakkasit tarpeeks filtereitä” (käytetään pistämisessä), Jossu kysyy asioinnin lopuksi tiukasti, ja Kaisa nyökkää. (Kenttäpäiväkirja, lokakuu 2003.)

Välillä pisteissä tehtävään työhön kohdistui asiakkaiden taholta suoranaista vastarintaa, joka muokkasi olennaisesti pisteissä toteutettua toimintaa. Pisteissä tapahtuva toiminta tai hallinta vastasi tällöin hyvin Foucault’n (1988) ajatuksia vallasta suhteena, joka ei ole automaattisesti alistavaa, vaan saa erilaisia muotoja tilanteesta ja vallan osapuolten resursseista riippuen. Työntekijöiden suunnitelmat eivät esimerkiksi aina toteutuneet niin kuin he olivat alun perin ajatelleet, kuten alun aineisto-ote huumeita käyttäville naisille suunnatuista ”lumipallokoulutuksista” tuo hyvin esille. Työntekijät joutuivat usein myös miettimään, miten tehdä edustamastaan toiminnasta houkuttelevampaa asiakkaiden kannalta ja tätä kautta saamaan myös oman viestinsä paremmin esille. (ks. myös Perälä 2009).

Osa asiakkaista suhtautui pisteistä saamaansa palveluun ja erilaiseen sosiaali- ja terveystietoon ajoittain hyvinkin kriittisesti. Sitä saatettiin

pitää esimerkiksi epärealistisena tai naiivina. Kritiikillä oli myös selkeitä vaikutuksia pisteessä tehtävälle työlle. Esimerkiksi pisteessä jaettavia neuvontaesitteitä ryhdyttiin uudistamaan asiakkaiden antaman kritiikin pohjalta. Myös työntekijät kävivät keskenään usein keskusteluja toimintansa lähtökohdista, vaikuttavuudesta ja suhteistaan asiakkaisiin. Seuraavassa otteessa pisteessä järjestettyyn ensimmäiseen vertaistyöntekijäkoulutukseen osallistuva Kimmo aloittaa koulutuspäivän kritiikillä. Ote on lokakuulta 2003.

Kimmo kysyy turhautuneena mikä on tän homman pointti. ”Miksi tää (terveysneuvontatoiminta) on olemassa. Tää on aivan liian pieni keino liian suureen ongelmaan”, Kimmo toteaa ja sanoo ongelmaa ”poliittiseksi”. Sami toteaa hämmentyneenä, että ”tuli niin painavaa juttua, että mä en tiedä mistään mitään, tuli niin vakavaa tekstiä”. Kimmo kuvailee käyttäjien elämän raadollisuutta: asunnottomuutta, mielenterveysongelmia. ”Sitten sanot, että vaihda jalkaan puhtaat sukat ja lähetät takaisin baanalle.” Tulkitsen tämän ivalliseksi heitoksi haittojen vähentämisessä esiintyvää periaatetta kohtaan kohentaa ensisijaisesti käyttäjien terveyttä ja elämänhallintaa. Sami yrittää ottaa ohjat käsiinsä ja pyytää koulutettavia miettimään vertaistyön agenda seuraaville kerroille. Kimmo jatkaa kuitenkin kritiikkiään ja kysyy, mikä on koulutusten agenda; terveydenhoidollinen, rikosoikeudellinen, yhteiskunnallinen. Lopulta Sami toteaa yleisluontoisesti, että ”ei oo oikeaa ja väärää tapaa tehdä tätä työtä.” (Kenttäpäiväkirja lokakuu 2003.)

Olen kirjoittanut aikaisemmin toisaalla (Perälä 2009), että pisteissä toteutettavan hallintatavan kannalta merkille pantavaa otteessa on ensinnäkin se, että Kimmo saa runsaasti tilaa esittää näkemyksensä. Toinen huomionarvoinen seikka otteessa on, että työntekijä Sami ottaa Kimmon kokemukset vakavasti, eikä kyseenalaista niitä esimerkiksi merkinä Kimmon riippuvuusongelmaan liittyvästä vastarinnasta, mikä on

käytäntönä joissakin päihdehoidon orientaatioissa (ks. esim. Arminen & Perälä 2002). Tässä artikkelissa tarkastellun vastarinnan tematiikan kannalta ja Foucault'n *Power, Moral Values and the Intellectual* -haastattelussa (Foucault 1988) käyttämiä termejä soveltaen, olennaista toiminnassa oli, että pisteessä vallitsevat valtasuhteet eivät olleet ”jäätynyttä” tai itsestään selviä (*freeze ja self-evident*), vaan avoimia neuvotteluille ja uusille avauksille. Kimmon kritisoimia vertaisneuvontakoulutuksia ryhdyttiin muuttamaan hänen ja muidenkin asiakkaiden esittämän kritiikin myötä. Myöhemmin järjestetyissä koulutuksissa oli mukana esimerkiksi asianajaja keskustelemassa käyttäjien oikeuksiin liittyvistä kysymyksistä. Terveysneuvonnan lisäksi niissä ryhdyttiin käsittelemään palvelujärjestelmän toimintaan liittyviä kysymyksiä, joita asiakkaat pitivät tärkeinä.

Myös työntekijät neuvottelivat usein keskenään pisteessä toteuttavien työtapojen ja etenkin siellä esiintyvien rajaamistilanteiden luonteesta. Heidän käsityksensä huumeidenkäyttäjiin kohdistetusta hallinnasta saattoi olla hyvinkin heterogeeninen ja sisältää monenlaisia rationaaliteetteja. Alla oleva kenttämuistiinpano työntekijöiden käymästä neuvottelusta asiakkaisiin kohdistuvista rangaistuksista tuo esimerkiksi esille, että osa työntekijöistä olisi ollut valmis hyvinkin suvereeniin valankäyttöön, kun taas osa kannatti dialogisempaa, asiakkaiden omaan harkintaan ja eräänlaiseen kanssaihmissyyteen vetoavaa toimintatapaa.

Jaakko (työntekijä) tulee sisään pisteeseen ja harmittelee, että asiakkaat pistävät pisteen edustalla olevassa puistossa. Työntekijät ryhtyvät keskustelemaan tilanteesta ja käy ilmi, että tätä on esiintynyt koko kesän ja siitä on valitetukin työntekijöille. Työntekijät miettivät jonkin aikaa, miten edetä asian kanssa ja tulevat lopputulokseen, että pistäminen on saatava loppumaan jollakin tavalla. Jaakko ryhtyy hahmottelemaan asiakkaille suunnattua ilmoitusta pisteen seinälle, jossa heitä kehoitettaisiin lopettamaan puistossa pistäminen. Sirpa sanoo tiukasti, että lapussa pitäisi lukea, että jos pistäminen ei lopu, niin paikalle kutsutaan poliisi. Muiden työntekijöiden mielestä pisteen

työntekijät eivät kuitenkaan voi ryhtyä uhkailemaan asiakkaita poliisilla. Lopulta Jaakko kirjoittaa paperille: ”Hyvä ihmine, ethän piikittäisi puistossa”.

Voimaannuttava hallinta

Toinen merkittävä pisteissä toteutettavaan hallintaan vaikuttava seikka liittyi niissä vallalla oleviin toiminta- ja vuorovaikutuskäytäntöihin. Toisin kuin esimerkiksi Erving Goffmanin *Asylums*-teoksessaan (1961) kuvaama totaalinen instituutio, piste oli pieni, eikä sinne päässyt helposti muodostumaan asiakkaiden ja työntekijöiden erillisiä kulttuureita. Asiakkaat ja työntekijät olivat päinvastoin jatkuvasti kontaktissa toistensa kanssa, ja tämä vaikutti myös pisteissä tehtävään työhön ja sen lähtökohtiin. Moni haastatteleman työntekijä kertoi esimerkiksi ryhtyneensä näkemään huumeidenkäytön ja siihen liittyvät ongelmat uudella tavalla ryhdyttyään työskentelemään pisteessä ja ”joutuessaan” kohtaamaan asiakkaiden sinne tuomat erilaiset ongelmat. Eräs työntekijä kuvaili pisteessä tehtävää työtä ja sen asiakaslähtöisyyttä seuraavasti, verraten sitä aikaisempaan sairaalatyöhönsä ja siellä vallalla olleisiin toimintamuotoihin ja institutionaalisiin tilaratkaisuihin: ”tääl ei pysty pakenemaan asiakkaita niihin akvaarioihin”.

Hallinnan tarkastelun kannalta merkittävintä oli kuitenkin pisteessä toteutetun toiminnan asiakkaita voimaannuttava ja tukeva luonne; Foucault’n hahmottelemaa terminologiaa käyttäen, toiminta, joka mahdollisti asiakkaiden itsestään huolehtimisen tukemalla heidän autonomiaansa ja itsetuntemustaan (keskustelusta esim. Thompson 2003, 123–124; ks. myös Foucault 1994). Tekemissäni asiakashaastatteluisa kävi esimerkiksi ilmi, että sen sijaan että toiminta olisi jollakin tapaa velvoittanut käyttäjät huolehtimaan itsestään ja terveydestään, se oli antanut siihen, kuten eräs haastateltavista kuvasi, ”vihdoinkin mahdollisuuden”. Myös omat havaintoni tukivat kuvaa toiminnan emansipoivasta luonteesta. Monet totesivat esimerkiksi pisteeseen tullessaan, että ”täällähän tuntee itsensä ihmiseksi jälleen”. Eräs asiakas kutsui työntekijöitä ”enkeleiksi” ja kertoi toiminnan piiriin pääsemisen muuttaneen hänen elämänsä täysin. Seuraavassa otteessa ”Minni” kuvaa pisteissä tehtävän työn merkitystä oman itsetuntonsa kohoamisessa:

Jos esimerkiksi menee sossuun, ni siel on just semmonen et katotaan niinku tälleen et voiks tohon nyt ees kattoo, et käyks se päälle, ku papereis lukee et päihdeongelma (...). Tääl on aina joku joka on valmis kuuntelee. Suurin piirtein kaikki työntekijät tuntee mut nimeltä.

Hyvin suuri osa kenttämuistiinpanoistani liittyi havainnoimani pisteen luonteeseen jonakin ”enemmän” kuin huumehoitopalveluna, kuten kotina ja turvapaikkana. Kirjoitin tutkimuspäiväkirjaani helmikuussa 2006, vietettyäni kentällä kaiken kaikkiaan aikaa noin vuoden:

Kodilla on tässä yhteydessä sekä konkreettinen että metaforinen merkitys. Kaikista syrjäytyneimmille piste on melkein kuin koti, jossa syödään ja nukutaan. Metaforisella tasolla taas piste on asiakkaille koti, johon he voivat tulla sellaisena kuin ovat, ilman pelkoa tuomitsevista ja kauhistelevista katseista.

Marja-Liisa Honkasalo (2008, 82–83) on tiivistänyt Foucault’n ajatuksen etiikasta teoiksi ja käytännöiksi, joiden kautta tehdään hyvää elämää ja samalla muokataan itseä toiminnan subjektiksi. Foucault jatkaa Honkasalon mukaan esimerkiksi Hannah Arendtin (1946/2002) ajatusta toiminnan ja toimijuuden, varsinkin intersubjektiiivisen toiminnan, kyvystä luoda uutta: jotain, mitä ei välttämättä ole osattu odottaa. Täten Foucault’n käsitystä etiikasta voi pitää positiivisena, tuottavana käytäntönä (Honkasalo 2008, 83). Ilpo Helén (2010) jakaa saman käsityksen, mutta toteaa samalla, että Foucault’n etiikkaa ei ole tutkimuksissa pohdittu juurikaan niin sanottuna elämänhallinnan innovatiivisuuden lähteenä tai mahdollisuutena, vaan hallitsemisen kehyksestä käsin.

Käsitys elämänhallintaan liittyvistä positiivisista mahdollisuuksista kuvaa monella tapaa osuvasti pisteessä tapahtuvaa toimintaa. Kuten edellä on jo tullut ilmi, asiakkaat puhuivat paljon nimenomaan toiminnan antamista mahdollisuuksista, ja myös työntekijät näkivät toiminnan tuoneen heille aivan uusia näkökulmia huumeidenkäyttöön ja -käyttäjiin, ”avanneen silmät”. Itse näin pisteen merkityksen siellä

tehtävän konkreettisen terveysterveystyön lisäksi tavassa, jolla se teki mahdolliseksi nähdä huumeongelma ja huumeongelmainen ihminen uudella tavalla.

Pisteissä tehtävä toiminta oli monesti myös pisteiden asiakkaiden ja työntekijöiden yhdessä jakamaa ja tekemää. Työntekijät esimerkiksi kysyivät usein asiakkailta, miten he toivoivat työntekijöiden tietyissä tilanteissa toimivan. Havaintojaksoni loppupuolella pisteissä yleistyi vertaistyö, joka innosti monia asiakkaita ja tarjosi heille omien sanojensa mukaan mahdollisuuden päästä mukaan johonkin, jota he eivät olleet aikaisemmin kuvitelleet mahdolliseksi. Osa pisteiden asiakkaista perusti yhdessä käyttäjäyhdistyksen, mikä ei yhdistyksen silloisen puheenjohtajan mukaan olisi ollut mahdollista ilman pisteen työntekijän aktiivista avustusta. En ehtinyt väitöskirjassani tutkia vertaistyötoimintaa tarkemmin, mutta huumeidenkäyttäjien kanssa myöhemmin tekemissäni haastattelussa on tullut hyvin esille nimenomaan toiminnan ”emansipoiva” luonne. Kuten eräs vertaistyöntekijä kuvasi minulle haastattelussa vuonna 2011:

Joku on ymmärtänyt sen, että otetaan käyttäjätkin mukaan suunnittelemaan heidän elämää. Se on kyllä aika moinen viisasten kivi ollut. Onhan se ihan selvää, jos ihmistä pyydetään mukaan, niin herranjumala kuinka hyvältä se tuntuu ihmisestä.

Johtopäätökset ja pohdintaa

Foucault’laisessa näkökulmassa hyvinvointi ja terveys ovat usein nyky-yhteiskunnissa vallitsevia hallintamentaliteetteja, joita eri tavoin seuraamalla ja hallitsemalla voidaan saavuttaa yhteiskunnallinen järjestys. Erityisesti terveyteen ja hyvinvointiin nyky-yhteiskunnissa liittyvä eettinen lataus, kuten näkemys terveyden hoitamisesta ihmisen velvollisuutena, tekee foucault’laisessa ajattelussa hyvinvoinnista tehokkaan yhteiskunnallisen hallinnan välineen (keskustelusta esim. Jauho 2010). Tässä artikkelissa olen halunnut tuoda tämän näkökulman rinnalle dynaamisemmän näkemyksen terveyden ja hyvinvoinnin hallinnan ympärille kietoutuvista kysymyksistä nyky-yhteiskunnissa ja tätä kautta

pohtia, millä tavoin foucault’laista hallinnan analytiikkaa voisi käyttää yhteiskunnallisen hallinnan ”diagnosoinnin” ohella myös sen kehittämiseen (vrt. Helén 2010; McKee 2009).

Aineistoesimerkkini tuovat ensinnäkin esille, että yhteiskunnallinen järjestyksen saavuttaminen yksilöiden terveyden hallinnan kautta ei ole yksioikoinen ”ylhäältä-alaspäin” rakentuva prosessi, vaan siinä kuuluvat monet eri äänet ja näkökulmat – myös hallinnan kohteena olevien yksilöiden tai subjektien. Toiseksi terveyden ja hyvinvoinnin ympärillä tapahtuva hallinta voi myös aidosti tukea ja auttaa ihmisiä sekä tarjota heille välineitä nähdä oma elämänsä ja itsensä uudella tavalla. Etnografinen analyysi hallinnan arkipäiväisistä suhteista voi palvella yhteiskunnassa esiintyvien hallintaohjelmien kehittämistä tuomalla esille esimerkkejä siitä, minkälainen hallinta näyttää tukevan yksilöitä ja vastaavan heidän tarpeisiinsa. Omassa aineistossani tarkasteleman pisteen asiakkaiden ja työntekijöiden välistä hierarkiaa vähentävillä institutionaalisilla järjestelyillä oli merkittävä rooli siinä, että huumeidenkäyttäjät kokivat palvelun omakseen. Ne monipuolistivat myös työntekijöiden näkemyksiä asiakkaitensa elämästä, mikä puolestaan johti huumeidenkäyttäjiä aikaisempaa paremmin kuunteleviin toimintatapoihin ja -muotoihin. Tätä instituution rakenteiden mahdollistamaa toimijuutta ei olisi ollut mahdollista tutkia ilman etnografista tutkimusasetelmaa.

Kevin Thompsonin (2003) mukaan Foucault’kin pyrki myöhäistuo-
tannossaan etsimään vastausta muun muassa siihen, miten muodostaa
nyky-yhteiskuntiin uusia, niin sanottuja ei-fasistisia hallintakäytäntöjä
ja tätä kautta löysentää erilaisten hallintakäytäntöjen otetta subjekteista.
Tällainen kysymys ei ratkea vain jäljittämällä hallintaa taustoittavia
rationaliteetteja, vaan tarkastelemalla myös hallinnan arkista ja teknistä
ulottuvuutta, kuten sitä, miten hallintaa käytännössä tehdään ja missä
piilee siihen kohdistuvan vastarinnan ja muutoksen mahdollisuus.

Kirjallisuus

- Allen, Amy (2009) Re-thinking Resistance. Feminism and the Politics of Ourselves. *Critique & Humanism* 30.
- Andersen, Ditte & Järvinen, Margaretha (2007) Harm Reduction – Ideals and Paradoxes. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs* 24:3, 235–252.
- Arendt, Hannah (1958/2002) What Is Existenzphilosophy? Teoksessa Moran, Daniel & Mooney, Thomas (toim.) *The Phenomenology Reader*. Routledge, London, 345–361.
- Arminen, Ilkka & Perälä, Riikka (2002) Multiprofessional Team Work in 12-step Treatment: Constructing Substance Abusers to Alcoholics. *Nordisk alkohol- & narkotikatidsskrift*, 18–32.
- Bourgois, Philippe (2000) Disciplining Addictions: The Biopolitics of Methadone and Heroin in the United States. *Culture, Medicine and Psychiatry* 24, 165–195.
- Bourgois, Philippe (2002) Anthropology and Epidemiology on Drugs: The Challenges of Cross-Methodological and Theoretical Dialogue. Commentary. *International Journal of Drug Policy* 13:4, 259–269.
- Bourgois, Philippe & Schonberg, Jeff (2009) *Righteous Dopefiend*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles & London.
- Brady, Michelle (2014) Ethnographies of Neoliberal Governmentalities: from the neoliberal apparatus to neoliberalism and governmental assemblages. *Foucault Studies* 18, 11–33.
- Campbell, Nancy D. (2007) *Discovering Addiction: The Science and Politics of Substance Abuse Research*. University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Campbell, Nancy D. & Shaw, Susan J. (2008) Incitements to Discourse: Illicit Drugs, Harm Reduction and Production of Subjects. *Cultural Anthropology* 23:4, 688–717.
- Deveaux, Monique (1994) Feminism and Empowerment: A Critical Reading of Foucault. *Feminist Studies* 20:2, 223–247.
- Fairbanks, Robert P. (2009) *How It Works. Recovering Citizens in Post-Welfare Philadelphia*. The University of Chicago Press, Chicago & London.
- Fischer, Benedikt, Turnbull, Sarah, Poland, Blake & Haydon, Emma (2004) Drug Use, Risk and Urban Order: Examining Supervised Injection Sites. *International Journal of Drug Policy* 15, 357–365.
- Foucault, Michel (1979) *Discipline & Punish. The Birth of the Prison*. Penguin Books, London.
- Foucault, Michel (1988) Power, Moral Values and the Intellectual. *History of the Present* 4 (Spring).
- Foucault, Michel (1994) *Dits & Ecrits. 1954–1988*, Vol. 4. Gallimard, Paris.
- Fraser, Suzanne & Valentine, Kylie (2005) Substance & Substitution. Methadone Subjects in Liberal Society. Palgrave & McMillan, Houndsmills, Basingstoke, Hampshire.
- Friedman, Samuel R., de Jong, Wouter, Rossi, Diana, Touzé, Graciela, Rockwell, Russell, Des Jarlais, Don C. & Elovich, Richard (2007) Harm Reduction Theory: Users' Culture, Micro-Social Indigenous Harm Reduction, and the Self-Organization and Outside-Organizing of Users' Groups. *International Journal of Drug Policy* 18:2, 107–117.

- Goffman, Erving (1961) *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Health Patients*. New York & Toronto, Anchor Books.
- Hacking, Ian (2004) Between Michel Foucault and Erving Goffman: Between Discourse of the Abstract and Face-To-Face Interaction. *Economy & Society* 33:3, 277–302.
- Hacking, Ian (1986) Self-Improvement. Teoksessa Couzens David. (toim.) *Foucault: A Critical Reader*. Basil Blackwell, New York. 235–240.
- Helén, Ilpo (2010) Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka. (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki, 27–48.
- Hofmeyr, Brenda (2006) The Power of Not to Be (What We Are): The Politics and Ethics of Self-Creation in Foucault. *Journal of Moral Philosophy* 2:3, 215–230.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2008) *Reikä sydämessä*. Vastapaino, Tampere.
- Jauho, Mikko (2010) Michel Foucault ja terveyden tutkimus. Teoksessa Ashorn, Ulla, Henriksson, Lea, Lehto, Juhani & Nieminen, Paula (toim.) *Yhteiskunta ja terveys. Klassisia teoreettisia näkökulmia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kaisto, Jani (2010) Kääntämisen sosiologia hallinnan analytiikan työkaluna. Teoksessa Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Gaudeamus, Helsinki, 27–48.
- Keane, Helen (2003) Critiques of Harm Reduction, Morality and the Promise of Human Rights. *International Journal of Drug Policy* 14:3, 227–232.
- Kivett, Douglas D. & Warren, Carol A. B. (2002) Social Control in a Group Home for Delinquent Boys. *Journal of Ethnography* 31:1, 3–32.
- Leppo, Anna & Perälä, Riikka (2009) User Involvement in Finland: the Hybrid of Control and Emancipation. *Journal of Health Organization and Management* 23:3, 359–371.
- Leppo, Anna (2008) Raskaudenaikaiseen päihteiden käyttöön puuttuminen päihdetyöhön erikoistuneella äitiyspoliklinikalla. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 45, 33–47.
- McLean, Katherine (2011) The biopolitics of needle exchange in the United States. *Critical Public Health* 21:1, 71–79.
- McKee, Kim (2009) Post-Foucauldian Governmentality: What Does it Offer Critical Social Policy Analysis? *Critical Social Policy* 29:3, 466–486.
- Milchman, Alan & Rosenberg, Alan (2011) The Final Foucault; A Central Issue in Governmentality and Government of the Self. Teoksessa Binkley, Sam & Capetillo, Jorge (toim.) *A Foucault for the 21st Century: Governmentality, Biopolitics and Discipline in the New Millennium*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne.
- Miller, Peter G. (2001) A Critical Review of the Harm Minimization Ideology in Australia. *Critical Public Health* 11:2, 167–178.
- O'Malley, Pat, Weir, Lorna & Shearing, Clifford (1997) Governmentality, Criticism, Politics. *Economy & Society* 26:4, 501–517.
- Perälä, Riikka (2009) Huumeidenkäyttäjien terveysneuvontakoulutukset liberaalina hallintakäytäntönä: etnografinen analyysi huumeongelman uusista hallintavoista. *Sosiologia* 46:2, 111–127.

- Perälä, Riikka (2012) *Haittojen vähentäminen huumehoidossa. Etnografinen tutkimus huumeongelman yhteiskunnallisesta hallinnasta 2000-luvun Suomessa*. Sosiaali-tieteiden laitoksen julkaisuja 6. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Rose, Nicholas, O'Malley, Pat & Valverde, Mariana (2006) Governmentality. *Annual Review of Law and Social Science* 2, 83–104.
- Quirion, Bastien (2003) From Rehabilitation to Risk Management: The Goals of Methadone Programmes in Canada. *International Journal of Drug Policy* 14:3, 247–255.
- Selin, Jani (2011) *Hallinnan näkökulmia huumeriippuvuuden hoitoon Suomessa vuosina 1965–2005*. Jyväskylä Studies on Education, Psychology and Social Research 421. University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Stenson, Kevin (1998) Beyond Histories of the Present. *Economy & Society* 27:4, 333–352.
- Stenson, Kevin (2005) Sovereignty, Biopolitics and the Local Government of Crime in Britain. *Theoretical Criminology* 9:3, 265–87.
- Tammi, Tuukka & Hurme, Toivo (2006) How the Harm Reduction Movement Contrasts Itself Against Punitive Prohibition. Commentary. *International Journal of Drug Policy* 18:2, 84–87.
- Thompson, Kevin (2003) Forms of Resistance: Foucault on Tactical Reversal and Self-Formation. *Continental Philosophy Review* 36, 113–138.
- Thompson, Kevin (2011) *Spaces of Invention. Foucault and the Question of Transformative Institutions*. <http://ptw.uchicago.edu/Thompson11.pdf>.

Leipäjonot sanomalehtijulkisuuden keskusteluissa

Johdanto

Länsimaisten hyvinvointivaltioiden tavoite on pitkään ollut köyhien kansalaisten elintason nostaminen. Köyhyys on edelleen vihollinen, jota vastaan hyvinvointivaltio taistelee. Keskustelut leipäjonoista kytkeytyvät tähän taisteluun. Leipäjonot yleistyivät Suomessa 1990-luvun laman aikana, ja ilmiö on pysynyt ajankohtaisena laman jälkeenkin. Aihe on 2000-luvulla herättänyt paljon keskustelua sanomalehdissä ja internetissä. Keskusteluissa on kysytty esimerkiksi, onko leipäjonojen yleistyminen merkki suomalaisen hyvinvointivaltion rapautumisesta, vai päinvastoin, onko se merkki solidaarisuuden ja altruismin lisääntymisestä. Mediakeskusteluissa on myös kyseenalaistettu ihmisten avuntarpeen aitous. Lisäksi niissä on esiintynyt ennakkoluuloja, esimerkiksi että leipäjonojen edunsaajat eivät ota vastuuta omasta elämästään. Toisaalta on väitetty, ettei hyvinvointivaltio enää huolehdi köyhien ihmisten hyvinvoinnista ja että vastuu on siirtynyt pääasiallisesti vapaaehtoisille toimijoille. Suurin osa ruokapankkien järjestäjistä on nimittäin hyväntekeväisyysjärjestöjä tai uskonnollisia toimijoita. Leipäjonoissa jaetaan kaikenlaisia elintarvikkeita, jotka ovat peräisin joko EU:n ruokapaketeista, ruokakauppojen varastoista tai muista lahjoituksista.

Tässä artikkelissa tarkastelen diskurssianalyysin näkökulmasta *Helsingin Sanomissa* ja *Hufvudstadsbladetissa* julkaistuja sanomalehtiartikkeleita, jotka käsittelevät suomalaista leipäjonoilmiötä. Sanomalehtiartikkeleilla tarkoitan sekä artikkeleita, pääkirjoituksia että mielipidekirjoituksia. Tarkastelen, miten julkinen puhe yhteiskunnan riittämättömyydestä kuvailee leipäjonoja ja ruokapankkeja, ja erityisesti

millä tavalla sanomalehtiartikkelit luonnehtivat hyvinvointiyhteiskunnan konflikteja ja tuottavat stereotypioita köyhistä ihmisistä. Minua kiinnostaa myös, miten toimijoiden roolit ja niiden väliset valtasuhteet on kuvattu sanomalehdissä. Näitä toimijoita ovat esimerkiksi leipäjonojen järjestäjät, leipäjonojen asiakkaat, sosiaalivirasto ja leipäjonojen naapurusto. Teoreettinen lähestymistapani perustuu Pierre Bourdieun ajatteluun. Sovellan hänen erottelun, habituksen, pääoman ja sosiaalisen kentän käsitteitään. Käytän lähtökohtana Bourdieun teosta *Practical Reason: On the Theory of Action* (1998/1994), jossa hän esittelee keskeisimmät teoreettiset ajatuksensa. Lisäksi käytän Bourdieun sosiaalipoliittisesti merkityksellistä teosta *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Societies* (1999/1993), jossa lähtökohtana ovat marginalisoitumisen ja köyhyyden tapaustutkimukset.

Leipäjonoista on käyty enemmän keskustelua mediassa kuin akateemisissa tutkimuksissa. Ilmiötä on kuitenkin viime vuosina tutkittu Suomessa sekä etnografisesti että kvantitatiivisesti. Valtakunnallinen tutkimushanke ”Huono-osaisin Suomi” (2013–2014) tutkii ruokaavun asiakkaiden sosioekonomista asemaa ja hyvinvointia. Tämän kyselytutkimuksen tulokset alkavat valmistua. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus (Socca) julkaisi vuonna 2012 raportin *Kuka käy leipäjonossa? Pääkaupunkiseudun ruoanjakotutkimuksen tuloksia*. Raportin vastaus kysymykseen ”Kuka käy leipäjonossa?” on tiivistettynä: ”heikossa työmarkkinatilanteessa oleva, vuokralla asuva, keski-ikäinen tai vanhempi mies tai nainen” (Turunen, Ohisalo, Petrovskaja & Tukiala 2012, 41). Ulla-Maija Koivula, Maria Ohisalo ja Juho Saari (2013, 40) toteavat Tampereen ruoka-apua käsittelevässä raportissaan, että ruoka-apuun kohdistuu paljon ennakkoluuloja, mikä johtuu siitä, että ihmisten mielikuvat leipäjonoista muodostuvat usein tiedotusvälineiden kautta. Tampereen leipäjonojen asiakkaita yhdistää tuloköyhyys ja työelämästä syrjässä oleminen. Suurin osa heistä on työttömiä tai eläkeläisiä, ja ruoka-apu on enemmistölle välttämätöntä.

Esittelen ensin lyhyesti Bourdieun käytäntöjen teoriaa sekä käyttämäni empiiristä aineistoa ja menetelmää. Tämän jälkeen analysoin leipäjonoista käytyjä lehtikeskusteluja. Analyysi on jaettu viiteen teemaattiseen lukuun. Niistä ensimmäinen kertoo siitä, miten mediakes-

kustelu kuvailee hyvinvointivaltiota verrattuna vapaaehtoistoimintaan. Toinen luku keskittyy leipäjonon häpeällisyyteen. Kolmas luku kertoo leipäjonojen näkyvyydestä ongelmana. Käytän esimerkkinä vuonna 2011 käytyä mediakeskustelua, jonka mukaan leipäjonosta oli haittaa Kallion kaupunginosan imagolle ja asuntojen hinnoille. Neljännessä luvussa tarkastelen, miten mediakeskustelu kuvailee leipäjonoilmiön pysyvyyttä suomalaisessa yhteiskunnassa. Viidennessä luvussa tarkastelen, miten leipäjonojen asiakkaita kuvataan aineistossa. Nämä teemat perustuvat empiirisen aineistoni keskeisimpiin diskursseihin. Artikkelin loppuluvussa teen yhteenvedon ja keskustelen siitä, mistä julkisessa puheessa vaietaan.

Bourdieuin käytäntöjen teoria

Bourdieuin teorian mukaan yhteiskunta muodostuu sosiaalisista kentistä, joilla ihmiset kilpailevat asemastaan erilaisten pääomien avulla. Habituksen käsitteellä Bourdieu tarkoittaa suuntautumis- ja toimintatapoja, jotka vaikuttavat ihmisten valintoihin (Roos 2013, 135–136). Bourdieu (1998, 1–6) analysoi sosiaalisten asemien suhdetta ihmisten habitukseen. Hän tarkastelee niitä valintoja, joita sosiaaliset toimijat tekevät eri käytäntöjen aloilla, kuten ruoassa, urheilussa, musiikissa tai politiikassa. Bourdieu esitti tätä teoreettista malliaan ensin kirjassa *Distinction* (2010/1979), mutta selitti teoriaa entistä selkeämmin luentokokoelmassa *Practical Reason* (1998).

Bourdieu (1999, 4) pyrkii ymmärtämään ahdistusta aiheuttavia ja keskenään ristiriitaisia intressejä ja elämäntapoja. J.P. Roos (2013, 147–148) arvioi, ettei Bourdieuin ”taistelumalli” sovellu pohjoismaisen hyvinvointivaltion tai sen kehityksen selittämiseen. Hänen mielestään pohjoismaiset hyvinvointiyhteiskunnat perustuvat enemmän ihmisten yhteistyöhön kuin taisteluun. Roos (2013, 136) toteaa, että Bourdieuin teoria toimii heikommin solidaarisissa ja tasa-arvoisissa yhteiskunnissa. Ei ole kuitenkaan todennäköistä, ettei Pohjoismaiden hyvinvointivaltion historia sisältäisi minkäänlaisia kamppailuja. Kuten John Clarke tuo esille tässä kirjassa, voidaan väittää, että hallitsevan järjestyksen säilyttäminen vaatii aina myös työtä ja kamppailua. Bourdieuin teoria sopii mielestäni erityisen hyvin hyvinvointiyhteis-

kunnan yksittäisten konfliktitilanteiden tulkitsemiseen empiirisessä tutkimuksessa.¹

On aivan toinen kysymys, sopiiko Bourdieun teoria köyhien ja syrjäytyneiden ihmisten elämän ymmärtämiseen. Habituksen käsite liittyy eri yhteiskuntaluokkien tai ryhmien olemisen tapoihin. Ihmisen identiteetti syntyy erottelun toistamisen kautta. Leipäjonojen asiakkaat eivät välttämättä ole yhtenäinen ryhmä, vaan he ovat työttömiä, eläkeläisiä, opiskelijoita, pienituloisia ja/tai pienten lasten vanhempia. Soccan kyselytutkimuksen mukaan suurin osa (71 %) leipäjonojen asiakkaista pääkaupunkiseudulla on yli 46-vuotiaita. Kyselytutkimuksen vastaajista 45 prosenttia oli työttömänä tai lomautettuna ja 35 prosenttia eläkeläisiä. (Turunen, Ohisalo, Petrovskaja & Tukiala 2012, 9–11.) Leipäjonossa seisovia katsotaan kuitenkin usein yhtenä leimattuna joukkona. He odottavat joskus tuntikausia jonossa, ja korostavat usein itse sosiaalista yhteenkuuluvuuttaan (Turunen, Ohisalo, Petrovskaja & Tukiala 2012, 22). Yhteinen habitus on muodostumassa siinä mielessä, että köyhyys ja syrjäytyminen on leipäjonojen asiakkaille yhteinen nimittäjä, ja siksi heitä joskus myös leimataan, esimerkiksi alkoholisteiksi.

On mahdollista ymmärtää Bourdieun teoria alistettuja vain lisää alistavana ajattelutapana (Roos 2013, 138). Keskeinen ajatus Bourdieun teoriassa nimittäin on, että ihmiset kuuluvat eri ryhmiin pääomastaan ja habituksestaan riippuen. Joillakin ihmisillä on valtaa, jotkut ihmiset palvelevat valtaa ja hyötyvät siitä, kun taas jotkut joutuvat alistumaan vallankäytön kohteiksi (Roos 2013, 135–136). Roos (2013, 137–138) toteaa, että teoria voi heikentää syrjäytyneiden asemaa, kun he tulevat tietoisiksi alakynnessä olemisestaan. Oman käsitykseni mukaan tämä ei kuitenkaan ollut Bourdieun tarkoitus, kun hän kirjoitti syrjäytyneiden elämästä. Bourdieu perustelee itsekin, miten kärsimyksen paljastaminen voi auttaa kärsiviä ihmisiä:

---

1 Esimerkkinä tästä lähestymistavasta voin mainita, että Janne Autto (2012) on väitöskirjassaan soveltanut Bourdieun teoreettisia ajatuksia. Hän tutkii kampautilanteita Suomessa käydyissä päivähoitokeskusteluissa. Nämä keskustelut toimivat esimerkkinä hyvinvointivaltion tulkintakamppailuista.

Producing awareness of these mechanisms that make life painful, even unlivable, does not neutralize them; bringing contradictions to light does not resolve them. But, as skeptical as one may be about the social efficacy of the sociological message, one has to acknowledge the effect it can have in allowing those who suffer to find out that their suffering can be imputed to social causes and thus to feel exonerated; and in making generally known the social origin, collectively hidden, of unhappiness in all its forms, including the most intimate, the most secret. (Bourdieu 1999, 629.)

Tutkija voi toisin sanoen lisätä kärsivien ihmisten tietoisuutta siitä, että kärsimyksellä on sosiaalisia syitä. Teoksen *The Weight of the World* (1999) jälkikirjoituksessa Bourdieu kommentoi tällä tavalla sosiologisen sanoman tärkeyttä. Hän kertoo olevansa turhautunut poliitikkojen kyvyttömyyteen ymmärtää sosiaalisia ongelmia ja mekanismeja, jotka tekevät elämän vaikeaksi.

Bourdieu antaa samassa kirjassa hyviä esimerkkejä köyhien ihmisten arkielämästä. Bourdieu (1999, 60–62) kertoo haastattelemistaan Alinista ja Françoisista, pohjoisranskalaisen pikkukaupungin lähiössä asuvista maahanmuuttajista. Vaikka he ovat eri etnistä alkuperää, he jakavat samanlaisen syrjäytymisen maahanmuuttajina. Bourdieu kuvaa heidän habitustaan (vaikka hän ei tässä yhteydessä mainitse käsitettä) etnisenä stigmana, joka ilmenee poikien ihossa ja kasvopiirteissä. Hän kuvailee kulttuurisen, erityisesti kielellisen, pääoman puutetta vammaana, joka korostuu etnisen stigman takia. Bourdieun tulkinta heidän kertomuksestaan on, että he hyväksyvät kohtalonsa syrjäytyneinä ihmisinä. He elävät hylkäämisen noidankehässä, joka syventää heidän epäonnistumistaan ja johtaa rikollisuuteen. Tässä tapaustutkimuksessa Bourdieu tulkitsee syrjäytyneiden ihmisten asemaa pessimistisenä ja staattisena tilanteena – asioiden järjestyksenä. Bourdieun tutkimuksessa maahanmuuttajat eivät näe itseään aktiivisina toimijoina, jotka voisivat kiipeillä ylös sosiaalisessa hierarkiassa.

Sanomalehtiaineiston diskurssianalyysi

Tarkastelemillani *Helsingin Sanomilla* ja *Hufvudstadsbladetilla* on molemmilla tärkeä rooli mielipidejohtajina. Bourdieu korosti median roolia mielipiteiden repertuaarin tuottajana. Hän mainitsee poliittiset toimittajat esimerkkinä ammattilaisista, joilla on mahdollisuus muokata yleistä mielipidettä poliittisessa pelissä (Bourdieu 2010, 431–432). Molemmat lehdet keskittyvät erityisesti pääkaupunkiseudun asioihin, mutta niiden tavoitteena on myös tarjota koko Suomea koskevia uutisia. Pääkirjoitukset ymmärretään *Helsingin Sanomien* perinteen mukaan lehden virallisena linjana. Suomen johtavana sanomalehtenä sillä on huomattava vaikutusvalta sekä muihin medioihin että poliittisiin toimijoihin (Berggren & Sirenus 1994, 8). *Hufvudstadsbladetin* roolina nähdään usein toimiminen Suomen ikkunana muihin Pohjoismaihin. Lehden pääkirjoituksilla on keskeinen merkitys mielipiteiden muokkaajina. Camilla Berggren ja Kim Sirenus (1994, 8) kuitenkin totesivat 1990-luvulla, että ne edustivat enemmän kirjoittajan ajatuksia kuin lehden virallista linjaa, mikä pitänee edelleenkin paikkaansa. Sekä *Hufvudstadsbladetin* että *Helsingin Sanomien* pääkirjoitukset julkaistaan nykyään kirjoittajan nimellä. *Hufvudstadsbladetin* internetsivuilla sanomalehden linjaa kuvataan riippumattomaksi ja liberaaliksi (*Hufvudstadsbladet* 2013). Vähemmistö- ja tasa-arvokysymyksissä lehti ottaa usein kantaa moninaisuuden puolesta. Lehti edustaa kielivähemmistöä, ja vähemmistöt suhtautuvat usein myönteisesti muihin vähemmistöihin (Kraus, Creutz-Kämppi & Weide 2010, 23).

Olen kerännyt empiirisen aineistoni *Helsingin Sanomien* ja *Hufvudstadsbladetin* internet-arkistoista etsimällä artikkeleja seuraavilla hakusanoilla: leipäjono, ruoka-apu, ruokapankki, ruoanjakelu, ruokajakelu, soppajono, ruokajono ja ruoanjako (ruotsiksi: brödkö, mathjälp, matbank, soppkö, matkö, matutdelning). Saadakseni parhaan mahdollisen hakutuloksen kokeilin monia hakusanoja ja sanojen eri taivutuksia. Sama ilmiö esiintyy lehtikirjoituksissa eri nimellä, mutta näissä käsitteissä on kuitenkin sävyeroja. *Helsingin Sanomien* arkistossa oli kesällä 2013 mahdollista lukea 1.1.1990 alkaen julkaistuja artikkeleita, joten valitsin tämän päivämäärän hakujen alkupäiväksi, ja hakujen

loppupäiväksi valitsin 30.6.2013.² *Helsingin Sanomien* arkistossa haku näillä rajauksilla tuotti tuloksena yhteensä 241 artikkelia, mutta tämä hakutulos sisältää osittain samoja artikkeleita. Analysoituja artikkeleita *Helsingin Sanomista* on yhteensä 137.

Hufvudstadsbladetin internet-arkistossa oli kesällä 2013 mahdollista lukea artikkeleita, jotka on julkaistu 1.1.1996 alkaen. Valitsin tämän päivämäärän hakujen alkupäiväksi ja haun loppupäiväksi 30.6.2013. Kaikki hakusanat antoivat yhteensä 479 hakutulosta. Haku *Hufvudstadsbladetin* internet-arkistossa tuotti suuremman määrän artikkeleita kuin *Helsingin Sanomien* arkistossa, mutta *Hufvudstadsbladetissa* tehty haku sisälsi enemmän toistoja ja monet artikkelit liittyivät ulkomaihin. Analysoituja artikkeleita *Hufvudstadsbladetista* on yhteensä 182. Analyysin kannalta merkityksellisten artikkeleiden todellinen määrä oli siis molemmissa sanomalehdissä kutakuinkin sama.

Käsitän diskurssianalyysin aineiston lähestymisen tapana, joka perustuu oletuksiin merkityksen syntymisestä diskursiivisesti. Kriittisen diskurssianalyysin edustaja Norman Fairclough (1992, 12) kuvailee diskurssianalyysia kriittiseksi siinä mielessä, että se ei vain kuvaa diskursseja vaan myös tulkitsee valtasuhteita ja ideologioita, jotka muokkaavat niitä. Ymmärrän diskurssianalyysin tässä tutkimuksessa Fairclough'n (1992, 62–73) käsityksen mukaisesti kolmitasoisena analyysina, joka keskittyy tekstiin, diskursiivisiin käytäntöihin ja sosiaalisiin käytäntöihin. Tällä kolmijaolla Fairclough korostaa, että tekstianalyysia ei pitäisi eristää tekstin yhteiskunnallisesta kontekstista. Fairclough (1992, 78–80) näkee toisin sanoen diskursiivisen käytännön osana sosiaalista käytäntöä. Diskursiivisen käytännön tutkiminen tarkoittaa tekstin tuotannon, jakelun ja kulutuksen analyysia. Tätä tasoa voidaan tutkia tarkastelemalla, miten kirjoitukset tai puheet perustuvat muihin diskursseihin (intertekstuaa-

---

2 Tein rajauksen empiirisessä aineistossa poistamalla *Helsingin Sanomien* osatot ”auto”, ”matka”, ”radio ja televisio”, ”ulkomaat” ja ”urheilu”, koska niillä ei ole merkitystä analyysin kannalta ja koska analyysin periaate on tutkia leipäjäonoja Suomessa eikä ulkomailla. Otin hakutuloksissa mukaan seuraavat osatot: ”elämä”, ”ihmiset”, ”kaupunki”, ”koti”, ”kotimaa”, ”kulttuuri”, ”kultuttaja”, ”mielipide”, ”pääkirjoitus”, ”ruoka”, ”sunnuntai”, ”talous”, ”tiede” ja ”työelämä”.

lisuus) tai miten teksti tai puhe vastaanotetaan. Sosiaalisen käytännön analyysi tarkoittaa Fairclough'n (1992, 86, 96–97) mukaan sitä, että tutkitaan valtasuhteita ja diskursiivisen muutoksen suhdetta sosiaaliseen muutokseen. Tässä artikkelissa diskursiivisen ja sosiaalisen muutoksen suhteen tarkastelu tarkoittaa, että tutkin esimerkiksi, miten leipäjonojen ja eriarvoisuuden kuvaukset liittyvät hyvinvointivaltion muutoksiin. Tekstitasolla tutkin tekstin perusteluja, sanavalintoja ja metaforia.

Helsingin Sanomat ja *Hufvudstadsbladet* raportoivat ruoka-avusta ja leipäjonoista esimerkiksi silloin, kun leipäjonoa koskeva konflikti syntyy, kun tunnettu poliitikko tai johtava virkamies käy vierailmassa leipäjonossa, tai tutkimusraportin julkaisemisen yhteydessä. Hakusana *ruokapankki* tuotti monta hakutulosta 1990-luvulta, jolloin käytiin keskustelua erityisesti kirkon ruoka-avusta. Tällöin keskusteltiin esimerkiksi siitä, onko vastuu ihmisten sosiaalisesta perusturvasta siirtymässä valtiolta kirkolle. Toinen selkeä määrällinen huippu aineistossa liittyy Kallion kaupungin osan leipäjonoihin, joista keskusteltiin vilkkaasti *Helsingin Sanomissa* vuonna 2011. Seuraavaksi tarkastelen diskurssianalyysin avulla aineistoa, josta olen valinnut lainauksia 30 artikkelista. Analyysi perustuu kuitenkin koko aineistoon. Lainaukset artikkeleista ovat esimerkkejä, jotka selkeästi liittyvät merkittäviin diskursseihin aineistossa, tai joissa sanavalinnat ovat ilmiön ymmärtämisen kannalta erityisen merkityksellisiä.

Vapaaehtoiset toimijat vs. hyvinvointivaltio

Euroopan unioniin liittymisen jälkeen vuonna 1995 Suomessa oli mahdollista saada EU:n elintarviketukea. Tärkeimpiä EU-ruokapakettien jakajia ovat seurakuntayhtymät, muut uskonnolliset järjestöt ja hyväntekeväisyysjärjestöt (Malkavaara 2002, 299). Kirkon ruoka-apua tutkinut Mikko Malkavaara (2002, 298–301) toteaa, että kirkko reagoi hyvinvointivaltion heikentämiseen 1990-luvun laman jälkeen perustamalla ruokapankkeja. Leipäjonotoiminta oli osa diakonian yhteiskunnallistumisprosessia, jossa yhteiskunnallinen työ ja diakonia liittyivät toisiinsa. Kirkon diakonia alkoi tarjota marginaaliryhmille (esimerkiksi pitkäaikaistyöttömille) suunnattuja sosiaalisia palveluja, (Malkavaara 2002, 291–296). Tarkoituksena oli, että ruokapankit toimisivat määräaikaisena projektina, mutta toiminta jatkui. Kirkon

tavoitteena oli vastustaa uusliberalistista tendenssiä sosiaalipolitiikassa, mutta Malkavaaran (2002, 302) mukaan kirkon ruokajakelusta on ajan myötä muodostunut uusliberalistisen politiikan osa. Ruokapankkien pelätään myös edesauttavan hyvinvointivaltion rapautumista, koska tämä vapaaehtoinen sosiaalipalvelu on hyödyllinen kunnille (Malkavaara 2002, 306; Hiilamo, Raunio & Yeung 2007, 230).

Hyvinvointiyhteiskuntaa voi Bourdieun teorian mukaisesti kuvata sosiaalisena kenttänä, jossa uskonnolliset yhteisöt ja vapaaehtoisjärjestöt tekevät yhteistyötä viranomaisten kanssa palvelujen antajina. Mediakeskustelu esittelee usein toimijoiden välisiä suhteita kilpailutilanteena, koska köyhyys nähdään monesti merkinä suomalaisen hyvinvointivaltion rapautumisesta, ja ruoka-apu vastareaktionä tähän. Monen kirjoittajan mielestä kirkon ja vapaaehtoisjärjestön päättäväisyys johtaa konkreettisiin tuloksiin, kun taas hyvinvointivaltiota kuvataan byrokraattisena ja hitaampana toimijana. Kirjoittajat esittävät usein kritiikkiä viranomaisia kohtaan samalla kun he ylistävät ruoka-avun antajia ja vapaaehtoistoimintaa:

Aluksi seurakuntien aloittama ruokajakelu oli protesti yhteiskunnalle, joka hylkäsi vähäosaiset, mutta nyt jonot ovat tulleet jäädäkseen ja seurakunnat ovat joutuneet ottamaan sen tehtävän, mikä kuuluisi muulle yhteiskunnalle. Monet seurakunnat alkavat nääntyä taloudellisen taakan alle. (Pelkonen 2000.)

Mielipidekirjoittaja *Helsingin Sanomissa* 10.12.2000 on huolestunut leipäjonoista, jotka hänen mielestään tuovat esiin köyhyysongelman laajuuden. Sanat ”protesti yhteiskunnalle” kuvailevat seurakuntien ruoka-apua kilpailutilanteena, koska seurakunnat jakavat ruokaa, vaikka tämä palvelu kuuluisi viranomaisille. Kilpailua käydään siitä, kenellä tulisi olla vastuu köyhyysongelmista.

”Kirkon diakoniatyön tehtävänä on antaa ihmiselle kantava pohja elämään, viedä ihmisiä kokonaisuutena parempaan suuntaan. Ruokakassi on hätäapua”, Marjanen

muistuttaa. Diakoniatyön periaatteisiin kuuluu hänen mukaansa auttaa niitä, joihin mikään muu yhteiskunnan apu ei yllä. Seurakunta ei Marjasen mielestä voi ottaa vastuuta ihmisten perustoimeentulosta. (Heikkinen 2001.)

Kyseisessä kirjoituksessa diakoniajohtaja Seppo Marjanen Kuopiosta kertoo kriittisesti kirkon diakoniatyön ja kunnan sosiaalihuollon välisistä eroista. Toteamalla ruokakassin olevan hätäapua, hän tarkoittaa, että seurakunnat antavat tätä palvelua, vaikka se ei periaatteessa kuulu niiden tehtäviin. Hän kertoo artikkelissa, että ruokapankki oli tarkoitettu tilapäiseksi.

Monen kirjoittajan mielestä suomalaisten pitäisi hävetä, että köyhät ihmiset joutuvat hakemaan apua leipäjonoista. Tämän diskurssin mukaan hyvinvointivaltio ei enää osaa riittävästi auttaa ihmisiä:

Aiemmin ajateltiin, että talouskasvu tulee ja pelastaa. Talouskasvu tuli, mutta ei se meitä pelastanut, ei poistanut leipäjonoja eikä nujertanut työttömyyttä. Suomalaisina olemme olleet ylpeitä pohjoismaisesta hyvinvointivaltios- ta, joka on ajassa osoittanut kestävyytensä ja edullisuuten- sa. Jopa työnantajat kokevat hyvinvointivaltion kilpailu- valttina. Eräs hyvinvointivaltion merkittävimpiä saavu- tuksia on, että se synnyttää ns. sosiaalista pääomaa, joka pelkistettynä tarkoittaa luottamusta, luottamusta toisiin ihmisiin, hallintoon ja järjestelmään. [...] Sosiaalitoimistot alkavat yhä useammin muistuttaa anoreksiaorganisaatioi- ta. Pitkään jatkuneen supistamisen ja juustohöyläämisen seurauksena organisaatiot kokonaisuudessaan alkavat rapautua. (Asikainen, Jämsén & Savela 2002.)

Nämä mielipidekirjoittajat ovat pettyneitä sosiaalitoimistoihin, vaikka he ovat aiemmin olleet ylpeitä pohjoismaisesta hyvinvointivaltiota. Yhteiskunnan toivo oli talouskasvu, joka poistaisi leipäjonot, mutta niin ei talouskasvusta huolimatta käynyt. Kirjoittajat mainitsevat positiivisena saavutuksena sen, että hyvinvointivaltio synnyttää so-

siaalista pääomaa. Heidän johtopäätöksensä on, että ”Sosiaalihuolto tarvitsee pelastusohjelman” (Asikainen, Jämsén & Savela 2002), kuten kirjoituksen otsikko kertoo. Metafora ”anoreksiaorganisaatio” kuvaa sosiaalitoimistojen toimintahäiriötä taloudellisten ongelmien takia, mikä johtaa organisaatioiden rapautumiseen. Seuraavassa lainauksessa mielipidekirjoittaja on huolestunut kuntien sosiaali- ja terveystoimen tulevaisuudesta resurssien alibudjetoinnin takia.

Kriittinen kysymys on se, leviääkö niin sanottu ruokapankki-ilmio seuraavaksi työvoimapolitiikkaan? [...] Toiminnan painopiste on siirtynyt vähitellen omatoimiseen ”itseapuun”. Kirkon, kolmannen sektorin, hyväntekeväisyysjärjestöjen ja projektien rooli on kasvanut viranomaistyön kustannuksella. (Aro 2006.)

Viranomaisten toiminta on siirtynyt ”itseapuun”, ja kirjoituksen esimerkki tästä on ruokapankit, jotka toimivat kirkon, kolmannen sektorin ja hyväntekeväisyysjärjestöjen kautta. Kirjoittaja näkee ruokapankki-ilmion merkinä hyvinvointivaltion kyvyttömyydestä toimia asianmukaisesti.

Myös sosiaalivirasto ilmaisee ajoittain kriittisiä näkemyksiä nykytilanteesta. Sosiaalisen ja taloudellisen tuen päällikkö Leila Palviainen kommentoi sitä seuraavasti:

”Leipäjono ei kuulu hyvinvointivaltioon”, Palviainen sanoo. ”Tietysti voi kysyä, onko Suomi enää hyvinvointivaltio.” (Sippola A.-R. 2010c.)

Uutismediassa puhutaan usein uskonnosta sosiaalisen ongelman, kuten kriisien tai terrorismin yhteydessä. Sen sijaan leipäjonojen tapauksessa on kyse siitä, kuinka uskonnolliset yhteisöt voivat lievittää köyhien ihmisten ongelmia. Positiivinen julkisuus on kirkolle melko harvinaista, ja kirkko menettää jäseniä muun muassa negatiivisten uutisten takia. Uutisointi leipäjonoista toimii tässä tapauksessa vastapainona kirkon kielteiselle julkisuuskuvulle.

Kirkon Nälkäryhmä olisi tuskin syntynyt ilman arjesta nousutta painetta. Kirkon piiristä on muutoinkin esitetty voimakkaita puheenvuoroja köyhyysongelmien ratkaisemiseksi. Kirkko on toistuvasti vaatinut ylivelkaantuneiden tilanteiden korjaamista, ja muistissa on vielä piispojen taannoinen vetoamus hyvinvointivaltion säilyttämiseksi. (Heikkilä & Karjalainen 2000.)

Edellisessä lainauksessa köyhyystutkijat Matti Heikkilä ja Jouko Karjalainen nostavat esiin kirkon Nälkäryhmän roolin ruokapankkitoiminnan edeltäjänä. Kirkko on heidän mielestään puolustanut aktiivisesti hyvinvointivaltiota mutta myös vaatinut, että valtio ottaa enemmän vastuuta. Kirkko on samalla vienyt eteenpäin julkista keskustelua köyhyysongelmista.

Häpeällinen leipäjonot

Sana ”häpeä” toistuu usein *Helsingin Sanomien* ja *Hufvudstadsbladetin* artikkeleissa. Sana kuvaa teksteissä, miltä ihmisestä voi tuntua tämän seisoessa leipäjonossa julkisella paikalla, missä häntä voidaan tarkkailla. Leipäjonossa ihminen edustaa köyhyyden kasvoja. Sana kuvaa myös kirjoituksissa, että ruoka-apu hävettää suomalaisia. Seuraavassa lainauksessa Marjut Lindberg kertoo häpeän tunteista *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa 6.5.2011. Pääkirjoituksen otsikko on ”Leipäjonot hävettävät”.

Ruokajonot eivät herätä häpeän tunteita vain niissä ihmisissä, jotka joutuvat jonoissa seisomaan. Kiusaantuneita ja harmistuneitakin on myös osa jonojen varrella olevien talojen asukkaista. (Lindberg 2011.)

Puhe häpeästä sisältää ajatuksen, että leipäjonon näkyvyydellä on kontrolloiva vaikutus. Naapuritalojen asukkaat ovat kirjoittajan mukaan joutuneet epämurkkaan asemaan, koska leipäjonot herättävät heissä kiusaantumisen ja harmistumisen tunteita. Michel Foucault (1995/1975) kirjoittaa tulkinnassaan Panoptikon-vankilamallista, kuinka

ihmisen pysyvä näkyvyys toimii. Foucault käyttää Panoptikonian metaforana modernista yhteiskunnasta ja sen tarkkailevista ja normalisoivista ominaisuuksista. *Hufvudstadsbladetin* artikkelin mukaan valokuvaajan kamera oli vastaavalla tavalla tarkkaileva: ”Häpeä on monille niin suuri, etteivät he halua puhua siitä, miksi seisovat jonossa, ja he luovat huolestuneita katseita valokuvaajan kameraa kohti” (Jägerhorn 2012; suomennos minun).

Häpeä on myös tema, jota käsiteltiin Soccan pääkaupunkiseutuun keskittyvässä ruoanjakotutkimuksessa. Kyselyyn vastanneista ruokajonon asiakkaita 42 prosenttia ei halunnut naapureiden tai sukulaisten näkevän heitä leipäjonossa. Vastaajista 41 prosenttia koki ruoan hakemisen nöyryyttäväksi (Turunen, Ohisalo, Petrovskaja & Tukiala 2012, 19–20). *Hufvudstadsbladetin* 23.11.2012 julkaistussa artikkelissa, jossa kerrotaan Soccan tutkimuksesta, keskustellaan myös häpeästä. *Hufvudstadsbladetin* haastattelema nimetön eläkeläinen Espoosta kertoo, että aihe on vaikea:

”Ei ole häpeä olla köyhä. En häpeä, että seison leipäjonossa. Mutta muutaman kerran olen hävennyt”. [...] Kerran bussissa alkoholistimies huusi ”hyväksikäyttäjä” naiselle, kun hän astui bussiin Manna-Avusta saamiensa ruokakassien kanssa. (Rundell 2012; suomennos minun.)

Myös *Helsingin Sanomissa* 18.12.2003 julkaistu jouluaiheinen artikkeli kertoo vastaavalla tavalla leipäjonon asiakkaiden tunteista:

”Tänne tuleminen oli ensin hirveää; kiersin talon monta kertaa – jos tutut sattuisivat näkemään ja ajattelisivat, että tuonneko tuokin on joutunut! Köyhyys tänne tuo. Meillä on iso perhe, mies on sairas ja itsekin olen nyt tutkimuksessa”, hän kertoo. (Tarkka-Tierala 2003.)

Häpeän tunteet johtuvat tämän naisen tarinassa siitä, että tutut ihmiset voivat nähdä hänet jonossa. Hän oikeuttaa leipäjonossa seisomisen kertomalla perheensä köyhyydestä ja sairauksista. Ensimmäinen käynti

leipäjonossa oli hänen mielestään vaikein, mutta seuraavat kerrat eivät välttämättä olleet yhtä leimaavia.

Meitä suomalaisia ruuanjakelu hävetti kovasti. Tilapäistä vain, selittelimme. Mutta leipäjono asettui taloksi. Nyt jono on ihan okei, kunhan julkipoliitikko pistäytyy paikalla kerran vuodessa. Vain se on tärkeää. Ihminen tottuu ontuvaan jalkaan. Samalla tavalla Suomi on tottunut köyhyyteen. (Onkeli 2010.)

Kolumnin kirjoittaja Kreetta Onkeli kertoo värikkäästi häpeän tunteesta, jota leipäjono herättää katsojassa. ”Ontuva jalka” on metafora, joka kuvaa köyhyyden patologisena mutta väistämättömänä osana yhteiskuntaa. Kirjoittaja toteaa ironisesti, että poliitikon käynti ruuanjakelupaikalla kerran vuodessa oikeuttaa leipäjonon olemassaolon. Suomalaiset ovat kirjoittajan mielestä jo liiankin tottuneita leipäjonoihin ja köyhyyteen.

Seuraavassa aineistolainauksessa kirjoittaja väittää, että muutos, jonka myötä köyhyydestä tuli väistämätön osa yhteiskuntaa, tapahtui jo 1990-luvun laman myötä. Artikkelin on julkaistu *Helsingin Sanomissa* 18.9.1993.

Leipäjono ei ole ainoa köyhtymisen merkki katukuvassa. Kaupungilla näkee joka puolella, miten ihmiset reagoivat niukkuuteen. Kun rahat loppuvat, kekseliäisyys ja yritteliäisyys lisääntyvät. Katujen varsilla, metroasemilla ja toreilla näkee todellisia pienyrittäjiä. He keräävät pulloja ja houkuttelevat kirpputoriasiakkaita muutamalla ruuvi-meisselillä ja rikkoontuneilla kahvikupeilla. Katulaulajaksi ryhtyminen ei välttämättä edellytä enää sävelkorvaa. Helsingin työttömyysprosentti lähenee kahtakymmentä, eikä köyhyyttä enää salailla tai hävetä. Kun töitä oli tarjolla yllinkyllin, rahapulaa pidettiin omana vikana. (Oksanen 1993.)

Annukka Oksanen kertoo 1990-luvun laman aikaisesta köyhyydestä suhteellisen uutena ilmiönä suomalaisessa yhteiskunnassa. Ihmiset olivat hänen mielestään jo silloin tottuneita köyhyyteen pääkaupungin katuelämässä, ja leipäjonon oli vain yksi esimerkki siitä. Korkea työttömyysprosentti toimii selityksenä sille, miksei köyhyyttä enää salailta tai hävetä. Totesin tämän artikkelin johdannossa, että leipäjonot yleistyivät Suomessa 1990-luvun laman aikana. Yksi syy siihen oli ruoka-aputoiminta, jota alkoi esiintyä Suomen liittyttyä Euroopan unioniin.

Hallitus päätti perjantaina, että Suomi vastaanottaa myös vuonna 2002 EU:lta ruoka-apua, jota jaetaan köyhille. Riippumatta siitä, mistä näkökulmasta asiaa katsotaan, tämä on häpeäksi maallemme. [...] Vielä suurempi häpeä Suomessa on, että suuret kansalaisryhmät edelleen tarvitsevat ruoka-apua, toimeentulotuestamme huolimatta. [...] Tarpeen todistavat ennen kaikkea ihmiset, jotka voittavat luonnollisen häpeän tunteen seisomalla leipäjonossa. Pitäisikö hallituksemme siis periaatesyistä ja ideologisista syistä kieltäytyä tarjotusta avusta? (Månsson 2001; suomennos minun.)

Tässä *Hufvudstadsbladetin* pääkirjoituksessa (23.1.2001) Björn Månsson kysyy, pitäisikö Suomen hallituksen ottaa vastaan EU:n ruoka-apua. Leipäjonon olemassaolo on hänen mielestään häpeäksi Suomelle, ja leipäjonossa seisominen aiheuttaa ihmisille häpeän tunnetta. Erkki Pennanen kysyi vastaavalla tavalla *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa 2.1.2001: ”Eikö Suomen viranomaisia yhtään nolota ottaa vastaan ruoka-apua?” (Pennanen 2001).

Leipäjonon näkyvyyden ongelma

Bourdieu (1999, 123–129) keskustelee toimijoiden asemasta sosiaalisessa tilassa. Sosiaalinen tila on joskus yksinomaan heikoimmassa asemassa olevien ryhmien käytössä, kuten ghetoissa tai köyhissä lähiöissä. Sosiaalisessa tilassa voi olla runsaasti joko myönteisiä tai kielteisiä (leimaavia) ominaisuuksia. Bourdieu toteaa, että joka paikka hierarkkisessa

yhteiskunnassa ilmaisee sosiaalista etäisyyttä ja sosiaalisia eroja. Hän kutsuu näitä eroja erottelun symboliseksi järjestelmäksi. Ihmisen kyky hallita tilaa riippuu hänen pääomistaan. Leipäjonon sijainti sosiaalisessa tilassa on osa erottelun käytäntöä.

Helsingin Sanomissa heräsi vuonna 2011 keskustelu siitä, miten leipäjonosta on haittaa Kallion kaupunginosan imagolle ja asuntojen hinnoille. *Helsingin Sanomat* raportoi, että sosiaalivirasto oli vastaanottanut valituksia Kalliossa sijaitsevilta taloyhtiöiltä, asukkailta ja yrittäjiltä. Valitukset koskivat Heikki Hurstin kahdesti viikossa järjestämän ruoanjakelun asiakkaiden aiheuttamia häiriöitä ja leipäjonon näkyvyyttä. *Helsingin Sanomien* tätä kiistaa koskevat artikkelit käyttivät usein sellaisia sanoja kuten näkyvyys, julkisuus, pois, piilottaa ja imago. Tämän diskurssin mukaan ongelma oli leipäjonon näkyvyys Kalliossa. Helsingin sosiaalijohtaja Paavo Voutilainen korosti seuraavassa lainauksessa *Helsingin Sanomista* (17.8.2011), että julkinen jonottaminen on ongelma, josta sosiaalivirasto haluaa päästä eroon:

Voutilaisen mukaan tarkoitus on löytää niin avara tila, että kadulla jonottamisesta päästään eroon. Tärkeintä ovat hyvät liikenneyhteydet ja perusviesti on se, että mihinkään teollisuusalueille ihmisiä ei olla viemässä eikä pakoteta jonottamaan julkisesti, Voutilainen sanoo. (Sippola A.-R. 2011.)

Sosiaalivirasto yritti *Helsingin Sanomien* mukaan ratkaista julkisuusongelman siirtämällä Hurstin leipäjonon sisätiloihin. Sosiaalijohtaja kertoo edellisessä lainauksessa, että vaihtoehtona oli siirtää se teollisuusalueelle, mitä sosiaalivirasto ei kuitenkaan tehnyt. Voutilaisen ilmaisu ”eikä pakoteta” viittaa siihen, että sosiaalivirasto yritti ottaa huomioon inhimillisyyttä korostavat argumentit. Artikkelissa kerrotaan, että Helsingin pelastuslautakunnassa oli käsittelyssä kansalaisaloite, joka oli ehdottanut leipäjonon siirtämistä väestönsuojaan. Ehdotus ei kuitenkaan saanut tukea, ja leipäjonolle vuokrattiin entisen ruokakaupan tiloja (Sippola A.-R. 2011). Bourdieu (1999, 125–126) toteaa, että sosiaalisia vastakohtia (kuten pääkaupunki ja provinssi) objektivoidaan fyysisessä

tilassa, ja nämä vastakohtat toistetaan mediarepresentaatioissa. Etäisyys fyysisessä tilassa voi Bourdieun mukaan myös vahvistaa sosiaalisia etäisyyksiä. Tulkitsen kansalaisaloitteen ja sosiaaliviraston aikomuksen piilottaa leipäjonon sisätiloihin toiminnaksi, jonka seurauksena olisi ollut sosiaalisten etäisyyksien vahvistuminen.

”Tosiasia on, että yhteiskunnan tila on sellainen, että ruuan jakelu on tullut jäädäkseen. Jatkossa jakamisen edellytyksenä on oltava, etteivät jonottavat ihmiset altistuisi julkiselle nöyryytykselle”, Voutilainen sanoo. (Sippola J. 2011b.)

Tässä lainauksessa sosiaalijohtaja Voutilainen viittaa siihen, että jonottaminen ulkona tarkoittaa ihmisten altistumista ”julkiselle nöyryytykselle”, mikä on tunteita herättävä ilmaisu. Sosiaaliviraston vaatimus leipäjonon siirtämisestä sisätiloihin oli samalla ehtona sille, että Hurstin liiketoiminta saisi taloudellista tukea Helsingin kaupungilta.

Helsingin kaupungin sosiaaliviraston johtavan asiantuntijan Jarmo Räihän mukaan leipäjonot eivät kuulu suomalaiseen yhteiskuntaan. Siksi ne on hänen mukaansa saatava pois kadulta. Kaupungin sosiaalijohtaja Paavo Voutilainen lupaa Hurstille merkittävää järjestöavustusta, kunhan pihalla kiemurteleva jono saadaan pois. Se on hänen mukaansa tuen ehtona. Voutilaisen mukaan tuki olisi niin iso, että ruuanjakotoiminta uusissa tiloissa pystytään turvaamaan. (Palovaara 2012.)

Sosiaalivirasto vaikuttaa tämän artikkelin mukaan erittäin päättävältä. Sosiaaliviraston johtava asiantuntija Jarmo Räihä käyttää nationalistista diskurssia sanomalla, etteivät leipäjonot kuulu suomalaiseen yhteiskuntaan. Sosiaalijohtaja Voutilaisen mukaan jono on ”saatava pois kadulta”. Tämän retoriikan mukaan leipäjonon näkyvyys on ongelma, ja se on piilotettava sisätiloihin.

Sosiaaliviraston perusviesti oli julkisesta keskustelusta päätellen se, että Kallion leipäjono uhkasi kaupunginosan imagoa ja naapuritalo-

jen taloudellista arvoa. Sosiaaliviraston edustajat käyttivät kuitenkin retoriikkaa, jonka mukaan leipäjonojen asiakkaat hyötyvät siitä, ettei heidän tarvitse seisoa julkisessa ja nöyryyttävässä jonossa. *Helsingin Sanomien* 6.5.2011 julkaistussa pääkirjoituksessa Marjut Lindberg puolustaa naapuritalojen asukkaita Kallion eturistiriidassa:

Leipäjonoista kiusaantuneita Kallion asukkaita voi ymmärtää. Enemmän olisi kuitenkin syytä ihmetellä sitä, miksi meillä on leipäjonoja. Eikö Suomen kaltaisessa maassa olisi varaa hoitaa toimentulon turvaa niin, ettei kenenkään tarvitsisi alentua menemään kadulle julkiseen köyhyysjonoon? Kallion leipäjono päätettiin siirtää laitakaupungille tai sellaiseen paikkaan, jossa köyhät eivät satu työssä käyvien ja omillaan toimeentulevien ihmisten silmiin. Jonojen piilottamista suunniteltaessa kannattaa muutama kertaan miettiä, mitä oikeastaan halutaan piilottaa. Halutaanko kaikkein vähäosaisin väestönosa pois silmistä niin, että sen olemassaolo on helpompi unohtaa? (Lindberg 2011.)

Hurstin leipäjonon ei tarvinnut muuttaa laitakaupungille, kuten edellisessä lainauksessa annetaan ymmärtää. Leipäjonotoiminta on kiistan jälkeen jatkunut Kallion Helsinginkadulla. Lainaus on hyvä esimerkki ihmisten ja sosiaalisten luokkien välisestä erottelusta. Kirjoittaja käyttää kyseisessä kiistassa yleisesti esiintynyttä diskurssia, jonka mukaan leipäjonojen julkisuus on ongelma. ”Julkinen köyhyysjono” on kielteinen ilmaus, jota tehostetaan sanalla ”alentua”. Kirjoittaja tekee erotte- lun köyhien ja työssä käyvien tai omillaan toimeentulevien ihmisten välille. Hän viittaa myös suomalaisuuteen tarkoittaen, ettei leipäjono sovi suomalaiseen yhteiskuntaan. Lainauksen loppuosassa kirjoittaja kuitenkin toteaa, että ongelman piilottaminen ja unohtaminen olisi väärä ratkaisu, mikä tekee tekstin sanoman ristiriitaiseksi. Ongelma, joka halutaan piilottaa, ei ole köyhyys ilmiönä vaan ihmisryhmä: ”kaikkein vähäosaisin väestönosa”. Köyhien ihmisten habitus on pääkirjoituksen mukaan jotakin, mikä sattuu ihmisten silmiin.

Kallion leipäjonokiistaa voidaan tulkita Bourdieun teorian avulla. Kiistan keskeisimmät toimijat olivat Kalliossa sijaitsevat taloyhtiöt, alueen asukkaat ja yrittäjät, sosiaalivirasto, joka edustaa hyvinvointivaltiota, ja Heikki Hursti, joka edustaa kolmannen sektorin avustusjärjestöä. Kallion kaupunginosaa edustaneet toimijat olivat tässä tapauksessa oikeastaan vain ne ihmiset, jotka valittivat leipäjonon näkyvyydestä. Leipäjonon asiakkaat eivät tässä kiistassa olleet aktiivisia toimijoita vaan hiljainen ihmisjoukko, joka seisoj jonossa ja joskus häiritsi naapureita. He olivat katseiden keskipiste ja leimattu ihmisryhmä. Bourdieu on selittänyt sosiaalisten rakenteiden muotoa kenttinä, joilla käydään sisäisiä kamppailuja. Tämä lähestymistapa auttaa ymmärtämään myös hyvinvointiyhteiskunnan kamppailuja. Hyvinvointiyhteiskunta muodostaa kentän, jolla on monia toimijoita, ja niiden välille on syntynyt kiista. Hallitsevan diskurssin mukaan ongelma on sekä sosiaalinen että taloudellinen. Kallio on muuttumassa työväenluokan ja vähävaraisten kaupunginosasta trendikkään ja rikkaan keskiluokan asuinalueeksi. Leipäjonon käytetään metaforana Kallion aikaisemmasta työväenluokan ja vähävaraisten kaupunginosan imagosta, josta halutaan päästä eroon. Leipäjonon asiakkaila on julkisen keskustelun mukaan toisenlainen habitus kuin Kallion uusilla asukkailla.

Kiistassa käytetään myös talousajatteluun perustuvia väitteitä. *Helsingin Sanomien* artikkelit mainitsevat muun muassa, että leipäjonon uskotaan alentavan kaupunginosan asuntojen arvoa:

”En minä sitä kielläkään, että asuntojen arvo voi laskea. Toivon vain, että ihmiset ajattelisivat, millaista olisi itse olla jonossa.” Hursti toivoo, toiminta voisi jatkua Kalliossa ainakin syksyyn asti. ”En minä lähde asukkaiden kanssa tappelemaan. Pannaan dörtsit boseen sitten, mutta toimintaa jatketaan varmasti jossakin muualla – vaikka Hakaniemen torilla.” (Sippola J. 2011a.)

Heikki Hurstia haastateltiin usein *Helsingin Sanomien* Kallion leipäjonokonfliktia koskevissa artikkeleissa. Hursti myöntää edellä lainatussa artikkelissa, että asuntojen arvo voi laskea leipäjonon seurauksena.

Hän on valmis laittamaan ovet kiinni, tai slangilla ilmaistuna ”dörtsit boseen”, ja siirtämään ruoanjakotoiminnan muualle. Hurstin ehdottama uusi paikka, Hakaniemen tori, on ehkä vielä julkisempi tila kuin kiistan kohteena oleva leipäjonon nykyinen paikka Helsinginkadulla. *Helsingin Sanomien* artikkeleissa väitetään Bourdieun käsitteillä tulkiten, että Kallion kaupunginosa menettää kulttuurista pääomaansa jos se toivottaa leipäjonojen asiakkaat tervetulleiksi, koska leipäjonot vaikuttavat negatiivisesti kaupunginosaan imagoon. Kulttuurisen pääoman käsite liittyy tyylieroihin ja korkeakulttuurin tuntemukseen. Samalla Kallio menettää taloudellista pääomaa, jos asuntojen arvo laskee. Seuraava *Helsingin Sanomien* mielipidepalstalla 10.5.2011 asiaa kommentoinut Kallion asukas oli kuitenkin eri mieltä:

Asun Helsinginkadusta ulkonevalla Harjutorilla, jossa on kaikkiaan viisi taloa ja viisi thaihierontapaikkaa. Helsinginkatu Kurvista lähes Linnanmäelle saakka on melkein yhtä baaria ja terassia. Niiden metelistä, poliisivierailuista ja ambulanssikuljetuksista luulisi olevan enemmän haittaa Kallion imagolle ja asuntojen hinnoille kuin köyhien jonosta. Köyhien auttaja Heikki Hursti on puhunut ”uuskalliolaisista”, jotka eivät siedä näitä jonoja mutta eivät ole olleet huolissaan hierontapaikoista ja juottoloista. Minä itse, ”vanhakalliolainen”, puolestani valveutuneena kuluttajana katson, millaisia arvoja käyttämälläni yrityksillä on. (Härkönen 2011.)

Kirjoittaja arvostelee kiistan keskeistä diskurssia, jonka mukaan leipäjonon naapuristo moittii jonon olemassaoloa. Tässä mielipidekirjoituksessa Hurstia kutsutaan ”köyhien auttajaksi”, joka on kunnioittava vertauskuva. Termi ”uuskalliolainen” toimii kuvauksena asukkaiden erilaisista elämäntavoista ja käsityksistä kaupunginosan imagosta. Uuskalliolaiset ovat ihmisiä, jotka valittavat leipäjonosta sekä sen haitallisista vaikutuksista Kallion imagoon ja asuntojen hintoihin. Tällä retoriikalla kirjoittaja pyrkii siirtämään lukijoiden katseet leipäjonosta hierontapaikkojen ja baarien haitallisiin vaikutuksiin. Kirjoittaja kutsuu

itseänsä ”vanhakalliolaiseksi” ja erottelee samalla itsensä uskalliolaisten habituksesta. Tulkintani mukaan hän erottaa toisistaan kulttuurisen pääoman muotoja, kun hän asettaa vastakkain alkuperäisen vanhakalliolaisen ja uskalliolaisen, joka on juuri muuttanut kaupunginosaan.

Kalliossa nousi kansanliike Hurstin leipäjonon puolesta. Sirkka Aallon ja Paula Paukun (2011) kolumni *Helsingin Sanomissa* 7.5.2011 on analyysi Kallion muuttuvasta imagosta leipäjonokonfliktin valossa. Kolumni kertoo muun muassa Erkki Perälän perustamasta Facebook-sivustosta nimeltä ”Kallio-liike”, jonka tarkoituksena oli puolustaa Heikki Hurstin leipäjonoa.

”Yrittäjät ovat olleet sitä mieltä, ettei Kallion ilmeen kohtaminen tarkoita ongelmien lakaisemista maton alle”, sanoo Up with Kallio -verkoston tuottaja Anna Pakarinen. Perälä kertoo Kallio-liikkeen sivulla, että kaupunginosassa on äänekäs joukko nimbyjä. Nimby tulee englannin sanoista *not in my backyard* eli ”ei minun takapihallani”. Perälän mukaan nimbyt valittavat leipäjonoista, kodittomien asuntoloista ja kaupunkifestivaaleista. (Aalto & Pauku 2011.)

Kiistan uudet toimijat, Kallio-liike ja Up with Kallio -yrittäjäverkosto vaikuttivat leipäjonon säilyttämisen puolesta muun muassa sosiaalisten verkostojen kautta. Sana nimby (*not in my backyard*) kuvaa yllä mainitussa artikkelissa ihmisiä, jotka valittavat leipäjonoista. Kolumnin otsikko on ”Kallio pesee kasvojaan”, mikä puolestaan toimii vertauskuvana siitä, että kaupunginosan symbolinen pääoma oli muuttumassa. Erkki Perälä mainitsee tästä esimerkkinä, että ”Brunssit ja kahvilat ovat korvanneet kaljakuppilat” (Aalto & Pauku 2011). Kallion uusien asukkaiden trendikkäämpi habitus tuottaa suvaitsemattomuutta toisenlaisesta habitusta vastaan. Kolumnin mukaan ”nimbyt” ovat kuitenkin vain ”äänekäs joukko”. Ne ihmiset, jotka esittelevät artikkelissa näkemyksensä, antavat tilanteesta toisenlaisen kuvan ottaessaan kantaa leipäjonon puolesta.

Asioiden järjestys

Onko leipäjonossa seisominen pysyvä elämäntapa vai tilapäinen tapa hankkia ruokaa? Ovatko leipäjonot tulleet pysyvästi Suomeen, vai vaihteleeko toiminnan laajuus suhdannevaihtelujen mukaisesti?

Keskeinen oletus leipäjonokeskusteluissa on, että niiden asiakkaat ovat köyhiä ja syrjäytyneitä, koska asioiden järjestys näyttää tällaiselta. Asioiden järjestyksellä viitataan Bourdieun (1999, 60–62) tulkintaan syrjäytyneiden ihmisten asemasta staattisena tilanteena. Leipäjonokeskustelu on yhtä pessimistinen kuin Bourdieun kuvaus köyhyydestä Pohjois-Ranskassa, lukuun ottamatta sitä, että leipäjonon asiakkaita ei ole kuvattu rikollisina vaan melko passiivisina toimijoina.

Minulle ei riitä selitykseksi maailmanlaajuinen finanssi-kriisi, koska tämä asiointila on todellisuutta myös noususuhdanteen aikana. Silloin kun maksetaan hallitusten tunarointeja meillä ja muualla, pannaan köyhimmat pahimpaan liemeen aina ja ikuisesti. [...] Omalta kantani paras ja totuudenmukaisin brändi maastamme olisi muutaman sadan metrin mittainen leipäjono jossain Kauniaisten ulkopuolella. (Kiiha 2010.)

Kyseinen kirjoittaja toteaa *Helsingin Sanomien* mielipidepalstalla 17.9.2010, että köyhyys on lisääntynyt Suomessa. Hän kysyy, millainen Suomen brändi on, ja vastaa, että totuudenmukaisin brändi olisi pitkä leipäjono. Hallitus ja Kauniainen edustavat niitä ihmisiä, jotka elävät rikkaudessa eivätkä välitä köyhyydestä. Pitkä leipäjono toimii tekstissä metaforana köyhyydestä, joka on pysyvä olotila noususuhdanteista huolimatta.

Toimeentulotuella ja peruspäivärahalla elävien olot ovat tiukentuneet 1990-luvulta. Entä kansaneläke? ”Eihän sillä hyvänen aika elä!” Yksin elävä vanhus voi saada kansaneläkettä enimmillään 584 euroa kuussa. Sosiaalialan työntekijöillä ei ole aikaa perehtyä hätään joutuneiden

tilanteeseen. Sosiaalityö on mennyt papereiden täyttelyksi, ja sitten asiakkaan postiluukusta tipahtaa vastaus, tuleeko apua vai ei, Puuska huokaa. (Sippola A.-R. 2010b.)

Diakoni Karolina Puuska oli haastattelun aikaan töissä Herttoniemen seurakunnan ylläpitämässä leipäjonossa. Hän kertoo tässä sanoma-lehtiartikkelissa, että yhteiskunnan tukijärjestelmän resurssit ovat niin tiukat, etteivät monet ihmiset selviä yksin. Asioiden järjestyksen syynä on hänen mielestään se, että sosiaalityö byrokraattisuudessaan on liian staattinen tapa auttaa ihmisiä.

”Mistäs rikas tietää olevansa rikas, ellei ole köyhiä”, Backman sanoo ja myöntää kyynisyyden nostavan päätään, kun on kymmenen vuotta kuunnellut ihmisten tarinoita. Sosiaaliturvan taso on jäänyt Suomessa kauas jälkeen siitä, miten palkansaajien ansiot ovat kehittyneet. ”Antaisivat sitä rahaa, niin me panisimme ovet heti kiinni”, Backman kommentoi toimeentulotuen tasoa. (Sippola A.-R. 2010a.)

Vapaaehtoistyöntekijä Sinikka Backman Herttoniemen seurakunnan ylläpitämässä leipäjonossa Helsingin Myllypurossa kommentoi toimeentulotuen tasoa kriittisesti tai jopa kyynisesti. Köyhät toimivat rikkaiden vastapuolena, ja köyhyys on sen takia pysyvä olotila. Hän katsoo ongelman syyksi sosiaaliturvan alhaisen tason.

Sitä aikaa en haikaile, mutta sen ajan ihmisten välistä solidaarisuutta – nimenomaan yhteiskunnan kautta – kaipaam. Nyt asiat ovat toisin. Mitä isompi tila tai yritys, sitä suuremmat ovat julkiset tuet. Työttömäksi jääneen, kurjistuvan ja köyhtyvän ainut tuki on korkeakorkoinen pikavippi ja sekin vain aikansa. Sen jälkeen odottaa luottokelvottomuus, leipäjono ja velkavankeus. Ihminen on luottokelvoton kelvottomassa yhteiskunnassa. (Pekkarinen 2009.)

Mielipidekirjoittaja tulkitsee *Helsingin Sanomissa* 1.9.2009 köyhyyden epäonnistumisen ja hylkäämisen noidankehäksi, jonka seurauksena on ”luottokelvottomuus, leipäjono ja velkavankeus”. Velkavankeus tarkoitti alun perin vankeutta, joka määrättiin maksuvelvollisuuden laiminlyömisestä. Tässä tekstissä sanaa käytetään todennäköisesti kuvaannollisesti tarkoittamaan, että ihminen on velkojensa sitoma. Suomalainen yhteiskunta on kirjoittajan mielestä muuttunut. Hän sanoo syyksi sen, että ihmisten välinen solidaarisuus on vähentynyt. Kirjoittaja antaa esimerkkejä yhteiskunnan muutoksista, mutta kokonaiskuva jää epäselväksi. Suomessa ei enää ole klassista hyvinvointivaltiota, vaan sen uusliberaalimpi malli. Nykyiseen kilpailuyhteiskuntaan kuuluvat lisääntyvä työttömyys ja syrjäytyminen. Köyhyyden syyt ovat usein rakenteellisia, koska valtio ei kykene turvaamaan kaikille samoja mahdollisuuksia, minkä 1990-luvun lama toi esiin. Palaan keskusteluun köyhyyden syistä ja sosiaalisista muutoksista artikkelin johtopäätöksissä.

Leipäjonon asiakkaat ovat tavallisia ihmisiä

Seuraavaksi tarkastelen, miten leipäjonon asiakkaita kuvataan ja minikäläisiä stereotyyppioita mediakeskustelu edunsaajista tuottaa. *Helsingin Sanomat* on useasti raportoinut leipäjonon arkielämästä ja niiden asiakkaista. Pidemmät reportaasit antavat monipuolisen kuvan jonoissa seisovista ihmisistä. Helsingin Kalliossa ruokaa jonottava nainen kertoo esimerkiksi näin: ”Suurin osa ihmisistä jonottaa kunnolla, mutta jotkut ryyppäävät ja kaatuilevat” (Sippola J. 2011a). Myös Pelastusarmeijan majuri Raili Nurminen kertoo havaintonsa leipäjonon asiakkaista:

Aluksi asiakkaat olivat enimmäkseen kadun väkeä. Nyt huumeet ovat lisääntyneet, mutta myös ihan tavallisten ihmisten joukko kasvaa. Monilla on niin pieni palkka, ettei se riitä elämiseen. Niillä, joilla on velkoja, käteen jää usein hyvin vähän. Moni tarvitsee apua pätkätöiden välissä. Opiskelijoita on entistä enemmän: he sinnittelevät ilman lainaa, koska eivät ole varmoja, saavatko töitä ja pystyvätkö maksamaan lainan takaisin. (Tarkka-Tierala 2003.)

Majuri Nurminen tekee eron ”kadun väen” ja ”tavallisten ihmisten” välillä. Käsite ”kadun väki” tarkoittaa todennäköisesti asunnottomia ihmisiä tai mahdollisesti alkoholisteja. Hän lisää, että huumeet ovat lisääntyneet tarkoittaen, että hän on nähnyt enemmän narkomaaneja jonossa. Käsite ”tavalliset ihmiset” viittaa niihin, jotka käyvät leipäjonossa pelkästään taloudellisista syistä, ilman huume- tai alkoholiongelmia. Opiskelijat käyvät leipäjonossa, koska pelkäävät ottaa lainaa. Maahanmuuttajat ovat myös ryhmä, joka mainitaan leipäjonokeskusteluissa:

Suuri osa pihamaalla odottelevista on suomalaisia, mutta puheensorinasta erottuu muun muassa somalia, venäjää ja viroa. Itä-Helsinki tunnetaan maahanmuuttajistaan, ja täällä, kaikkein köyhimpien joukossa, heidän osuutensa tuntuu vain korostuvan. (Jokelainen & Leivonniemi 2005.)

Maahanmuuttajat edustavat ”kaikkein köyhimpien joukkoa”, erityisesti Itä-Helsingissä. Monet artikkeleista kertovat kuitenkin, että suurin osa Helsingin leipäjonon asiakkaita on kantasuomalaisia. Seuraava lainaus kertoo kahden sosiaalityöntekijän havainnoista Helsingin Myllypurossa sijaitsevasta leipäjonosta, jossa he vierailivat 34 kertaa kahdeksan kuukauden aikana.

Leipäjono ei ehkä olekaan suomalaisen köyhyyden koko kuva. Näin päättelevät sosiaalityöntekijät, jotka tarkkailivat ilmaisen ruokakassin hakijoita Helsingin Myllypurossa. Heidän mukaansa kaikkein köyhimmät ja kurjimmat eivät käy leipäjonossa. Jotta ihminen jaksaa hakea ruokakassinsa säännöllisesti, hänen pitää olla aktiivinen ja toimintakykyinen. Useimmilla ruokajonolaisilla sosiaaliturvaetuudet ovat kunnossa. Rahavarat ovat kuitenkin niin pienet, että niiden varassa eläminen merkitsee jatkuvaa niukkuutta. (Pyykkönen 2002.)

Heidän johtopäätöksensä kuulostaa loogiselta: ”kaikkein köyhimmät ja kurjimmat eivät käy leipäjonossa”, koska avun hakeminen vaatii

aktiivisuutta ja toimintakykyisyyttä. Tämä diskurssi leipäjonojen asiakkaiden normaaliudesta ja tavallisuudesta on artikkeleissa tavallinen tapa selittää, ettei suurimmalla osalla leipäjonojen asiakkaista ole vakavia sosiaalisia tai terveydellisiä ongelmia, kuten alkoholismia. Asiakkailla on tämän diskurssin mukaan kuitenkin taloudellisia vaikeuksia. *Helsingin Sanomissa* julkaistiin 15.5.2011 artikkeli otsikolla ”Leipäjonot kasvoivat kaikkialla. HS selvitti: Ruokakasseja tarvitsevat aivan tavalliset ihmiset” (Leipäjonot... 2011). Artikkelin perustuu sanomalehden omaan selvitykseen leipäjonoista Helsingissä, Turussa, Porissa, Lappeenrannassa, Joensuussa, Jyväskylässä, Tampereella, Oulussa ja Kuopiossa. Artikkelissa haastatellaan Elämän Eliksiiri ry:n toiminnanjohtaja Pekka Nurmea, joka jakoi ruokaa Porissa.

”Kun aloitin jakamisen 12 vuotta sitten, kävi vain näitä moniongelmaisia. Enää ei ole tittelistä tai ansiosta kiinni, sillä meillä käy nyt ihmisiä ympäri yhteiskunnan”, Nurmi kertoo. (Leipäjonot... 2011.)

Helsingin Sanomien ja *Hufvudstadsbladetin* artikkelit ottavat usein kantaa köyhien puolesta. Mediakeskusteluissa esitetään myös jossain määrin kritiikkiä ja stereotyyppioita edunsaajista. Joskus väitetään esimerkiksi, etteivät leipäjonojen asiakkaat ota vastuuta omasta elämästään tai että väärät ihmiset saavat ruoka-apua. Kuten kävi ilmi yllä mainitussa kiistassa Kalliossa, leipäjonojen olemassaolo ja niiden asiakkaiden käyttäytyminen nähtiin *Helsingin Sanomissa* myös ongelmana. Professori Tom Berglundin kolumni leipäjonoista *Hufvudstadsbladetissa* 11.4.2007 antaa hyviä esimerkkejä edunsaajia koskevista stereotyyppioista. Kolumni aiheutti paljon keskustelua lehden mielipidepalstalla.

Ainoa järkevä perustelu, jonka olen löytänyt ruokajonojärjestelmän ylläpitämiseen, on jonojen julkisuusarvo. Ne ihmiset, jotka ovat liittyneet ruokajonoon, antavat köyhyydelle kasvot ympäristössä, jossa useimmat ihmiset eivät yleensä kohtaa köyhyyttä. Monet ihmiset antavat ilmiölle ehkä vain ohikiitävän ajatuksen: ”sääliittäviä

raukkoja, jotka eivät muuten saaneet tarpeeksi syötävää.”
(Berglund 2007; suomennos minun.)

Berglund kirjoittaa hyvin karrikoidulla tavalla leipäjonoista ja ihmisten reaktioista. Berglund ehdottaa, että ruokakuponkien jakelu olisi tehokkaampi tapa torjua köyhyyttä. Hänen mielestään leipäjonojen ainoa tarkoitus on niiden julkisuusarvo. Hän kritisoi samalla tiedotusvälineiden tapaa kuvata leipäjonoja. Hän tarkoittaa, ettei ole perusteltua, että tiedotusvälineet kuvaavat leipäjonoja todisteena jatkuvasta köyhyydestä hyvinvointi-Suomessa.

Ymmärrän yksittäistä opiskelijaa, joka ottaa vastaan ruoka-apua, kun sitä tarjotaan. Mutta mielestäni on kyseenalaista, että melkein 12 miljoonaa markkaa EU:n budjetista menee ruoka-apuun Suomeen, kun ihmiset rajamme toisella puolella näkevät nälkää ja kuolevat lääkkeiden puutteeseen. [...] Olen tietoinen siitä, että suomalaiset opiskelijat ovat heikossa asemassa yhteiskunnassamme, mutta opiskelijoiden tilannetta pitäisi parantaa opintotuen tai vastaavan – ei ruoka-almujen – avulla. (Thors 1997.)

Tämä Astrid Thorsin mielipidekirjoitus on kritiikkiä sitä kohtaan, että Suomi ottaa vastaan ruoka-apua Euroopan komissiolta. Hän toteaa, ettei ruoka-apu ole paras tapa kohentaa opiskelijoiden tilannetta. Vertauskuva nälkää näkevästä ja kuolevista ihmisistä on retorisesti tehokas. Hän ehdottaa, ettei Suomi ottaisi vastaan ruoka-apua, jotta EU:n avustus voisi tulla tarpeellisempaan käyttöön. *Hufvudstadsbladetin* artikkeleissa mainitaan *Helsingin Sanomia* useammin, että ruoanjakelua käytetään joskus väärin.

Aiemmin sanottiin, että vain sosiaalitapaukset seisovat jonossa, mutta se ei ole totta. Tässä on kaikenlaisia ihmisiä. Koska ihmisjoukko on monipuolinen, valitettavasti mukaan livahtaa yksi tai kaksi sellaistaakin, jotka yrittävät hyötyä järjestelmästä. Pahimpia ovat Hätösen mukaan ne,

- jotka yrittävät hyötyä taloudellisesti ilmaisesta ruoasta.
- Jotkut ovat seisokelleet jonossa jo viisi tuntia ennen jakelun alkua saadakseen käsiinsä parhaat palat. Mutta lohi ja fileet eivät suinkaan ole päätyneet ihmisten ruokapöytään, vaan Hätönen sanoo, että ruoka on myyty torilla. Tämä sai organisaation keväällä toimimaan.
  - Tällä viikolla aloitimme jakelun jonon lopusta, mikä herätti vihaa.
- [...] Toinen ongelmaryhmä on alkoholistit, jotka ostavat alkoholia toimeentulotuella ja hankkivat ilmaista ruokaa leipäjonoista. (Skogberg 2011; suomennos minun.)

Edellisessä lainauksessa *Hufvudstadsbladetissa* 4.7.2009 julkaistusta artikkelista Hyvän Arjen toiminnanjohtaja Hannu Hätönen kertoo, että stereotyyppinen kuva edunsaajista sosiaalitalpauksina ei pidä paikkaansa. Häntä kuitenkin huolestuttaa, että järjestelmää käytetään väärin. Lohi ja fileet edustavat sellaista hienoa ruokaa, joka yleensä loppuu nopeasti ruoanjakelussa ja jolla on taloudellista arvoa. Ne ihmiset, jotka yrittävät hyötyä ruoasta taloudellisesti ja alkoholistit, jotka ostavat alkoholia toimeentulotuella, ovat Hätösen mukaan kuitenkin vain poikkeuksia.

Johtopäätökset

Helsingin Sanomien ja *Hufvudstadsbladetin* artikkelit leipäjonoista antavat monipuolisen kuvan suomalaisesta köyhyydestä 1990-luvun lama-ajasta vuoteen 2013 saakka. Analysoimani empiirinen aineisto kuvailee erityisesti pääkaupunkiseudun leipäjonoja. Tämän mediakeskustelun perusteella hyvinvointivaltio ja sosiaalihuolto ovat kriisissä, ja ruoka-avusta on tullut Suomessa pysyvä ilmiö. Leipäjonon on samalla merkki siitä, että köyhyys on pysyvää eikä vain tilapäistä. Joskus keskusteluissa väitettiin, että leipäjonon edustaa hyvinvointivaltion rapautumista. Tämä keskustelu liittyy laajempaan keskusteluun hyvinvointivaltion kriisistä ja sisäisistä taisteluista. Kokonaiskuva yhteiskunnan muutoksista jää kuitenkin mediakeskustelussa epäselväksi. Moni asia on vaikuttanut hyvinvointivaltion muutoksiin. Tällaisia ovat esimerkiksi Suomen liittyminen entistä tehokkaammin markkinatalouteen, julki-

sen sektorin uudistukset ja työmarkkinoiden muutokset, esimerkiksi pätkätoiden lisääntyminen. Onko köyhyydestä tullut pysyvää näiden muutosten seurauksena?

Toinen leipäjonopuheessa vaiettu asia on se, missä määrin köyhyyden taustalla on rakenteellisia syitä. Leipäjonokeskustelun puheenvuorot tunnistavat erityisesti yksittäisten ihmisten avuntarpeen. Samalla ne kuvaavat leipäjonon asiakkaita passiivisina toimijoina tai ihmisinä, jotka yrittävät hyötyä taloudellisesti ilmaisesta ruoasta. Leipäjonoilmiö kuvataan näistä näkökulmista väliaikaisena ratkaisuna kiireelliseen tarpeeseen.

Ilmaiset ”julkinen köyhyysjono” ja ”julkinen nöyryytys” tuovat esiin, että mediakeskustelun mukaan leipäjono herättää häpeän tunteita ja että leipäjonon näkyvyys katsotaan ongelmaksi. Tämä kävi ilmi erityisen selkeästi Kallion muuttuvaa imagoa ja siellä sijaitsevaa leipäjonoa käsittelevistä artikkeleista *Helsingin Sanomissa*. Erimielisyydet vapaaehtoisjärjestöjen ja sosiaaliviraston välillä kärjistyivät Kallion leipäjonoa koskevassa kiistassa, ja kiista koski myös Kalliossa sijaitsevia taloyhtiötä, asukkaita ja yrittäjiä. Bourdieun mukaan sosiaalisten rakenteiden muoto voidaan ymmärtää kenttinä, joilla on sisäisiä taisteluja. Tämä lähestymistapa auttaa ymmärtämään hyvinvointiyhteiskunnan kamppailuja, kuten esimerkiksi kyseisessä Kallion kiistassa.

Uskonnolliset yhteisöt ja vapaaehtoisjärjestöt asetettiin analysoimissani artikkeleissa hyvinvointivaltion sosiaalipalveluiden selkeiksi vastakohtiksi, samalla kun ruokapankkitoiminnasta on muodostunut osa yhteiskunnan turvaverkkoa. Artikkeleiden kuvaus kirkosta vastaa hyvin uskontososiologisten tutkimusten antamaa kuvaa, joiden mukaan pohjoismaiset kirkot ovat muuttumassa palvelusuuntautuneiksi (esim. Pettersson 2008; Hiilamo, Raunio & Yeung 2007, 232–233).

Haluan lopuksi kommentoida, miten Bourdieun käsitteet soveltuvat tutkimukseen köyhyydestä, julkisesta tilasta ja hyvinvointiyhteiskunnan muutoksista. Bourdieun käytäntöjen teorian perusteella voidaan sanoa, että erottelu ihmisten välillä tapahtuu pikemminkin niiden ihmisten ehdoilla, joilla on vahva sosiaalinen, taloudellinen tai kulttuurinen pääoma. Hänen tarkoituksensa oli kuitenkin, että sosiaalisia ongelmia koskeva ymmärrys lisääntyy tutkijan paljastaessa köyhyyden kurjuutta.

Olen tässä artikkelissa osoittanut, että Bourdieun käsitteet ovat käyttökelpoisia välineitä hyvinvointivaltion kamppailujen tarkastelemisessa. Keskustelut leipäjonoista kytkeytyvät hyvinvointivaltion taisteluun köyhyyttä vastaan. Ne tuovat samalla esille, miten uskonnolliset yhteisöt ja vapaaehtoisjärjestöt osallistuvat tähän taisteluun. Leipäjonoilmiö liittyy toisin sanoen myös kansalaisyhteiskunnan kehittämiseen ja kysymykseen, mikä vastuu näillä kolmannen sektorin toimijoilla tulisi olla.

Aineisto

- Aalto, Sirkku & Paukku, Paula (2011) Kallio pesee kasvojaan. *Helsingin Sanomat* 7.5.2011.
- Aro, Timo (2006) Leviääkö ruokapankki-ilmiö työvoimapolitiikkaan? *Helsingin Sanomat* 11.1.2006.
- Asikainen, Erkki, Jämsén, Arja & Savela, Annamari (2002) Sosiaalihuolto tarvitsee pelastusohjelman. *Helsingin Sanomat* 10.8.2002.
- Berglund, Tom (2007) Matkøer. *Hufvudstadsbladet* 11.4.2007.
- Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (2000) Ruokapankeista tullut avoin haaste sosiaalihuollolle. *Helsingin Sanomat* 5.6.2000.
- Heikkinen, Martti (2001) Leipäjonoihin on tullut työttömiä it-alaltakin. Kirkon ruokapankkien verkosto harventumassa. Seurakunnat kohdentavat ruoka-apunsa tarkemmin. *Helsingin Sanomat* 18.9.2001.
- Härkönen, Reijo (2011) Kalliossa on suurempia huolenaiheita kuin leipäono. *Helsingin Sanomat* 10.5.2011.
- Jokelainen, Jarkko & Leivonniemi, Samuli (2005) Itä-Helsingissä työttömyyden ongelmat näkyvät Myllypuron ruokajonossa. *Helsingin Sanomat* 13.11.2005.
- Jägerhorn, Jenny (2012) Hungrigan magar tar ingen sommarpaus. *Hufvudstadsbladet* 29.7.2012.
- Kiiha, Vesa (2010) Paras Suomi-brändi olisi leipäono. *Helsingin Sanomat* 17.9.2010.
- Leipäjonot... (2011) Leipäjonot kasvoivat kaikkialla. HS selvitti: Ruokakasseja tarvitsevat aivan tavalliset ihmiset. *Helsingin Sanomat* 15.5.2011.
- Lindberg, Marjut (2011) Leipäjonot hävettävät. *Helsingin Sanomat* 6.5.2011.
- Månsson, Björn (2001) EU-mathjälpskam för Finland. *Hufvudstadsbladet* 23.1.2001.
- Oksanen, Annukka (1993) 84-vuotias Helmi Röppänen palauttaa maksusta ostoskärnyjä Maxin pihalla. Lama sai Helsingin kekseliääksi. *Helsingin Sanomat* 18.9.1993.
- Onkeli, Kreetta (2010) Köyhä, rikas ja erot. *Helsingin Sanomat* 15.3.2010.
- Palovaara, Jorma (2012) Hurstin leivänjako saa uudet tilat. *Helsingin Sanomat* 28.2.2012.
- Pekkarinen, Pali (2009) Köyhässä Suomessa oltiin tasavertaisempia. *Helsingin Sanomat* 1.9.2009.
- Pelkonen, Rauno (2000) Kansan kahtiajako todellinen. *Helsingin Sanomat* 10.12.2000.

- Pennanen, Erkki (2001) EU lisää ruoka-apuaan Suomelle. *Helsingin Sanomat* 2.1.2001.
- Pyykkönen, Anna-Leena (2002) Leipäjonon ei ehkä olekaan suomalaisen köyhyyden koko kuva. *Helsingin Sanomat* 9.6.2002.
- Rundell, Hanna (2012) Brödkön ofta ett måste – ändå skäms många. *Hufvudstadsbladet* 23.11.2012.
- Sippola, Anna-Riitta (2010a) Leipäjonossa käy hiljaista väkeä. *Helsingin Sanomat* 9.3.2010.
- Sippola, Anna-Riitta (2010b) Pitkäaikaishätää jopa kolmannessa polvessa. *Helsingin Sanomat* 13.3.2010.
- Sippola, Anna-Riitta (2010c) Sosiaalitoimen asiakasmäärä nousi kuukaudessa melkein 4000:lla. *Helsingin Sanomat* 9.3.2010.
- Sippola, Anna-Riitta (2011) Heikki Hurstin leipäjonon yhä vailla uusia toimitiloja. *Helsingin Sanomat* 17.8.2011.
- Sippola, Jussi (2011a) ”Asuntojen arvo voi laskea”. Asukkaat haluavat Hurstin leipäjonon pois Helsingin Kalliosta. *Helsingin Sanomat* 28.4.2011.
- Sippola, Jussi (2011b) Leipäjonon saa lähden Kalliosta. *Helsingin Sanomat* 5.5.2011.
- Skogberg, Oskar (2011) Brödkön växer i semestertider. *Hufvudstadsbladet* 4.7.2009.
- Tarkka-Tierala, Hannele (2003) Yltäkylläinen jouluhysteria on kaukana leipäjonosta. Pitkäaikaistyöttömyys ja sairaudet tuovat samat ihmiset yhä uudelleen ruuan hakuun. *Helsingin Sanomat* 18.12.2003.
- Thors, Astrid (1997) Opiskelijalle tukea – ei almuja. *Helsingin Sanomat* 3.5.1997.

Kirjallisuus

- Autto, Janne (2012) *Päivähoitopolitiikka kamppailuna hyvinvointivaltiosta. Kentät, subjektiasemat ja oikeutukset*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Berggren, Camilla & Sirenus, Kim (1994) *Two studies over integrationsdebatten / Kaksi tutkielmaa yhdentymiskeskustelusta*. SSKH Meddelanden 30. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors Universitet, Helsinki.
- Bourdieu, Pierre (1998/1994) *Practical Reason: On the Theory of Action*. Stanford University Press, Stanford.
- Bourdieu, Pierre (1999/1993) *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Societies*. Stanford University Press, Stanford.
- Bourdieu, Pierre (2010/1979) *Distinction*. Routledge, Abingdon.
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.
- Foucault, Michel (1995/1975) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vintage Books, New York.
- Hiilamo, Heikki, Raunio, Antti & Yeung, Anne Birgitta (2007) Lähimmäinen hyvinvointivaltiossa. Teoksessa: Saari, Juho & Yeung, Anne Birgitta (toim.) *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*. Gaudeamus, Helsinki, 220–235.
- Hufvudstadsbladet* (2013) Fakta om Hufvudstadsbladet. <http://hbl.fi/om-hbl/fakta> (Luettu 2.10.2013).

- Koivula, Ulla-Maija, Ohisalo, Maria & Saari, Juho (2013) Kyselytutkimus ruoka-avusta Tampereella. Tietotuotannon ja laadunarvioinnin julkaisuja D6/2013. Tampereen kaupunki, Tampere. http://www.tampere.fi/material/attachments/r/6Fiss2ItJ/Ruoka-apatutkimus_Tampereella.pdf (Luettu 24.9.2013).
- Kraus, Peter A., Creutz-Kämpfi, Karin & Weide, Marjukka (2010) *Diversity and the European Public Sphere: The Case of Finland*. EUROSPHERE Country Reports. Online Country Report No. 6, 2010. <http://eurospheres.org/files/2010/06/Finland.pdf> (Luettu 31.7.2013).
- Malkavaara, Mikko (2002) Nälkä ja köyhyys kirkon asiaksi. Näkökulmia laman ja markkinakilpailun aikaan. Teoksessa Mäkinen, Virpi (toim.) *Lasaruksesta leipäjonoihin. Köyhyys kirkon kysymyksenä*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä, 283–312.
- Pettersson, Per (2008) The Nordic Paradox – Simultaneously most Secularised and most Religious. A case study of the increasing role of the Church of Sweden in public disaster management. Teoksessa Ziebertz, Hans-Georg & Riegel, Ulrich (toim.) *Europe: Secular or Post-secular?* International Practical Theology vol. 9. LIT Verlag, Münster, 79–92.
- Roos, J.P. (2013) Taistelusta yhteistoimintaan – Pierre Bourdieu hyvinvointivaltion puolustajana. Teoksessa Saari, Juho, Taipale, Sakari & Kainulainen, Sakari (toim.) *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita*. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Helsinki, 135–150.
- Turunen, Saija, Ohisalo, Maria, Petrovskaja, Vlada & Tukiala, Anna-Kaisa (2012) *Kuka käy leipäjonossa? Pääkaupunkiseudun ruoanjakotutkimuksen tuloksia*. Socca – Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus, Helsinki. http://www.socca.fi/files/2432/Kuka_kay_leipajonossa_Paakaupunkiseudun_ruoanjakotutkimuksen_tuloksia_web.pdf (Luettu 24.9.2013).

Kulttuuriset oikeutukset paikallisissa päivähoitokeskusteluissa

Johdanto

Hyvinvointivaltiota ajatellaan usein kansallisten tai useamman valtion muodostamien mallien kautta. Hyvinvointivaltio on kuitenkin myös paikallinen ilmiö. Ylikansalliset ja kansalliset ajattelemisen ja toimimisen tavat saavat aina paikalliset merkityksensä ja muotonsa (Kingfisher 2013; Lendvai & Stubbs 2009; Dahl 2009). Pohjoismaissa kunnilla on perinteisesti ollut suhteellisen itsenäinen rooli hyvinvointipalvelujen tuottajina sekä julkisen harkinnan ja kansanvallan toteuttajina. Myös muualla hyvinvointivaltioiden hallinnollinen kehitys on kulkenut keskusjohtoisuudesta yhä voimakkaampaan paikallisen päätäntävällän korostamiseen. Paikallisen harkintavallan myötä lisääntyvät myös paikalliset tilat ja tilanteet, joissa erilaisia hyvinvoinnin tuottamista koskevia kysymyksiä merkityksellistetään ja joissa niistä neuvotellaan, kiistellään ja kamppaillaan (Clarke 2004, 123).

Artikkelissani tarkastelen hyvinvointivaltiota yleisesti hyväksyttynä sosiaalisena järjestyksenä tai yhteiskuntamuotona (ks. John Clarke ja Pauli Kettunen tässä teoksessa) paikallisten lasten päivähoitoa koskevien keskustelujen avulla. Nämä julkisuudessa käydyt keskustelut tarjoavat mahdollisuuden analysoida sekä jaettuja normatiivisia käsityksiä siitä, millainen hyvinvointivaltion pitäisi olla, että käytännöllisempiä kysymyksiä koskien sitä, miten hyvinvointipolitiikan tulisi toimia (ks. Borghi & Berkel 2007, 357–358; Borghi 2001, 327–328). Vaikka keskustelut käydään kuntatasolla ja tilannekohtaisesti, ne tuottavat ja ylläpitävät myös yleisempiä hyvinvointivaltioajattelun kulttuurisia lähtökohtia.

Tavoitteenani on ensinnäkin tuoda esiin näitä kulttuurisia lähtökohtia ja niiden toimimista hyvinvointivaltion puolustamisessa ja kritisoi-

misessa analysoimalla, miten kuntapäätäjät ja kansalaiset osallistuvat päivähoitojärjestelmästä käytäviin keskusteluihin sekä miten valtion, kunnan ja kansalaisten väliset suhteet rakentuvat heidän tulkinnoissaan. Toinen tavoitteeni on enemmän metodologinen. Se liittyy soveltamiini Luc Boltanskin ja Laurent Thévenot'n (2006) ajatuksiin yleisesti hyväksytyistä sosiaalisista järjestyksistä, joita heidän mukaansa voidaan jäsentää tarkastelemalla asioiden julkisen oikeuttamisen tapoja. Pysin tuomaan esiin tämän lähestymistavan vahvuuksia ja heikkouksia hyvinvointivaltion tutkimuksessa. Lähestymistapa suhtautuu kunnioittavasti sosiaalisten toimijoiden osaamiseen ja tietämykseen ilman normatiivisia lähtöoletuksia esimerkiksi oikeasta ja väärästä todellisuuden tulkinnasta tai siitä, kuka käyttää valtaa ja suhteessa keneen (vrt. Honneth 2010). Siksi Boltanskin ja Thévenot'n hahmottelema lähestymistapa auttaa pääsemään käsiksi hyvinvointivaltioon sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä, jota lukuisat eri toimijat tuottavat ja ylläpitävät, sen sijaan että heidät käsitettäisiin yksiselitteisesti hallitsevan diskurssin tai vallitsevien valtasuhteiden vankeina. Boltanskin ja Thévenot'n pyrkimyksenä on ennemminkin siirtää tutkimuksen painopistettä selittävästä teoreettisesta lähtökohdasta kohti tarkempaa toiminnan ja konkreettisten tilanteiden kuvausta (Boltanski 2011, 23–24). Tästä lähtökohdasta toteutettava analyysi pyrkii ymmärtämään ennen kaikkea sitä, miten ihmiset puolustavat ja kritisovat hyvinvointivaltiota ja mitkä ovat ne jaetut lähtökohdat, joihin hyvinvointivaltion sosiaalinen ylläpitäminen perustuu. Näin Boltanskin ja Thévenot'n tarjoama lähestymistapa poikkeaa sellaisista hyvinvointivaltion ja sosiaalipolitiikan analyyseista, jotka tähtäävät normatiivisiin lähtökohtiin perustuvaan objektiiviseen kritiikkiin ja jotka pyrkivät puhumaan niiden ihmisten puolesta, joilta kriittinen kapasiteetti puuttuu ja jotka ovat heikossa sosiaalisessa asemassa.

Boltanskin ja Thévenot'n oikeuttamista koskevat ajatukset auttavat myös tutkimaan hyvinvointivaltion normatiivisia ja kulttuurisia oikeutuksia tarkemmin ja monipuolisemmin kuin monet muut lähestymistavat. Niillä tarkoitan esimerkiksi tarkasteluja, joissa hyvinvointivaltion oikeutukset palautetaan yksiselitteisesti talouden, tasa-arvon ja demokratian periaatteisiin (ks. Olson 2006) tai jotka erottelevat sosiaalipolitiikan toimintalogiikat politiikan, julkishallinnon, kansa-

laisyhteiskunnan ja markkinoiden toimintalogiikoihin (ks. Kananoja, Niiranen & Jokiranta 2008, 15–19). Boltanskin ja Thévenot'n ajatukset auttavat myös tuomaan esiin hyvinvointivaltion oikeutusten kulttuurisuuden laajemmin kuin tutkimukset, jotka keskittyvät sosiaalipolitiikan suosittuihin ideoihin (ks. Taylor-Gooby 2005; Kananen & Saari 2009) tai eri politiikkasektorien sisäisiin arvoihin ja päämääriin. Boltanskin ja Thévenot'n ajatukset eivät auta tutkimaan pelkästään hyvinvointivaltion kulttuuristen oikeutusten luonnetta ja moninaisuutta, vaan myös niiden keskinäisiä suhteita. Lisäksi niiden avulla voi tarkastella hyvinvointivaltion tilannekohtaisuutta: sitä, miten hyvinvointivaltion toimivuudesta ja oikeudenmukaisuudesta neuvotellaan ja kiistellään jatkuvasti (ks. myös Autto 2012, 215).

Avaan Boltanskin ja Thévenot'n lähestymistapaa tarkemmin seuraavassa luvussa. Tämän jälkeen esittelen empiirisen aineistoni, jossa Oulun kaupunginvaltuutetut ja viranhaltijat sekä kansalaiset keskustelevat päivähoitopolitiikasta. Samassa luvussa esittelen myös kysymykset, joiden avulla luen aineistoa. Tämän jälkeen tarkastelen, miten erilaiset kulttuuriset lähtökohdat elävät paikallisissa päivähoitokeskusteluissa hyvinvointivaltiolle rakentuissa oikeutuksissa. Ensiksi keskityn siihen, miten tämä tapahtuu kunnan luottamushenkilöiden ja viranhaltijoiden esittämissä tulkinnoissa. Sen jälkeen tarkastelen kansalaisten tulkintoja. Artikkelin viimeisessä luvussa tiivistän analyysin tulokset sekä teen niiden perusteella johtopäätöksiä kulttuurisista lähtökohdista, joiden varaan hyvinvointivaltio rakentuu. Lisäksi arvioin soveltamani lähestymistavan vahvuuksia ja heikkouksia hyvinvointivaltion tutkimisessa.

Toimijoiden tilanteentaju ja kulttuuriset oikeutukset

Boltanskin ja Thévenot'n ajattelu on kehittynyt kriittisessä suhteessa Pierre Bourdieuhun, jonka oppilaita he molemmat ovat olleet. Erityisesti Boltanski työskenteli tiiviissä yhteistyössä Bourdieun kanssa ennen siirtymistään 1980-luvulla bourdieulaisesta ja tuolloin ranskalaisen sosiologian valtavirtana pidetystä ajattelusta pragmaattisen sosiologian pariin. Boltanskin ja Thévenot'n oikeuttamista koskeissa pohdinnoissa heijastuu etenkin heidän tyytymättömyytensä Bourdieun habituksen käsitteeseen, jota useat muutkin ovat pitäneet Bourdieun ajattelun on-

gelmakohtana (ks. esim. Jenkins 2002, 79–83, 90; Schinkel & Tacq 2004, 56–57). Boltanski on kutsunut habituksen käsitettä ”mustaksi laatikoksi”, joka jättää toimijat ilman valinnanvapautta käyttämiensä strategioiden suhteen; Bourdieu korostaa objektiivisia rakenteita, jotka toimijat sisäistävät ja joita he soveltavat ilman että olisivat niistä tietoisia. (Dosse 1999, 37; Boltanski 2011; ks. myös Bénatuil 1999; Wagner 1999; Silber 2003.)

Boltanski ja Thévenot turvautuvat habituksen sijasta *tilanteen* käsitteeseen lähestyessään oikeuttamista tavalla, joka ei palauta ihmisten toimintaa yksiselitteisesti heidän sosiaaliseen asemaansa tai ominaisuuksiinsa. Tässä lähestymistavassa oikeuttaminen hahmottuu tilanteena, jossa toimijoiden on – tullakseen otetuiksi vakavasti – tunnistettava tilanteen luonne, sopeuduttava siihen ja perusteltava näkemyksensä siten, että se on yleisesti hyväksyttävissä. Vaikka heillä olisikin henkilökohtainen intressi esimerkiksi esittämänsä poliittiseen ehdotukseen tai kritiikkiin, he tukeutuvat yleisesti hyväksytyihin oikeuttamisen tapoihin. Ehdotukset ja kritiikit voivat tulla hyväksytyiksi legitimeinä ja johtaa niiden mukaisiin käytännön ratkaisuihin juuri siksi, että niiden oletetaan olevan irrallisia esittäjän henkilökohtaisista piirteistä ja vallasta. Toisin sanoen Boltanski ja Thévenot arvostavat toimijoiden kykyä oikeuttaa esimerkiksi poliittiset ehdotukset tai poliittisen kritiikin tilaudentajunsa avulla. Näin he ottavat etäisyyttä bourdieulaiseen ajatteluun, joka korostaa kentän arvojen valtaa sekä toimijoiden kenttäasemaan kytkeytyviä, sisäistettyjä todellisuuden hahmottamisen tapoja ja toimintatapumuksia. (Boltanski & Thévenot 2006, 144–145; Dosse 1999, 37, 42.)

Boltanski ja Thévenot erottelevat *oikeuttamisen maailmojen* käsitteellä oikeuttamisessa ja kritiikin rakentamisessa sovellettuja legitimejä järjestyksiä, jotka perustuvat yleisempään pätevyyteen kuin konkreettiset ja erityiset tilanteet, joissa niitä voidaan soveltaa. Nämä järjestykset perustuvat yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyihin tapoihin arvioida sosiaalisten järjestelyjen oikeudenmukaisuutta. (Boltanski & Thévenot 2006.) Koska Boltanski ja Thévenot näkevät oikeuttamisen maailmat laajasti hyväksytyinä sosiaalisina järjestyksinä, on heidän ajattelussaan ripaus yleisiä kulttuurisia rakenteita hahmottelevaa strukturalistista ajattelua. Heidän ajattelunsa kuitenkin eroaa universaaleja

rakenteita etsivistä strukturalistisista lähestymistavoista korostaessaan oikeuttamisen maailmojen luonnetta historiallisina konstruktioina. Boltanskin ja Thévenot'n lähtökohdat ovat lähempänä kulttuurisia rakenteita etsiviä lähestymistapoja. Niistäkin heidän ajattelunsa kuitenkin poikkeaa poliittisella korostuksellaan: oikeuttamisen maailmat ovat yhteiskunnan poliittisen historian tuotosta siitä huolimatta, että ne ovat juurtuneet sosiaalisen todellisuuden eri järjestelmiin ja niihin tukeudutaan oikeuttamisessa sekä kritiikissä mitä erilaisimmissa tilanteissa ja sosiaalisen elämän eri alueilla. (Boltanski 2011, 31.) Ne voivat paitsi muuttua myös vaihdella eri poliittisissa kulttuureissa. Kielelliseen oikeuttamiseen keskittyvistä retoriikan analyyseista (ks. Mikael Nygård tässä teoksessa) Boltanski ja Thévenot eroavat keskittymällä oikeuttamisen perustana olevaan kulttuuriin. Retoriikan analyysit sen sijaan ottavat vahvemmin lähtökohdakseen toimijoiden pyrkimykset oikeuttaa jokin asia.

Teoksessaan *On Justification* (2006/1991) Boltanski ja Thévenot jäsentävät legitiimejä järjestyksiä analysoimalla ensin poliittisen filosofian tunnettuja teoksia (esim. Jean-Jacques Rousseau, Adam Smith ja Thomas Hobbes) ja sen jälkeen nykyaikaisia johtamisoppaita. He päätyvät erottamaan kuusi erilaista oikeuttamisen maailmaa, joilla kullakin on omat lähtökohtansa. Nämä oikeuttamisen maailmat ovat: kansalaisuuden maailma, teollisuuden maailma, kodin maailma, markkinoiden maailma, inspiraation maailma ja maineen maailma.

Kansalaisuuden maailma perustuu kollektiivisuuden ensisijaisuuteen. Siinä ihmiset nähdään arvokkaina siksi, että he ovat osa laajempaa ryhmää. Esimerkiksi sosiaaliset liikkeet perustuvat kansalaisuuden maailmaan. Sosiaaliisiin liikkeisiin osallistuvien yksilöiden toiminnan oikeutus perustuu siihen, että toiminta on nimenomaan kollektiivista eikä yksilöllistä. Kun toiminta oikeutetaan kollektiivisten intressien ja yhteisen hyvän nimissä, sen ei käsitetä perustuvan jaettuun intressejä vähempiarvoisina pidettyihin yksilöllisiin intresseihin. Kansalaisuuden maailman keskeinen arvo on lainmukaisuus. (Boltanski & Thévenot 2006.) Sen vuoksi kansalaisuuden maailma tarjoaa yksittäiselle kansalaiselle mahdollisuuden vaatia hyvinvointipalveluja tai tukia osoittamalla olevansa sellaisten sosiaalisten oikeuksien piirissä, jotka lain mukaan

koskevat kaikkia kansalaisia tai tiettyä kansalaisryhmää. Kansalaisuuden maailman lähtökohdat olivat keskeisessä asemassa 1970-luvun suomalaisessa hyvinvointivaltioajattelussa, jossa tavoitteena oli hyvinvoinnin ja kansantalouden ”kakun” jakaminen oikeudenmukaisesti ja tasaisesti eri kansalaisryhmien kesken (ks. Autto 2002, 18–20; Jallinoja 1993, 21). Kansalaisuuden maailmaa soveltamalla voidaan korostaa myös kansalaisille kuuluvia velvollisuuksia. Esimerkiksi Pauli Kettusen (2006, 242–243, 245) mukaan pohjoismainen hyvinvointivaltio on merkinnyt sellaisen palkkatyöyhteiskunnan rakentamista, jossa työ on käsitetty paitsi yksilön oikeutena myös velvollisuutena. Samoin uusliberaali ajatus ”aktiivisesta yhteiskunnasta” korostaa työelämään osallistumista kansalaisten perustavana velvollisuutena (ks. Kingfisher 2013, 9–10; Dean 1999, 161–162; Autto & Törrönen 2014).

Teollisuuden maailmassa toimijoiden asema määrittyy suhteessa tehokkuuteen, suoriutumiseen ja tuottavuuteen. Tässä maailmassa arvostetaan toimijan kykyä täyttää tarpeita ja turvata toiminnan ennustettavuutta. (Boltanski & Thévenot 2006.) Esimerkiksi hyvinvointivaltion rakentamista ja tarvetta sen ylläpitämiselle on usein oikeutettu sillä, että se palvelee tuotantoa ja markkinataloutta suojelemalla työvoimaa vapaan markkinatalouden loppuun kuluttavilta vaikutuksilta (Olson 2006, 2–3). Toisaalta teollisuuden maailman mukainen ajattelu ilmeni esimerkiksi Suomessa 1970-luvun yhteiskuntapoliittisissa keskusteluissa vahvasti eläneessä pyrkimyksessä yhdistää erilliset lait sekä valtiolliset tuet ja palvelut laajoiksi ja tehokkaiksi järjestelmiksi tai hyvinvointivaltiolliseksi koneistoksi (ks. Alasuutari 1996, 108–109). Teollisuuden maailman ajattelua noudattavat myös myöhemmin esitetyt argumentit, jotka ovat korostaneet erityisesti hyvinvointivaltion rahoituspohjan ja kokonaisvaltaisen toimivuuden varmistamista. Esimerkiksi uusliberaalissa poliittisessa projektissa on korostettu tässä hengessä, että valtion tulisi entistä tehokkaammin rajoittaa kansalaisten toimintaa estääkseen julkisten palvelujen ja etuuksien tarpeettoman (väärin)käytön (Newman & Clarke 2013; Lundström 2013).

Kodin maailmassa etusijalle asettuvat ihmisten väliset henkilökohtaiset suhteet. Tässä oikeuttamisen maailmassa toimijan asema määrittyy perinteisen perhemallin mukaisesti hierarkioiden, sukupolvien

ja perinteiden varaan. (Boltanski & Thévenot 2006.) Kodin maailman mukaista ajattelua sovelletaan usein näkemyksissä, jotka korostavat perheen vastuuta hyvinvoinnin tuottamisessa (ks. Autto 2007, 215). Tämä ajattelu toteutuu esimerkiksi uusliberaalin hyvinvointipolitiikan vastuullistavassa strategiassa, joka korostaa ihmisten moraalista vastuuta huolehtia lapsistaan ja muista perheenjäsenistään (Rose 1999, 74). Perinteisen perhemallin sisältämiä sukupuolirooleja uusintava hyvinvointivaltioajattelu ja käytännön politiikka ovat olleet erityisesti feminististen tutkijoiden kritiikin kohteena (ks. Lister 2000).

Markkinoiden maailma puolestaan korostaa kilpailua, markkina-arvoa ja kysynnän tyydyttämistä (Boltanski & Thévenot 2006). Tässä oikeuttamisen maailmassa kansalaiset ovat ennen kaikkea palveluja käyttäviä ja valintoja tekeviä asiakkaita. Markkinoiden maailma ilmenee esimerkiksi valinnanvapautta korostavassa kuluttajakansalaisuusajattelussa (ks. esim. Clarke ym. 2007; Autto & Törrönen 2014). Suomeen tämä ajattelu rantautui erityisesti 1990- ja 2000-luvuilla (Koivusalo, Ollila & Alanko 2009; Koskiahho 2008). Uusliberaalin hyvinvointivaltioajattelun ”oikeistomielisissä” (Dean 1999, 161–162) tai ”pehmeissä” (Kingfisher 2013, 10) versioissa markkinoiden logiikka on asetettu normatiiviseksi ideaaliksi.

Inspiraation maailma korostaa yksilöllisten voimavarojen vapauttamista niitä kahlitsevista tekijöistä. Siinä missä kodin maailmassa tavat, tottumukset ja perinteet nähdään arvokkaina, inspiraation maailmassa ne estävät yksilöä toteuttamasta itseään ja hyödyntämästä yksilöllistä osaamistaan parhaalla mahdollisella tavalla. (Boltanski & Thévenot 2006.) Inspiraation maailman ajattelua noudattaa esimerkiksi näkemys, että hyvinvointivaltio vapauttaa päivähoitopalveluillaan äidit lieden ja lapsenhoidon äärestä palkkatyöhön, joka on heidän intohimonsa kohde ja jossa heidän henkilökohtaiset taitonsa pääsevät kukoistamaan (ks. Autto 2012, 95–96). Edellä mainitsemani uusliberaali ajattelu on imenyt itseensä jotain myös tästä lähtökohdasta: siinä ihmisen osallistuminen työelämäänsä näyttäytyy keskeisimpänä mahdollisuutena tai väylänä henkilökohtaisten resurssien toteuttamiselle ja itsensä kehittämiseksi (Walters 1997, 224; Kingfisher 2013, 9).

Maineen maailmassa keskeistä on näkyvyys, maine ja yleinen kunnioitus (Boltanski & Thévenot 2006). Maine maailman mukaisessa oikeuttamisessa esimerkiksi paikallisia hyvinvointipalvelujen uudistuksia perustellaan sillä, että tavoitteena on edelläkävijän asema ja maine kansallisen hyvinvointireformin toteuttamisessa (ks. Morgen, Acker & Weigt 2010, 34–35). Maine maailmasta on kyse myös, jos kansainvälisissä vertailuissa menestyminen ja arvostettu asema muiden hyvinvointivaltioiden joukossa asetetaan itseisarvoksi ja päämääräksi.

Boltanski ja Thévenot eivät väitä, että edellä mainitut kuusi oikeuttamisen maailmaa olisivat kaiken kattavia. Kuten edellä mainitsin, he käsittävät oikeuttamisen maailmat konstruktioina, jotka ovat yhteiskunnan poliittisen historian tuotoksia (Boltanski 2011, 31). Ne voivat muuttua ja myös uusia oikeuttamisen maailmoja voi löytyä. Boltanski ja Thévenot ovatkin täydentäneet alkuperäistä kuuden oikeuttamisen maailman jäsentelyään verkostojen maailmalla (Boltanski & Chiapello 2006; ks. myös Koskinen 2012, 309) ja ekologisella maailmalla (Lafaye & Thévenot 1993). *Verkostojen maailmassa* arvostetaan sopeutumiskykyä, joustavuutta, liikkuvuutta ja sosiaalisia verkostoja. Tällainen ajattelu on omaksuttu esimerkiksi kansalaisten aktivointiin tähtäävässä politiikassa sekä silloin, kun sosiaalisia ongelmia halutaan ratkaista tilannekohtaisilla hyvinvointiprojekteilla perinteisemmän byrokraattisen ja hierarkkisen hyvinvointipolitiikan sijasta. *Ekologisessa maailmassa* toiminnan lähtökohdaksi on luonnon ja biologisen monimuotoisuuden säilyttäminen. Oikeuttaminen tapahtuu ekologisten maailman periaatteiden mukaisesti esimerkiksi, kun hyvinvointipolitiikkaa arvioidaan sen ympäristövaikutusten kannalta (ks. esim. Gough & Meadowcroft 2011).

Edellä kuvatut oikeuttamisen maailmat eivät elä täysin erillä toisistaan. Toimijat usein oikeuttavat tai kritisoivat asioita yhdistämällä eri oikeuttamisen maailmoja. Tällöin ne voivat tulla asetetuksi harmoniseen rinnakkaiseloon, tai sitten niiden suhde voidaan muodostaa hierarkkiseksi ja jännitteiseksi (ks. Boltanski & Thévenot 2006; Blokker 2011, 255; Patriotta ym. 2011). Tiedyt oikeuttamisen maailmat asetetaan harmoniseen rinnakkaiseloon silloin, kun jokin asia oikeutetaan näiden maailmojen välisenä kompromissina eli ehdotus näyttäytyy perusteltuna kahden tai useamman oikeuttamisen maailman näkökulmasta.

Tietyn oikeuttamisen maailman periaatteita voidaan myös soveltaa toisen maailman mukaisten päämäärien tavoittelemisessa, jolloin niiden välinen suhde on hierarkkinen. Näin tapahtuu esimerkiksi, kun teollisuuden maailman mukaista toiminnan tehostamista esitetään tavoiteltavaksi markkinoiden maailman mukaisella kilpailuttamisella. Oikeuttamisen maailmojen välisessä vastakkainasettelussa puolestaan tietyn maailman arvojen mukaista ajattelua tai toimintaa kritisoidaan toisen maailman lähtökohtiin nojautuen. Tällaisesta vastakkainasettelusta on kyse esimerkiksi, jos hyvinvointipolitiikkaa arvostellaan siitä, että soveltaessaan liian innokkaasti tehokkuusajattelua (teollisuuden maailma) se laiminlyö tehtävänsä kansalaisten oikeuksien toteuttajana (kansalaisuuden maailma).

Seuraavassa paikallisten päivähoitopoliittisten käytäntöjen toimivuutta ja toimimattomuutta arvioivien paikallisten keskustelujen analyysissa tarkastelen ensinnäkin, mihin oikeuttamisen maailmoihin kuntapäätäjät ja kansalaiset näkemyksissään tukeutuvat ja miten he soveltavat näiden maailmojen lähtökohtia. Toiseksi kiinnitän huomiota siihen, millaisiin keskinäisiin suhteisiin he asettavat kyseiset oikeuttamisen maailmat. Ennen itse analyysiin siirtymistä esittelen vielä empiirisen aineistoni ja menetelmän, jonka avulla olen aineistoa analysoinut.

Aineisto ja sen lukutapa

Olen valinnut päivähoitokeskustelut empiiriseksi tarkastelun kohteeksi, koska suomalainen päivähoitojärjestelmä on ollut usein muutosten ja poliittisten keskustelujen kohteena. Kyseiset keskustelut sisältävät neuvotteluja ja kiistoja hyvinvointipolitiikan lähtökohdista ja käytännön ratkaisuista. Ne tarjoavat mahdollisuuden tutkia hyvinvointivaltioajattelun oletuksia, jotka keskustelijat jakavat tai jotka asettuvat keskusteluissa ristiriitaan.

Päivähoitojärjestelmään on tehty useita muutoksia sen jälkeen, kun ensimmäinen päivähoitolaki astui voimaan vuonna 1973. Muutoksissa päivähoitojärjestelmään on tullut lasten kotihoidon tuki, yksityisen hoidon tuki sekä subjektiivinen päivähoito-oikeus. Lasten päivähoito on myös ollut Suomessa varsin säännöllisesti julkisten keskustelujen aiheena. Lasten päivähoidosta on käyty keskusteluja paitsi valtakunnallisesti

myös paikallisesti, sillä kunnat ovat käyttäneet päivähoitopalvelujen järjestämisessä liikkumavaraansa. Selkein esimerkki liikkumavaran käyttämisestä ovat vapaaehtoiset kotihoidontuen ja yksityisen hoidon lisät, joita jotkut kunnat ovat maksaneet kuntalaisilleen. Aineistoni koostuu Oulussa vuosina 1999–2004 käydyistä päivähoitokeskusteluista. Oulun valitsemiseen vaikutti se, että kunta maksoi aineiston keräämisen aikana kotihoidon ja yksityisen päivähoidon kuntalisää, jotka ovat kuuluneet paikallisten päivähoitokeskustelujen kuumimpiin aiheisiin. Lisäksi Oulu kokeili tuolloin tilaaja-tuottajamallia päivähoitopalvelujen tuottamisessa ja kuului mallin varhaisimpiin soveltajakuntiin Suomessa. (Ks. myös Autto 2012, 70.)

Aineistossani ääntään käyttävinä toimijoina ovat kunnan viranhaltijat ja luottamushenkilöt sekä kansalaiset. Viranhaltijoiden ja luottamushenkilöiden ääntä edustavat 27 Oulun kaupungin päivähoitoa koskevaa asiakirjaa. Ne sisältävät käsiteltyjä valtuusto- ja kuntalaisaloitteita, kuntaorganisaation selvityksiä ja muita asiakirjoja. Asiakirjat olen löytänyt internethaulla Oulun kaupungin asiakirjoista. Tein haun ensin vuodelta 2002, minkä jälkeen täydensin sitä ottamalla mukaan vuodet 1999–2001 ja 2003. Hakusanoina käytin erilaisia versioita lasten päivähoidosta ja kotihoidosta. Asiakirjat käsittelevät enimmäkseen kunnallista päivähoitoa ja lasten kotihoidon kuntalisää. Varsinkin kunnanvaltuutetut pyrkivät usein tekemään toimintaansa näkyväksi median kautta ja saamaan näin aloitteilleen kannatusta niin kuntalaisten kuin muiden kuntapäätäjien keskuudessa. Tämän vuoksi valitsin aineistoon myös neljä Oulun seudulla ilmestyvän sanomalehti *Kalevan* mielipidepalstalla edellä mainittuna ajanjaksona ilmestynyttä mielipidekirjoitusta, joista kolme on kunnanvaltuutetun kirjoittamia ja yksi kunnan viranhaltijan. (Ks. myös Autto 2012, 70, 141.)

Kansalaisten äänen pyrin tavoittamaan seuraamalla kahta kanavaa, joiden kautta kansalaiset voivat luontevimmin astua julkisuuteen puolustamaan tai laajentamaan sosiaalisia oikeuksiaan. Analysoin ensinnäkin *Kalevan* mielipidepalstalla julkaistuja kirjoituksia. Ne ovat sellaisten henkilöiden kirjoittamia, joiden perheessä on päivähoitoikäisiä lapsia ja joilla on siten myös henkilökohtainen motivaatio vaikuttaa kunnalliseen päivähoitopolitiikkaan. Tämän aineiston keräsin käymällä

läpi *Kalevan* mikrofilmitallenteita Oulun kaupungin pääkirjastossa. Toiseksi analysoin Oulun kuntalaisten tekemiä kuntalaisaloitteita. Siinä missä mielipidekirjoitukset ovat mediajulkisuuteen sijoittuva reaktiivinen vaikuttamiskanava (Pekola-Sjöblom, Helander & Sjöblom 2002, 9), kuntalaisaloitteet edustavat institutionaalisen politiikan vastademokraattisia rakenteita, jotka tarjoavat kansalaisille mahdollisuuden valvoa vallanpitäjiä ja käyttää vastavaltaa heitä kohtaan (ks. Rosanvallon 2008). Kuntalaisaloitteet sisältävät kolme kansalaisjärjestön tekemää esitystä. Kuntalaisaloitteet hankin Oulun kaupungin internetsivuilta. Kuntalaisten kirjoittamia mielipidekirjoituksia ja aloitteita on aineistossani yhteensä 30, ja ne on kerätty vuosilta 2002–2004. (Ks. myös *Autto* 2012, 70–72.)

Analysoin kuntapäätäjien ja kansalaisten päivähoitopoliittisia tulkintoja lukemalla edellä kuvattua aineistoa useamman tarkentavan kysymyksen avulla. Ensinnäkin kysyn, mikä kirjoituksissa rakentuu hyvinvointivaltion päämääräksi ja käytännönpoliittiseksi ratkaisuksi, joka edesauttaisi päämäärän saavuttamista. Toiseksi kysyn, mikä on ongelma, johon kirjoitukset hakevat ratkaisua, ja mitä ne esittävät ongelman aiheuttajaksi. Kolmanneksi kysyn, millaista tietoa kirjoitukset käyttävät tulkintojensa tukena, ja neljänneksi, millaisia toimija-asemia ja odotuksia kansalaisille sekä kunnalle asiakirjoissa ja lehtikirjoituksissa rakentuu. (Lukutavan semioottisista lähtökohdista tarkemmin *Autto* 2012, 60–61; vrt. Boltanski & Thévenot 2006, 140–144; Luhtakallio & Ylä-Anttila 2011.) Kysymysten avulla teen päivähoitokeskusteluista havaintoja, joita tulkitsen aikaisemmin esittelemieni oikeuttamista koskevien ajatusten avulla. Tulkinnoilla pyrin tuomaan esiin kulttuurisia lähtökohtia tai järjestyksiä, joiden varaan hyvinvointivaltioajattelu rakentuu ja joihin tukeutuen hyvinvointivaltiota tuotetaan, puolustetaan ja kritisoidaan.

Luottamushenkilöt ja viranhaltijat

Kuntaorganisaatiossa käydyissä keskusteluissa esiintyy kahteen erilaiseen oikeuttamisen tapaan perustuvia näkemyksiä. Nämä näkemykset palautuvat kunnan ”kaksoisorganisaatioon” (Nousiainen 1998, 295), joka sisältää kunnan poliittisista arvoalinnoista vastaavan luottamus-

henkilöjärjestelmän sekä keinoja etsivät ja toteuttavat viranhaltijat. Aineistossani poliittisista arvovalinnoista ja kunnallisen hyvinvointipolitiikan suurista linjoista vastaavat luottamushenkilöt oikeuttavat näkemyksensä yleensä kansalaisuuden maailman mukaisesti. Käytännön toteuttamisesta vastaavat viranhaltijat puolestaan tukeutuvat teollisuuden maailman mukaiseen oikeuttamiseen.

Kunnanvaltuustossa istuvat luottamushenkilöt asettavat kunnallisen päivähoitopolitiikan päämääräksi kansalaisten oikeuksien toteuttamisen. Kunnalle he puolestaan asettavat velvollisuuden täyttää kansalaisten tarpeet. Luottamushenkilöiden näkemyksissä ongelmiksi rakentuvat kunnallisen päivähoitojärjestelmän puutteista perheille aiheutuvat ongelmat ja niiden tuottama perheiden välinen eriarvoisuus. Ratkaisuksi he esittävät nopeita korjauksia kunnan päivähoitojärjestelmään. Luottamushenkilöiden esityksissä huolenaiheeksi nousevat usein sellaisten perheiden tarpeet, joiden elämäntilanne poikkeaa lapsiperheiden enemmistöstä ja joiden tarpeita lapsiperheiden enemmistölle suunniteltu päivähoitojärjestelmä ei täytä. Toisin sanoen ongelmana on marginaaliperheiden tarpeita huonosti huomioiva päivähoitojärjestelmä, joka osaltaan on tuottamassa lapsiperheiden eriarvoisuutta. Tämä tulee esille esimerkiksi kahdeksan kaupunginvaltuutetun tekemässä valtuustoaloitteessa (Kevi:830/1999), jossa he esittävät juhlapyhien aikana tarjottavien päivähoitopalvelujen parantamista:

Perheissä, joissa lapsen huoltajat ovat vuorotyössä, syntyy juhlapyhinä hoitopaikan suhteen ongelmia, koska vuorotyöläisten lasten kaikki hoitopaikat ovat kiinni. Vuorotyöläisten lasten korvaaviksi hoitopaikoiksi on osoitettu mm. lastenkoteja, joita vanhemmat eivät pidä asianmukaisina ratkaisuinä. (Kevi:830/1999.)

Viranhaltijat soveltavat kansalaisuuden maailman sijasta teollisuuden maailman arvoja. Heidän tulkinnoissaan kunnan toiminnan tavoitteena on taloudellinen tehokkuus ja päivähoitojärjestelmän kokonaisvaltaisen toimivuuden turvaaminen. Kun luottamushenkilöt nostavat perheiden poikkeavat tai marginaaliset tarpeet toiminnan keskipisteeseen, viran-

haltijoiden tulkinnoissa marginaalisiin tarpeisiin vastaaminen merkitsee uhkaa, että päivähoidosta vastaavan yksikön taloudelliset raamit ylittyvät. Näkemyksessä erityistarpeiden huomioiminen voi vaarantaa palvelujen tuottamisen kokonaisvaltaisen toimivuuden. Tämä näkemys tulee esille esimerkiksi päivähoidon ja perhetyön yksikön vastauksessa edellä mainitsemaani valtuustoaloitteeseen. Yksikön vastaus kertoo, että vähäisen lapsimäärän hoitaminen päiväkodissa juhlapyhien aikaan vaarantaa päivähoitojärjestelmän kokonaisvaltaisen toimivuuden vaikeuttamalla palvelujen toteuttamista silloin, ”kun suurin osa lapsista on hoidossa”:

Mikäli perheillä on ongelmia juhlapyhien hoitojärjestelyissä, on varahoitona tarjottavissa Onnelan vastaanottokoti, johon tarvittaessa palkataan päivähoidon työntekijä lasten mukaan. Onnelan soveltuminen varahoitopaikaksi on selvitetty, sillä hoitojärjestelyistä on tehty hallintokantelu 3.9.1998 Oulun lääninhallituksen sosiaali- ja terveysosastolle. Lääninhallitus on tutkinut asian. Saatujen selvitysten mukaan Onnelassa annettava päivähoito täyttää päivähoitoasetuksen (239/73) 8 §:n säädökset, joten hallintokantelu ei tältä osin antanut aihetta enempiin toimenpiteisiin.

Mikäli ympärivuorokautisen päiväkodin aukioloaika mitoitetaan myös juhlapyhien ajaksi mahdollista tarvetta varten, joka on vähäistä, se vaatii henkilöstön lisäystä ja aiheuttaa sen, että henkilöstöä on poissa vuorovapailla silloin kun suurin osa lapsista on hoidossa. Tästä on kokemusta muutaman vuoden takaa pääsiäisen ajalta, jolloin 5 työntekijää hoiti 2 lasta 100 %:n pyhätyökorvauksilla ja lisäksi aiheutui sopimusten mukaiset ylimääräiset vapaa-päivät. Toiminta vaikeutui koko kevätkaudeksi samanai-kaisten talvilomien vuoksi. (Kevi:830/1999.)

Edellisessä lainauksessa tulee esille, miten viranhaltijoiden näkemysten toimintaa oikeuttava tieto poikkeaa luottamushenkilöiden tulkintojen

vastaavasta. Valtuustoaloitteessa luottamushenkilöt perustelivat tarvetta päivähoitopalvelujen laajentamiselle vanhempien näkemyksellä siitä, mikä on asianmukaista palvelua ja mikä ei. Viranhaltijatahon vastaus puolestaan vetoaa aikaisempien kokemusten lisäksi valvovan viranomaisen lausuntoon, jonka mukaan vallitseva toimintatapa täyttää lain vaatimukset: ”Saatujen selvitysten mukaan Onnelassa annettava päivähoito täyttää päivähoitoasetuksen (239/73) 8 §:n säädökset, joten hallintokantelu ei tältä osin antanut aihetta enempiin toimenpiteisiin”. Boltanskin ja Thévenot’n (2006) mukaan lainmukaisuus on kansalaisuuden maailman keskeinen arvo. Toiminnan lainmukaisuusvaatimusten täyttäminen voidaan kuitenkin tulkita myös teollisuuden maailman mukaisena oikeutuksena: se osoittaa, että kunta täyttää tehtävänsä lakisääteisten palvelujen tuottajana riittävän tehokkaasti.

Viranhaltijat oikeuttavat kunnan toimintatapoja viranomaisten tai asiantuntijoiden lisäksi alueellisella vertailulla. Esimerkiksi lausunnossa valtuustoaloitteeseen, joka esittää päiväkotilasten henkilökohtaisten avustajien määrän lisäämistä, viranhaltija puoltaa esitystä toteamalla, että erityislastentarhanopettajia on ”vähemmän kuin missään Oulun vertailukaupungissa” (Kevi:2227/2002). Kuntien välisessä vertailussa on kyse teollisuuden maailman mukaisesta ajatuksesta, että kunnallinen päivähoitojärjestelmä tarvitsee kunnan kokoon mitoitettut ja muissakin vastaavanlaisissa kunnissa tarpeelliseksi katsotut resurssit tai välineet toimiakseen luotettavalla tavalla (ks. myös Autto 2012, 138). Oulun kaupungin sosiaali- ja terveystoimessa kokeillun tilaaja-tuottajamallin sovelluksen myötä myös yksittäisten päiväkotien toiminnan tehokkuutta ja erityisesti taloudellisuutta arvioitiin vertaamalla niitä ”verrokkipäiväkoteihin” (esim. Kevi:2611/2001; Sote:2835/2003).

Viranhaltijat osoittavat myös kykyä sopeutua tilanteeseen tuketumalla teollisuuden maailman lisäksi muihin oikeuttamisen maailmoihin. Päivähoidon vaihtoehtoisia tuotantotapoja koskevassa asiakirjassa sovelletaan markkinoiden maailman mukaista ajattelua, jossa lapsiperheet asemoidaan kuluttajiksi. Asiakirjassa harkinnanvarainen yksityisen hoidon kuntalaiset esitetään välineenä, jolla voidaan vastata kuluttajakansalaisten haluihin ja tarpeisiin: ”Yksityinen päivähoito täydentää kunnallista palveluvarustusta monimuotoisuudellaan lisäten

perheiden valinnanmahdollisuuksia lastensa päivähoidon suhteen” (Sote:2338/2003). Tästä huolimatta kunnan viranhaltija soveltaa kodin maailman arvoja vastauksessa kuntalaisaloitteeseen (Sote: 3942/2001), joka esittää yksityisen hoidon tuen kuntalaisen maksamista myös silloin, kun toinen vanhemmista on kotona. Kuntalaisaloitteen mukaan perheen kolmivuotias lapsi joutuu vaihtamaan tutun yksityisen päivähoitopaikansa kunnalliseen päivähoitoon, jonka lapselle takaa subjektiivinen päivähoito-oikeus. Vaihdon syynä on, ettei kaupunki maksa yksityisen hoidon tukea, kun perheeseen syntyy kotona hoidettava pikkusisar. Viranhaltijan vastaus aloitteeseen on seuraavanlainen:

Sosiaali- ja terveyslautakunnan hyväksymien periaatteiden mukaisesti yksityisen hoidon tuen kuntalaisää ei makseta, mikäli toinen vanhemmista on kotona. Tuki on täysin kunnan harkinnassa ja sillä on haluttu tukea yksityisiä päiväkoteja päivähoitopalvelujen tuottamisessa.

Ensisijaisena tavoitteena ei ole ollut mahdollisesti syntyvät säästöt. Ratkaisulla on haluttu korostaa vanhempien ensisijaista oikeutta ja velvollisuutta hoitaa lapsensa heidän ollessaan kotona, sillä useiden lastenpsykiatrien ja psykologien asiantuntijanäkemyks on, että pienimpien lasten paras hoitopaikka on oma koti erityisesti silloin, kun toinen vanhemmista on kotona.

Näille perheille on kehitetty kevyempiä hoitovaihtoehtoja, kuten avoimet päiväkodit ja kerhot, joissa ollaan muutama tunti kerrallaan sovittuina päivinä viikossa. (Sote:3942/2001.)

Vastauksessa viranhaltija korostaa kodin maailman arvojen mukaisesti perheen hoivavastuuta ja kodin antaman turvan tärkeyttä toteamalla, että vanhemmilla on ensisijainen oikeus ja velvollisuus hoitaa lapsiansa ollessaan kotona. Vastaus alleviivaa sellaista kodin ja vanhempien erityistä, henkilökohtaisiin suhteisiin perustuvaa kykyä hoitaa lastaan, jota on käytetty päivähoitokeskusteluissa yleisesti äidin, isän ja perheen hoitovastuun korostamiseen (ks. Autto 2007). Vastauksessa kunnan toi-

minnan päämääränä esitetään ennen kaikkea lapsen edun turvaaminen. Lapsen etua koskeva tietämys liitetään siinä vanhempien sijasta asiantuntijoihin – päinvastoin kuin päivähoidon vaihtoehtoisia tuotantotapoja käsittelevän asiakirjan markkinoiden maailman mukaisessa puheessa. Näiden asiantuntijoiden mukaan lasten paras hoitopaikka on koti erityisesti silloin, kun toinen vanhemmista on kotona. Näin vastaus oikeuttaa sen, että kunta ohjaa kansalaisten toimintaa rajoittamalla heidän vaihtoehtojaan. Rajoittamisen päämääränä on saada vanhemmat toimimaan kunnan toivomalla tavalla, eli tässä tapauksessa kantamaan vastuunsa lapsensa hoitajina. Kriittisen tulkinnan mukaan kodin maailman soveltaminen antaa tässä yhteydessä oikeuden kansalaisten ohjaamiselle siten, että he toimisivat teollisuuden maailman näkökulmasta katsottuna toivotulla tavalla, mikä edellisen lainauksen mukaan ei ole ”ensisijaisena tavoitteena”. Myös markkinoiden maailman mukainen valinnanvapauden korostaminen voidaan tulkita välineeksi, jolla piilotetaan toisenlaiset poliittiset päämäärät (ks. Autto 2012, 153–154; Newman & Clarke 2009, 80). Pragmaattisen sosiologian näkökulmasta kodin ja markkinoiden maailmojen soveltaminen kertoo myös näiden maailmojen sisältämien arvojen vahvasta asemasta kyseisissä tilanteissa.

Myös kunnan luottamushenkilöt osoittavat kykyä soveltaa tilanteeseen sopivia yleisiä oikeuttamisen tapoja. Vaikka he istuvat valtuustossa poliittisten puolueiden edustajina, he asettavat kunnan toiminnalle päämääriä tavalla, joka on usein ristiriidassa heidän puoluetovereidensa eduskunnassa ajamien päämäärien ja valtakunnan tason puoluepoliittisten vastakkainasettelujen kanssa (ks. myös Autto 2012). Tämä tulee esille kotihoidon tuen kuntalisää koskevissa paikallisissa keskusteluissa, joihin luottamushenkilöt osallistuvat kaupunginvaltuuston lisäksi sanomalehti *Kalevan* mielipidesivulla. Kuntalisä on kunnille vapaaehtoinen tuki, jolla useat kunnat ovat pyrkineet lisäämään kotona hoidettavien lasten määrää sekä näin lieventämään subjektiivisesta päivähoito-oikeudesta niille aiheutuvia kustannuksia ja käytännön ongelmia päivähoitopaikkojen järjestämisessä. Keskusteluissa kuntalisästä, tai ”Oululisästä”, esimerkiksi sosiaalidemokraattien ja vasemmistoliiton edustajat puhuivat kotihoidon tuen puolesta, toisin kuin näiden puolueiden kansanedustajat, jotka noina vuosina pyrkivät hallituksesta käsin edistämään päivähoitoa ja

torjumaan erityisesti oppositioasemassa olleen keskustapuolueen esitykset kotihoidon tuen parantamisesta (ks. Autto 2012; 2005).

Esimerkiksi vasemmistoliiton kaupunginvaltuutettu kritisoi kirjoituksessaan (*Kaleva* 18.8.2002) kuntalisän saamiselle asetettuja ehtoja poliittiselle vasemmistolle tavanomaisilla päämäärillä: kansalaisuuden maailman mukaisella tasa-arvon edistämisellä ja tuloerojen kaventamisella. Toisaalta hän tukeutuu eduskunnan oikeistopuolueiden puheista tuttuun ajatukseen, että päivähoitopolitiikan tulisi kodin maailman arvojen mukaisesti ohjata perheitä kantamaan hoitovastuunsa. Kyseinen luottamushenkilö esittää kuntalisän saamisen ehtojen ohjaavan perheitä turvautumaan mieluummin päivähoitoon eli tukevan perheiden haluttomuutta kantaa hoitovastuutaan: ”Lakisääteisen päivähoito-oikeuden laajennettua koskemaan kaikkia lapsia perheen elämäntilanteesta riippumatta on käynyt niin, että Oululisän ehdot pikemminkin kannustavat näitä perheitä tuomaan lapsensa kunnalliseen päivähoitoon kuin hoitamaan lapsensa kotona” (*Kaleva* 17.8.2002). Korostamalla lapsiperheiden ”aitoa valinnanmahdollisuutta” vasemmistoliiton valtuutettu tukeutuu puolestaan markkinoiden maailman mukaiseen tapaan asemoida perhe kuluttajaksi, mikä oli tuolloin etenkin keskustalle ja kokoomukselle ominaisia päivähoitopolitiikan oikeuttamisen tapoja (ks. Autto 2012). Näin hän muodostaa kritiikissään kansalaisuuden, kodin ja markkinoiden maailmojen välisen kompromissin, jossa kuntalisän toimivuutta arvioidaan samanaikaisesti kolmen maailman lähtökohdista. Luottamushenkilön esittämän kritiikin mukaan kuntalisän saamisen ehdot ovat ongelmalliset kaikkien näiden kolmen maailman näkökulmista katsottuna.

Sosiaalidemokraattien valtuutetun myöhemmin kirjoittama mielipidekirjoitus (*Kaleva* 19.9.2004) painottaa edellistäkin voimakkaammin markkinoiden maailman arvoja, joissa päämääränä korostuvat asiakkaan itse määrittelemät halut ja tarpeet sekä asiakkaiden kysyntään vastaaminen. Kirjoituksessaan kunnanvaltuutettu asettaa päämääräksi markkinoiden maailmaan perustuvan päivähoitojärjestelmän. Hän kuvaa markkinoiden maailman mukaisen politiikan nykyaikaisena. Sen kielteisenä vastakohtana hän esittää kunnan harjoittaman, palvelujen käyttäjiä rajoittavan ja heitä ohjaamaan pyrkivän politiikan, jota hän

kuvaa ajastaan jälkeen jääneenä ja holhoavana hyvinvointipolitiikkana. Näin hän myös kritisoi markkinoiden maailman arvoihin tukeutuen kodin ja teollisuuden maailman mukaisia pyrkimyksiä ohjata vanhempia toimimaan kunnallistalouden tai lapsen edun kannalta toivotulla tavalla. Kyseinen kunnanvaltuutettu liittyy palvelumuodon valintaa koskevan tietämyksen palvelujen käyttäjiin eli tässä tapauksissa perheisiin, eikä edes asiantuntijoiden tulisi ”sanella” heille mikä on ”Ainoa Oikea Vaihtoehto”:

Ei kertakaikkiaan kuulu moniarvoiseen yhteiskuntaan sanella perheille (edes tieteelliseltä) puhujakorokkeelta, mikä on heille Ainoa Oikea Vaihtoehto. (...) Tällä hetkellähän hyvästä tahdosta huolimatta äidin tai isän ryhtyminen hoitamaan lastaan kotona ei ole perheille taloudellisesti kilpailukykyinen vaihtoehto. Siksi minäkin tervehdin ilolla punamultahallituksen päätöstä nostaa kotihoidontukea. Nyt tarvitaan myös kunnilta vastaavaa linjakkuutta uudistaa jälkijättöiset kotihoidontuen kuntalisät. (...) Perhe valitkoon heille sopivan muodon. Tätä ajatellen Lapsiperheiden etujärjestö Lapen esittämä tasarahamalli on vähintäänkin tutkimisen arvoinen. Tasarahamallissa kaikista alle kouluikäisistä lapsista saa tietyn summan, jonka perhe saa itse käyttää heille sopivaan hoitomuotoon.

Olisiko tämä pitkässä juoksussa oikeansuuntainen malli ajassa, jossa kaikin puolin korostuvat yksilölliset tarpeet? Onhan myös perhepolitiikan oltava ajan hengessä. (*Kaleva* 19.9.2004.)

Lainauksessa valtuutettu esittää Lapsiperheiden etujärjestön lanseeraaman ”tasarahamallin” yhtenä mahdollisuutena rakentaa päivähoitopolitiikkaa markkinoiden maailman näkökulmasta oikeaan suuntaan. Eduskunnassa tasarahamalliesitys sai 2000-luvun alussa kannatusta näkyvimmin keskustan riveissä, joka oli sosiaalidemokraattien johtaman hallituksen aikaan opposition suurin puolue (ks. Autto 2012). Lainauksessa toivotunlaista politiikkaa harjoittavana mainittu ”puna-

multahallitus” oli keskustan johtama, mutta se piti sisällään myös sosiaalidemokraatit. Näin ollen sosiaalidemokraattien valtuutettu käytti tarjolla olevaa mahdollisuutta vedota hallituksen valtakunnan tason politiikkaan muodostamatta ristiriitaa oman puoleensa ajaman politiikan kanssa.

Kansalaisten esittämä kritiikki

Kansalaisten paikallisissa päivähoitokeskusteluissa esittämä kritiikki kohdistuu ennen kaikkea kunnan teollisuuden maailman mukaiseen toimintaan. Kansalaiset oikeuttavat kritiikkinsä kahdella tavalla. Ensinnäkin he esittävät teollisuuden maailman sisäistä kritiikkiä. Tällöin he eivät kyseenalaista kunnan harjoittaman päivähoitopolitiikan päämääriä vaan tapoja ja keinoja, joilla kunta pyrkii näitä päämääriä toteuttamaan. Toisessa kritiikin oikeuttamisen tavassa kansalaiset kritisoiivat kunnan päivähoitopolitiikan lähtökohtana olevia teollisuuden maailman arvoja asettamalla ne vastakkain kansalaisuuden maailman arvojen kanssa. Tarkastelen näistä kahdesta ensin lähemmin teollisuuden maailman sisäistä kritiikkiä. Tämän jälkeen siirryn viimeksi mainittuun kritiikkiin, jossa oikeuttamisen maailmat asetetaan vastakkain.

Kun kansalaiset kritisoiivat kunnan toimintaa teollisuuden maailman sisältä käsin, kritiikki kohdistuu erityisesti kunnan toiminnan tehottomuuteen. Tehottomuus on kritiikissä ongelma, jota vastaan kunta taistelee pyrkiessään kohti päämääräksi asettua kustannustehokasta palvelutuotantoa. Esimerkiksi erään kunnallisen päiväkodin lakkauttamispäätöstä kritisoiava kuntalaisaloite (Kevi:1154/2003) perustelee usealla teollisuuden maailman mukaisella argumentilla tarvetta perua päätös ja jatkaa päiväkodin toimintaa. Aloitteessa todetaan, että päiväkodissa ei ole ollut ongelmia saada tarpeeksi lapsia hoitopaikkoihin nähden, joten se on toiminut tehokkaasti ja ”Lakkauttamisen perustelu tyhjäkäynnillä olevilla hoitopaikoilla ei siten koske” kyseistä päiväkotia. Kirjoittaja toteaa myös, että kaupungin asuinalueiden suunnitelmien perusteella päivähoitopaikkojen kysyntä tulee jatkossa vain lisääntymään kyseisessä kaupunginosassa. Lisäksi hän käyttää tiedollisena resurssina kunnalta saatuja lukuja ja niiden perusteella tehtyjä laskelmia, joiden mukaan päiväkoti on toiminut taloudellisesti tehokkaasti.

Taloudellisen tehokkuutensa perusteella kyseisen päiväkodin tulisi olla lakkautettavien päiväkotien listalla häntäpäässä, ei sen kärjessä:

Taikasaaren käyttömenot ovat olleet vain 800 000 mk vuodessa. Se on siis toiminut selvästi keskimääräistä alhaisemmilla kustannuksilla. Veronmaksajana en voi sietää sitä, että kaupungin veromarkkoja tuhlataan ylläpitämällä kalliita päiväkotiyksiköitä ja karsimalla edullisimmasta päästä. Taikasaaren kohdalla kannattaisi miettiä miksi kustannukset ovat pienemmät ja ehkä hyödyntää tietoa muissakin päiväkodeissa. (Kevi:1154/2003.)

Paikallisissa päivähoitokeskusteluissa esittämillään tulkinnoilla kansalaiset osoittavat kykyä tunnistaa oikeutukset, jotka saavat vastakaikua etenkin kunnan kaksoisorganisaation keinoja etsivässä ja toteutuksesta vastaavassa osassa. Teollisuuden maailman mukaisesti argumentoidessaan he vakuuttavat myös suurta yleisöä siitä, että heidän esityksensä päivähoitojärjestelmän kehittämisestä palvelee yhteistä hyvää tai kaikkien kansalaisten etua. Tämä havainto puhuu vastaan oletusta, että kansalaisten julkisissa keskusteluissa esittämät argumentit ja tulkinnat poikkeaisivat olennaisesti esimerkiksi poliitikkojen vastaavista. (ks. myös Autto 2012.) Kansalaisten aloitteet päivähoitojärjestelmän muuttamiseksi saavat laajaa yleisöä puhuttelevaa voimaa myös siitä, että ne tulevat joskus yhdistysten kautta. Tämä vähentää vaaraa, että aloitteen nähtäisiin edustavan vain sen esittäjän yksityisiä intressejä.

Yhdistysten kautta tulevissa aloitteissa on huomioitu erityisen hyvin kunnan teollisuuden maailman mukaiset tavoitteet. Esimerkiksi Oulun seudun astma- ja allergiayhdistyksen tekemä kuntalaisaloite (Kevi:4040/2001) perustelee allergisten lasten päiväkodin perustamisen tarvetta kunnan toiminnan taloudellisuudella ja työelämän toimivuuden varmistamisella: lapsen heikentynyt terveydentila, joka johtuu sopimattomasta hoidosta, lisää kunnan terveystalvelujen kustannuksia ja vanhempien poissaoloja työstä. Näin allergiapäiväkodin perustaminen näyttäytyy keinona, jolla kunta voi toimia kustannustehokkaasti ja tuotantoelämän toimivuutta edistäen. Aloite oikeuttaa esityksensä myös

vetoamalla tiedollisena lähteenä toimivaan vertailuun, jota aikaisemmin totesin erityisesti kunnan viranhaltijoiden soveltavan. Aloite vertaa Oulun kaupunkia muihin samankokoisiin kaupunkeihin ja toteaa niissä jo olevan allergiapäiväkoteja.

Myös Oulu Sámit -yhdistys soveltaa teollisuuden maailman arvo- ja aloitteessaan, jossa se esittää saamenkielisen päiväkotitoiminnan aloittamista. Yhdistys soveltaa teollisuuden maailman mukaista ajattelua ennen kaikkea esittämässään käytännön ratkaisussa. Esityksen mukaan saamenkielinen päiväkotitoiminta voitaisiin aloittaa vuoden mittaisella kokeilulla, jossa lapsille annettaisiin mahdollisuus viettää yksi päivä viikossa saamenkielisessä päivähoidossa keskitetysti yhdessä päiväkodissa. Aloitteessa esitetään, että saamenkielisen päivähoiton pysyvistä järjestelyistä päätetään vasta kokeilusta saatujen kokemusten perusteella. Näin kunnallisen päivähoiton uusi palvelumuoto ei vaatisi suuria panostuksia, jotka aiheuttaisivat kunnan päivähoitojärjestelmän kokonaisvaltaisen toimivuuden vaarantumisen, joka on teollisuuden maailman suurimpia vihollisia:

Kokeilu voitaisiin aloittaa tarjoamalla saamenkielisten perheiden lapsille mahdollisuus olla yhtenä päivänä viikossa saamenkielisessä päivähoidossa. Saamenkielinen päivähoito voitaisiin keskittää yhteen päiväkotiin, johon muissa päiväkodeissa normaalisti ovat lapset tuotaisiin tiettyinä päivinä viikossa. Jos kokeilusta kiinnostuneita vanhempia tulee mukaan muista kunnista, tulisi kaupungin neuvotella niiden kanssa kulujen jaosta. Kokeilun pituus olisi yksi vuosi, jonka jälkeen päätettäisiin jatkotoimista.

Kokeilun avulla voitaisiin selvittää ensinnäkin mitkä olisivat parhaat keinot yllämainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi Oulun kaupungin päivähoitopalvelujen puitteissa ja toiseksi kartoittaa kuinka paljon saamenkielisiä palveluja haluavia lapsia Oulun kaupungissa ja sen lähialueilla on. (Sote:1200/2002.)

Yhdistys oikeuttaa esityksensä myös vetoamalla perustuslakiin, joka takaa saamelaisille oikeuden kehittää ja edistää kulttuuriaan, sekä päivähoitolakiin, joka yhdistyksen mukaan edellyttää saamenkielisen päivähoiton järjestämistä. Lakiin vetoaminen on tulkittavissa teollisuuden maailman arvoihin tukeutumisena. Tämä on myös viranhaltijoiden lähtökohta heidän perustellessaan kunnan toimintatapoja sillä, että niillä kunta täyttää tehokkaasti roolinsa laillisten velvoitteidensa toteuttajana. Analysoimissani päivähoitokeskusteluissa kansalaiset kritisoivat kunnan toimintaa siitä, että vaikka lainsäädäntö ja järjestelmä ovat hyviä, kunnan viranhaltijat ja päättäjät eivät toteuta omia tehtäviään järjestelmän osana (ks. *Kaleva* 22.2.2002). Lakiin vetoaminen noudattaa kuitenkin myös kansalaisuuden maailman mukaista oikeuttamista, jossa lähtökohtana on kansalaisten oikeuksien toteutuminen. Lisäksi yhdistyksen aloite kuvaa markkinoiden maailman logiikan mukaisesti, kuinka kyseisellä alueella on kysyntää saamenkieliselle päivähoitolle, mihin kunnan palveluntuottajana olisi reagoitava. Näin aloite on esimerkki siitä, miten myös kansalaiset ja heitä edustavat järjestöt tukeutuvat päivähoitokeskusteluissa tekemissään esityksissä ja esittämässään kritiikissä samanaikaisesti erilaisiin normatiivisiin lähtökohtiin.

Perustelemme esitystämme ensinnäkin sillä, että Oulu on pääkaupunkiseudun ohella toinen kasvukeskuksista, johon Lapin muuttoliikenne suuntautuu. Kaikista Suomen noin 7000 saamelaisesta jo lähes puolet asuu saamelaisalueen (Inarin, Utsjoen ja Enontekiön kunnat, Sodankylän kunnan pohjois-osa) ulkopuolella. Oulun seudulla arvioidaan asuvan pysyvästi ainakin parisataa saamelasta.

Toiseksi Oulun yliopisto on ainoa paikka Suomessa, jossa voi yliopistotasolla opiskella saamea tohtorintutkintoon saakka ja saamelaiset opiskelevat yliopiston lisäksi monissa muissa oppilaitoksissa. Akateemiset opinnot kestävät vuosia ja sinä aikana saamelaiset opiskelijat usein perustavat perheen ja tekevät lapsia. Monet saamenkielisistä opiskelijoista jäävät lisäksi valmistuttuaan asumaan Ouluun ja Oulun seudulle.

Kolmantena perusteluna toteamme, että koska saamelaisille on Suomen perustuslaissa taattu oikeus kehittää ja edistää kulttuuriaan ja mm. päivähoitolaki edellyttää saamenkielisen päivähoidon järjestämistä, toivomme sen olevan mahdollista myös kansainvälistyvässä ja monikulttuuristuvassa Oulussa. (Sote:1200/2002.)

Kuten aikaisemmin mainitsin, kansalaiset kritisoivat kunnan teollisuuden maailman mukaisia toimintatapoja myös kansalaisuuden maailmasta käsin asettaen näiden maailmojen lähtökohdat vastakkain. Kansalaisuuden maailmaa soveltaessaan he asettavat kunnan toiminnan päämääräksi tarjota kuntalaisille palveluita, joihin he ovat oikeutettuja. Kansalaiset kritisoivat kuntaa esimerkiksi siitä, ettei se kohtele perheitä tasavertaisesti ja ettei se panosta riittävästi siihen, että päivähoitopalvelut vastaisivat perheiden ja lasten tarpeisiin. Perustavanlaatuisena ongelmana he esittävät, että kunnan lähtökohtana on lasten ja perheiden tarpeiden tyydyttämisen sijasta toiminnan taloudellisuus.

Esimerkiksi kirjoituksessa ”Suomi huipulla, lapset heitteillä” (*Kaleva* 22.3.2002) eräs äiti kritisoi kunnallisten päivähoitopalvelujen teollista toteuttamista asettamalla sen vastakkain kansalaisten oikeuksien toteuttamisen päämäärän kanssa. Kirjoituksessa rakentuu ristiriitainen suhde maan taloudellisen tilanteen ja kunnallisen päivähoitojärjestelmän välille: Suomella menee taloudellisesti hyvin, mutta kunnat laiminlyövät lasten sosiaalisia oikeuksia siirrellessään heitä ”tehokkuuden nimissä paikasta toiseen”. Ongelman taustalla kirjoittaja näkee kuntien liian vapaat kädet toimia haluamallaan tavalla, niillä kun ei ole ”palveluhenkeä” eikä niiden ”viisauteenkaan” kannattaisi luottaa. Kirjoitus nostaa esille kansalaisuuden maailmasta käsin myös ongelman, että kuntien toimintavapauden seurauksena kansalaisten lakisääteisten oikeuksien toteutuminen voi vaihdella asuinkunnasta riippuen, mikä asettaa kansalaiset keskenään eriarvoiseen asemaan:

Suomessa ylpeillään sillä, että meillä menee hyvin. Kennellä meillä? Ei ainakaan lapsilla! Tutkimusten mukaan peräti neljäsosa lapsistamme voi huonosti. Miksi? Siksi,

että meillä ei haluta panostaa lasten maailmaan, tai koko lapsuuteen yhtenä tärkeimmistä ajanjaksoista.

Meillä on kyllä hieno lainsäädäntö, jonka pitäisi turvata lasten ja lapsiperheiden oikeudet, mutta missään muualla maailmassa eivät virkamiehet eivätkä kunnan päättäjät kilpaile sillä, kuinka rikkoa annettuja säädöksiä ja ohjeita. Järjestelmä on kyllä hyvä, mutta sitä vesitetään koko ajan, koska vastuuta ei kanna kukaan. Lapsiryhmiä täytetään palapelimäisesti matematiikkasirkuksessa, jossa lapsi ei ole enää lapsi vaan prosenttiosuus, jota siirrellään tehokkuuden nimissä paikasta toiseen. Lapsi on kuitenkin aina yksi kokonaisuus. Ei koululuokkiinkaan oteta täytelapsia korkeamman käyttöasteen toivossa. Miten sitten alle kouluikäisiä voidaan kohdella näin?

Lapsille kuuluu turvallinen varhaiskasvatus ja päivähoito sekä vanhemmille tuki kasvatustyöhönsä. Perheet myös maksavat siitä, kaikki samoin perustein riippumatta asuinpaikastaan. Kuitenkin asuinpaikka ja erityisesti paikkakunnan päättäjien ymmärrys lapsuudesta ja lasten maailmasta näyttää ratkaisevan, mitä palveluja perhe rahallaan saa. (*Kaleva* 22.3.2002.)

Kirjoittaja ei tyydy kritisoimaan kunnan teollisuuden maailman muukaista toimintaa pelkästään kansalaisuuden maailmaan nojaten, vaan hän ottaa sen rinnalle markkinoiden maailman sekä kritisoi kunnan toimintaa myös teollisuuden maailman sisältä käsin. Markkinoiden maailmaa hän soveltaa asettaessaan päivähoitoikäisten lasten vanhemmat maksavan asiakkaan rooliin, jossa heille kuuluu oikeus määrittää lapsensa tarpeet ja saada rahoilleen vastinetta. Kunnalle puolestaan rakentuu rooli toimijana, jonka tulee antaa lapsiperheille päätäntävaltaa sekä vastata niiden palvelukysyntään:

Lapset ovat monissa kunnissa ylisuurissa päivähoitoryhmissä ja liian pienissä tiloissa. Päiväkodit ja ryhmäperhepäiväkodit on aikanaan mitoitettu tietylle määrälle lapsia,

ja sosiaalihalitus määrittä tarkasti lasten tilatarpeen ja mitoitukset. Ohjeet haudattiin sosiaalihalituksen myötä: uskottiin kuntien viisauteen. Mutta nyt meno on villiä! Suomalaiset lapset tuskin ovat ainakaan pienentyneet tai muuttuneet suolapatsaiksi.

Kunnan palveluhenkeä kuvaa lisäksi se, että useat niistä kasaavat lapset kesä-, syys-, joul- ja hiihtolomilla niin sanottuihin päivystäviin päivähoitoyksiköihin eli vieraseen ympäristöön ja vieraiden ihmisten pariin. Kaikki tutkittu tieto kuitenkin alle kouluikäisistä lapsista osoittaa, että pienille lapsille tärkeintä on tuttuus, turvallisuus ja pysyvyys. Jo lasten turvallisuuden kannalta tällainen kokoaminen on riski, sillä noina aikoina vierassa oloissa sattuu myös eniten vahinkoja ja tapaturmia. Eli lasten ryhmien tulee olla riittävän pieniä.

Vanhemmilla on hyvinvointivaltiossa oikeus saada lapsilleen laadukkaat ja tasavertaiset päivähoitopalvelut. Vanhempien kannattaakin miettiä, mistä he maksavat, mitä he saavat ja kuka heidän lastensa asioista päättää. Se on ainakin varmaa, että jos lapsissa säästetään nyt, niin lasku maksetaan tulevaisuudessa. Lasku lankeaa meille kaikille ja seuraukset vaikuttavat meidän kaikkien kansalaisten elämään. Eikö 90-luku opettanut mitään? (*Kaleva* 22.3.2002.)

Teollisuuden maailman sisäinen kritiikki tulee esiin kirjoittajan ko-rostaessa, että tehokkaasti toimiva järjestelmä ei säästä investoinneissa lapsuuteen, sillä ”jos lapsissa säästetään nyt, niin lasku maksetaan tulevaisuudessa”. Paikallisen päivähoitojärjestelmän toimivuus näyttäytyy kaikkia veronmaksajia koskevana asiana eli koko kansakunta asetetaan hyötyjäksi. Lisäksi todetessaan, että ”meillä ei haluta panostaa lasten maailmaan, tai koko lapsuuteen yhtenä tärkeimmistä ajanjaksoista”, kirjoittaja tukeutuu päivähoitokeskusteluissa yleisemminkin esiintyvään oikeuttamisen tapaan, jossa päämääräksi rakentuu lapsuuden varjeleminen teollisuuden maailman tehokkuuspyrkimyksiltä. Tämän

argumentin voi tulkita inspiraation maailman mukaiseksi ajatteluksi, jossa pyritään kunnioittamaan kansalaisten yksilöllisiä voimavaroja ja itsensä toteuttamista (ks. Autto 2012, 77–78).

Lopuksi

Tässä artikkelissa olen Boltanskin ja Thévenot'n ajatuksia soveltaen tarkastellut, miten kuntapäätäjät ja kansalaiset osallistuvat hyvinvointivaltiota koskeviin keskusteluihin, millaisia päämääriä he asettavat hyvinvointivaltiolle ja millaisia tulkintoja he esittävät valtion, kunnan ja kansalaisten välisistä suhteista. Edellä esiin tuomani havainnot paikallisista keskusteluista puhuvat vastaan oletusta, että hyvinvointivaltio sosiaalisena järjestyksenä rakentuisi yhden hallitsevan ja kaiken läpäisevän ajattelutavan varaan. Sen sijaan kuntapäätäjien ja kansalaisten tavat perustella toimenpide-esityksensä ja kritiikkinsä kertovat useammasta kulttuurisesta lähtökohdasta.

Vahvimmin analysoimissani keskusteluissa olivat läsnä kansalaisuuden, teollisuuden, markkinoiden ja kodin maailmojen lähtökohdat. Kyseiset oikeuttamisen maailmat osoittautuivat keskeisiksi myös Jyri Liukon (2013, 168) tarkastelemissa tavoissa, joilla Suomessa on oikeutettu sosiaalisen vastuun jakamista tai solidarisoimista vakuutus-tekniikan välityksellä. Näiden havaintojen perusteella kansalaisuuden, teollisuuden, markkinoiden ja kodin maailmat tarjoavat parhaat välineet ainakin kansallisen hyvinvointiajattelun ymmärtämiseksi. Kansalaisuuden maailman käyttäminen oikeuttamisessa ja kritiikissä kertoo siitä, että hyvinvointivaltion – ja kunnan hyvinvointivaltiollisia tehtäviä toteuttavana toimijana – ajatellaan olevan yhteiskunnan eriarvoisuuden vähentämistä varten ja että lain kansalaisille antamaa sosiaalista turvaa kunnioitetaan. Teollisuuden maailman soveltamisen yleisyys puolestaan kertoo jaetusta lähtökohdasta, jonka mukaan hyvinvointivaltion toiminnan pitäisi olla tehokasta sekä palvella kansakunnan (tai kunnan) taloudellisia intressejä. Se, että markkinoiden maailma osoittautui keskeiseksi oikeuttamisen tavaksi paikallisissa keskusteluissa, on merkki yksityisten markkinoiden logiikan asettumisesta tasa-arvoa ja tehokkuutta korostavien ajattelutapojen rinnalle (ks. myös esim. Anttonen, Häikiö & Raitakari 2013). Perheiden vastuuta kodin maailman mukaisesti

korostavat näkemykset ovat myös osa hyvinvointivaltioajattelua. Tämä liittyy etenkin perhettä ja hoivaa koskevaan sosiaalipolitiikkaan, jonka tavoitteena ei ole ainoastaan auttaa kansalaisia yksilöinä ja perheinä, vaan myös ohjata heitä kantamaan vastuuta läheisistään ja toimimaan näin yhteisen hyvän kannalta toivotulla tavalla.

Erilaisten kulttuuristen lähtökohtien yhteiselo kertoo hyvinvointivaltioajattelun ristiriitaisuuksista (ks. Clarke tässä teoksessa). Analyysissä kuvasin, miten päivähoitokeskusteluissa kuntapäätäjät ja kansalaiset pyrkivät sovittamaan yhteen erilaisia lähtökohtia, kuten julkistalouden tehokkuutta, palvelumarkkinoiden toimivuutta ja kansalaisten sosiaalisten oikeuksien toteuttamista. Lisäksi keskusteluissa oli kyse eri lähtökohtien välisistä tärkeysjärjestyksistä sekä niiden vastakkainasetteluista. Toisinaan keskustelijoiden tulkinnat jakoivat saman lähtökohdan, mutta kiistelivät siitä, miten tätä lähtökohtaa tulisi käytännössä toteuttaa.

Edellä esiin tuomani havainnot puhuvat vastaan myös oletusta, että päätöksentekijöiden ja kansalaisten poliittisissa keskusteluissa esittämät näkemykset tai ”arkipäiväiset argumentoinnin muodot” (Windisch 2008, 86) poikkeaisivat olennaisesti poliitikkojen ja viranhaltijoiden esittämistä näkemyksistä. Lisäksi havaintoni ovat ainakin osittain ristiriidassa Bourdieun (1984, 430, 460–462) tulkinnan kanssa, jonka mukaan institutionaalisen politiikan kentän ammattilaiset (esimerkiksi poliitikot, puolueiden virkailijat ja toimittajat) tuottavat mahdollisten tai ajateltavissa olevien näkemysten repertuaarin, jolloin kentän ulkopuolisten toimijoiden osaksi jää niistä valitseminen ja annettujen näkemysten enemmän tai vähemmän mekaaninen toistaminen. Analysoimistani keskusteluista löytyi sosiaaliseen asemaan kytkeytyviä ajattelemisen ja toimimisen tapoja (ks. Bourdieu 2000, 185–186, 189). Luottamushenkilöt vetosivat ennen kaikkea kansalaisten oikeuteen tulla kohdelluiksi tasavertaisesti ja saada osakseen kunnan huolenpitoa – myös niiden kansalaisryhmien, joiden tarpeet poikkeavat enemmistön tarpeista. Viranhaltijat korostivat kunnallisen sosiaalipolitiikan kokonaisvaltaista toimivuutta ja jatkuvuutta sekä toiminnan tehokkuutta. Kansalaiset puolestaan vetosivat kansalaisten oikeuksiin tai tarpeisiin. Lisäksi he oikeuttivat toimenpide-ehdotuksensa ja kritiikkinsä usein markkinoi-

den maailman mukaisesti palvelujen kysynnällä, johon kunnan tulisi pyrkiä vastaamaan parhaansa mukaan.

Toimija-asemille ominaisista oikeuttamisen tavoista huolimatta toin esimerkkien avulla esiin, miten luottamushenkilöt, viranhaltijat kuin kansalaisetkin osoittivat kykyä sopeutua tilanteeseen tekemällä ehdotuksensa ja kritiikkinsä helpommin hyväksyttäväksi soveltamalla luovasti jaettuja kulttuurisia ja normatiivisia lähtökohtia. Esimerkiksi kansalaiset, joilla oli henkilökohtainen intressi ajamaansa asiaan, perustelivat näkemyksensä paitsi tietyn kansalaisryhmän sosiaalisilla oikeuksilla myös laajemmin yhteisellä hyvällä.

Kaiken kaikkiaan Boltanskin ja Thévenot'n ajatusten soveltaminen auttaa tuomaan esiin hyvinvointivaltiota paikallisesti ja tilannekohtaisesti rakentuvana ilmiönä. Sen avulla voi tehdä näkyväksi, miten hyvinvointivaltiota koskevissa neuvotteluissa ja kiistoissa ovat läsnä ja vaikuttamassa poliittisen kulttuurin normatiiviset käsitykset siitä, mikä on oikea tapa toimia. Tällöin analyttisen katseen kohteena on, miten hyvinvointivaltiota tuotetaan, puolustetaan ja kritisoidaan toimijoiden, tilanteiden ja kulttuuristen normien vuorovaikutuksessa.

Boltanskin ja Thévenot'n lähestymistavan vahvuus ei ole niinkään sen kriittisessä potentiaalissa (ks. myös Boltanski 2011), vaan se auttaa paremminkin ymmärtämään hyvinvointivaltion kulttuurisuutta. Pidän Boltanskin ja Thévenot'n lähestymistapaa hyödyllisenä erityisesti siksi, että sen soveltaminen auttaa ajattelemaan paikallisia ja tietyissä tilanteissa hyvinvointivaltiosta käytyjä neuvotteluja tai kiistoja laajemmin kuin vain itsenäisinä sektoripoliittisina keskusteluina tai paikallisesti rajattuina ja suljettuina kenttinä. Lähestymistapa auttaa tarkastelemaan näitä neuvotteluja ja kiistoja osana kulttuuria, jonka läpäisemää hyvinvointivaltioajattelu on ja jota hyvinvointivaltiosta käydyt neuvottelut ja kiistat heijastavat, ylläpitävät ja tuottavat. Näin voimme paremmin ymmärtää niitä kulttuurisia sidoksia, joihin hyvinvointivaltioksi kutsuttu sosiaalinen järjestys perustuu.

Kirjallisuus

- Alasuutari, Pertti (1996) *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Vastapaino, Tampere.
- Anttonen, Anneli, Häikiö, Liisa & Raitakari, Suvi (2013) Matkalla muutokseen ja hyvinvointimarkkinoille? *Janus* 21:4, 290–297.
- Autto, Janne (2002) *Hyvinvointivaltion muutos ja uusi paikallisuus. Esimerkkinä hyvinvointivaltion muutoksen paikallisia haasteita Enontekiöllä*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 42. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Autto, Janne (2005) Yksilön vai perheen oikeudet? Vapauksien, velvollisuuksien ja yleisen edun rakentuminen eduskunnan lastenhoitoa koskevissa keskusteluissa. *Politiikka* 47:1, 6–16.
- Autto, Janne (2007) Äitiyden muuttuva asema hyvinvointivaltion kansalaisuuden määrittelyissä. *Sociologia* 44:3, 204–217.
- Autto, Janne (2012) *Päivähoitopolitiikka kamppailuna hyvinvointivaltiosta. Kentät, subjektiasemat ja oikeutukset*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.
- Autto, Janne & Törrönen, Jukka (2014) *Justifications of citizens' subject positions in the politics of welfare*. Käsikirjoitus.
- Bénatui, Thomas (1999) A Tale of Two Sociologies. The Critical and the Pragmatic Stance in Contemporary French Sociology. *European Journal of Social Theory* 2:3, 379–396.
- Blokker, Paul (2011) Pragmatic sociology: Theoretical evolvment and empirical application. *European Journal of Social Theory* 14:3, 251–261.
- Boltanski, Luc (2011) *On Critique. A Sociology of Emancipation*. Polity Press, Cambridge.
- Boltanski, Luc & Chiapello, Eve (2006) *The New Spirit of Capitalism*. Verso, London.
- Boltanski, Luc & Thévenot, Laurent (2006) *On Justification. Economies of Worth*. Princeton University Press, Princeton. Alkup. De la justification. Les économies de la grandeur. Gallimard, Paris, 1991.
- Borghi, Vando (2011) One-way Europe? Institutional guidelines, emerging regimes of justification, and paradoxical turns in European welfare capitalism. *European Journal of Social Theory* 14:3, 321–341.
- Borghi, Vando & Berkel, Rik van (2007) Contextualising new modes of governance in activation policies. *International Journal of Sociology and Social Policy* 27:9, 353–363.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press, Massachusetts.
- Bourdieu, Pierre (2000) *Pascalian Meditations*. Polity Press, Cambridge.
- Clarke, John (2004) *Changing welfare, changing states. New directions in social policy*. Sage, London.
- Clarke, John, Newman, Janet, Smith, Nick, Vidler, Elizabeth & Westmerland, Louise (2007) *Creating Citizen-Consumers: Changing Publics and Changing Public Services*. Sage, London.
- Dahl, Hanne Marlene (2009) New Public Management, care and struggles about recognition. *Critical Social Policy* 29:4, 634–654.

- Dean, Mitchell (1999) *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. Sage, London.
- Dosse, François (1999) *Empire of Meaning. The Humanization of the Social Sciences*. University of Minnesota Press, Minneapolis & London.
- Gough, Ian & Meadowcroft, James (2011) Decarbonizing the Welfare State. Teoksessa Dryzek, John S., Norgaard, Richard B. & Schlosberg, David (toim.) *Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press, Oxford, 490–503.
- Honneth, Axel (2010) Dissolutions of the Social: On the Social Theory of Luc Boltanski and Laurent Thévenot. *Constellations* 17:3, 376–389.
- Jallinoja, Riitta (1993) Arvojen ambivalenssit. Teoksessa Andersson, Jan Otto, Hautamäki, Antti, Jallinoja, Riitta, Niiniluoto, Ilkka & Uusitalo, Hannu, *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat*. Wsoy, Helsinki, 17–58.
- Jenkins, Richard (2002) *Pierre Bourdieu*. Routledge, London.
- Kananen, Johannes & Saari, Juho (toim.) (2009) *Ajatuksen voima. Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa*. SoPhi 113. Minerva, Jyväskylä.
- Kananoja, Aulikki, Niiranen, Vuokko & Jokiranta, Harri (2008) *Kunnallinen sosiaalipolitiikka. Osallisuutta ja yhteistä vastuuta*. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Kettunen, Pauli (2006) Pohjoismainen hyvinvointivaltio yhteiskunnan käsittämisen historiana. Teoksessa Saari, Juho (toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin tutkimiseen*. Gaudeamus, Helsinki, 217–256.
- Kingfisher, Catherine (2013) *A Policy Travelogue. Tracing Welfare Reform in Aotearoa/ New Zealand and Canada*. Berghahn, New York.
- Koivusalo, Meri, Ollila, Eeva & Alanko, Anna (toim.) (2009) *Kansalaisesta kuluttajaksi. Markkinat ja muutos terveydenhuollossa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Koskiahio, Briitta (2008) *Hyvinvointipalvelujen tavaratalossa. Palvelutalous ja sosiaalipolitiikka Englannissa, Ruotsissa ja Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Koskinen, Jenni (2012) Oikeuttamisen maailmat yliopistojen työajan kohdentamisjärjestelmän perusteluissa ja kritiikissä. *Sociologia* 49:4, 307–320.
- Lafaye, Claudette & Thévenot, Laurent (1993) Une justification écologique? Conflicts dans l'aménagement de la nature. *Revue Française de Sociologie* 34:4, 495–524.
- Lendvai, Noémi & Stubbs, Paul (2009) Assemblages, translation, and intermediaries in South East Europe. *Rethinking transnationalism and social policy. European Societies* 11:5, 673–695.
- Lister, Ruth (2000) *Gender and the Analysis of Social Policy*. Teoksessa Lewis, Gail, Gewirtz, Sharon & Clarke, John (toim.) *Rethinking Social Policy*. Sage, London, 22–36.
- Liukko, Jyri (2013) *Solidaarisuus kone. Elämän vakuuttaminen ja vastuujattelun muutos*. Gaudeamus, Helsinki.
- Luhtakallio, Eeva & Ylä-Anttila, Tuomas (2011) Julkisen oikeuttamisen analyysi sosiologisena tutkimusmenetelmänä. *Sociologia* 48:1, 34–51.
- Lundström, Ragnar (2013) Framing fraud. Discourse on benefit cheating in Sweden and the UK. *European Journal of Communication* 28:6, 630–645.
- Morgen, Sandra, Acker, Joan & Weigt, Jill (2010) *Stretched Thin. Poor Families, Welfare Work, and Welfare Reform*. Cornell University Press, Ithaca & London.

- Newman, Janet & Clarke, John (2009) *Publics, Politics and Power. Remaking the Public in Public Services*. Sage, London.
- Newman, Janet & Clarke, John (2013) States of imagination. Teoksessa Hall, Stuart, Massey, Doreen & Rustin, Michael (toim.) *After neoliberalism? The Kilburn manifesto*. *Soundings*. <http://www.lwbooks.co.uk/journals/soundings/manifesto.html> (Luettu 26.1.2015).
- Nousiainen, Jaakko (1998) *Suomen poliittinen järjestelmä*. Wsoy, Helsinki.
- Olson, Kevin (2006) *Reflexive Democracy. Political Equality and the Welfare State*. The MIT Press, Cambridge.
- Patriotta, Gerardo, Gond, Jean-Pascal & Schultz, Friederike (2011) Maintaining Legitimacy: Controversies, Orders of Worth, and Public Justifications. *Journal of Management Studies* 48:8, 1804–1836.
- Pekola-Sjöblom, Marianne, Helander, Voitto & Sjöblom, Stefan (2002) *Kuntalaisen monet roolit*. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia 37. Kuntaliitto, Helsinki.
- Rosanvallon, Pierre (2008) *Vastademokratia. Poliittikka epäluulon aikakaudella*. Vastapaino, Tampere.
- Rose, Nikolas (1999) *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Schinkel, Willem & Tacq, Jacques (2004) The Saussurean Influence in Pierre Bourdieu's Relational Sociology. *International Sociology* 19:1, 51–70.
- Silber, Ilana Friedrich (2003) Pragmatic Sociology as Cultural Sociology. Beyond Repertoire Theory? *European Journal of Social Theory* 6:4, 427–449.
- Taylor-Gooby, Peter (toim.) (2005) *Ideas and Welfare State Change in Western Europe*. Palgrave, Basingstoke.
- Wagner, Peter (1999) After Justification. Repertoires of Evaluation and the Sociology of Modernity. *European Journal of Social Theory* 2:3, 341–357.
- Walters, William (1997) The Active Society: New Designs for Social Policy. *Policy and Politics* 25:3, 221–234.
- Windisch, Uli (2008) Daily political communication and argumentation in direct democracy: advocates and opponents of nuclear energy. *Discourse & Society* 19:1, 85–98.

Kirjoittajat

Anna Alanko, VTM, on sosiologian tohtorikoulutettava Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella. Hän tarkastelee väitöskirjahankkeessaan viime vuosikymmenten suomalaista mielenterveyspolitiikkaa osana hyvinvointivaltion muutosta. Hän on addiktioiden yhteiskunnallista hallintaa tutkivan Centre for Addictions, Control and Governance (CEACG) -tutkimusryhmän jäsen.

Janne Autto, YTT, toimii sosiologian yliopistonlehtorina Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa. Hän tutkii hyvinvointivaltiosta sekä kansalaisten ja valtion välisistä suhteista käytäviä tulkintakamppeja.

John Clarke on sosiaalipolitiikan emeritusprofessori Open Universityssa (Iso-Britannia). Hän on tutkinut kulttuurintutkimuksen lähtökohdista, millä tavoin kansalaisuus, julkinen keskustelu ja politiikkatoimia koskevat linjaukset ovat yhdessä muovanneet hyvinvoinnin, valtion ja kansakunnan välisiä kytkentöjä. Hänen tuoreimpiin kirjoihinsa lukeutuvat *Disputing Citizenship* (yhdessä Kathy Collin, Evelina Dagninon ja Catherine Neveun kanssa, Policy Press 2014) sekä *Making Policy Move* (yhdessä Dave Baintonin, Noémi Lendvain ja Paul Stubbsin kanssa, Policy Press 2015).

Lise Eriksson, VTT, TM, työskentelee Suomen Akatemian tutkijatohtorina Åbo Akademin sosiologian yksikössä. Hänen tutkimusintresseihin kuuluu sijaissyntyminen, uskontososiologia ja poliittinen sosiologia. Hän on aikaisemmin tutkinut eduskunnan käymiä keskusteluja hedelmöityshoidoista (väitöskirja *Barnets bästa i politikens främsta rum*, Åbo Akademi 2012).

Pauli Kettunen, VTT, toimii poliittisen historian professorina Helsingin yliopistossa ja on johtanut pohjoismaista Nordwel-huippuyksikköä. Kettunen on tutkinut hyvinvointivaltioajattelun ja työelämän historiaa sekä kansalaisyhteiskunnan kysymyksiä. Hänen kirjoihinsa lukeutuvat

Globalisaatio ja kansallinen me (Vastapaino 2008), *Kansallinen työ* (Yliopistopaino 2001) sekä Klaus Petersenin kanssa toimitettu *Beyond Welfare State Models* (Edward Elgar 2011).

Mathias Mårtens, YTM, työskentelee tohtorikoulutettavana Åbo Akademin kasvatustieteiden ja hyvinvointialojen tiedekunnassa. Häntä kiinnostavat ihmiset, jotka pakenivat sosiaalisesta integraatiosta 1900-luvun alkupuolella. Mårtensin tutkimusaluetta ovat erityisesti aktiivisen syrjäytymisen historialliset muodot.

Mikael Nygård, VTT, dosentti, toimii sosiaalipolitiikan professorina Åbo Akademin sosiaalitieteiden laitoksella Vaasassa. Hänen tutkimusintresseihin kuuluvat muun muassa hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus, perhepolitiikan kehitys sekä ikäihmisten terveyteen ja poliittisuuteen liittyvä tutkimus.

Riikka Perälä, VTT, on tutkijatohtori Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksella. Hänen tutkimusaiheitaan ovat hyvinvointivaltion muutos, julkisen ja yksityisen vastuun jakautuminen ja uudet muodot sekä kansalaisjärjestöjen rooli hyvinvointipolitiikassa. Hän tutkii aiheitaan etenkin päihdeongelmien hallinnan kontekstissa ja etnografisesta tutkimusmetodologiasta käsin. Hän on addiktioiden yhteiskunnallista hallintaa tutkivan Centre for Addictions, Control and Governance (CEACG) -tutkimusryhmän jäsen.

Arto Selkälä, YTT, toimii tutkijatohtorina ja tilastotieteen lehtorina Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa. Hänen tutkimusalueitaan ovat poliittisessa hallinnassa tapahtuneet muutokset, kansalaisten hyvinvoinnin tutkimus, lomaketutkimuksen vastaajapsykologia ja Web-kyselyiden kokeellinen tutkimus.